

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou

Historické vědy – pravěká a raně středověká archeologie

Marian Mazuch

**Tzv. mladší velkomoravský horizont v Mikulčicích a
otázka jeho poznání prostřednictvím studia
keramických okruhů**

**The Younger Great Moravian Phase in Mikulčice and a Question
of its Understanding by means of Study of Ceramic Groups**

Disertační práce

vedoucí práce - Prof. PhDr. Jiří Sláma, CSc.

2009

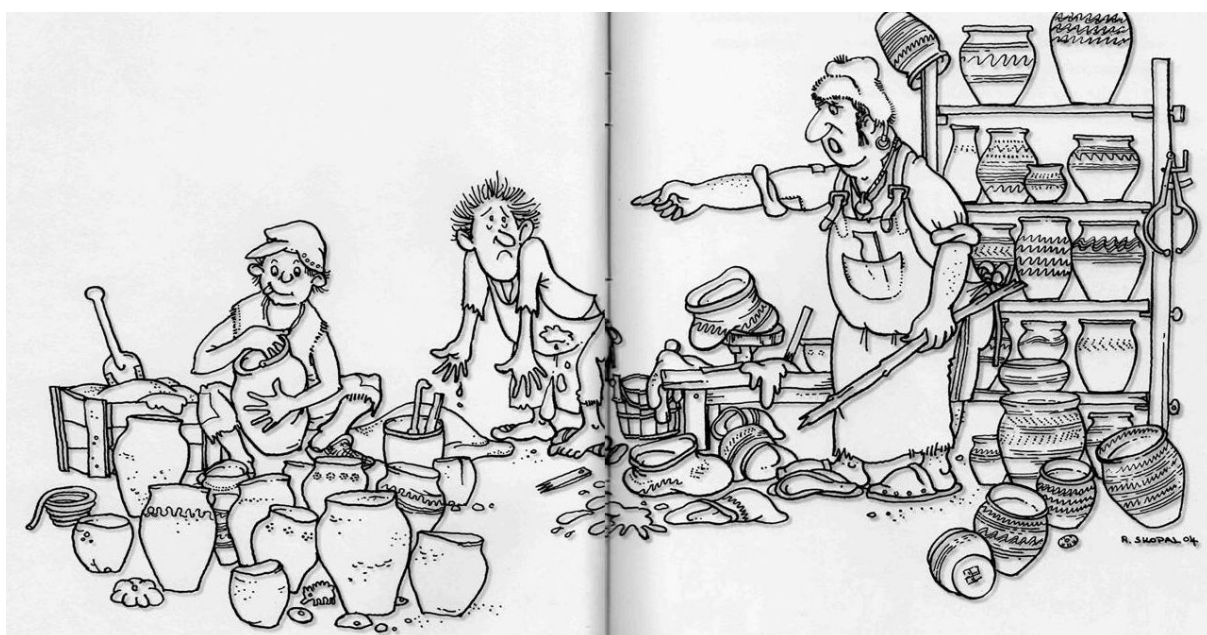
Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonal samostatně
s využitím uvedených pramenů a literatury

.....

Chci alespoň takto poděkovat všem těm, kteří mi jakkoliv pomohli s tím, že jsem to nakonec dosmolil. Mým holkám **Lence, Mášence a Adélce**, že vydrželi to, že jsem se jim poslední dobou skoro vůbec nevěnoval, sestřičce **Renči**, která pro mě udělala první poslední, **Pedrovi** za všechnu tu pomoc, kterou nelze vyčíslit a vyjmenovat, a za to jaký je, mým nejnovějším kamarádům **Markovi** a **Shibbě** za konzultace, rady, velkou pomoc v nejhorší chvíli a za nejlepší společnost při opuštěných mikulčických večerech (**našim hlídačům** za to, že nás při tom nenechali shořet), **Marinovi** za psychickou podporu a překlad, **paní Cimflové** a **Markové** a chlapům technikům z Mikulčic – **Slávkovi, Čapounovi, Radovi** a **Mary** (: -D) za technickou pomoc s kreslením a tabulkami, **Chelzie** za výborné kofeinové bonbóny, díky nimž jsem přežil nejhorší večer, a **Hance** za kódování (promiň, jestli byla zima), a hlavně za všechno to nekonečné **počítání**, kontrolování a neustálé „písej“.

(část předkládané práce vznikla s podporou grantů "Nejbližší zázemí velkomoravského centra v Mikulčicích – vývoj a sociálně-ekonomická struktura" - grant GA ČR – reg. č. 404/04/0013 a "Archeologické prameny raně středověkých Mikulčic – podhradí" – grant GA AV ČR – reg. č. A800010703)

**Věnováno Rost'ovi Skopalovi,
nejlepšímu chlapovi, jakého jsem kdy poznal,
bez jehož skvělých výzkumů by nebylo ani této práce**

"Blučňáky neumíš, budeš dělat Pražský typ!"

Interpretace podstaty vzniku keramických okruhů. (Ilustrace© R. SKOPAL 2005)

Obsah

I. Úvod	7
II. Záměr a postup práce.....	13
II.1 Místo předmluvy	13
II.2 Záměr práce.....	15
III. Areál severního podhradí mikulčického hradiště	18
III.1 Úvod ke studiu severního podhradí.....	18
III.2 Topografie.....	19
III.3 Metody a postup terénního výzkumu, způsob evidence materiálu.....	20
III.4 Nálezová situace a stratigrafie vybraných ploch v S podhradí.....	23
III.4.1 Modelový příklad nálezové situace a stratigrafie v prostoru S podhradí (na základě podrobného rozboru vybrané dílčí situace – podlahová úprava 892 a 883 a přílehlé zahloubené objekty)	23
III.4.1.1 Hlavní kulturní vrstva sídliště	23
III.4.1.2 Podlahové úpravy.....	24
III.4.1.3 Zahloubené objekty.....	25
III.4.1.4 Hroby	26
III.4.2 Náčrt celkové nálezové situace na plochách 46 a 79.....	27
III.5 Charakter a struktura zástavby v areálu S podhradí	28
III.5.1 Domy – podlahy, konstrukce, vybavení (+ ostatní objekty).....	29
III.5.2 Struktura zástavby	34
III.6 Hmotná kultura a možnosti interpretace funkce sídliště na S podhradí	35
III.6.1 Možnosti stratifikace nálezů a limity funkční interpretace sídliště (jako odraz metodologie terénního odkryvu a dokumentace mikulčických výzkumů).....	36
III.6.2 Nálezy z ploch 46 a 79 podle funkčních vlastností	38
III.6.3 Hrobové nálezy	52
III.6.4 Charakteristika hmotné kultury a otázka funkce sídliště.....	53
III.7 Celkový sídelně historický vývoj areálu S podhradí (s přihlédnutím k ostatním, dosud nezpracovaným plochám)	57
III.8 Souhrn technických informací k plochám 46 a 79 v S podhradí (objekty, hroby, kontexty, pomocné horizonty).....	60
III.8.1 Popis objektů	60
III.8.2 Popis hrobů.....	75
III.8.3 Popis kontextů podle druhů.....	80
III.8.4 Popis mechanicky snižovaných úrovní - horizontů	88
IV. Velkomoravské keramické okruhy – blučinský a mikulčický keramický okruh (charakteristika a kvantifikace keramických znaků, definice).....	89
IV.1 Úvodní poznámky k práci s keramikou	89
IV.2 Poznámky k stavu poznání stratigrafie a velkomoravské keramiky v Mikulčicích	97
IV.3 Blučinský keramický okruh (historie bádání, charakteristika a kvantifikace keramických znaků, definice)	102
IV.3.1 K historii bádání.....	102
IV.3.2 Charakteristika keramických znaků na nádobách BO (na základě studia keramiky v Mikulčicích)	105
IV.3.2.1 Metoda postupu při výběru keramiky blučinského okruhu v Mikulčicích	107
IV.3.2.2 Popis jednotlivých keramických znaků BO	108
IV.3.2.3 Kvantifikace keramických znaků BO.....	132
IV.3.3 Vymezení základních morfologicko – technologických hranic u nádob BO	139
IV.3.4 Shrnutí vymezení BO	146
IV.4 Mikulčický keramický okruh (historie bádání, charakteristika a kvantifikace keramických znaků, definice)	152
IV.4.1 K historii bádání.....	152
IV.4.2 Charakteristika keramických znaků na nádobách MO (na základě studia keramiky v Mikulčicích)	158

IV.4.3 Vymezení základních morfologicko – technologických hranic u nádob MO	168
IV.4.4 Shrnutí vymezení MO	179
V. Keramický horizont S a V podhradí – keramika mladší (pozdní) velkomoravské fáze (charakteristika, kvantifikace zastoupení keramiky MO a BO).....	182
V.1 Představení keramického horizontu S podhradí (Velká Morava, 2. pol. 9. stol. - přelom 9. a 10. stol.)..	183
V.2 Zastoupení MO a BO v plochách 46 a 79	185
V.3 Zastoupení MO a BO v ploše P 1974-I (č. 45) v severním podhradí	196
V.3.1 Archeologická situace na ploše 45	196
V.3.2 Zastoupení MO a BO v ploše 45	200
V.4 Východní podhradí mikulčického hradiště (výzkum C1991, jako kontrolní plocha pro kvantifikaci keramiky a srovnávací soubor ke keramickému horizontu severního podhradí)	205
V.4.1 Archeologická situace výzkumu C1991 ve východním podhradí	206
V.4.2 Stručný popis nálezové situace.....	207
V.4.3 Základní stratigrafie (komentář k hlavním profilům)	210
V.4.4 Hmotná kultura sídliště ve V podhradí.....	211
V.4.5 Sidelní vývoj areálu V podhradí – pokus o interpretaci	213
V.4.6 Keramický horizont V podhradí a kvantifikace MO a BO	217
VI. Možnosti poznání keramiky mladšího velkomoravského horizontu (keramický horizont S podhradí – MO a BO) v dalších areálech mikulčického hradiště.....	220
VII. Srovnání keramických okruhů MO a BO (typologie, rozšíření).....	231
VII.1 Typologické srovnání MO a BO a srovnání míry jejich zastoupení ve shodných kontextech mikulčických stratografií	231
VII.2 Srovnání geografického rozšíření MO a BO	233
VII.2.1 Geografické rozšíření BO	233
VII.2.2 Geografické rozšíření MO	234
VIII. Závěr - keramika jako chronologická pomůcka k poznání mladšího velkomoravského horizontu? (otázka datace a významu velkomoravských keramických okruhů).....	239
IX. Literatura.....	259

I. Úvod

Dosavadní stav archeologického výzkumu Velké Moravy lze s trochou nadsázky charakterizovat jako archeologii dvou tváří. Archeologii pohřebišť a archeologii sídlištních situací v mocenských centrech velkomoravského státu. Toto zdánlivě provokativní rozdělení symbolizuje určitý dualismus, projevující se ve dvou rovinách. Jednak jde samozřejmě o dva zcela rozdílné světy v rovině živého a neživého, ale rozdíl je i archeologický - v zastoupení hmotné kultury. Nacházíme jen velmi málo druhů předmětů společných pro oba světy (vyjma těch s funkční a tvarovou dokonalostí či naopak jednoduchostí, jež, alespoň dosud, nelze typologicko-chronologicky rozlišovat, jako např. nože nebo přesleny), resp. jsou tyto společné body málo sledovány a hodnoceny v sídlištních kontextech. Tato skutečnost může být dle mého názoru stěžejním problémem snah o obecnou chronologizaci sledovaného období.

Obě zmiňovaná „křídla“ archeologie soustředila za dlouhá desetiletí četných a leckdy i rozsáhlých výzkumů v depozitářích obrovský nálezový fond, který je v obou případech jako celek archeologicky v podstatě nevyhodnocený. Zatímco nálezový fond pohřebišť čítá vedle bohatých příkostelních hrobů z centrálních velkomoravských lokalit i desítky pohřebišť „vesnických“ (některá i s dostatečnou mírou prokopanosti), znalost sídlišť v blízkém či vzdálenějším zázemí hradišť nebo přímo v periferních oblastech je značně torzovitá. Nedostatek dobře a zejména ve větší míře prozkoumaných vesnických sídlišť se dle mého názoru jeví jako kritický prakticky v každé složce archeologického poznávání minulosti (od otázek sociálních až po distribuci zboží), v otázkách chronologie tedy v neposlední řadě. Zdánlivá výhoda složitější vertikální stratigrafie pro postižení relativní chronologie (typicky se jedná o sídlištní situace na hradištích) se lehce obrací v nevýhodu při snaze o „očišťování“ jednotlivých kontextů od reziduí a intruzí, či přímo při poznávání původu některých kontextů v případě intenzivního a dlouhodobého osídlení té které lokality. V tomto ohledu by nám znalost jaksi „plošší“ stratigrafie vesnic s předpokladem omezenějšího trvání a především přítomnost zahloubených objektů s materiálem, který tak má větší šanci odolat postdepozicičním procesům než např. v případě povrchových domů na mikulčickém hradišti, mohla výrazně pomoci. V konečném důsledku bychom možná byli schopni podle přítomnosti specifických nálezů (keramické zboží?) na tom kterém vesnickém sídlišti rozlišit sféru vlivu jednotlivých mocenských center a snad i říci více k uvažovanému vnitřnímu dělení Velké Moravy (srov. MĚŘÍNSKÝ 1990, STAŇA 1990).

Z historie archeologického bádání nad otázkami chronologie rámcově středohradištního období je zřejmá enormní preference archeologie prvně jmenované, kterou

je možno lépe vystihnout pojmem archeologie hrobových celků. Tato archeologie nám dala současnou podobu chronologie. Učinila tak na základě srovnávání předmětů z určitých vybraných hrobů s jinými stejnými či typologicky podobnými předměty z jiných hrobů, resp. pohřebišť. Datování těchto předmětů bylo v počátcích navázáno na nejrůznější „fakta“ (datování jiného hrobového celku ze značně geograficky i kulturně vzdálených oblastí mincemi, požárové vrstvy ztotožňované s historickými událostmi, apod.), konstrukce (datování odvozené od vztahu hrobu k základům kostelů, jejichž stáří, podobu a provenienci dokázali „bezpečně“ rozpoznávat z často jen obtížně čitelných negativů základů uměnovědní badatelé) či terénní pozorování (např. Malta v hrobech). Později již bylo datování analogicky navazováno na tyto původní závěry (tu s korekcí, tu s váháním, které se časem někdy měnilo v jakýsi axiom) a během let rostl z těchto kořenů velmi nepřehledný propletenec větví, ve kterém je dnes velmi obtížné se orientovat. S každým dalším pouhým morfologicko-typologickým odvozením či porovnáním, které bývá činěno i na základě jednoho či dvou předmětů,¹ však roste nebezpečí „vlození“ další nesprávné nebo minimálně nepodložené informace, čímž vzniká zkreslení na „n-tou“. V některých případech by tak mohlo docházet až ke zkonstruování jakési archeologické „virtuální historie“, která by ovšem neměla nic společného s historickou realitou.

Velmi dobře lze ukázat zrádnost tohoto přístupu na pohřební keramice. Ta je celkově jednoznačně na nižší technologické úrovni oproti sídlištní keramice (kromě vždy několika na každém pohřebišti se vyskytujících kusů, které byly do hrobu bezpochyby přeneseny z běžného sídlištního užívání, o čemž svědčí kromě kvalitního provedení i výška takových nádob, případně stopy po ožehnutí ohněm), což se projevuje s různou mírou v provedení všech keramických znaků (srov. již např. POULÍK 1948, 30, HRUBÝ 1955, 138-139, k tomu podrobněji viz dále v této práci). Přesto bývá hrobová keramika typologizována a v případech, kdy se to tzv. "hodí", bývá užívána jako chronologická "opora" dalším, datování podrobovaným nálezům. Přitom jedna ze základních výhod hrobového celku, jistota současnosti vložení, ukazuje v některých případech na nebezpečí tohoto přístupu. Např. hodnotíme-li samostatně dvě nádoby ze stejného hrobu, je možné, že vzhledem k rozdílné technologické úrovni provedení keramických znaků by byla každá z nádob dle tradičního typologického dogmatu bez delšího rozvažování řazena do rozdílných úseků doby hradištní.

---

¹ Zde musí být varující všudypřítomná chronologická neobjektivita v rozměru „osudu“ každého jednotlivého nálezu, který, ač je typově shodný, se při různém chronologickém intervalu jeho výroby, následného rozličného užívání a konečně pravidlu nepodléhajícímu uložení do hrobu vždy v každém jednotlivém hodnocení musí projevit jako nedeterminovatelný předešlým archeologickým chronologickým průměrováním. V těchto početně málo zastoupených skupinách pak celkově dominuje nepřipustná generalizace (pohybujeme se v rovině, kterou E. Neústupný formuluje jako „událost“, jejímž typickým problémem je čirá náhodnost, viz NEUSTUPNÝ 1986).

Jestliže se k tomuto přístupu připojí ještě optimistické přesvědčení o lineárním vývoji od horšího k lepšímu, od jednoduchého k dokonalejšímu (snad již překonané, leč čas od času znovu prosakující), je problém ještě umocněn (viz závěr, oddíl VIII).

Archeologické vyhodnocení pohřebišť může být podle mého názoru považováno za skutečně **archeologické** pouze v případě, že bude činěno **na základě stratigrafického rozboru** a v první fázi alespoň s vypracováním jakýchsi relativně chronologických řad. Tyto výsledky z jednotlivých lokalit by pak mohly být vzájemně porovnávány, příp. propojovány, za předpokladu, že by do tohoto procesu vstupovaly pouze opakované jevy s více jedinci. Je samozřejmé, že v případě dosavadního datování hmotné kultury Slovanů nelze plošně zahrnout něco, co bylo budováno několika generacemi archeologů, ovšem vše by mělo být verifikováno a rozděleno na data, opírající se o opakované jevy a vyhodnocené stratigrafické vztahy (popř. o relativně chronologické sekvence) a na závěry, byť logické a pravděpodobné, které jsou ve skutečnosti stále jen hypotézami. Ostatně myslím, že omezení slov typu „více méně“, „je možné“, „nelze vyloučit“ a „vše ukáže až budoucí výzkum“ by archeologii jistě slušelo.

Že je současný stav „absolutní“ chronologie hrobových předmětů v budoucnu neudržitelný, naznačují některé novější práce (např. ŠTEFANOVIČOVÁ 2004, UNGERMAN 2005, CHORVÁTOVÁ 2004). Jak bolestivý může být proces této verifikace (a kolik osobní statečnosti bude muset autor při publikování svých myšlenek zmobilizovat) ukazuje bouřlivá a v mnoha směrech myslím nešťastně vedená kritika na posledně jmenovanou pozoruhodnou práci a následnou dizertaci s podobným tématem stejné autorky, v níž se odráží spíše hlubiny lidských vztahů než snaha o objektivní zhodnocení předkládaných poznatků. Několik zde výše zmiňovaných problémů s datováním pohřebišť, resp. výbavy jednotlivých hrobů, ukazuje dobře na konkrétních příkladech i I. ŠTEFAN (2007, 808-810) v případě českého prostředí. Zcela souhlasím s jeho zdůrazněním nutnosti řešení této problematiky na moravském materiálu (tamtéž 809).

Stratigrafické (ale např. i sociální) hodnocení pohřebišť samozřejmě naráží v mnoha případech na fragmentární prokopanost. Přesto existuje několik výjimek, a to právě v moravském prostředí. Vedle několika bohatých pohřebišť v prostoru mikulčické aglomerace bylo dlouhá léta s napětím očekáváno publikování výzkumů slovanských pohřebišť v Nechvalíně a Prušánkách, neboť se jednalo právě o téměř v úplnosti prozkoumané nekropole. Archeologická obec se dočkala po mnoha odkladech teprve nedávno, po 30, resp. 20 letech od terénního výzkumu (KLANICA 2006), a bohužel se nám celkového hodnocení pohřebišť příliš nedostává. O výsledcích takto zásadního výzkumu si jistě utvoří obrázek každý sám, jen

doporučuji srovnání např. s publikací stejného autora o mikulčickém pohřebišti na Klášteřsku (KLANICA 1997), které vyšlo zhruba o 20 let dříve. Dle mého názoru totiž není přes značný časový rozdíl mezi oběma publikacemi vidět žádný kvalitativní rozdíl. V obou případech je rezignováno na skutečný stratigrafický rozbor, ačkoliv tu a tam se jakési náznaky vyskytují. Vždy však slouží v určitých konstrukcích jako doklad autorovy snahy o datování některého prvku slovanské hmotné kultury. V obou publikacích lze nalézt i způsoby datování, které jsem vzpomenul výše minimálně jako velmi problematické.

Oproti pohřebišťům stojí ono již zmiňované druhé „křídlo“ archeologie „staré Moravy“ v podobě obrovského, dosud více méně nezpracovaného nálezového fondu ze sídlištních výzkumů (před, po) velkomoravských mocenských center. Velmi nepřehledná situace je v poznání staroměstsko-uherskohradišťské aglomerace, zcela na mrtvém bodě uvázl rozsáhlý a z hlediska datování unikátní výzkum hradiště Staré Zámky u Líšně. Největší posun v poznání je patrně vidět v případě Pohanska u Břeclavi (celkové hodnocení dosavadního výzkumu viz MACHÁČEK 2007, nově se připravuje publikace opevnění a areálu J předhradí - za informaci děkuji P. Dreslerovi).

Zvlášť je třeba vzpomenout mikulčickou aglomeraci (s vlastním opevněným jádrem a několika areály v podhradí) s obrovským potenciálem chronologických informací v podobě přítomnosti místy mocné vertikální stratigrafie, četných superpozic s množstvím nálezů i s dnes již zřejmými rozdíly ve způsobu osídlení jednotlivých areálů a jejich rámcovém časovém zařazení. Z vlastní zkušenosti jsem jednoznačně přesvědčen, že přes všechny problémy se starou metodikou terénního výzkumu i leckdy nedostatečným způsobem a mírou provedení dokumentace (a to i k dané době vzniku) by pečlivé studium těch lépe prozkoumaných a dokumentovaných ploch² výrazně přispělo k poznání struktury a funkce jednotlivých areálů hradiště, resp. celé aglomerace, a především jejího **vývoje a proměn, včetně bližšího datování těchto jevů**. Je to ovšem práce časově náročná a se značným nebezpečím malé „výtežnosti“ informací. Nejsem si tudíž jist, zda v dnešní uspěchané a financemi fatálně determinované době dostane někdo příležitost (a bude-li chtít) se této činnosti věnovat.³ Ani novodobých patnáct let výzkumu mikulčického pracoviště nepřineslo v souvislosti se zmiňovanou problematikou téměř nic nového. Výzkum byl orientován na jednotlivé druhy raně středověké hmotné kultury a jejich celkový výskyt na lokalitě, popř.

---

² Drtivá většina ze 70 zkoumaných ploch (o různých výměřích, lišících se v řádech) do roku 1992 nebyla archeologicky vyhodnocena ani do podoby relevantních nálezových zpráv).

³ Na rozdíl např. od přírodních věd, kde jde o běžnou praxi, není v archeologii bohužel zvykem, aby nějaký projekt skončil negativním výsledkem ve smyslu rčení „tudy cesta nevede“, ačkoli je zřejmé, že ve výsledku jde o pozitivní zjištění.

studoval rekonstrukci přírodního prostředí v tomto období (hrubé shrnutí stavu poznání mikulčického hradiště podává POLÁČEK – MAZUCH – BAXA 2006). Přestože se neoddiskutovatelně jedná o zajímavé a důležité poznatky, nejsem si jist, zda řešení těchto problémů je natolik palčivé a výsledky této mnohaleté práce natolik zásadní, aby přebily jasnou potřebu ponoření se do mikulčických stratigrafií. Teprve v poslední době přinesl některá nová zjištění projekt studia mikulčického podhradí (POLÁČEK – MAZUCH – HLADÍK - BARTOŠKOVÁ 2007, podrobnější příspěvky jsou připravovány do tisku). Co bude činit v budoucnu problém, je navázání sídlištních jednotek na četná pohřebiště. Jednoznačná orientace na „hrobovou“ archeologii, zejména v počátcích mikulčického výzkumu, totiž znamenala degradaci evidence (a dokumentace) sídlištních objektů a nálezů (jak stratigraficky „nad“ či „pod“ hroby) na pouhé přítomno/nepřítomno. V mnoha případech důsledné „obkopání“ prostor kolem příkostelních hřbitovů komplikuje i možnost realizace revizních výzkumů.

Přes předešlý, v některých aspektech poněkud skeptický pohled je zcela zřejmé, že obrovský nálezový fond mikulčických výzkumů, jejich značná rozloha a míra v současné době alespoň obecného poznání sídelní struktury jednotlivých areálů v rámci této raně středověké aglomerace, skýtá jedinečné možnosti budoucího precizování jak datování hmotné kultury raně středověké Moravy, tak podchycení a vysvětlení značných změn ve struktuře osídlení, a to jak v rovině kvantitativní (velikost areálů, osídlování nových poloh, případně rozpoznání současně fungujících sídelních okrsků, včetně postižení způsobu jejich zániku), tak i kvalitativní (sumarizace podrobnějších analýz z nálezových zpráv viz např. HLADÍK – MAZUCH - POLÁČEK 2008)⁴.

Velké komplikace v této snaze bude působit stav nálezů a dokumentace po požáru mikulčického pracoviště v září roku 2007. Zničena či nenávratně poškozena byla drtivá většina hrobových artefaktů a nekovových nálezů ze sídlištních situací. Stovky železné předmětů byly sice konzervátorsky stabilizovány, ale bude velmi dlouho trvat než budou identifikovány (velká část patrně nikdy; na předmětech vyhořela lakem psaná inventární čísla i čísla s vazbou na terén, tzv. „nálezová čísla“). Originální dokumentace (tvořená plány jednotlivých čtverců v měřítku 1:20 na milimetrovém papíře) dnes existuje pouze v nekvalitních černobílých kopiích (které jsou v této chvíli ještě běžně nedostupné, neboť jsou nyní jakýmsi pseudo originály – probíhá jejich rozmnožování do dalších kopií). To velmi

---

⁴ Poměrně překvapivé, dosud neobjasněné a přitom opakující se střídání sídlištních a pohřebních funkcí na jednom a tom samém areálu – dle současných představ by mělo jít o velmi rychlé střídání, které je v praxi téměř nepředstavitelné, otázkou zůstává, zda nás neklamou právě konvence dosud užívaného datování hmotné kultury před a velkomoravské.

ztěžuje stratigrafický rozbor zkoumaných ploch s důležitými mocnými souvrstvími, oddělenými podlahovými úpravami. V mikulčických výzkumech, ve kterých z nepochopitelných důvodů absentovalo i v mladších výzkumech číslování vrstev, byly především ve zmiňovaných složitějších situacích alespoň profily vybarvovány pastelkou, a to hlavně písčité a jílovité podlahy (žlutou, resp. oranžovou barvou), popř. uhlíkovité či propálené vrstvy (černou). Hrany těchto vrstev však nebyly zvýrazňovány, tudíž ve scanech milimetrových papírů je velmi nesnadné doložit některé stratigrafické vztahy, které byly jednoznačně viditelné v barevných originálech. O to horší je to v situacích, kdy je třeba kriticky zhodnotit některá dřívější tvrzení, která nevycházela s podrobného stratigrafického rozboru sídlištních situací, nebo tento rozbor obsahoval chyby (popř. byla stratigrafická pozorování nepodložená či otočená) a přesto byl publikován (např. KLANICA 1968, KAVÁNOVÁ 1996, 1999, 2003, viz dále) Dopad této katastrofy na budoucí bádání ještě ani v tuto chvíli nelze přesně odhadnout. V mnoha aspektech je tak jako tak potřebné nastoupení cesty nových, moderně vedených ověřovacích terénních výzkumů, které by bylo nutné provést bez ohledu na důsledky požáru.

Na dluhu poctivého stratigrafického rozboru mikulčických výzkumů, a to jak unikátních, často příkostelních pohřebišť, tak dosud jinde nezachycených vertikálních stratigrafií sídlištního rázu, stojí i jakási zvláštní absurdita, spočívající v tom, že jsou některé jevy či předměty z takto zásadní lokality (kde se vyskytuje prakticky téměř vše, co si lze představit, že je možné odkrýt na raně středověkém slovanském hradišti) vykládány resp. datovány na základě odvozování od poznatků či artefaktů, pocházejících často z periferních oblastí, či v jiné rovině z jednotlivých, výjimečných a tudíž pro dataci velmi ošidných nálezů. Velká pestrost ve struktuře jednotlivých areálů hradiště společně s rozdílnou délkou jejich fungování a relativně méně druhotným poškozením stratigrafických situací, než je tomu u jiných lokalit podobného významu, přitom skýtá mnoho prostoru pro další exaktní bádání. Nehledě na to, že obrovské množství nálezů, vyskytující se v jednotlivých kontextech mikulčického hradiště, může při správné metodě a poctivém způsobu terénního výzkumu díky opakujícím se kvantifikovatelným tendencím přinést důležité chronologické informace, jež mohou být přenosné i do studia pohřebišť. To však musí být nutně založeno na kritickém stratigrafickém vyhodnocení, jasném pojmenování slepých bodů, které nejsou ze staré dokumentace či z jiných objektivních důvodů řešitelné a bez diskuze především na nových, z velké části i revizních terénních výzkumech. Tato cesta je velmi časově i kapacitně náročná, leckdy by mohla být i bolestivá (v případech, kdy bude nutné zavrhnout dosavadní, často jen jaksi odhadnuté závěry) a je podmíněna obecným konsenzem chtění a plnou institucionální

podporou. Předkládaná práce je snahou o ukázání této cesty. Z velké části se sice v tomto případě jedná pouze o aktivitu jednoho jedince, tudíž záběr není velký, ale při této metodice lze zapojením celého badatelského týmu konečně přinést konkrétnější poznatky, které dosud chybí, viz výše.

Předchozí řádky snad naznačily, jakým směrem se bude ubírat tato práce. Půjde o mikulčické hradiště, jako o jedno z nejdůležitějších mocenských center velkomoravského státu, o snahu o chronologicky podložené rozpoznání sídlištního horizontu vrcholné fáze velkomoravského období na základě stratigrafie a jeho hmotné náplně. Zároveň by tato práce měla přinést opět trochu více světla do problematiky rozlišování a třídění velkomoravské keramiky, neboť ve světě moravské raně středověké archeologie tento stále poněkud podceňovaný, byť paradoxně nejvíce zastoupený, intencionální hmotný pramen sídlištních situací může být, jak se pokusím ukázat, v určitých případech nositelem závažných chronologických informací. Průkopnickou prací, podporující toto tvrzení, je bezesporu známá studie J. MACHÁČKA (2001). Ačkoliv můj způsob náhledu na tuto problematiku bude v mnoha směrech poněkud odlišný, myslím si, že může dobře vystihnout záběr, kterým je možné relevantně pracovat s keramikou a stratografií (a ve výsledku tedy i s chronologií). A to přesně v intencích myšlenky J. MACHÁČKA (tamtéž, 10).

II. Záměr a postup práce

II.1 Místo předmluvy

Již při své diplomové práci o blučinské keramice jsem v závěru předeslal, že velkou důležitost bude mít i typologické definování, stratigrafické a chronologické postavení keramiky s tzv. prožlabenými okraji, dnes již zahrnuté pod správný termín mikulčický keramický okruh (viz dále podrobně). K tomuto pojmenování opravňuje skutečně obrovské množství této keramiky, odkryté při mnohaletých obřích výzkumech velkomoravského mocenského centra v Mikulčicích a jevící se být typickým představitelem vrcholné až závěrečné fáze existence velkomoravského státu. Můj původní záměr disertační práce, tedy představení dvou zásadních velkomoravských keramických okruhů mikulčického a blučinského, a to jak z hlediska jejich typologického „definování“, obecného geografického

rozptylu, případně funkce a distribuce, tak postižení celkové charakteristiky velkomoravského hrnčířství, byl v podstatě narušen dvěma událostmi.

Tou první, veskrze pozitivní, bylo vydání inspirativní, metodicky přesné a moderní práce J. MACHÁČKA (2001), který se kromě praktického jádra své práce (tedy pokusu o formalizovanou deskripci keramiky a sídlištních situací, v nichž se tato keramika nachází, analýzu a syntézu poznatků, směřující k postižení relativní chronologie takto exaktně vydělených keramických skupin, potažmo tedy i archeologických objektů) vyjádřil velmi podrobně právě i k obecným otázkám keramikologie a raně středověkého hrnčířství. Nemělo tedy smysl se tomuto tématu znovu věnovat. Proto jsem se chtěl více zaměřit na stratigrafické postavení a zároveň kvantifikaci velkomoravských keramických okruhů v jednotlivých kontextech či vydělených horizontech osídlení mikulčického hradiště, jež má úžasný potenciál ve značné pestrosti stratigrafie, tedy intenzitě a délce osídlení jednotlivých areálů, a přitom míra druhotného narušení této lokality není tak velká jako v případě dalších velkých aglomerací typu Nitry a Starého města - Uherského Hradiště.

Na zmiňované druhé události již nebylo pozitivního nic. Veškeré podklady této mé mnohaměsíční práce, od komentované originální dokumentace, stratigrafického rozboru některých ploch, přes výpisy mnohatisíců fragmentů těchto keramických okruhů a již vyplněných databází s jejich formalizovaným popisem, až k samotné keramice (šlo především o soubor asi 300 větších fragmentů keramiky s nejsignifikantnějšími znaky mikulčického okruhu, či naopak s kusy představujícími hranici jeho definice, určený a nachystaný pro grafickou prezentaci) padly za oběť katastrofálnímu požáru mikulčického pracoviště v září roku 2007. Po této ztrátě jsem byl nucen začít zcela od začátku s tím, že některé skutečnosti již nedokážu znovu stejným způsobem doložit nikdy a jiné aspekty nebudou moci být v několika měsících, které mi teoreticky zbývaly pro realizaci disertační práce, řešeny pro provizorní stav celé mikulčické základny, jejíž jsem zaměstnancem.⁵ Předmětem mého, zčásti tedy nuceně obsahově posunutého, tématu je tedy nakonec přeci jen představení velkomoravských keramických okruhů. Půjde však, vedle jejich deskripce a typologického definování, o doložení chronologického zařazení této keramiky do závěrečné fáze velkomoravského osídlení mikulčického hradiště se stopami násilného zániku, tudíž o

---

⁵ Dodnes nejsou k dispozici kopie originální dokumentace, inventárních knih se soupisem a vyobrazeními nálezů; samotné artefakty akeramické povahy a již zmiňovaný soubor fragmentů keramiky mikulčického okruhu, na němž byla zčásti provedena typologická definice mikulčického okruhu jsou ztraceny nadobro, popř. je ztracena či minimálně ztížena možnost jejich identifikace, tudíž i jejich původní nálezové situace (lokalizace, stratigrafické pozice).

možnost, přeneseně datovat pomocí keramiky i situace, neobsahující jiné alespoň takto relativně úzce časově ohraničené chronologické informace.

II.2 Záměr práce

Předkládanou prací se chci pokusit odlišit a zároveň představit archeologický horizont vrcholné fáze velkomoravského období na mikulčickém hradišti „Valy“ tak, aby byl pokud možno dobře chronologicky ukotven a jeho hmotná náplň (z níž nejdůležitější je početná a zároveň velmi typická keramika mikulčického okruhu, viz dále) tak mohla pomoci při řešení komplikovanějších vertikálních stratigrafií na této lokalitě a též pomohla při datování nálezů z jiných lokalit (kromě sídlišť též hrobových celků s touto keramikou a hrobovým inventářem, jehož některé prvky se vyskytují i v sídlištních situacích).

Mým záměrem bylo využít úžasné pestrosti stratigrafie, míry a délky osídlení jednotlivých areálů na mikulčickém hradišti. Vytipováním, následným celkovým zhodnocením sídlištního areálu, který by spadal do konce velkomoravského období a nebyl osídlen v dřívějších fázích ani nebyl narušen mladšími zásahy a orbou (v případě, že je něco takového možné), a definováním jeho hmotné náplně by mohlo dojít k rozpoznání a oddělení této fáze velkomoravské kultury i v případech mocných vertikálních stratigrafií, předem teoreticky ukazujících na delší dobu osídlení. Tímto způsobem by byl učiněn první krok k rozpoznání míry a struktury sídlení v jednotlivých fázích takových sídlišť⁶ a snad i k možnosti podrobnější datace v rámci středohradištního období.

Areály tohoto typu byly již v minulosti v Mikulčicích rozpoznány, a to především na základě velmi hrubého dělení keramiky, které však v tomto konkrétním ohledu mělo svoji obecnou platnost, a pomocí kartografické metody (jinak poměrně diskutabilní, viz dále) ve spojitosti s horizontální stratigrafií (KLANICA 1970, resp. POLÁČEK 1996, str. 235 a obr. 11). Pro tyto areály je typická tzv. mikulčická keramika typu 3, dle Klanicova pokusu o třídění keramiky z Mikulčic (KLANICA 1970). Jak bude dále podrobně rozebráno, patří velká část tohoto „typu“⁷ v podstatě do hierarchického pojmu mikulčický keramický okruh (viz dále). Spolu s tímto okruhem se ve stejných kontextech vyskytuje i známá blučinská keramika,

---

⁶ Jde o překonání někdy nesprávně užívané projekce vícera fází sídliště do jednoho celkového plánu, kdy je pak představována úžasná intenzita jeho osídlení na značném množství nálezů, a přitom jde o zcela odlišné chronologické situace; takový zkrácený pohled pak mívá další hluboké důsledky v následných porovnáváních míry osídlení jednotlivých areálů hradiště, nehledě na případné sociální interpretace

⁷ Klanicovy „typy“ byly ve skutečnosti velmi široce pojaté keramické skupiny, velmi hrubě definované hlavně na základě keramické třídy, což je v podmínkách Mikulčic, ale i obecně dolního Pomoraví, neuskutečnitelné, a žalostné výsledky aplikace tohoto třídění mému tvrzení dávají za pravdu (viz dále podrobně v oddílu IV.2).

kteřou je též třeba jednoznačně chápat jako keramický okruh (MAZUCH 2000). Jestliže tedy bude možné takový areál rámcově datovat, může se keramika obou zmiňovaných okruhů (z nichž především procentuální zastoupení mikulčického okruhu je v tomto horizontu zcela převažující a tudíž typické a na vrcholu dynamiky produkce, viz dále v oddíle V) stát dobrou datovací pomůckou, přenosnou např. i do problematiky studia středohradištních pohřebišť.

Areálem, který výborně splňuje výše uvedené podmínky a který jsem zvolil pro představení mladšího velkomoravského horizontu, je bezesporu severní podhradí (dále jen S podhradí) mikulčického hradiště, z jihu i ze západu ohraničené zaniklým korytem řeky Moravy a opevněním hlavního hradu, resp. předhradí (k nomenklatuře areálů mikulčické raně středověké aglomerace např. POLÁČEK – MAZUCH – BAXA 2006). Na příkladu tohoto areálu bude podrobně proveden jeho stratigrafický rozbor a ukázána materiálová náplň (na těch plochách, kde je to ovšem možné, což není v Mikulčicích vždy zaručeno). Sídliště v S podhradí má jednu ohromnou výhodu, spočívající v tom, že při jeho výzkumu nebylo zjištěno žádné starší ani povelkomoravské osídlení a staré výzkumy byly doplněny novým revizním výzkumem, konaným v intencích kontextuální metody terénního výzkumu, modifikované speciálně pro obtížně čitelná raně středověká souvrství v Mikulčicích. Celková nálezová situace, jak bude ukázáno, naznačuje, že šlo o sídliště patrně ne příliš dlouho funkční, jehož zánik byl násilný. Budou představeny indicie, které by měly doložit dataci tohoto zániku sídliště v S podhradí někam na přelom 9. a 10. stol. Jelikož se tedy jedná o v podstatě krátkodobý časový úsek, nekontaminovaný ani zespoda, ani shora, je to ideální možnost pro představení keramického horizontu (k termínu BOHÁČOVÁ - ČIHÁKOVÁ 1994, 176, 179; BOHÁČOVÁ 1995, 125), jehož náplň tudíž prokazatelně spadá do stejného období. Právě tento keramický horizont je, jak bylo uvedeno výše, charakterizován značným zastoupením keramiky mikulčického okruhu a též přítomností keramiky okruhu blučinského.

Dalším zásadním krokem práce bude logicky definování obou těchto velkomoravských keramických okruhů, tedy typologická analýza, založená na formalizovaném popisu jednotlivých keramických znaků a jejich kvantifikaci, a následná syntéza – čili „definice“ intervalu toho, co je možné počítat mezi keramikou mikulčického či blučinského okruhu.

Poté bude ukázána míra zastoupení těchto okruhů na podílu jejich okrajů vůči celkovému počtu v jednotlivých kontextech sídliště v S podhradí (stratigraficky starších/mladších kontextech, výplních jam). Tato kvantifikace má za úkol ukázat nakolik typický je mikulčický okruh pro tento horizont osídlení a jestli se jeho zastoupení (jakož i zastoupení keramiky blučinského okruhu) mění v jednotlivých kontextech, tedy průběhu

existence sídliště, jehož spodní hranici, jak už to většinou bohužel bývá, můžeme jen těžko odhadovat. Stejná metoda pak bude kontrolně provedena i na keramice z dalších mikulčických výzkumů (z jiných areálů).

V závěrečných kapitolách bude provedeno rámcové typologické srovnání obou řešených keramických okruhů a představeno jejich celkové geografické rozšíření. Bude zde nastíněna obecně obtížně řešitelná problematika, týkající se otázek původu, a vůbec smyslu existence keramických okruhů, popř. jejich funkce. V samotném závěru se pokusím sumarizovat doklady datace obou velkomoravských okruhů v Mikulčicích, jejichž cílem by mělo být ukázat možnost užití náplně zmiňovaného keramického horizontu (především keramiky mikulčického okruhu) jako překvapivě relativně dobré datovací pomůcky pro rozlišení obecně mladšího velkomoravského horizontu (a přes styčné body v podobě některých druhů a typů artefaktů i pro konkrétní hroby na raně středověkých pohřebištích), případně dokonce (prozatím však jen v případě samotného mikulčického velkomoravského centra) užšího časového rozptylu, patřícího úplnému závěru existence Velké Moravy, tedy přelomu 9. a 10. stol.

Jde o snahu o rozpoznání a v určité míře o definování závěrečného horizontu velkomoravského osídlení a horizontu zániku hradiště, které se, jak bude dále ukázáno, jeví být násilným. Je zřejmé, že na každé déle obývané lokalitě by se logicky (pokud nedochází k druhotnému narušování, odvozu zeminy, stavební činnosti apod.) měla v nejlepší podobě zachovat poslední fáze osídlení. Měla by tudíž i stoupat šance na nejlepší stupeň zachování archeologických situací a možnost rozpoznání hmotné náplně tohoto období a budoucího definování rozdílů oproti starším horizontům. Překvapivě však právě tomuto poslednímu horizontu nebyla v Mikulčicích příliš věnována pozornost (patrně z důvodů dlouholeté zvláštní snahy o posunování vzniku velkomoravské kultury, resp. jejích symptomů, co nejdále do minulosti a celkové orientace směru bádání na pohřebiště s unikátními bohatými výbavami hrobů). K myšlence pokusit se o exaktnější rozpoznání zánikového horizontu stěžejní velkomoravské lokality mě původně přivedlo studium velkomoravské keramiky (velkomoravských keramických okruhů blučinského a mikulčického). A zdá se, že by to nakonec mohla být právě keramika, jako často podceňovaný archeologický pramen, která může sehrát klíčovou úlohu v datování hmotné kultury závěru velkomoravské éry na přelomu 9. a 10. stol. a přeneseně i v archeologicko – historických úvahách o procesu zániku velkomoravského státu.

Prvním krokem tedy bude představení areálu mikulčického severního (dále jen S) podhradí a jeho hmotné náplně, jako představitele horizontu osídlení vrcholné fáze velkomoravské éry.

III. Areál severního podhradí mikulčického hradiště

III.1 Úvod ke studiu severního podhradí

Severní podhradí (dále jen S podhradí) tvoří jednoznačně nejvýznamnější sídlištní jednotku mikulčického hradiště mimo opevněné areály. Právě do této polohy, S od **knížecího hradu** (tzv. „akropole“) a V od **opevněného předhradí** (viz plan 1), je upírána pozornost v případech, kdy se hovoří o řemeslnických areálech, výrobních objektech, čili o nejbližším zázemí centrálního mikulčického hradu ve vrcholné fázi existence velkomoravského státu. Při způsobu a strategii výzkumu mikulčického hradiště, kdy byly velkoplošně a značně extenzivně exploatovány plochy patřící především sakrální sféře velkomoravské kultury (kostelní stavby, četná pohřebiště), pouze doplněné sondami do sídlení nesporně velkomoravské nobility (především v areálu opevněného předhradí a příležitostně, spíše jakoby druhotný produkt výzkumů bohatých pohřebišť, i na akropoli), nebyl dosud v Mikulčicích rozpoznán podobně prostorově vyhraněný „řemeslnický areál“, jakým by mělo být např. sídliště v poloze Lesní školka na hradišti Pohansko u Břeclavi (DOSTÁL 1993). Archeologický odkryv prostoru S podhradí, které je poměrně rozlehlé (asi 5 ha) a v podstatě stále ještě málo probádané, by mohl tuto mezeru v poznání struktury a funkce mikulčické velkomoravské aglomerace zacetit.⁸

Poznatky, na základě kterých se v následujících kapitolách pokusím nastínit charakter a sídelní vývoj S podhradí, by teoreticky mohly být čerpány z osmi ploch, zkoumaných v tomto prostoru od roku 1972⁹ (viz plan 3, plochy K1972-III, č. 42; K1972-75 – severní část, č. 43; P1974-I a II, č. 45, resp. 46; P1975-76, č. 49; P1981-82, č. 58; B1984-88, č. 63 a

---

⁸ Otázkou ovšem je, zda při interpretacích výrobních objektů, potažmo „řemeslnických“ areálů, pracují archeologové se stejnými kvantitativními, ale především kvalitativními kritérii. Většina „dokladů“ řemeslnických dílen, které se objevují v naší literatuře sledovaného období, je natolik neprůkazná, že při podobném způsobu interpretace archeologických objektů by byla výrobním areálem prakticky každá sídlištní jednotka mikulčického hradiště.

⁹ Pokud k nim nebudeme počítat sondu S76 z let 1965-66 a „čtv. 32“, představující plně nezrealizovanou a nakonec nedokumentovanou sondáž z konce 60. let na S okraji S podhradí.

P2005, č. 79). Ovšem u největší prokopané plochy P1981-82 chybí jakákoliv dokumentace (do mikulčického archívu ji dosud nevrátil autor tohoto výzkumu, bývalý člen mikulčického archeologického týmu B. Klíma jr.)! Vše co známe je pouze celkový plán plochy v měřítku 1:200, některé fotografie a publikovaná, avšak z předestřených důvodů nerevidovatelná, interpretace jedné nálezové situace jako velkomoravské kovárny (KLÍMA 1985; k tomuto problému blíže viz oddíl III.6.4 předkládané práce). Zcela nezvěstná je pak i dokumentace plochy P1972-III. Jednotlivé zkoumané plochy nejsou většinou zpracovány ani do podoby nálezových zpráv, zůstává jen syrová dokumentace (tento neblahý jev je typický pro většinu prozkoumaných ploch mikulčického hradiště, viz též POLÁČEK - MAZUCH - BAXA 2006). Jedinou výjimkou je nálezová zpráva z menší plochy B1984-88, č. 63 (KAVÁNOVÁ 1990). Pro detailní charakteristiku sídliště v S podhradí byla proto vybrána nejlépe dokumentovaná, dostatečně velká a, co do poznání struktury sídliště, nejprůkaznější plocha P1974-II (kde byl vůbec poprvé na mikulčickém hradišti rozpoznán fenomén jílovitých úprav podlah nadzemních domů). Po jejím zpracování (MAZUCH 2005a) byly výsledky korigovány novým, detailním revizně ověřovacím výzkumem P 2005, (MAZUCH 2005b).

III.2 Topografie

Plochy P1974-II, č. 46 (dále jen 46, celkové foto 1.A) a P2005, č. 79 (dále jen 79, celkové foto 1.B) se nacházejí v JZ části S podhradí mikulčického hradiště, v trati Štěpnice (plan 2) – obě plochy na sebe navazují (plan 4, 5). Reliéf zkoumaného terénu je plochý, kulturní souvrství je překryto recentní vrstvou povodňových hlín (typické pro celé S podhradí); nadmořská výška povrchu se pohybuje zhruba v rozmezí 159,80 – 160,00 m n. m., současný terén lze charakterizovat jako lužní louku.

Podloží tvoří světle žlutý až béžový jílu, přechod nejspodnějších partií kulturní vrstvy do tohoto typu podloží je velmi pozvolný s neostrou hranicí (tzv. „promísené podloží“¹⁰). Niveleta skutečného podloží (za které tedy považujeme úroveň jílu již zcela bez nálezů) se pohybuje v rozmezí 159,20 – 159,27 m n. m., tedy v průměru asi 70 cm pod dnešním povrchem. Zmiňovaná vrstva promíseného jílu s nálezem má mocnost zhruba 5 – 10 cm, můžeme ji tedy zaznamenat již v niveletě okolo 159,35 m n. m.

---

¹⁰ Odhad úrovně „rostlého“ terénu je většinou problematický, neboť určitá úroveň právě na zmiňovaném přechodu, která by měla být svým charakterem považována již za podloží, často ještě obsahuje mobilní archeologické nálezy.

III.3 Metody a postup terénního výzkumu, způsob evidence materiálu

V případě plochy 46 se jednalo o zjišťovací výzkum na loukách S od akropole. Výběr lokalizace provedl tehdejší vedoucí mikulčického pracoviště Z. Klanica. Faktickým vedoucím terénního výzkumu byl R. Skopal. Podrobnosti o počtu brigádníků a nejsou známy.¹¹

Plocha 79 byla otevřena jako revizní a zároveň i ověřovací výzkum v návaznosti na zjištění, učiněná při zpracovávání výzkumu 46. Proto byly vytipovány čtyři plochy potenciálních nových odkryvů, na jejichž základě existovala možnost dokopání některých, výzkumem 46 částečně zachycených, archeologických struktur (zejména podlah a jam) v celém jejich rozsahu a ověření věrohodnosti celkových závěrů, vyplývajících z originální dokumentace této plochy. Plocha 79 (čtv. -17/-30 a -18/-30) byla první volbou. Cílem výzkumu bylo především ověřit průběh podlahových úprav obj. 892 a 893, revidovat či doplnit terénní informace, které nebyly ve starých výzkumech zohledňovány (např. popis vrstev, přísné oddělování materiálu podle přirozených kontextů, charakter podlahových úprav apod.), a především přispět k ucelenějšímu pohledu na sídlištní strukturu S podhradí. Ze vzájemné korelace starého výzkumu z roku 1974, který byl plošně větší, a z výzkumu nového, který byl detailnější a snažil se metodikou výzkumu vytěžit veškeré informace, jež se daly z daných půdních podmínek získat, by mělo být možné rekonstruovat srozumitelnější obraz charakteristiky sídliště na S podhradí mikulčického hradiště. Vedoucím výzkumu byl M. Mazuch, po dobu trvání výzkumu na ploše střídavě pracovali technici J. Škojec, R. Rutar, P. Čáp, J. Janál a K. Hasíková. Ke konci výzkumu bylo využito práce v průměru 1-2 brigádníků.

Dokumentační práce na ploše 46, metoda odkryvu i způsob evidence odpovídá mikulčickému standardu, kodifikovanému na přelomu 60. a 70. let po chaosu z první poloviny 60. let. Základní jednotkou tohoto systému jsou čtverce tzv. „nové“ sítě 5 x 5 m s verbální, kresebnou, měřičskou a fotografickou dokumentací. Celkové řezy na okrajích zkoumané plochy 46 byly dokumentovány na S, Z a V straně sondy A (příčměž Z profil sondy A u čtv. v řadách -30 a -29 byl dokumentován na jejich V stranách) a S strana sondy B. Dále bylo zakresleno několik pomocných profilů (především řezy přes zahloubené objekty). Terén byl snižován po mechanických vrstvách, zhruba podobných po celé ploše výzkumu: horizont I. do 30cm, II. do 50cm, III. do 60cm. Celkové plány plochy však v těchto mechanických úrovních nebyly realizovány. Pomocné řezy byly barevně vymalovány, nebyly v nich však zvýrazněny

---

¹¹ Nelze se v této souvislosti obrátit ani na výzkumový deník, neboť podrobnosti ohledně náplně práce jednotlivých pracovníků byly do těchto deníků zanášeny až od roku 1976.

hranice jednotlivých kontextů. Je zřejmé, že v případě ploch na podhradí je rozlišování vrstev velkým problémem. Přesto jakási jejich interpretace rozhodně měla být učiněna hned v terénu (byť by byla zatížena subjektivitou a abstrakcí či zpřehlednění reality); od „zeleného stolu“ je rozlišování uloženin (na základě těchto barevně ztvárněných řezů bez alespoň naznačení hranic) mnohdy takřka nerealizovatelné.

Plocha 46 byla kopána ve dvou částech o celkové výměře 325 m². Větší část představuje 10 čtverců: -17/-31, -17/-32, -18/-31, -18/-32, -19/-31, -19/-32, -20/-29 až -20/-32 (v této práci bude pomocně označena jako A); menší plochu (B) pak 3 čtverce: -14 až -16/-30 (plan 4). Obě části se téměř dotýkaly pouze JV rohem čtv. -17/-31 a SZ rohem čtv. -16/-30 (mezi oběma rohy byl ponechán půl metru široký profil). Dotyk dvou částí stejné plochy pouze rohovým bodem je na mikulčickém výzkumu naprostou výjimkou. Proč se tak stalo v případě plochy 46, nebyl nikdo z pamětníků výzkumu schopen objasnit. Každopádně část B (čtv. -14/-30 až -16/-30) byla pravděpodobně, jak vyplývá z datace v dokumentaci, snižována jako první a teprve v průběhu odkryvu došlo ke snížení ostatních čtv. v části A.

V případě plochy 79 se jednalo o první mikulčický odkryv sídlištního areálu, plně prováděný novou jednotnou metodikou terénních prací, dokumentace a evidence (včetně popisu vrstev, archeologických struktur a detailních pozorování s cílem získat představu o tehdejší povrchu terénu, o exaktnějším rozmístění mobilních nálezů vzhledem k vertikální statigrafii i jejich plošnému rozmístění na sídlišti, způsobu zániku sídliště a míře post depozičních procesů), které nese označení MARS - Mikulčický ARcheol. Systém (viz MAZUCH 2005b). Oba čtverce plochy byly snižovány zároveň jako jedna celistvá jednotka.

Mezi typické metodické postupy při snižování nadložních vrstev patří především následující dva příklady. Areál S podhradí je specifický půdními podmínkami, které velmi ztěžují postup výzkumu a dokumentování odkrývaných situací. Jílovité podloží, jeho pozvolný přechod v kulturní vrstvy a slabá barevná i konzistenční rozlišitelnost většiny kontextů, vedly v některých případech k nutnosti užití úzkých pomocných sondiček, které byly hloubeny ze začištěné úrovně do ještě neprozkoumaného terénu na zvolených místech tak, aby bylo možno podle jejich profilů dále rozhodovat o nejlepší strategii odkryvu. Při snaze o zachycení povrchu těžko čitelných podlahových úprav se osvědčila metoda opatrného začišťování snižované plochy s ponecháváním veškerých nálezů (včetně zlomků keramiky a kostí) a často přítomné kamenné destrukce na svém místě. To v určitých případech může být jediným vodítkem k rozpoznání přítomnosti a rozsahu povrchu podlahové navážky, neboť její obrysy se mohou „vykreslit“ právě a jen na základě koncentrace takto ponechávaných nálezů buďto pozitivně (nacházejí se „uvnitř“ rozměrů podlahy) či negativně (odpad obklopuje

pravoúhlý prostor již bez nálezů – to je ovšem případ, kdy je již povrch podlahy poněkud přebrán).

Na základě revizního výzkumu 79 se ukázalo, že podlahy byly v řádu centimetrů vyvýšeny nad úroveň tehdejšího povrchu. Artefakty a kameny tento výškový rozdíl kopírují. Nejprve se tedy při začistění výzkumu na úroveň povrchu podlahy vyrýsoval její obrys právě pomocí takto ležících předmětů a destrukce, po snížení okolí podlahy byl efekt opačný. Při starších výzkumech, tedy i v případě plochy 46, byly v místech se silnější koncentrací kamenné destrukce některé podlahy rozpoznány tak, že kameny „vykreslily“ obrys či část obrysu podlahy (tedy efekt prvně výše popisovaný). Ve většině případů však kvůli hrubějšímu způsobu odkryvu, než byl použit při novém výzkumu 79, docházelo při snižování zkoumané plochy k přebrání hmoty podlahy až na úroveň, kdy se počaly objevovat okolní nálezy a destrukce, ležící na tehdejším historickém pochůzném terénu sídliště (tedy šlo o druhý popisovaný způsob, o jakési negativní vykreslení obrysů podlah). Teprve v této úrovni byly rozpoznávány, dokumentovány a nivelovány, nebyla to však úroveň přímo povrchu podlah jednotlivých obydlí.

Je zcela zřejmé, že při plošném snižování na lokalitě s tak obtížně „čitelnými“ vrstvami, jakou je i S podhradí (a vůbec většina areálů mikulčického hradiště), je bez detailního opatrného snižování zkoumané plochy a ponechávání všech nálezů na svém místě (čímž se tato metoda nutně poněkud liší od teoretických návodů na způsob terénního výzkumu z hlediska striktní metody kontextuální archeologie) prakticky nemožné zachytit jemnou barevnou nuanci, která rozlišuje skutečný povrch podlah¹² od kulturní vrstvy nad nimi a kolem.

---

¹² Povrch podlah totiž většinou tvoří tenká, slabě odlišně zbarvená vrstvička, představující úroveň posledního komunikačního či nášlapového horizontu podlahové navážky z doby zániku sídliště.

III.4 Nálezová situace a stratigrafie vybraných ploch v S podhradí

vysvětlivky:

HR – hrob, JA – jáma, k. – kontext, hor. horizont, obj. – objekt, PO – podlaha, VR - vrstva

III.4.1 Modelový příklad nálezové situace a stratigrafie v prostoru S podhradí (na základě podrobného rozboru vybrané dílčí situace – podlahová úprava 892 a 883 a přilehlé zahloubené objekty)

Jako detailní příklad celkové nálezové situace v S podhradí byla vybrána plocha 79 (oba čtv.-17/-30 a -18/-30) a přilehlé čtv. -17/-31 a -17/-32 z plochy 46 (plan 5). Plocha 79 přinesla díky modernímu pojetí archeologického terénního výzkumu mnoho nových informací, které doplňují rámcová poznání učiněná při dřívějších, v některých ohledech z archeologického hlediska nedostatečně sledovaných, výzkumech. Čtv. -17/-31 a -18/-31 z plochy 46 nám spolu s plochou 79 umožňují představení typické jednotky S podhradí – totiž dvou jílových podlahových úprav (rozdílných rozměrů) a několika jam k těmto podlahám domů bezprostředně přiléhajících. Zároveň lze dobře prokázat, kolik poměrně zásadních informací ve starším (byť na poměry mikulčických výzkumů nadprůměrně dobře kopaném a dokumentovaném) výzkumu unikalo, a to nejen z hlediska metodického, ale i z ryze praktických důvodů velkého množství pracovníků na poměrně rozlehlé ploše 10 standardních čtverců 5 x 5m.

III.4.1.1 Hlavní kulturní vrstva sídliště

hnědočerná-černá písč. hlína s kousky uhlíků a mazanice (k. 79/1, resp. 46/1, dále pro zjednodušení pouze 1).

Z hlediska přísně kontextuálního pojetí by měl být v nadloží obou zkoumaných ploch (ale vlastně v celém areálu S podhradí) registrován jeden společný kontext (č. 1), zahrnující vrstvu vzniklou za fungování sídliště, při jeho zániku i (patrně dlouho) po něm. Barevně a konzistenčně pouze nepatrně zesvětluje a zvětšuje se v ní podíl jílu s přibývajícím hloubkou; přechod je však plynulý a jen stěží rozlišitelný, a to pouze na celkových, definitivně odkrytých a začištěných řezech v závěru výzkumu. Zánikový horizont (v případě detailního výzkumu plochy 79 jsou to pomocné mechanické horizonty 3 a 4 v rámci kontextu 1), představovaný především kamennou destrukcí a shodnou niveletou zjištěných koster

(uložených v této úrovni bez hrobových jam), ovšem tuto kompaktní vrstvu, potažmo tedy i nálezovou situaci a samotné nálezy, stratigraficky rozčleňuje na fázi fungování sídliště a na fázi po jeho zániku. Mocnost, tmavé zbarvení (humusovitost) a „hlinitost“ této vrstvy musí být patrně zapříčiněna i zetlením organických zbytků z dřevěných domů a všudypřítomného odpadu. Tato hlavní kulturní vrstva 1 překrývá všechny další vrstvy i archeologické objekty, odkryté při výzkumu obou sledovaných ploch. Při rozboru nálezové situace staršího výzkumu 46 bylo vzhledem k velmi hrubé metodě odkryvu nutné pomocně rozdělit tuto vrstvu (zde 46/1) na 3 horizonty. Zánikový horizont s destrukcí kamenů a koncentrací nálezů (zhruba v úrovni podlahových úprav, absolutně kolem nivelety 159,40) je označen jako 1-2 (adekvátní k hor. 3 v ploše 79, viz výše; 1 značí číslo vrstvy, 2 pak číslo pomocného horizontu), analogicky úroveň nad pak 1-1 (tedy úroveň s velkou pravděpodobností silného vlivu post deponičních procesů) a úroveň pod, tedy z doby fungování sídliště, jako 1-3 (toto číslování je dále použito při orientační kontextuální lokalizaci předmětů v oddílu III.6.2).

Tato poměrně mocná a tmavěji zbarvená vrstva nebyla zaznamenána při výzkumech sídlištních areálů na jílových náplavách, kde nebyla doložena přítomnost obydlí a kulturní vrstva je obecně chudší na nálezy – např. sondáž B 2006-2008 v SZ podhradí (HLADÍK 2008, k SZ podhradí i HLADÍK – MAZUCH - POLÁČEK 2008), patrně i sídliště ve východním podhradí dle výzkumu C2007, revidujícího plochu C1991 (viz dále oddíl V.4).

Teprve v úrovni asi – 20 cm od povrchu se objevuje „povodňová“ těžká jílovitá půda - již vrcholně středověkého až recentního stáří (k tomu např. POLÁČEK 1997, 39-40, HAVLÍČEK – POLÁČEK – VACHEK 2003, 18-19), která překrývá a niveluje celý areál severního podhradí a znemožňuje využití některých metod nedestruktivní archeologie (např. letecké archeologie; charakter jílových půd a typická silná kontaminace recentními kovovými artefakty, pocházejícími ze zemědělské činnosti, prakticky zamezují i možnosti využití metod geofyziky).

III.4.1.2 Podlahové úpravy

Výzkumem plochy 79 byly odkryty **2 podlahové úpravy**, které byly zachyceny již výzkumem 46. **Podlaha obj. č. 893** (k. 79/8) se převážnou částí nacházela v ploše 46 (čtv. -17/-31) a novým výzkumem v ploše 79 se pouze podařilo odkrytím J rohu doplnit celý její rozsah (viz plan 5, 7, foto 2.A-3.A). **Podlahová úprava 892** obdélníkového tvaru (orientace SZ-JV, rozměry asi 8,5 x 5m), zachycená v ploše 46 jen S rohem (s problematickou dokumentací), byla potvrzena s velmi přesnou návazností i při výzkumu 79

(viz plan 5, foto 3.B, 4.A). Podařilo se odkrýt ji v téměř celém rozsahu (kromě J části, která přechází do neprozkoumaných čtv. -17/-29 a -18/-29). Zároveň byla rozpoznána její relativně komplikovaná struktura, sestávající z tělesa navážky (k. 79/14, 17, 20-23) a stykové či „nášlapové“ vrstvičky 79/2A, resp. 2B.¹³

Celá obdélníková podlahová úprava obj. 892 byla uměle navržena na mírně zvlněné jílovité podloží (foto 4.B). Tyto vyvýšené terénní vlny byly patrně pro výběr místa na stavbu domu cíleně využívány (celá podlaha domu pak byla o několik cm vyvýšena nad okolní povrch terénu). Na podlahovou navážku byl téměř jistě použit i materiál, získaný při hloubení jam, těsně přiléhajících k jednotlivým obydlím. V případě podlah 892 a 893 jsou to především jámy 883 a 1342. V partiích přiléhajících k zahloubeným objektům je podlaha tvořena právě z tohoto téměř čistého podložního jílu (naneseného přímo na rostlé jílové podloží), naštěstí pro archeologii, kontaminovaného nejružnějším odpadním materiálem (především popelem, uhlíky, písčítými a mazanícovými konkracemi, ale i menšími kostmi či střepy – viz foto 5.A). Zdá se, že podobně byla přiměsí určitého podílu jílovité složky zpevněna i jiná místa v blízkosti hran podlahových úprav (jako JZ hrana PO 892) a zbytek „uvnitř“ takto zhruba „připraveného“ obrysu podlahy mohl být dosypán hlínou z okolí, promísenou odpadem (VR 79/20 – foto 5.B).

V SZ části podlahy (čtv. -18/-30), přímo na jejím povrchu (k. 79/2B), byla odkryta koncentrace kamenů, interpretovaná jako destrukce kamenného otopného zařízení domu (k. 79/10, foto 6.A – v pravém horním rohu již v řezu).

Na SZ hranu podlahy (v SZ rohu čtv. -18/-30) přímo navazuje zatím přesněji neinterpretovatelná jílovitá úprava, složená z k. 79/3 a 79/15, jejíž povrch leží ve stejné niv. jako povrch PO 892 (viz plan 5, 8, foto 6.A, B). Ačkoli tato úprava přechází i do plochy 46, nebyla zde (ve čtv. -18/-31) uspokojivě dokumentována. Pomoci vyřešit otázku, zda se jedná o úpravu podlahy nějakého hospodářského přístavku, či např. o úpravu prostoru před vstupem do domu 892, by mohl jedině výzkum dosud neprozkoumaného čtv. -19/-30, nacházejícího se Z od plochy 79.

III.4.1.3 Zahloubené objekty

V bezprostřední blízkosti podlahových úprav 892 a 893 se nacházely větší **zahloubené objekty 881, 883, 1342**, dva menší **46/4 a 46/5** a **soustava 6 kůlových jamek 46/7** (viz plan

---

¹³ Podobná vrstvička byla v závěru výzkumu rozlišena na profilech i u PO 893 (foto 3.A – tenká obrýsovaná vrstvička na povrchu jílové navážky podlahy). Jelikož se však při plošném snižování kvůli malému přesahu podlahy do plochy 79 příliš neprojevila, není označena jako samostatný kontext - zůstala tedy součástí k. 79/8.

5). Podlahy a jámy se navzájem respektují v horizontálně stratigrafickém smyslu; není zde jediná prokazatelná superpozice (to lze po kritickém rozboru staré dokumentace vztáhnout i na zbytek zkoumané plochy 46). Jáma 881 byla v dolní partii vyplněna jinou vrstvou než 1 (VR 46/34, viz popis kontextů v příloze, podobně i dále). Byla tudíž při zániku sídliště minimálně zčásti zaplněna (viz plan 6), podobně jako obj. 883 (VR 46/34) i 1342 (VR 79/12, 13). Četné kameny, vyskytující se v těchto dvou objektech, dokládají úroveň zánikového horizontu propadeného do zásypu jam. Tyto kameny jsou totiž v obou případech jednoznačným pokračováním destrukce kamenů ležících přímo na povrchu podlahy 892 (viz foto 7.A, B). Obj. 883 a 1342 navíc bezprostředně navazují na jílovitou podlahovou úpravu 892, resp. 893. O menších zahloubených jamách 46/4 a 46/5, stejně jako o soustavě kůlových jamek 46/7, nelze říci nic konkrétního. Pouze tolik, že jáma 46/5 zřejmě nebude výkopem pro kůl, držící střechu (jak by se teoreticky mohlo nabízet), neboť je velmi mělká a samotná kůlová konstrukce nebyla dosud v areálu S podhradí ani v jednom případě zaregistrována. Stejně tak nebylo jinde zachyceno nic podobného soustavě kůlových jam k. 46/7.¹⁴

Z rozboru celkové nálezové situace se ukazuje, že sledováním průběhu kamenné destrukce lze rekonstruovat konfiguraci povrchu sídliště v době jeho zániku. Kamení nemohlo ležet „ve vzduchu“, tudíž ten jev, kdy při snižování nejdříve registrujeme kamennou destrukci „uvnitř“ rozsahu podlahy (mimo prakticky ne) a později po snížení asi o 10 cm je destrukce patrna vně obrysu podlahy (jako v případě PO 892 – foto 8.A, ale patrné to bylo i u jiných podlahových úprav na ploše 46, ovšem zde vše komplikuje problematická dokumentace povrchů těchto podlah) ukazuje na skutečnost, že podlahy domů na S podhradí musely být záměrně o něco vyvýšeny nad okolní terén.

III.4.1.4 Hroby

V úrovni zmiňované destrukce se nachází i **hroby (HR 2011-2014, 1280, foto 8.B - 9.B, 11.B, 13.C)**. Všechny čtyři odkryté kostry ležely bezprostředně na povrchu podlahy domu 892 (pouze v některých partiích se snad do ní mohly nepatrně zahlubovat, maximálně ovšem doslova jen v centimetrech, viz plan 10), dolní končetiny jedné z nich (HR 2013) pak překrývaly destrukci kamenné pece (PR 79/10 ve čtv. -18/-30), patřící obj. 892 (foto 9.A, B). Těla všech čtyř zemřelých byla nejspíše pouze přihrnuta materiálem z destrukce domu, ani jedna z koster navíc svým umístěním „nepřesahovala“ vnější rozměry jeho podlahy. Polohy

---

¹⁴ Pokud ovšem jejich existence není výsledkem omylu při odkryvu – záměna za v Mikulčicích typicky velmi četné chodby hlodavců v podloží. Ve starších výzkumech totiž často bohužel postrádáme dokumentaci řezu kůlovými jamkami, bez kterého nelze doložit intencionalitu takovýchto tmavých kroužků na povrchu začištěné plochy (k tomu viz oddíl III.5.1).

koster by svědčily pro rituální uložení, ostatní okolnosti však ukazují na nějaký provizorní nebo chvatný pohřeb. Ve spojitosti s destrukcí domu, resp. sídliště kolem, by bylo možné předpokládat násilnou smrt (oporou tohoto tvrzení je identická situace, zjištěná v souvislosti se způsobem pohřbu a niveletou ležících těl při výzkumu sousední plochy 46). Vzhledem k popisovanému charakteru těchto 4 pohřbů existuje velká pravděpodobnost nějaké formy příbuzenství mezi těmito jedinci. Při výzkumu 46 byla zachycena těsně u S rohu podlahy 892 dětská kostra HR 1280 (také bez hrobové jámy, prakticky ve stejné niveletě). V otázce příbuznosti by tedy měla být prověřena spolu s hroby HR 2011-2014. Hroby neměly žádné doprovodné nálezy, prokazatelně interpretovatelné jako patřící k hrobu (problém absence hrobové jámy, a to včetně 6 hrobů z plochy 46) až na HR 2012 a 2014. V oblasti pánve, mezi zápěstím kostry HR 2012 ležely tři železné předměty (ocílka a dvě přezky z opasku). U dětské kostry HR 2014 byly nalezeny bronzové náušnice, masivní, lehce hraněný jednoduchý bronzový prsten, tenčí bronzový a železný kroužek (též jednoduché prsteny?) a skleněné korálky (hrobový inventář viz oddíl III.6.3).

III.4.2 Náčrt celkové nálezové situace na plochách 46 a 79

Plochy 46 a 79 jsou charakterizovány třemi zásadními archeologickými strukturami:

- **jílovitými podlahovými úpravami** nejspíše pro srubové stavby,
- **klasickými jámami** vesměs nepravidelných tvarů,
- **nepravidelně rozmístěnými hroby** (celkově na obou plochách 10 pohřbů), většinou, zdá se, pietně pohřbených jedinců, ovšem ve všech případech uložených prakticky na tehdejší povrchu (tedy **bez hrobových jam**) do destrukčního horizontu sídliště, s nejspíše jen jaksí provizorně přihrnutým rovem (možná za použití právě materiálu z destrukce).

Zánikový horizont sídliště, resp. úroveň povrchu terénu v době zániku sídliště (téměř s jistotou můžeme tvrdit, že násilném), je charakterizován destrukcí přepálených kamenů (většinou pískovců, ale i slepenců a řídce i vápenců) a přítomností mnoha větších či menších uhlíků¹⁵, ležících ve vrstvě přímo nad podlahovými úpravami obj. 892 i 893. Ačkoliv je půda nad i pod kameny makroskopicky tatáž (proto je označena v obou výzkumech jako vrstva 1 a ztotožněna), lze říci, že v umělých horizontech pod bází zmiňované kamenné destrukce se

---

¹⁵ Vesměs se jedná o duby s (pro mikulčické hradiště typickými) řídce rostoucími letokruhy, jejichž malý počet nedovoluje objektivní dendrochronologická datování. Jediný uhlík na samotné hranici datovatelnosti přinesl datum "po roce 868", jednalo se však o malý neurčitý úlomek dřeva bez podkorních letokruhů a bez známek opracování (velká část letokruhů tedy může chybět).

nachází materiál z období života sídliště či z doby před vybudováním úpravy PO 892. V případě silnějších koncentrací kamenů by pak horizonty, podle nich rozlišované, tvořily jakési pseudo kontexty v rámci jednoho přirozeného kontextu (v našem případě vrstvy 79/1, 46/1). Větší koncentrace kamenné destrukce propadené do jámy 1342 (ve V části čtv. -17/-30) pomohla mimo jiné i k odlišení úrovně jejího zaplnění před destrukcí sídliště.

III.5 Charakter a struktura zástavby v areálu S podhradí

Nezahloubené konstrukce domů s podlahovými úpravami (ať už jílovými nebo písčítými) jsou typické pro celou mikulčickou aglomeraci s nejbližším zázemím.¹⁶ Starší výzkumy vytvořily paradigma, podle něhož jsou podlahy tvořeny jednolitou navázkou v celém svém rozsahu. Revizní výzkum P2005 (č. 79) však přinesl zcela nový úhel pohledu na tuto, donedávna neoddiskutovatelnou, „realitu“. Jestliže je má interpretace celkové nálezové situace na ploše 79 (včetně přilehlých čtv. -17 a -18/-31 z plochy 46) správná a není-li případ relativně složitější struktury podlahové úpravy obj. 892 pouze nějakou výjimkou ze „standardu“ podlah, nacházejících se v areálu S podhradí (což by byla svým způsobem velká a velmi zvláštní náhoda, ovšem zcela vyloučit to nemůžeme), pak lze hovořit o novém fenoménu v oblasti podoby jílových podlah na mikulčickém hradišti obecně (srov. plan 9, foto 10.A, B). Pokud totiž skutečně není PO 892 nějakou ojedinělou zvláštností (vše by ještě mělo být doloženo budoucím dokopáním J rohu podlahy, který by se měl nacházet v SZ části čtv. -17/-29), lze předpokládat, že některé jílové podlahy ve výzkumech S podhradí nebyly dokumentovány v celém svém rozsahu (vždy se hovoří o jednolitě úpravě ze žlutého jílu, což např. v případě PO 892 na ploše 79 splňuje jen její JV část s k. 79/14 a 2A). Anebo byly určité jílovité vyvýšeniny nepravidelného tvaru (které lze v dokumentaci výzkumů na S podhradí též zaregistrovat) sice kresebně podchyceny, leč při nerozpoznání a odebrání méně nápadných částí navázky (v případě PO 892 v popisované ploše 79 by to mohly být např. k. 79/2B a 20) nebyly nijak interpretovány.¹⁷

---

¹⁶ Až ve vzdálenosti asi 1 km SZ od centrální části hradiště, v poloze Trapíkov (předběžně POLÁČEK – RUTAR 2004; POLÁČEK 2008) se nachází první sídliště s „klasickými“ slovanskými polozemnicemi bez podlahových úprav; podobně ve stejné vzdálenosti, avšak JV na slovenské straně řeky Moravy, je to pak sídliště v poloze Kačenáreň (informativně POLÁČEK 2008; podrobné vyhodnocení připravuje do tisku P. Baxa).

¹⁷ Jedním z příkladů je nečíslovaná vyvýšená jílov. plocha v JV části čtv. -15/-30, která zabíhá k jihu do neprozkoumaného terénu. Přes problematičnost dokumentace tohoto prostoru by charakterem odpovídala podlahové úpravě dalšího domu. Jasnou odpověď by podal jedině další revizní výzkum dosud neprobádaných čtv. -14, -15/-29.

V souvislosti s podlahovými úpravami tedy obecně základní otázkou zůstává, zda se podlahy podobného typu jako v případě obj. 892 v S podhradí neobjevovaly častěji i v dříve zkoumaných plochách, jen nebyly v terénu kvůli stylu tehdejší terénní práce rozpoznány (množství nekvalifikovaných brigádníků, velké plochy, určitá setrvačnost v strohém kopírování zaběhlých postupů). Stejně tak lze v dokumentaci výzkumů z jiných areálů hradiště, včetně samotné akropole či opevněného předhradí s písčítými podlahovými úpravami, rozpoznat množství útržků podlah či větších částí, které postrádají pravoúhlost a pravidelnost jejich tvaru. Problém může být v mnoha případech totožný s tím, co bylo zjištěno při zmiňovaném revizním výzkumu v S podhradí. Klíč k rozřešení výše položené otázky je tedy skryt jedině v dalším ověřovacím výzkumu, prováděném alespoň s takovou mírou důkladnosti, o jakou jsme se snažili v případě plochy P2005.

III.5.1 Domy – podlahy, konstrukce, vybavení (+ ostatní objekty)

Charakteristickým archeologickým dokladem zástavby S podhradí jsou tedy nepříliš mocné (okolo 20 cm) pravoúhlé jílové úpravy, ať už kompaktní nebo heterogenní povahy, představující podlahy nadzemních dřevěných domů. Pouze jedna z 6 částečně zachycených podlah domů na ploše P 1974-II, č. 46 byla prokopána v celém rozsahu (obj. 894; zrovna tato podlaha je však velmi špatně dokumentována). Výzkumem P 2005, č. 79, jak bylo popsáno výše, byly v podstatě ověřeny další dvě podlahy (obj. 892 a 893), plocha B 1984-88, č. 63, pak poskytla nález podlahové úpravy domu 1183. V ploše P 1981-82, č. 58 to byly podlahy 1095, 1096, 1097 a další - nečíslovaná, o nichž kvůli nepřístupné či ztracené dokumentaci postrádáme jakékoliv bližší údaje (pouze můžeme z celkového plánu hradiště odhadnout jejich rozměry). V případě plochy K 1972-III, č. 42 se ztracenou dokumentací existují dva zdroje se zcela rozdílnými informacemi ve vztahu k problematice podlahových úprav. Na jednom plánu 1:200 je zakreslena velká podlahová úprava 835 (s rozměry blízcími se 10 x 4 m), ovšem na druhém, stejně jako v oficiálním soupisu mikulčických objektů, je obj. 835 charakterizován jako číslovaná skupina kamení, což by bylo při zvyklostech číslování archeologických struktur na mikulčickém hradišti velmi výjimečné. V případě tohoto objektu, resp. této plochy se tedy nacházíme v patové situaci, neboť narozdíl od plochy 58 nemáme pro ověření k dispozici ani fotografie. Podobně obtížně zodpověditelná je i otázka existence podlahových úprav v sousední ploše P 1974-I, (č. 45). Nové archeologické zpracování tohoto výzkumu však spíše ukazuje na skutečnost, že zde obydli nebyla (MAZUCH 2009). Důvodem

mohla být přílišná blízkost vodního toku, či spíše využívání tohoto prostoru k řemeslné výrobě (viz dále v kapitole 6.4). Celkově lze tedy v souvislosti s prozkoumanou částí S předhradí hovořit o 10 až 11 podlahových úpravách. Pouze 7 (8?) z nich je však rozměrově měřitelných.¹⁸:

1. menší podlahy blíží se čtverci

PO 894 – **5,3 x 4,2** m (plocha 46)

PO 893 – **4,5 x 3,8** m (plocha 46 a 79)

PO 1096 – **5,5 x 5,5** m (plocha 58)

PO bez čísla - **4,3 x 4** m (v S části plochy 58, S roh zasahuje do neprozkoumaného terénu)

2. velké obdélníkové podlahy

PO 892 – **8,5 x 5** m (plocha 46 a 79)

PO 1097 – **9,5 x 5,2** m (plocha 58)

obj. 835 (??) – **9,5 -10 x 3,5 – 4** m (plocha 42)

PO 1183 – **8,40 x 4,2** m (plocha 63)

Je jasné, že rozměr podlahové úpravy nerovná se automaticky rozměru domu na ní umístěném. Z praktických důvodů by se dalo předpokládat, že dům byl patrně menší a celá konstrukce stála na povrchu úpravy. Z výzkumu P 1973 v S části opevněného předhradí blízko S brány však známe i opačný případ. Zcela výjimečně dochovaná dřevěná, avšak značně zuhelnatělá pravoúhlá obdélníková konstrukce zde totiž obklopuje vyvýšenou písčito jílovitou navážku, tvořící podlahovou úpravu domu (obj. 845). Jednotlivé prvky dřevěné konstrukce představují nejspíše trámy, nikoliv tedy kulatiny. Původní interpretace typu konstrukce domu jako typického srubu však byla později relativizována (k tomuto problému viz POLÁČEK - MAREK 2005, 231-232 s liter.). Při špatné dochovanosti dřevěných prvků nešlo rozpoznat konstrukční detaily vazby v rozích stavby, které by dokládaly srubovou techniku. Na druhou stranu je ovšem interpretace způsobu konstrukce tohoto domu a jeho přestavby, nabízená autorkou výzkumu B. KAVÁNOVOU (1987, 140), natolik detailní - až je nedoložitelná a v některých ohledech ani neodpovídá zjištěním zachyceným v originální

---

¹⁸ Údaje jsou většinou orientační, představují ideální rozměry po potlačení nerovností hran a jejich občasné neostrosti. Vzhledem k neúplné originální dokumentaci jsou navíc rozměry některých podlah určovány na základě celkových plánů v měřítku 1:200.

terénní dokumentaci.¹⁹ Na stejné ploše byl odkryt ještě jeden objekt č. 859, tvořený zbytky zuhelnatělých dřev, které na sebe navazovaly v pravém úhlu (KAVÁNOVÁ, tamtéž). Originální dokumentace této části plochy je však zcela nedostačující, takže zpětně nelze k této situaci říct téměř nic, tedy ani to, zda se popisovaná dřevěná konstrukce nalézala na jílové úpravě podlahy.

Absence kůlových jamek dává tušit, že domy v S podhradí nesly srubovou konstrukci. Kolem navážky podlahy nebyly zjištěny žádné žlábký (např. na odvod dešťové vody). Ovšem pokud by byly mělké a nedosahovaly na podloží, bylo by prakticky nemožné je v tamních půdních podmínkách rozlišit. Ani na samotném povrchu podlah nebyly zaznamenány žádné otisky dřev způsobené tlakem konstrukce domu, které by svědčily o položení základního rámu srubu. Toto tvrzení můžeme exaktně potvrdit jen u nového výzkumu 79, v případě podlahy 892. Ostatní podlahy ze starších výzkumů totiž byly, jak již bylo zmíněno výše, dokumentovány níž než na úrovni jejich povrchu, nicméně rýsující se pravoúhlé zahloubeniny ve světlejším jílu by pravděpodobně neušly pozornosti. B. Kavánová právě takovéto „žlábký po základním trámovém věnci v podloží“ uvádí např. u obj. 939 a 952 v SV části předhradí – plocha P 1976-77, č. 50 (KAVÁNOVÁ 1987, 140, celkově k této ploše s liter. viz POLÁČEK – MAREK 2005, 246-248). V originální dokumentaci obou zmiňovaných objektů (ani v písemné ani v kresebné) se však žádná taková informace nevyskytuje. Zato však obj. 939 může sloužit jako modelový příklad podoby domů na sídlišti v S podhradí. Opět, stejně jako v případě zmiňovaného obj. 845, tvoří podlahu domu 939 jílovitá úprava, patrně i zde lehce vyvýšená nad tehdejší okolní terén.²⁰ Oproti areálu podhradí však má tento objekt na poměry mikulčického výzkumu unikátně zachované stopy dřevěné konstrukce. Zbytky dřevěných desek uvnitř základového obdélníku z dřevěných trámů byly sice v dokumentaci interpretovány jako dřevěná podlaha, stejně tak by ovšem mohlo jít o spadený strop domu. Ještě před odkrytím dřevěné konstrukce byla nad ní zdokumentována jílová úprava s ohništěm

---

¹⁹ Jde především o podezřelou změť kůlových jamek. O jejich počtu a intencionalitě je při bližším studiu originální dokumentace tohoto výzkumu nutno pochybovat. Tvrzení autorky o tom, že jde o dům s vyplétanými stěnami a kůly, nesoucími krov, je opět velmi diskutabilní. Doklad „zbytků propletených větví“ (měly tvořit stěny domu) na jedné z fotografií, tenký tmavý přerušovaný proužek, může stejně dobře představovat poslední zbytky výše položených a tudíž nezachovaných trámů. „Dva velké kůly“, které měly sloužit pro „základní zakotvení krovu“ domu o rozměrech 6,5 x 3,5 m, by měly podle v dokumentaci zakreslených „kůlových jam“ maximální průměr 12-15 cm...(?). Jejich řez, tudíž i míra zahloubení od tehdejšího povrchu, není v dokumentaci realizován. Ze statického hlediska je použití takových kůlů jako nosných prvků střechy naprostou utopií.

²⁰ Dokumentace není v tomto směru šťastně provedená; na to, jak unikátní situace byla v tomto prostoru zachycena, chybí detailnější pozorování, je realizováno zoufale málo pomocných řezů. Tzv. „nálezová zpráva“ z této plochy (KLANICA 1978) obsahuje pouze popisy objektů a zmenšené perokresby originální dokumentace jednotlivých zkoumaných čtv., tedy postrádá základní rozbor stratigrafických vztahů, popis celkové nálezové situace, komentář k často neorganicky prováděné terénní a slovní dokumentaci. Nejedná se o nic jiného než o výtah z originálních terénních popisů provedených jedním z techniků. Jako základní zpracování nálezové situace je tato zpráva zcela nevyhovující. Podává dokonce daleko méně informací než původní popis v dokumentaci.

(o v průměru 25 cm výše, což dokumentuje i hlavní obvodový profil zkoumané plochy č. 50). Ačkoliv je tato úprava, ohniště i dřevěná konstrukce v dokumentaci označována jako jeden objekt, nemůže jít o nic jiného než o dvoufázovost objektu; o výstavbu nového domu (nové navýšené jílové úpravy s ohništěm) přesně v prostoru předešlého, který zanikl požárem (dřevěná srubová konstrukce ze zuhelnatělých dřev a stopy po deskách uprostřed, ležící opět na upravené jílové ploše). Nejdůležitější je ovšem ta skutečnost, že dokumentace jasně prokazuje překřížení trámů základového „rámu“ v rozích stavby - tudíž lze téměř s jistotou hovořit o klasické srubové konstrukci.

Jinou než srubovou konstrukci domu předpokládá B. Kavanová ve své interpretaci nálezové situace na ploše B 1984-88, č. 63, na V okraji S podhradí (při uvažovaném rozsahu sídliště viz plan 3). Chaotická změť kúlových jamek (u nichž lze, jako o celku, opět pochybovat o jejich intencionalitě, srov. pozn. pod čarou 19) a asi 40 kg malých kousků mazanice s otisky prutů má dokládat kúlovou vyplétanou stavbu s mazanicovým omazem a jílovitou podlahovou úpravou, obklopenou jakýmsi „žlaby“ a z jižní strany „příkopem“ (předběžně KAVÁNOVÁ 1987, 138-140; 1990, jinak i s celkovým plánem překresleným z dokumentace, viz POLÁČEK - MAREK 2005, 283-285). Tento „příkop“ je ve skutečnosti zcela mělká prohloubenina, ne nepodobná typickým mělkým protáhlým objektům, přiléhajícím bezprostředně k podlahovým úpravám, které známe z jiných částí S podhradí (viz dále). Úroveň destrukce navíc jak západní, tak východní „žlaby“ překrývá, oba tedy byly zaplněny již v průběhu „života“ sídliště. Celkový objem nalezené mazanice je pro omazání domu zcela jednoznačně nedostatečný (ačkoliv ne všechna hlína z případného omazu stěn domu by musela být druhotně požárem „vypálena“ a tudíž uchována do současnosti, ovšem musela by být přítomna v podobě poměrně mocných jílových převrstvení); lze si při tomto množství představit např. omaz štítů domu či nějaké menší přístavby, popř. plotu, ovšem o konstrukci stěn domu neříká zhola nic. Při představě kúlové vyplétané stavby tak, jak o ní píše autorka, je závažící absence oněch kúlů, které by měly souviset s konstrukcí stěn, nehledě na to, jak měla vypadat konstrukce střechy takového domu bez stop po nosných kúlech (celkový plán výzkumu, resp. prostoru domu 1183 v nálezové zprávě chybí (!), celou situaci je možné zrekonstruovat pouze podle základní dokumentace).

Z předešlého textu vyplývá, že dosud neexistuje ani v S podhradí ani v S části opevněného předhradí (tedy v místech, kde byly odkryty jílové, ne tedy písčité úpravy) jediný originální dokumentací prokazatelný doklad jiné než srubové techniky stavby domů na jílových podlahových úpravách.

Terénní pozorování také ukazují na to, že dřevěné konstrukce domů v S podhradí byly v některých případech nejspíše zvnějšku obloženy nízkými „zítkami“ z kamenů, které se po destrukci rozvalily vně (nejčastěji) nebo i dovnitř objektu.²¹ Nepředpokládám, že by toto „kamenné obložení“ mělo nějaký funkční význam (např. v konstrukci domu – většina kamenů je ostatně co do malé velikosti nevhodná pro stavbu). Spíše šlo např. o jakýsi sklad materiálu, umístěný „při ruce“ majiteli toho kterého domu, popř. mohly být použity jako izolace (?). Nezdá se totiž pravděpodobné, že by celý objem kamenů pocházel pouze z otopných zařízení jednotlivých domů. Další reálnou možností, totiž podkládání srubové konstrukce kameny z izolačních důvodů (vzhledem k četnosti nálezů kamenů v okolí hran podlahových úprav těchto domů) podobně, jako se to předpokládá i u některých vrcholně středověkých domů, dosud nelze ze zjištěných situací prokázat. Kamení nese občas i stopy přilepené malty, což dokládá jejich druhotné užití (obyvatelé podhradí jej museli získávat jedině při přestavování, opravách, popř. z destrukce některé z oněch několika málo kamenných staveb na hradišti, které byly stavěny „na maltu“).

Velmi důležitým zjištěním učiněným na ploše 79 je i jílovitá úprava (k. 79/3 a 79/15), přimykající se k SZ hraně domu 892, avšak nerespektující obdélníkovou dispozici podlahové úpravy. Tato úprava jakoby „prodlužovala“ půdorys PO 892 SZ směrem, ovšem přesahuje půdorysně Z roh podlahy (viz oddíl III.4.1.2).

Z vnitřního vybavení domů v S podhradí lze identifikovat pouze kamenné pícky, které byly odkryty v domech 892 (k. 79/10), 890 (k. 46/15), 1183 (i se zbytky mazanického výmazu - objekt topeniště nečíslovan KAVÁNOVÁ 1990, 5 a 36), a mazanické kruhové kry, snad opět zbytky po topeništích, zachycené v domě 894 (k. 46/23) a v prostoru jílové nečíslované úpravy ve čtv. -15/-30 (k. 46/27). V domě 893 byla odkryta obdélníková kamenná destrukce (k. 46/2), která je ovšem podle dokumentace poměrně nevýrazná a nepříliš mocná na to, aby mohla být považována za pozůstatek otopného zařízení. Ostatní podlahy domů na ploše 46 nejsou odkryty celé a o detailních pozorováních na ploše 58 nevíme kvůli již zmiňované absenci dokumentace zcela nic.

Na podlaze domu 1183 na ploše B 1984-88 byly identifikovány 3 kůlové jamky obložené kameny a skupina kamení s „otiskem trámu“, tedy funkčně neinterpretovatelné stopy po vnitřním zařízení domu (KAVÁNOVÁ 1990, 5, trám ovšem mohl pocházet i z

---

²¹ Tento efekt je sledovatelný na všech zkoumaných plochách, kde byly rozpoznány podlahové úpravy; koncentrace kamenů v pravoúhlých útvarech bývají prvním indikátorem rozsahu podlahových úprav, nacházejících se vespod.

destruované konstrukce domu). Žádné další stopy po vnitřním členění domu či jeho zařízení nebyly na zkoumaných podlahách v S podhradí zachyceny.

III.5.2 Struktura zástavby

K struktuře sídliště, resp. rozmístění jednotlivých usedlostí, lze říct vzhledem k malému rozsahu terénních prací a předpokládanému nedostatečnému rozlišování podlahových úprav na některých zkoumaných plochách (nehledě na občasnou absenci dokumentace či její zcela nedostačující provedení) bohužel jen velmi málo.

Na ploše 46 a 79 jsou domy č. 894 a 895, stejně jako 892 a 893 (případně 889 a nečíslovaný prostor v JV části čtv. -15/-30 viz pozn. pod čarou 17), umístěny jakoby ve dvojici. Mezi těmito dvojicemi domů je v obou případech jakási „ulička“ široká v průměru 1 m, kterou v obou případech z části vyplňují zahloubené objekty (885, resp. 883 v druhém případě), snad náležející vždy oběma domům. Tyto jámy byly s největší pravděpodobností vyhloubeny primárně pro potřebu materiálu na zbudování jílových podlah a následně využity jako odpadní jámy či skladištní (sklepní?) prostory (v případě těch hlubších). Mezi těmito dvěma dvojicemi domů s přilehlými zahloubenými objekty se nachází volný prostor či pruh terénu bez sídlištních struktur (orientovaný přibližně V-Z směrem a široký asi 5m), který je na Z straně uzavřen jámou 46/17, náležející bezprostředně k domu 890, a problematickou, nedostatečně dokumentovanou jámou 46/19. Podobný jev byl zjištěn i na ploše P1981-82 (č. 58) v případě PO 1097 a 1096, které od sebe oddělovala JA 1080. Dvojice blízko sebe umístěných domů byla odkryta i v S části této plochy (obj. 1095 a další, který není číslován!), ovšem bez zahloubeného obj. mezi nimi (POLÁČEK – MAREK 2005, 245)²².

Některé obj. spolu tvoří vyšší stratigrafické jednotky, které je možné odlišit i na těchto relativně malých odkrytých plochách:

plochy 46+79

- PO 895 (dům) se zahloubenými obj. JA 885 (společná pro dům 895 a 894) a JA 46/26
- PO 894 (dům) se zahloubenými obj. JA 885 (společná pro dům 895 a 894), JA 880 a JA 884
- PO 890 (dům) se zahloubenými obj. JA 46/17 a JA 890a
- PO 892 (dům) se zahloubenými obj. JA 883 (společná pro dům 892 a 893), JA 1342

---

²² Vše vysledováno pouze z celkového plánu 1:200 – viz úvod, oddíl III.1.

- PO 893 (dům) se zahloubenými obj. JA 883 (společná pro dům 892 a 893), JA 881, JA 46/5 a JA 46/4
- PO 889 (dům?) se zahloubenými obj. JA 887+888, JA 46/29

Na plochách, kde byly výzkumem zachyceny podlahové úpravy domů, se kromě zahloubených objektů vyskytovaly už jen tři jiné archeologické struktury; nepravidelné koncentrace kamenů²³, dvě topeniště v prostoru mimo podlahových úprav (plocha 46 a 63) a soustava (snad) kůlových jamek (plocha 46).

Stopy po otopném zařízení na otevřeném prostranství vně podlahových úprav (kamenná destrukce nad mazanicovým výmazem) byly zachyceny východně od domů 894 a 895 v JV rohu čtv. -20/-32 (plocha 46, k. 46/25), dále ve čtverci -19/-32, kde podobné topeniště proklesá do záspy obj. 880 (opět 46, k. 46/13), a také na ploše 63 v případě obj. 1184, který představuje zbytky kopulovité pece (s hliněným výmazem a zachovanou částí klenby) neznámé funkce, zahloubené do jílového břehu jižně od JV nároží domu 1183 (čtv. -8/-46).

Na styku čtv. -17/-31 a -17/-32 (výzkum 46) byla zachycena soustava 6 kůlových jamek, o nichž však není v dokumentaci žádná zmínka. Neexistuje ani žádný řez některou z nich (ačkoliv na jedné z fotografií lze v zadním plánu vidět, že řezy těmito jamkami byly provedeny, foto 11. A) a máme pouze nivelety začištěné úrovně podloží, kde byly tři z těchto jamek poprvé registrovány, a to v rozmezí 159,12 - 159,13 m n. m. Soustava kůlových jamek ve čtv. -17/-32 tvoří jakýsi pětiúhelník zhruba o rozměrech 1x1m. Náleží k ní ještě jamka nacházející se v S části čtv. -17/-31 mezi JA 46/4 a 46/5, která je překryta podlahovou úpravou obj. 893. Vzhledem k tomu, že řezy jamkami nebyly zakresleny a neexistuje o nich ani žádná slovní zmínka v dokumentaci, lze se domnívat, že vedoucí výzkumu po jejich preparaci naznal, že se o kůlové jamky nejedná. Bohužel tento jev, kdy nemáme ani pozitivní ani negativní komentář k určitým terénním zjištěním, je velmi typický pro celý výzkum mikulčického hradiště.

III.6 Hmotná kultura a možnosti interpretace funkce sídliště na S podhradí

---

²³ Ve většině případů jde o shluky kamenů, které lze jen těžko nějak interpretovat. Např. výrazná kumulace kamenů (k. 46/13) v záspy jámy 46/17 u S hrany podlahy 890.

Při snaze o vyhodnocení nálezového souboru získaného z výzkumů na S podhradí, které je přirozeně stěžejním východiskem pro funkční interpretaci celého sídliště, narazíme na zásadní překážky významně komplikující a relativizují závěrečné úvahy.

Především je to již zmiňovaná absence jakékoliv dokumentace některých zkoumaných ploch, přičemž nejmarkantnější (a zároveň neomluvitelné) je to v případě největší odkryté plochy P1981-82 (č. 58). Nemožnost srovnání nálezové situace této plochy s analyzovanými plochami 46 a 79 představuje největší slabinu podrobného zpracování S podhradí. Po předpokládaném odkrytí dvou čtv. jižně od výzkumu 79 (čtv. -17, -18/-29) by byly propojeny plochy 46, 58 a 79 do jednoho celku a měli bychom k dispozici již poměrně reprezentativní úsek tohoto sídliště. Je ovšem nutno připomenout, že metodika a praxe odkryvu a dokumentace ploch na výzkumech nepřetržité terénní kampaně z let 1954-90 výrazně komplikuje jakékoliv pokusy o jejich plnohodnotné archeologické vyhodnocení.

III.6.1 Možnosti stratifikace nálezů a limity funkční interpretace sídliště (jako odraz metodologie terénního odkryvu a dokumentace mikulčických výzkumů)

Problémy se vyskytují již při snaze o detailní stratifikaci nálezů, a to jak ve smyslu vertikálním tak plošném. Základním nedostatkem je metodika výzkumu, kdy byl terén snižován po neúměrně mocných umělých horizontech (navíc se tyto horizonty často liší čtverec od čtverce), přičemž ovšem byl většinou dokumentován stav výzkumu, tedy přesně to, jak byla kde zrovna plocha snížena vybrána či začištěna, nikoliv skutečná nálezová situace. Odkryté a v kresebné dokumentaci popsané archeologické struktury obvykle nemají návaznost na textové poznámky, kterých je často minimum, ani na realizované řezy, ačkoliv právě tyto dokumentované řezy bývají jedinými pokusy o logické rozlišení přirozených kontextů. Nebyly též důsledně jednotně popisovány jednotlivé odkrývané vrstvy, výplně či jiné struktury (stratigrafické vyhodnocení tedy neexistuje – je pouze místy vysledovatelné z popisu nálezové situace, který doprovází číslování nálezů²⁴).

---

²⁴ Jako praktická ukázka, která možná jednodušeji objasní to, co se jen velmi obtížně popisuje v obecné rovině, může posloužit následující příklad. Popis vrstev je tak volný a nejednotný, že je obtížné určit, zda se v jednotlivých druzích terénní dokumentace jedná o stejný kontext či nikoliv – bohužel stagnace metodiky práce nedospěla ani k prostému číslování, které by při stratigrafickém hodnocení bylo užitečnější než informace o „hnědé písčité“, která je záhy popisovaná jako „hnědožlutá písčítá s příměsí jílu“, přičemž v kresebné dokumentaci najdeme v příslušném čtverci jako nejbližší ekvivalent výrok „písčitojílovitá“ – bez jednoznačného ohraničení v plošném plánu. A to se, co do metodologie, přinejmenším u výzkumů ze 70. a 80. let 20. stol., již

Nálezy jsou tedy lokalizovatelné s různou mírou pravděpodobnosti. Někdy je součástí popisu místa jejich nálezu i jakási charakteristika kontextu, ve kterém se nacházely (tedy ve smyslu vertikálním), jindy je to pouze informace o části čtverce podle stručného popisu na sáčkích s nálezy (plošná lokalizace). V lepších případech máme zápis s oběma druhy informace, v horších ani jeden. Každopádně téměř vždy zůstává k dispozici standardně dostupné, leč zcela nedostačující označení čtverce (tedy „přesnost“ na plochu standardního mikulčického výzkumného čtverce 5 x 5m) a hloubky (ovšem od povrchu, měřeno zřejmě „od oka“ u nejbližšího profilu), což nám nedává možnost zpětně při zpracovávání takto kopaného a dokumentovaného výzkumu přiřadit nálezy do přirozených kontextů, ve kterých se tyto nacházely.

V případě S podhradí, které lze z hlediska současných archeologických možností datace považovat za „jednofázové“, by ztráta informací z hlediska vertikální roviny nebyla až takovým hendikepem, ovšem možnost pouze velmi hrubé plošné lokalizace nám znemožňuje detailněji řešit např. právě otázku funkce jednotlivých objektů, distribuce odpadu, komunikačních prostorů (v různých aspektech každodennosti živé kultury), apod. Dokonce znesnadňuje i odhad míry post depozičních procesů na lokalitě. Pravdou zůstává, že velký počet brigádníků a relativně velké skrývané plochy nedávaly technikům (tehdy většinou bohužel jediným praktickým vedoucím terénních prací) možnost některé situace tzv. „uhlídat“.

Další nepříjemnosti způsobují situace, kdy některé jámy měly sice více přirozených výplní (a mohou mít třeba i dobře a podrobně dokumentovány profily), avšak tyto zásypy jam byly vybírány po mechanických vodorovných vrstvách – materiál z těchto (většinou proklesávajících či zvlněných) výplní je tak smíchán a potenciaální chronologická pozorování jsou ztracena.

Konečně poslední úskalí představuje skutečnost, že pro celkovou interpretaci charakteru osídlení v S podhradí je stále ještě vykopána jen malá část z celého předpokládaného rozsahu sídliště a chybí nám též možnost komparace. Zjištěné závěry z analyzovaného S podhradí není v podstatě s čím konfrontovat, neboť nemáme žádnou, podobně podrobně a správně stratigraficky vyhodnocenou část jiného areálu mikulčického hradiště (i s podobnou mírou prokopanosti - především tedy opevněného předhradí či některých částí akropole mimo sakrální okrsky).

---

nedá omlouvat „dobou“. Některé dokumentace výzkumů z 50. a 60. let lze objektivně kvalitativně srovnat snad jedině se „standardem“ archeologických amatérů z 19. stol.

III.6.2 Nálezy z ploch 46 a 79 podle funkčních vlastností

Vzhledem k velkému množství nálezů odkrytých při výzkumech všech ploch v S podhradí není možné v této publikaci předvést jejich vyčerpávající prezentaci. Jak bylo již uvedeno, většina ploch není archeologicky adekvátně zpracována, tudíž by nebylo ani možné zařadit tyto nálezy stratigraficky. Podrobnější rozbor byl proto učiněn jen pro plochy 46 a 79, kde je možné předměty vztáhnout k stratigrafickým jednotkám (u plochy staršího výzkumu 46 s určitými problémy, viz úvod k této kapitole). Vybraní zástupci jednotlivých kategorií, resp. druhů nálezů pak jsou i vyobrazeny v příloze.²⁵

Zbraně a výzbroj

ostruhy, hroty šípů, sekera, koňský postroj

Zachovalou část **železné ostruhy** ze zánikového horizontu sídliště (VR 46/1-2) představuje pouze lichoběžníková ploténka a část raménka. Z železné ostruhy, pocházející z vrstvy VR46/1 prokleslé do zásypu jámy 876, je zachována pouze polovina – lichoběžníková až téměř čtvercová ploténka s nýty a raménkem až k přechodu v trn, který ovšem chybí (VR 46/1 propadená do zásypu JA 876). Kvůli špatné dochovanosti, resp. nedostatečné konzervaci ostruh nelze ani v jednom případě popsat tvar průřezu ramének.

Z výzkumu 79 pochází dvě celé železné ostruhy (tab. 2:9, 11), ovšem značně postižené korozí, z třetí železné ostruhy se dochovala pouze druhotně poškozená ploténka. Obě celé ostruhy jsou klasické ploténkové, s parabolickými rameny a krátkým bodcem. U ostruhy tab. 2:11 lze rozpoznat, že bodec byl hraněný a jehlancovitě zakončený (pravděpodobně i u ostruhy 2:9). Ploténky u ostruhy 2:11 mají lopatkovitý tvar se žlábkem a třemi nýty, tvar značně zkorodovaných plotének ostruhy 2:9 nelze jednoznačně určit. Pásek barevného kovu jako podložka pod nýty nebyl konzervací odhalen kvůli celkově velmi špatnému stavu dochování ostruh. Obě celé ostruhy ležely v zánikovém horizontu sídliště (VR79/1, hor. 3), ostruha 2:9 přímo nad podlahou domu 982, ostruha 2:11 západně od ní.

Z 5 nalezených železných **hrotů šípů** (všechny z výzkumu 46) můžeme 4 zařadit mezi tzv. rombické šipky, tedy kosočtvercového nebo kosodélníkového tvaru listu s řapem (v

---

²⁵ Předkládaná práce vznikla před zničujícím požárem našeho pracoviště na mikulčickém hradišti v září 2007. Při požáru bohužel došlo k zničení veškerých kreseb z plochy P 1974-II, chystaných v té době k tomuto článku, stejně jako samotných nálezů. Přestože se tedy v textu o těchto předmětech hovoří, nebude možné je obrazově představit.

typologii A. Ruttkaye typ B2a, viz RUTTKAY 1976). Uvažuje se o nich jako o případném dokladu staromaďarských zásahů na Moravu na počátku 10. stol. (MĚŘÍNSKÝ 1986, 34 a především KOUŘIL 2003). Celková nálezová situace v S podhradí by tyto náznaky podporovala. Navíc všechny hroty šípů z plochy 46 pocházejí ze zánikového horizontu sídliště (VR 46/1-2). Jedna z těchto šipek má ohnutou špicí, narazila tudíž při výstřelu do pevného materiálu. Poslední z 5 šipek patří ke skupině střel s tulejkou a protáhlým zaobleným listem (v typologii A. Ruttkaye typ A7a, viz RUTTKAY 1976).

Zdánlivě amorfní kousek železa (plocha 79, destrukční hor. 4 nad jámou 1342) by snad mohl představovat odlomený zaoblený krátký osten velkomoravské **sekery**.

Nález zaškrcované **postranice udidla** (tab. 14:10), jež byla uložena přímo v jedné z vrstev tvořících podlahu domu 892 (VR 20), opět ukazuje na konec velkomoravské epochy, neboť tento typ součásti koňského postroje by měl být typický snad právě pro přelom 9. a 10. stol. (MĚŘÍNSKÝ 1986, 32-33).

Řemeslnické a výrobní nástroje a pomůcky

stavební a jiná kování, železná jehla, kovářská struska, přesleny, tyglík, kostěné proplétáčky, opracované kosti

Ze **stavebních kování** byly v sledovaných plochách odkryty dvě kramle (jedna vyobrazena na tab. 2:10, obě v destrukčním horizontu 3 plochy 79), skoba (tab. 11:7, v zásypu JA 1342) a hřeb, který však byl nalezen v povrchové vrstvě, tudíž může být spíše recentního stáří. Mezi kování, snad závěsná, můžeme počítat i dva nálezy z destrukčního horizontu 3 na ploše 79 (tab. 2:3, 16-atašé vědra?) a jeden z plochy 46. Obecně ke kováním s obtížně určitelnou funkcí by bylo možné připojit i nález z VR 46/1, proklesající do zásypu obj 876.

Ze zásypu JA 1342 pochází velmi ojedinělý nález jemné **železné jehly** se zachovanou částí ouška (tab. 11:3). Svou gracilností i celkovým tvarem se vlastně nijak neliší od současných ocelových jehel na jemné šití. Každopádně však musela být vyrobena z velmi kvalitního železa, neboť nepodlehla korozi. To, že podobný typ předmětů běžně nalézáme, není při obvyklém způsobu odkryvu asi žádným překvapením (v případě starých velkoplošných a hrubých výzkumů v Mikulčicích nebyla snad vůbec žádná šance); značí to ovšem, že takovýchto jehel se může ve velkomoravských souvrstvích nacházet více.

Nepřímým dokladem práce se železem v S podhradí jsou i časté nálezy **železné** „kovářské“ **strusky**, tedy suroviny, připravené v hutních pecích pro další výrobu železných

předmětů. Na zvýšenou koncentraci železné strusky v tomto prostoru upozornil již B. Klíma ve zde již zmiňovaném článku o kovárně v podhradí mikulčického hradiště (KLÍMA 1985, 429 - viz diagram množství strusky, nahoře plocha P 1974-II, č. 46). Na obou sledovaných plochách (46 i 79) však množství strusky nepřesahuje míru koncentrace v části plochy 58, kde by podle Klímy měla kovárna ležet. Jisté je, že někde v této J části S podhradí, nedaleko břehu říčního ramene se musel nacházet objekt (objekty?), zpracovávající hutnicky předpřipravenou surovinu. Pokud si všimneme absolutních hmotností strusky ve čtvercích -17/-30 a -18/-30 (plocha 79), je překvapivé, že západnější čtv. -18/-30 obsahuje třikrát více strusky než čtv. -17/-30 (10,4 kg oproti 3,3 kg). Jen velmi těžko můžeme porovnat poměrné zastoupení strusky v jednotlivých kontextech, neboť nemáme k dispozici jejich přesné objemy. Zhruba bylo možné porovnat pouze stratigraficky starší vrstvu 20 (součást podlahy domu 892) a destrukční horizont 3, omezený na plochu přímo nad touto vrstvou (tedy při stejné plošné výměře a zhruba stejné mocnosti obou sledovaných vrstev). Obsah strusky v zánikovém horizontu sídliště a ve vrstvě 20, kterou interpretujeme jako starší odpad, využitý při budování podlahy domu 892, je v podstatě stejný, jen o málo vyšší v případě destrukčního horizontu (2,7 kg proti 2,2 kg). Takto detailní porovnání nelze použít u plochy 46. Je však možné alespoň zhruba vyčíslit hmotnost strusky v zánikovém horizontu 1-2 a v horizontu 1-3, popř. promíseném podloží, tedy ve vrstvách z doby počátku a rozvoje sídliště na S podhradí (při nejednotnosti v přístupu k dokumentování starších nálezových situací lze tyto pomocné horizonty rozlišovat jen s velkými obtížemi a s jistou nutnou rezervou). Horizont 1-2 obsahuje téměř jednu tolik strusky jako horizont 1-3 spolu s promíseným podložím (asi 36 kg ku 20,8 kg). Ze zahloubených objektů bylo absolutně nejvíce strusky v jámě 890a (3,2 kg ve výplni k. 36), přestože nepatří k největším. Pro srovnání obj. 1342 v ploše 79, zhruba podobné velikosti, obsahoval 1,1 kg strusky (celkově ze všech výplní).

Největší zastoupení v této kategorii mají jednoznačně **přesleny**. Celkově bylo při výzkumech mikulčického hradiště nalezeno již více než 2250 kusů těchto předmětů, užívaných při předení nití. Jedná se bezpochyby o nejčastěji zastoupený druh předmětu (mimo keramiku) na tomto velkomoravském hradišti. Při nedávném souhrnném zpracování mikulčických přeslenů (MAREK – KOSTELNÍKOVÁ 1998) bylo zjištěno, že naprostá většina přeslenů byla vyráběna z velmi měkkých nerostů (asi 80% všech určitelných přeslenů) a jen málo z keramiky (7,8%). Makroskopické rozlišení materiálu, ze kterého jsou přesleny tvořeny, je však v případě mikulčických nálezů téměř nemožné. V katalogu obsaženém ve zmiňovaném článku je samozřejmě zahrnuto i hodnocení všech 34 přeslenů nalezených při výzkumu č. 46 z roku 1974. K nim přibyly ještě 3 přesleny z nového výzkumu 79 (jen jeden

celý, viz tab. 14:13). Přesleny se nacházejí ve všech horizontech průběžně bez výraznějších anomálií, stejně jako ve svrchních partiích zásypů jam, které je ale nutno brát jako splach kulturní vrstvy 1 do těchto zahloubenin.

Z výzkumu 46 pochází i ojedinělý nález **tyglíku**. Ležel v destrukčním horizontu v severní části plochy 46 (čtv. -17/-32). Je tedy možné, že severně od zkoumané plochy se v dosud neprobádaném terénu nalézal objekt, ve kterém byly taveny barevné kovy, popř. vyráběny i nějaké předměty z těchto materiálů.

Další velmi zastoupenou kategorií nálezů v Mikulčicích jsou **kostěné proplétáčky**. V klasickém mikulčickém evidenčním systému byly tyto předměty nazývány termínem šídlo, ovšem jejich úprava i opotřebení jasně ukazuje na to, že se v drtivé většině případů jedná skutečně o proplétáčky užívané při práci s proutím v košíkářství či při výrobě náčiní pro rybářství, jako např. vrší, apod. (BARTOŠKOVÁ 2003, 230-233). Všechny podobné předměty z námi sledovaných ploch jsou také bez výjimky proplétáčky (26 ks z výzkumu 46, 12 ks z výzkumu 79, výběr viz tab. 2:13, 14, tab. 11:8). Ačkoliv jsou běžně vyráběny z kozích (ovčích?) kostí, jeden z proplétáčků je vyroben z kosti drůbeží, jeden z kosti jiného většího zvířete, snad prasete (kost není dutá a je intencionálně ztenčena). Z 18 ks proplétáčků z vrstvy 1 ve výzkumu 46 pochází 11 z nejstaršího horizontu 1-3, tedy z doby fungování sídliště, 7 ks pak z destrukčního resp. závěrečného horizontu sídliště (hor. 1-2). V destrukční vrstvě výzkumu 79, čili v nejbližším okolí domů 892 a 893, nebo přímo na podlaze domu 892, bylo zjištěno 7 ks proplétáčků, u nichž existuje značná pravděpodobnost jejich aktivního užívání v době zániku sídliště či nedlouho předtím. Je vidět, že je to poměrně velké číslo (podobně i na ploše 46) a ukazuje to na skutečnost, že užívání tohoto předmětu (resp. výroba, tento předmět využívající), bylo velmi rozšířené. 5 ks v ploše 79 bylo potenciálně odhozených, popř. ztracených (3ks v zásypu obj. 1342 – VR 12, 2 kusy v podlaze domu 892 – VR 20). Některé z těchto proplétáčků jsou poškozené, ovšem odlišit jejich zničení při použití od postdepoziční destrukce je u kostěných předmětů prakticky nemožné. Např. v ploše 46 ve spodní výplni JA 883 (VR 34) mezi domy 882 a 893 byly nalezeny 4 proplétáčky, z nichž 3 nesou stopy takového poškození, že by bylo skutečně možno předpokládat jejich zničení užíváním a následné odhození. Mezi „odhozenými“ proplétáčky ze zásypů jam se objevují i kusy bez stop poškození (v ploše 79 jsou to 2 kusy zcela jistě, ve zmiňovaném zásypu obj. 883 jeden), u nichž lze proto předpokládat pouze jejich ztrátu a následný druhotný transport do některé z výplní zahloubených objektů.

Jako nepřímý důkaz výroby předmětů z kostí, tudíž ne přímo nástroj či pomůcka, je třeba ještě připomenout několik kusů **opracovaných kostí či parohů**, na nichž jsou patrné

především stopy řezání či sekání (dlátka?). 16 ks pochází z výzkumu 46 a 6 z výzkumu 79. Jedná se vlastně o odpad, popř. polotovár či nepovedený výrobek (tab. 9:2, 4).

Zemědělské nástroje

kosy, srpy, ovčácké nůžky, žernovy

Mezi zemědělskými nástroji nalezenými při výzkumech S podhradí vyniká abnormální koncentrace železných **travních kos** (ke kosám z Mikulčic viz POLÁČEK 2003, 614-618). V ploše 10 klasických „mikulčických“ čtverců 5 x 5 metrů byly při výzkumu 46 objeveny dva exempláře (jeden ve svrchním horizontu vrstvy 1²⁶ a druhý ve výplni obj. 876, VR 36) a další dvě kosy ležely přímo u JZ hrany podlahy domu 892 (na ploše jednoho výzkumného čtv. plochy 79, tab. 3:1, tab. 9:1). Kosa na tab. 3:1 byla nejspíše uložena v blízkosti sena, neboť je celá obalena poměrně tlustou vrstvou koroze impregnovaných zbytků travin. Pokud vynecháme nálezy kos z depotu železných nástrojů z VIII. kostela, hromadného nálezu z plochy Z 1969-I západně od III. kostela a problematicky vysvětlitelných nálezů kos z výzkumu říčních koryt (naplaveniny v důsledku povodňové vlny?), zůstane nám koncentrace právě hodnocených nálezů ze S podhradí jako jediné uskupení ve „funkčních“ souvislostech, resp. v sídlištní úrovni, odpovídající závěru života sídliště v S podhradí. Rozptýl železných kroužků, či jakýchsi objímek, jež by měly být součástí kos (POLÁČEK 2003, 617, mapa 4) je již prakticky rovnoměrný na celém hradišti a jejich značný počet spíše naznačuje, že byly jiného původu, resp. že jejich jednoduché provedení ukazuje na víceúčelové využití tohoto předmětu. Tudíž by takovéto objímky neměly být podle mého názoru jednostranně funkčně interpretovány.

Dalším důležitým zemědělským nástrojem je bezpochyby **srp** na sklizení obilí. Při výzkumu 79 se ze 4 fragmentů pocházejících ze zásypu JA 1342 podařilo zrekonstruovat průběh železného srpu (tab. 11:10). Kromě tohoto exempláře byl ještě vyzvednut zlomek, představující zdeformované (zohnuté) ukončení jiného srpu (2. hor. VR. 79/1).

Mezi původně neurčenými nálezy z plochy 46 byl nově rozpoznán železný fragment, jenž by mohl být částí týlu (pružiny) **ovčáckých nůžek** (zánikový hor. 1-2).

---

²⁶ S touto pouze částí kosy je možné ztotožnit i původně funkčně neurčený (a tudíž zvlášť inventovaný) nález nejspíše její druhé části (inv. č. 646/74). Oba kusy se nacházely ve stejném čtverci i hloubce v bezprostřední blízkosti. Vzhledem k pokročilé korozi nejsou sestavitelné, ale vcelku je možno zrekonstruovat z nich jednu konkrétní kosu.

Posledním druhem nálezu, pocházejícího ze sledovaných ploch a zařaditelného někam na pomezí kategorie zemědělské výroby a předmětů denní potřeby, jsou **žernovy** (celkové zpracování mikulčických žernovů viz MAREK – SKOPAL 2003). Zachovanou část žernovu z plochy 46 představuje asi polovina horního běhounu, vyrobená ze svoru. Byl nalezen v destrukční vrstvě (hor. 1-2) ve volném prostranství mezi objekty, Z od JA 883 a podlahy domu 892 (V část čtv. -19/-31). Druhý z žernovů (tab. 11:11), spodní běhoun z ryolitu, byl evidentně poškozen a následně odhozen do jámy 1342 u SV hrany domu 892 (plocha 79; žernov ležel přímo na stěně jámy a byl překryt výplní VR 12). Výplň jámy VR 12 se žernovem pak byla překryta destrukčním horizontem kamenů, proklesávajících do jámy a patřících 4. pomocnému hor. VR 1, tedy spolu se 3. hor. – úrovní zániku sídliště (foto 7.B).

Nástroje a předměty denní potřeby

nůž, klíč, železný talíř slezského typu, kamenné brousky, pražnice, kostěný hřeben

Nejtypičtějším nástrojem denní potřeby a bezpochyby nejčastějším železným nástrojem vůbec je **nůž**. Může být samozřejmě užíván i jako zbraň, ovšem jeho primární funkcí není nic jiného než být každodenním víceúčelovým pomocníkem téměř každého jedince tehdejší společnosti (jedná se mj. bezpochyby o nejčastěji zastoupený akeramický předmět v středohradištních hrobových celcích). 3 nože z plochy 46 pocházejí ze sídlištní vrstvy hor. 1-2 až 1-3. Jeví se to jako velmi malý počet v porovnání s 8 kusy (některé nože jsou pouze ve fragmentech) z výzkumu 79, který je co do rozlohy vůči ploše 46 pětinový. Tento jev se opakuje i u jiných druhů nálezů, zde je však nejnápadnější. Bohužel nelze z této „koncentrace“ nálezů nožů v okolí domu 892 nic konkrétního vyvozovat, protože tato disproporce může být, podobně jako u jiných menších nálezů, způsobena pouze a jen hrubým způsobem výkopových prací u starších výzkumů při snižování terénu. Rozdílný přístup ke způsobu terénní práce v případě starých výzkumů a nového pojetí (jak bylo ostatně zmíněno výše) bude velmi ztěžovat celkové úvahy o jakékoliv ploše, popř. areálu hradiště, neboť mnoho terénních pozorování a detailů nebylo dříve zaznamenáváno v dokumentaci či bylo v terénu přímo přehlíženo.

4 nože z plochy 79 ležely v úrovni zánikového hor. 3 (výběr viz tab. 2:7, 15), jeden výše v hor. 2, jeden byl součástí výplně obj. 1342 (VR 79/12, tab. 11:9) a dva ležely přímo v náslapu podlahy obj. 892 (v jednom případě ve VR 79/2A, v druhém snad na podlaze nějakého přístavku k tomuto obydlí – viz výše, VR 79/3).

Snad nejednoznačnějším předmětem, souvisejícím s výbavou domu je **klíč**. Na plochách 46 a 79, se zjištěnými 6 podlahami domů byl nalezen jediný fragment hákovitého klíče. Je však třeba připomenout, že pouze jedna podlaha je odkryta v celém půdorysu, a to PO 894. A právě z destrukčního hor. 1-2 nad touto podlahou pochází jediný zmiňovaný železný klíč. Jedná se o část držadla ukončeného charakteristickým očkem se závěsným kroužkem.

Relativně málo zastoupeným předmětem v sídlištních vrstvách je i funkčně diskutabilní tzv. „**miska slezského typu**“. Fragment středu tohoto spíše železného talíře (tab. 2:8) pochází z destrukční úrovně 3. hor., východně od PO 892 nad zásypem JA 1342. Je jasné, že původní datování tohoto druhu předmětu jen do časně slovanského období je již překonáno (jen v Mikulčicích bylo nalezeno téměř 40 ks – celých či ve zlomcích, pocházejících podle zběžného pohledu do nálezových okolností i z neoddiskutovatelně velkomoravských sídlištních situací). Vzhledem ke špatné dochovanosti většiny železných předmětů v areálu S podhradí (postdepoziční silná činnost vody je patrná dokonce i na keramice) je spíše pravděpodobné, že tento „talíř“, jakožto předmět vyrobený z tenkého plechu, podlehl korozi (pro což svědčí zachování pouze silnější střední části) spíše, než že by byl odhozen jako již nepoužitelný. Není předmětem tohoto příspěvku zabývat se funkcí či chronologií jednotlivých druhů nálezů, je však zřejmé, že tyto železné „misky slezského typu“ jsou výjimečným nálezem, který nebyl ani zdaleka běžnou součástí inventáře slovanských domácností. Zároveň je však třeba říct, že jejich výskyt zřejmě nelze spojovat pouze s výše postavenými sociálními skupinami tehdejší společnosti. Nález z výzkumu 79 je jedním z dokladů tohoto tvrzení.

S udržováním ostroty nožů souvisí i poměrně časté nálezy **kamenných** příručních **brousků** se stopami po broušení. Menší destičkové brousky, i vzhledem k tomu, že byly často opatřeny průvrty na zavěšení, mohly patřit k osobnímu vybavení jednotlivců, zatímco větší kusy, i vzhledem k jejich „nemobilitě“, snad k vybavení domácností tak, jako je tomu i dnes (z plochy 79 bylo získáno 13 většinou zlomků brousků, z plochy 46 pak 29 zlomků či celých brousků). Pěkný příklad takového typu brousků představuje nález ze dna JA 883 (ve výplni k. 46/34) se stopami po mnohačetném broušení po obvodu brusného kamene. Kromě těchto jednoznačně záměrně a opakovaně užívaných brousků, jakožto speciálních předmětů, běžně nalézáme i kameny, na nichž jsou vidět stopy po jednorázovém či příležitostném broušení. Tyto kameny jsou tudíž na mikulčickém pracovišti pojímány mezi kategorií brousků (též nesou stopy intencionálního jednání), ovšem nelze jim pochopitelně přisuzovat jakýsi statut nástroje, resp. pomůcky. Celkově i s těmito předměty se pak brousky jeví jako poměrně hojně

zastoupená kategorie nálezu; nejde však o nic jiného, než o zřejmý důkaz předpokládaného každodenního užívání nože jako nejvšestrannějšího nástroje raně středověkého člověka.

Mezi pomůcky každodenní potřeby můžeme zařadit i **hliněné pražnice** či pekáče. Odlišitelnost jednotlivých fragmentů od zlomků mazanic je po revizích učiněných nedávno na mikulčickém pracovišti (výsledek viz ŠKOJEC 2003) až na výjimky (menší kusy) poměrně jednoznačná. Dva kusy okraje, patrně jedné a té samé pražnice, byly nalezeny i při výzkumu 46. Zlomky pocházejí ze sídlištního hor. 1-3 ze SV části čtv. -15/-30. Lze tedy předpokládat, že dále k S, v dosud neprozkoumaných čtv. -14/-31 a -15/-31, by se mohly nacházet další fragmenty této pražnice (vzhledem k materiálu, ze kterého jsou pražnice vyráběny, lze počítat s jejich dochovaností).

Z kostěné industrie jsou zastoupeny dva zlomky **kostěného hřebene** – tab. 14:12 (vrstva 20 - součást podlahové navážky domu 892) a tab. 9:3 z vrstvy 1 (hor. 10) západně od domu 892.

Součásti oděvu a ozdoby

železné opaskové přezky, bronzová přezka, bronzový prsten, železné nákončí, olověné korálky, náušnice, železné rolničky, skleněný gombík

Nejčastějším nálezem této kategorie jsou **železné opaskové přezky**. Z plochy 46 byly vyzvednuty 2 přezky - z destruktivního horizontu 1-2 a z nejnižše položených partií kulturní vrstvy v promíseném podloží, z plochy 79 také 2 částečně zachované obdélníkové či čtvercové přezky. Fragment první z nich pochází ze svrchní vrstvy mladých náplav s částí VR 1 (1. hor.), takže lze s velkou pravděpodobností předpokládat její druhotné přemístění z jiného prostoru. Druhá přezka s odlomeným trnem patří 3. zánikového hor. (tab. 2:12). Z hor. 10, Z od domu 892, pochází ještě samostatně nalezená týlní destička z opaskového kompletu (tab. 9:6).

Velmi zvláštní nálezové okolnosti provází odkryv malé **bronzové přezky** a **bronzového prstenu** (jednoduchý kroužek oválného průřezu), které byly spolu s bronzovým drátkem společně odkryty v malé jamce JA 46/28 (rozměry 6 x 3 cm) u J profilu čtv. -15/-30 na úrovni již promíseného podloží. Přezka má z rubové strany v týlní oválné části dva úchyty, zřejmě na přišítky, mezi týlní částí a rámečkem je malý oválný otvor snad na připevnění trnu (na což by ukazovalo jemné zúžení oválného rámečku přezky z lící strany, právě v místě dotyku s popisovaným otvorem). Týlní část nenese žádnou výzdobu. Vzhledem k malým

rozměrům přezky je otázkou, zda jde o součást opasku. K této přezce nenacházíme v Mikulčicích žádnou analogii. Zajímavé je, že vnější podobnost s touto přezkou vykazuje předmět z hrobového inventáře pohřebiště Komárna VI (ovšem dvojnásobné velikosti), jenž J. Zábajník popisuje jako byzantský import z období staršího než 8. stol. (ZÁBOJNÍK 2004, 67, tab. 37/5).

Ze zánikového horizontu plochy 46 pochází nález velmi špatně dochovaného **železného nákončí** jazykovitého tvaru. Pro pokročilou korozi a velmi špatně provedenou konzervaci²⁷ nelze kromě rozměru a tvaru o tomto nákončí říci nic bližšího. Na původní kresbě v inventární knize jsou ještě v týlní části patrné tři klasicky svisele umístěné nýty, sloužící k uchycení opasku. Tyto detaily dnes ani po překonzervování předmětu již nelze pozorovat.

K zánikovému hor. 1-2 v ploše 46 patří i nález dvou příčně členěných **olověných korálků**, které v původní podobě nacházíme v hrobových celcích ve spojitosti s olověnými křížky a závěsky s typickou mřížkovou výzdobou (jako součásti náhrdelníku). Tři podobné korálky byly odkryty i při výzkumu plochy P 1974-I, č. 45²⁸ a po jednom při výzkumech P 1975-76, č. 49, P 1981-82, č. 58 a B 1984-88, č. 63. Z celkového počtu 9 trubičkovitých, příčně členěných olověných korálků z Mikulčic jich tedy 8 pochází z ploch v S podhradí. Zbylý korálek byl nalezen ve vrstvě při výzkumu R 1979-80, č. 54 v podstatě přímo v prostoru SZ brány centrálního hradu (přístup přes most na opevněné předhradí; výzkum dosud není, ostatně jako většina mikulčických odkrytých ploch, ani předběžně vyhodnocen). Zdánlivě zarážející je absence tohoto typu nálezu na samotné akropoli. Z výzkumu Z 1981-II v S části akropole pochází pouze jediný nález, téměř celý olověný křížek zmiňovaného typu Bernardsthal (MĚŘÍNSKÝ 1988, 124, obr. 2.6), který ležel ve vrstvě těsně nad výplní objektu 1053 (na rozhraní čtv. 18/-15 a 19/-15, dokumentace této plochy je však ve všech ohledech zcela nedostačující). Velká část akropole však postrádá svrchní vrstvy mladšího či pozdního velkomoravského horizontu (tyto kontexty jsou oderodovány, rozorány či dokonce odstraněny

---

²⁷ Železné předměty z výzkumu P 1974-II, č. 46 byly na poměry mikulčického výzkumu bez výjimky velmi špatně konzervovány. Zdá se, že vůbec neprošly procesem mechanického odstraňování koroze (které, jak dnes víme, není ani zdaleka ideální, ale v té době se jednalo o standardní postup), pouze byly ošetřeny chemicky, takže koroze pokračovala do současnosti. Jemné odtryskávání rzi je na takto narušených předmětech možné pouze v některých případech, jinak hrozí kompletní zničení artefaktu.

²⁸ Pravděpodobně byly součástí náhrdelníku spolu se zlomkem olověného křížku typu Bernardsthal s figurální výzdobou (MĚŘÍNSKÝ 1988), nalezeným v jejich blízkosti. J. TEJRAL (1975) zmiňuje tento křížek při svém popisu situace plochy „K 1973“ (žádné plocha tohoto označení dnes neexistuje), ovšem ve skutečnosti jde opravdu o plochu P 1974-I. Tento rozpor je jednou z klasických ukázek typických mikulčických asystémových změn v mnoha aspektech archeologické práce (od dokumentace, přes evidenci, inventarizaci až po samotné uložení nálezů). Dopátrat se kvůli těmto pozdějším změnám např. tohoto, v citovaném textu pouze zmíněného, nálezu bylo skutečným oříškem.

zemědělskou činností až těsně nad podloží). Pokud by olovené korálky spadaly do tohoto časového horizontu, nebyla by jejich absence tak překvapující.²⁹ Rozmístění tohoto typu olovených korálků na mikulčickém hradišti by tedy mohlo mít příčinu v chronologii. Podporovalo by přehodnocené datování náhrdelníků s olovenými křížky a korálky do mladší fáze či závěru velkomoravské epochy (MĚŘÍNSKÝ 1985, 37, MĚŘÍNSKÝ 1988, 132; součástí této práce je i první publikování mikulčických nálezů tohoto typu včetně katalogu). S tímto datováním sice ve své nejnovější práci polemizuje Z. KLANICA (2006, 107), avšak jeho argumentace je neakceptovatelná.³⁰

Při plavení zásypu JA 1342 (plocha 79, VR 12) byla zachráněna **stříbrná**, značně deformovaná **náušnice** čtvercového průřezu se zachovalým spodním klasovitým hrozníčkem (provedeným granulací) a poutkem, ze kterého do vnitřního oblouku zasahuje část tenké tyčinky, na niž byla přiletována granulace horního hrozníčku (tab. 11:1). Jedná se tedy původně o náušnici s **oboustranným hrozníčkem**, která je zatím datována „na sklonek 9. stol. a do 1. pol. 10. stol.“ (DOSTÁL 1966, 35; naprosto shodná varianta s popisovanou náušnicí viz typ BIa – obr. 8:10 tamtéž).

Ve čtv. -18/-31 a -19/-31 byly nalezeny dvě **železné rolničky** (plocha 46, hor. 1-2, resp. 1-3). Rolnička ze zánikového hor. 1-2 má podélný spoj a odlomené očko a chybí část pláště, tedy i ozvučná kulička uvnitř. Rolnička z hor. 1-3 sestává ze dvou částí spojených naopak příčným svárem, spodní polokoule je zdobena dvěma na sebe kolmými žebry (s velmi slabou mírou zachovalosti). Obě rolničky patří k uzavřenému typu, z hlediska vydávaného

²⁹ Druhotné narušení stratigrafických situací centrální části mikulčického hradiště mj. skrývá velké nebezpečí v případě chronologických závěrů, učiněných na základě prostého mapování míry zastoupení jednotlivých druhů nálezů v tomto prostoru.

³⁰ Autor představuje nález z hrobu 103 na pohřebišti Prušánky I (KLANICA 2006, 107) s typickými součástmi zmiňovaných olovených náhrdelníků. Prvním dokladem pro změnu datování tohoto druhu nálezu má být nádoba z hrobu. Ta prý není podobná Klanicovu typu 3, ačkoliv naopak jednoznačně nese všechny znaky mikulčického keramického okruhu s prožlabeným okrajem (v užším chápání lze "typ" 3 s tímto okruhem ztotožnit, viz dále v této práci v kapitole 6.5 o keramice), zejména typickou výzdobu (vzhledem k okraji jde o celou skupinu nádob v rámci okruhu s typickými keramickými znaky, ovšem s neprovedeným prožlabením). Autorova opačná argumentace je v tomto případě nepochopitelná. Další "oporou" chronologického zařazení olovených náhrdelníků do staršího velkomoravského horizontu má představovat odvození datace hrobu 103 na pohřebišti Prušánky I od hrobu 1163 z Mikulčic (pohřebiště „Klášteřisko“ - KLANICA 1985). Tento hrob 1163 vztahuje pouze na základě podobné orientace (SSZ-JJV) ke skupině hrobů, ležících přitom ve vzdálenosti asi 10 m (!) JZ (tamtéž, celkový plán, obr. 39). Mezi HR 1163 a vzpomínanou skupinou leží další hroby s různou orientací. V této vzdálené skupině hrobů se vyskytuje pohřeb jedince (HR 1241) s nálezy, náležejícími podle Klanici ke "starší skupině staromoravských hrobů". Od datování těchto nálezů odvozuje Z. Klanica v práci o prušáneckých pohřebištích zpětně stáří hrobu 1163 (s opětovným zdůrazněním shodné orientace, srov. "shodnost" orientace v rámci celé Klanicou zmiňované skupiny hrobů) a tudíž i hrobu 103 v Prušánkách. Jedině na této podivné konstrukci pak přehodnocuje dřívější dataci olovených náhrdelníkových ozdob. Přitom v publikaci o pohřebišti na „Klášteřisku“ hrob 1163 řadí ke „druhé skupině“, kterou datuje na přelom 9. a 10. stol. (KLANICA 1985, 484), což je v naprostém rozporu se vzpomínanými vývody v nové práci z roku 2006... Poznámku o údajné "nevhodnosti" chronologizace na základě sídlištní stratigrafie (KLANICA 2006, 107 uprostřed) již snad v současné moderní archeologii ani není třeba komentovat, zvlášť v porovnání s výše popsanou argumentací, kterou představil Z. Klanica na základě "rozboru" situace z pohřebiště.

tónu by se tedy dalo spíše hovořit o chrastítkách. Tyto předměty (ať už rolničky, chrastítka či zvonečky) často souvisí s dětskými hroby a lze jim, vzhledem k jejich primární funkci vydávání zvuku, skutečně nejspíše přisuzovat ochrannou funkci před světem mrtvých či obecně před nadpřirozenem (SMETÁNKA 2003, 15).

Z výzkumu 46 (hor. 1-1) pochází i jeden exemplář **gombíčku** ze světle zeleného průhledného **skla** se železným ouškem. Datace skleněných gombíčků je poněkud nevyjasněná (DOSTÁL 1966, 65; KLANICA 2006, 84). V hrobových celcích se tyto gombíčky nacházejí opakovaně s předměty, které častěji ukazují na obecně mladší velkomoravské období.

Ostatní nálezy

Kovy -železo

Otázka interpretace **sekerovitých hřiven** je stále nevyřešena, a proto čistě z osobního přesvědčení, že se spíše jedná skutečně o formu jakési směnné jednotky (už kvůli pro potřeby prostého kovářského polotovarů poměrně neadekvátně náročné výrobě tohoto předmětu a jeho relativní neskladnosti), zařazují sekerovité hřivny do kategorie ostatních nálezů, nikoliv mezi předměty spojené s výrobou. Při výzkumu 79 bylo získáno 9 železných sekerovitých hřiven buď ve fragmentech, nebo v celých kusech (výběr viz tab. 2:1, 4-6, tab. 8:21, tab. 13:16), z plochy 46 pak 4 fragmenty. Kromě klasických tvarů v nejrůznějších velikostech stojí za pozornost velmi masivní hřivna s větším hranatým okem (tab. 8:21), jejíž zkutí bylo jistě ještě náročnější než v případě běžných sekerovitých hřiven. Z mikulčických výzkumů pochází více hřiven tohoto typu, dokonce ještě v masivnějších formách (s větší tloušťkou oka i listu, k tomu např. KOUŘIL 1994, 155).

Zajímavé je, že 3 z 9 hřiven z výzkumu 79 ležely přímo na podlaze domu 892 (byly přímo součástí povrchové vrstvičky podlahy k. 79/2A) a další 3 (tab. 2:4-6) těsně nad podlahou stejného domu v zánikovém horizontu (79/1, hor. 3). Jeden fragment hřivny byl odhozen (?) v zásypu jámy 1342.

Kromě několika na každém výzkumu vždy přítomných amorfních či funkčně neurčitelných zlomků železných předmětů (např. blíže nespecifikovatelné závěsné kování, hrot, zlomky tyčinky, kroužky, plech, apod.) je ještě třeba zmínit nález menší **podkovy** ze zánikového hor. 1-2 v ploše 46. Charakter železa, z něhož je podkova vyrobena, i způsob koroze odpovídá spíše předmětům recentního stáří, nacházeným tu a tam ve svrchních partiích hned pod drnem (do hloubky asi 20 cm, hor. 0 – tedy oddrnování, či 1-1, tzv. „otvírání čtverce“). Na druhou stranu bývá tento druh předmětu vyráběn z měkčího železa

(zamezujícím praskání), které lépe odolává korozi. Nalezená podkova je menších rozměrů, má kruhové otvory, v nichž jsou ještě zachovány hřebíčky. Spodní strana je při vrcholu oblouku jakoby sešlapaná. Celý předmět navozuje spíše dojem okutí boty. I samotný nález podkovy je ve velkomoravském (resp. středohradištním) prostředí vzácností. Býváme svědky podobných pochyb o autenticitě těchto předmětů v tom kterém, jinak prokazatelně velkomoravském, kontextu (např. DOSTÁL 1975, 212, obr. 24). Ostatně ani ve středohradištních depotech z území Čech, Moravy a Slovenska (kde je, až na výjimky, možnost kontaminace recentními nálezy omezena na minimum) se nevyskytuje jediný exemplář podkovy (BARTOŠKOVÁ 1986). Takováto absence by při tak rozličném sortimentu nálezů, jaké se objevují v těchto depotech (a jde skutečně o přehlídku snad všech klasických nálezů, jaké známe z velkomoravských kontextů), byla rozhodně velmi podivnou náhodou. Z mikulčických výzkumů pocházejí (kromě několika „klasických“ jistě středověkých či novověkých podkov) pouze asi tři zlomky podkov více méně podobného typu z různých míst hradiště (akropole, Kostelisko, Žabník), ovšem všechny pocházejí z povrchové vrstvy do 30 cm. Bylo by jednoduché posoudit tento nález jako recentní příměs, ovšem jeho uložení ve velkomoravském kontextu (hloubka asi 40 cm, prostor S podhradí navíc nebyl nikdy orán a kulturní vrstva je zde překryta asi 20 cm mocnou povodňovou hlínou středověkého až recentního stáří) nutí přeci jen k opatrnému přístupu k tomuto nálezu.

Kovy - bronz

Z rozhraní výplní VR 12 a VR 13 v obj. 1342 (plocha 79, k. 12) byl vyzvednut velmi zvláštní nález. Jedná se o neuzavřený **kroužek** z poměrně silného **bronzového drátu** (kruhového průřezu), **jehož oba konce** jsou zesíleny a **přecházejí v oválná očka**, která jsou ale orientována kolmo k rovině průběhu celého předmětu (při konzervaci bohužel došlo k destrukci horních částí obou oušek, rekonstrukce viz tab. 11:2). Funkčně jsem tento předmět nedokázal zařadit.

Ke kovovým předmětům z kategorie „jiné“ je nutné přidat ještě nález bronzového **vinutí spony** zřejmě **z doby římské** (tab. 13:14). Tento nález byl přimíchán do jílové vrstvy 14 (plocha 79), která představuje navážku JV části podlahy domu 892. Přítomnost neslovanských nálezů ve velkomoravských kontextech není v Mikulčicích věcí zcela ojedinělou. Některé nálezy musely být, především na lokalitách z doby laténské a římské, Slovany evidentně záměrně sbírány a přinášeny do jejich vlastních sídel, jako našťastí dobře rozpoznatelné reziduum (především římské cihly, fragmenty terry sigillaty, zlomky laténských náramků).

Tvarově nerekonstruovatelným a funkčně **neurčitelným** se jeví i poslední **kovový nález** hodný speciálního popisu. Jedná se o zdánlivě amorfní úlomek předmětu složeného ze dřeva, a snad i jiného organického materiálu (kůže?), na němž je korozi uchycena část bronzového pásku se dvěma probitými otvory. Jeden je volný, druhý je ale vyplněn (snad) hřebíčkem, kterým byl k tomuto bronzovému pásku původně připevněn ještě jiný plíšek v podobě čtverečku či pětiúhelníku (materiál železo?), po němž zůstala jen stopa obrysu. Prokorodování organických zbytků svědčí o tom, že mezi dřevem a bronzovým plátkem byl pravděpodobně ještě železný plech. Nález pochází z obj. 880 (plocha 46), snad z výplně 44.

Kost a paroh

Jediným více zastoupeným druhem kostěných nálezů s problematickým funkčním určením jsou tzv. **kostěné brusle** (k funkčním interpretacím nejlépe BARTOŠKOVÁ 2003, 238). Z plochy 79 pocházejí dva exempláře (obě brusle se již jako nepotřebné staly součástí vrstvy 20, jedné ze složek podlahy domu 892, tab. 14:14, 15). V ploše 46 se nacházelo 6 ks bruslí či jejich fragmentů, všechny na úrovni destrukčního horizontu 1-2 či výše (1-1). Domnívám se, že vzhledem k celkové konfiguraci terénu v bezprostřední blízkosti hradiště, charakterizované především množstvím v zimě běžně zamrzávajících ramen, a podélným rýhám na všech 8 exemplářích (a na drtivé většině všech mikulčických kostěných bruslí vůbec) není důvodu složitě konstruovat jejich jiné použití než skutečně k rychlému pohybu po ledu.

Z blíže nespecifikovatelných předmětů kostěné a parohové industrie můžeme kromě bruslí jmenovat již pouze zlomek neurčitelného kostěného předmětu s rytou výzdobou (tab. 11:4) a krátký hrot z parohoviny se stopami opracování v týlní části (tab. 14:11), oba předměty pocházejí z výzkumu 79.

Kámen a hlína

Ze sledovaných ploch pochází celkem 8 ks drobné **kamenné štípané industrie** (výběr viz tab. 11:5, 6, tab. 17:4), resp. i úlomků různých druhů nerostů, které jsou použitelné především jako kamínky, jimiž se s pomocí ocílky rozdělával oheň. Jiné funkční určení asi ve velkomoravském prostředí nepřichází v úvahu. Jeden z 6 zjištěných zlomků z výzkumu 79 byl nalezen při přeplavování hlíny z okolí hrobu 2012. U kostry byla kromě dvou železných přezek nalezena i ocílka. Je tedy možné, že kamenný úštěp byl též výbavou hrobu. Musel by pak být ovšem v zemi druhotně přemístěn, neboť nebyl začištěn spolu s ocílkou. Pro celkovou neprůkaznost nakonec nebyl tento úštěp zařazen do tohoto hrobového celku.

Lze předpokládat, že při hrubějších metodách terénní práce u starších výzkumů můžeme očekávat velkou míru přehlédnutí nejrůznějších nálezů menších rozměrů, pocházejících především z nadložních vrstev (výplně jam už byly vybírány většinou opatrněji). Toto je zřejmě i případ štípané industrie, která navíc není příliš atraktivním druhem nálezů a brigádnický personál na něj často jistě ani nereflektoval (ve dvou čtvercích plochy 79 bylo nalezeno 6 ks, zatímco v 10 čtvercích staršího výzkumu 46 pouze tři³¹ kusy).

Z hliněných předmětů je třeba na prvním místě připomenout zlomky **římských cihel**, které se v Mikulčicích nacházejí v relativně hojném počtu. V několika nálezových situacích bylo v minulosti zjištěno, že tyto fragmenty byly užívány především při stavbě otopných zařízení. Z plochy 46 pochází 4 malé úlomky a z plochy 79 jeden větší fragment cihly, který je ovšem pozoruhodný tím, že představuje zřejmě díl z krytiny střechy (tab. 17:1). Byl, stejně jako vinutí římské spony (viz výše), opět součástí VR 14, tedy podlahové navážky domu 892. I u tohoto předmětu nelze než předpokládat jeho datování do období římského.

Výčet hliněných nálezů uzavírá, kromě blíže nespecifikovatelné hliněné (vypálené) nepravidelné kuličky o průměru zhruba 4,5 cm, nález části hliněného kotoučovitého závaží (plocha 46, hor. 1-2). Vzhledem ke značným nejasnostem ohledně původního užití tohoto druhu předmětů (viz MAZUCH 2003a) bylo sledované závaží zařazeno mezi „jiné“ nálezy.

Zcela nápadné je minimální množství mazanice v obou výzkumech. Větší kusy odsud prakticky neznáme. Celková váha malých fragmentů v ploše 46 dává hodnotu 3,1 kg, v mnohem menší ploše 79 pak 2,7 kg (tento nepoměr souvisí jistě s mírou detailnosti při samotném terénním odkryvu). Zajímavé je ovšem to, že charakteristika hlavní vrstvy 1 (46/1 i 79/1) byla zcela shodná v obou výzkumech. V obou případech je přímo v popisu uloženiny vzpomenu silná kontaminace množstvím miniaturních drobků mazanice. I to je zřejmě důsledek proměny destruovaného sídliště s dřevěnými domy s nejspíše částečným hliněným omazem v zdánlivě humózní tmavou hlinitou vrstvou prostoupenou nálezy, která ovšem v podmínkách zaplavované nivy nemůže být přírodního původu.

Sklo

Když byla v odstavci o kovech zmínka o starších pravěkých nálezech v raně středověkých nálezových situacích a o jejich poměrně snadném odlišení, neplatilo to o nálezech zlomků skla (mimo laténské náramky samozřejmě). Rozlišení římského a raně

---

³¹ Je ovšem otázkou, zda nález 233/74 (hor. 1-3) patří skutečně mezi štípanou industrii či zda nejde o skleněnou surovinu. Bez odborné expertizy jsme nález zařadili (oproti původní inventarizaci) právě mezi kamennou industrii. Tento artefakt nebyl zařazen do katalogu skla ani Z. HIMMELOVOU (1995). Jelikož je úštěp zcela čirý, mělo by se jednat o křišťál.

středověkého stáří skleněných zlomků bez speciálních analýz je často velmi ošidné. Mikulčickým sklem se zabývala Z. HIMMELOVÁ (1995). Její třídění bylo většinou provedeno právě jen na základě morfologického rozboru. Nález **fragmentu** okraje malé **skleněné nádobky z výzkumu 46** byl autorkou přiřazen k raně středověkému sklu. Jelikož však nebylo přihlíženo ke stratigrafickým okolnostem nálezů (otevření čtv. těsně po drnem do hl. max. 20 cm), může být vznesena pochybnost, zda se nejedná o nález vrcholně středověký či mladší.

Mezi „jiné“ předměty ze skla musíme zařadit, vzhledem k pravěkému stáří, i dva nálezy zlomku **laténského náramku** z modrého skla (plocha 46, hor. 1-1 až 1-2; plocha 79, VR 2A – povrch podlahy domu 892, tab. 13:15).

III.6.3 Hrobové nálezy

Na zkoumaných plochách 46 a 79 bylo zachyceno celkově 10 kosterních pozůstatků (6 v ploše 46, 4 v ploše 79 na podlaze domu 892, viz plan 10, foto 8.B). Z těchto deseti hrobů pouze dva měly prokazatelný inventář. U hrobů bez hrobových jam uložených v sídlištní vrstvě bohaté na nálezy, což je náš případ, je velmi diskutabilní, zvláště při předpokládané postupné destrukci objektů nad nimi či druhotného narušení hlodavci, přiřazovat běžné sídlištní nálezy typu nože či brouska k hrobovým výbavám pokud se nenacházejí vzhledem ke kostře v typických pozicích, známých z pohřebišť (např. nožik u ramene, kostěná brusle u lebky apod.). V těchto nejistých případech je lepší nepovažovat tyto nálezy za hrobový inventář. Prokazatelnou výbavu nesly pouze dva hroby z nové plochy 79, a to HR 2012 a dětský hrob HR 2014.

Hrob 2012 (tab. 19:1, 2, foto 8.B-9.B) – v oblasti pánve mezi ulnami se nacházela rzi spojená souprava dvou železných přezek z opasku a železné ocílky na rozdělování ohně.

Hrob 2014 (tab. 19:3-16, foto 11.B-13.B) – série nálezů z náhrdelníku, popř., vzhledem k uložení většiny předmětů v oblasti pánve u rukou, snad náramku (? - některé nálezy z tohoto hrobu pocházejí z oblasti lebky, ovšem nálezová situace vykazovala značné druhotné narušení hrobu drobnými zemními živočichy). Kromě souboru různých typů korálek (6 příčně členěných skleněných korálek modré a zelené barvy tab. 19:8-13, jeden válečkovitý malovaný korál tab. 19:7, velká část zeleného olivovitého podélně členěného korálu s kovovou trubičkou a zachovalým motouzem tab. 19:14, polovina kulovitého korálku ze zeleného skla

tab. 19:15; celkové foto 12.B) byly v oblasti pánve nalezeny dvě jednoduché bronzové náušnice propletené do sebe (spolu s bronzovým prstenem, viz dále), z nichž jednu (tab. 19:3, foto 12.B) se podařilo zkompletovat a představuje typ s plechovou trubičkou ukončenou kuličkou (zachovalé zlomky druhé náušnice tab. 19:4 dávají tušit, že šlo o stejný typ). S největší pravděpodobností třetí náušnice stejného typu byla nalezena i u ramene kostry, kvůli velmi špatnému stavu dochování se jí ovšem bohužel nepodařilo vyzvednout a konzervovat (jediné makro foto přímo z terénu – viz foto 12.C). V oblasti pánve byl nalezen i prsten z bronzového, pravidelně se od jednoho konce ke druhému zužujícího pásku (tab. 19:5, foto 13.A) a další, velmi zkorodovaný železný kroužek, nalezený in situ v zajímavé poloze spolu s masivním kroužkovým bronzovým prstenem kosočtverečného průřezu se zaoblenými hranami (tab. 19:6) a světle zeleným kotoučkovitým korálkem s příčným dělením po obvodu (tab. 19:16, foto 13.B).

Výskyt uvedeného typu náušnic shrnul Z. KLANICA (2006, 91). Ačkoliv jejich datování poněkud nepochopitelně zamlžil, lze říci, že tyto náušnice vystupují v hrobových celcích často v kombinacích s olovenými součástmi náhrdelníků, skleněnými gombičky s ouškem, štítkovými prsteny, tedy s předměty, s jejichž datováním i do konce 9. či přelomu 9. a 10. stol. panuje v podstatě všeobecná shoda.

Vzhledem k nálezové situaci předmětů z tohoto hrobu i velkých průměrů prstenů v porovnání s dětskými prsty se domnívám, že celý soubor (až na náušnici?) byl skutečně součástí náhrdelníku či náramku zemřelého dítěte.

III.6.4 Charakteristika hmotné kultury a otázka funkce sídliště

V úvodu této práce jsem hovořil o potenciálu neprozkoumaného rozlehlého prostoru S podhradí v souvislosti s „hledáním“ v archeologii modelově stále předpokládaného „řemeslnického areálu“ raně středověkého hradiště, přičemž v tomto konkrétním případě můžeme vzhledem k rámcové dataci hovořit přímo o podhradí **velkomoravského** centra.

Celkově chybí v archeologii raného středověku u nás obecná, jak kvalitativní tak kvantitativní kritéria pro interpretaci výrobních (řemeslnických) objektů. Jejich podoby mohou být velmi různé a míra zachování stop po takovéto činnosti natolik slabá, že lze tuto otázku objektivně jen velmi obtížně řešit. Bylo by jistě nanejvýš žádoucí se touto problematikou teoreticky zabývat v širším archeologickém kruhu.

Obecně vzato lze jen velmi výjimečně spolehlivě dokázat, resp. interpretovat nějaký archeologický objekt jako výrobní či zbudovaný nebo užívaný pro potřeby řemesel. Je zřejmé, že přímo řemeslné nářadí a nástroje a pomůcky nalézat běžně nebudeme, neboť některé specializované nástroje byly natolik cenné, že dokonce ani po násilném zániku se nedostaly do procesu archeologizace (není jistě náhodou, že dosud nebyla nalezena např. žádná kovadlina). Jiné byly naopak zcela běžnými nástroji, u nichž nelze použití při řemeslech u konkrétních předmětů určit (navíc některé pomůcky ani nemusíme znát či je rozpoznat z důvodů jejich jen fragmentárního zachování). Výrobky samotné, určené k distribuci, resp. užívání, již ze své podstaty nemohou indikovat výrobní areály, snad jen výrazná kumulace některých funkčně či morfologicky podobných předmětů blízko sebe (ale dokonce i v těchto případech nabízí nepředvídatelný život jiné alternativy než jaké zprůměrováním neustále „modelujeme“ v archeologii). Pomoci by nám mohl tudíž jedině odpad z výroby či kumulace nějakých specifických surovin. Zásadní otázkou je, co z toho můžeme archeologicky postihnout. Velké množství řemesel je spojeno se dřevem, tudíž o nich nemáme žádné archeologické doklady, stejně jako je prakticky nedochovatelný např. drobný kostěný odpad – zvláště v půdních podmínkách na písčitých a jílovitých půdách v nivě řeky, kde se nachází celé mikulčické hradiště. A to je ještě třeba připomenout další bod, a tím je klasická otázka hodnocení archeologických stop po řemeslech ve smyslu toho, zda v tom kterém případě jde opravdu o specializovanou řemeslnou profesionální produkci či o podomáckou výrobu.

V případě podrobněji zpracovaných ploch 46 a 79 můžeme s určitými obtížemi a jistou mírou rezignace na detailnost (viz problematika předešlé kapitoly 6.1) přisoudit nálezy jednotlivým objektům. Při pokusu o jejich funkční interpretaci by nám v podstatě nemuselo vadit, že nemáme např. jistotu o přesném umístění konkrétního předmětu v té které výplni některé jámy, neboť tyto ztráty informací vertikálně stratigrafického charakteru v zásadě tuto snahu o odhad funkčnosti, resp. původu jednotlivých objektů neznemožňují (až na teoretická omezení, viz výše). Z celkového pohledu na zastoupení nálezů v jednotlivých objektech či v prostorech rozčleněných strukturálních jednotek sídliště (podle návrhu v oddílu III.5.2) se jeví, že druhové zastoupení nálezů je tak rovnoměrně rozptýleno, že u zahloubených objektů si nemůžeme dovolit hovořit o jiné než druhotně odpadní funkci. Velká část těchto jam vznikla bezpochyby z prostého důvodu získání materiálu na budování jílových úprav, maximálně snad u některých z nich – na základě jejich těsného styku s těmito podlahami – můžeme předpokládat jejich funkci skladovací v podobě nějakých sklípků, což je ovšem prakticky nedokazatelné. Ani z prostého kvantitativního výčtu určitelných nálezů z ostatních,

dosud detailně archeologicky nezhodnocených výzkumů v S podhradí nevyplývá, že bychom mohli objekty zde zachycené z funkčního hlediska nějak interpretovat.

U staveb s podlahovými úpravami kromě logicky obytné funkce nelze z hlediska jejich využití např. jako dílen při nějaké výrobní činnosti říci také zhola nic. Jedinou šancí (i když opět limitovanou všudypřítomným mlživým dopadem archeologizace) je další budoucí terénní výzkum, konaný metodicky podobným způsobem, jako u nejnovějšího výzkumu P2005. Na druhou stranu je třeba si přiznat, že při reálném pohledu na současné finanční možnosti systematických archeologických výzkumů v kombinaci s naprostou nutností detailního přístupu k odkryvu a dokumentaci, a především nutností řešení jiných otázek v pestré paletě problematiky raně středověkých mocenských center, si nelze v blízké budoucnosti dávat mnoho nadějí na prokopání **takového úseku** sídliště, které by opravňovalo k jednoznačnějším soudům ohledně jeho struktury a především funkce.

Zřejmě je pouze to, že na základě hustoty osídlení v prostoru S podhradí, resp. nevelkých vzdáleností mezi jednotlivými domy, a s ohledem na zdejší půdní podmínky v 9. stol. (archeologicky nebyly zjištěny žádné stopy po jakémkoliv půdním horizontu vhodném pro pěstování kulturních plodin, viz dále v oddílu III.7) lze odmítnout **primárně** zemědělskou funkci tohoto sídliště (koncentrace travních kos může pouze dokládat držení dobytka). Kromě řemeslníků zde však mohli bydlet i jakékoliv jiné osoby, podílející se nějakým způsobem na ekonomickém chodu celé aglomerace či pověřené nejrůznějšími služebními povinnostmi, jež vyplývaly z potřeb elity. O sociálním rozvrstvení velkomoravské populace toho však, s ohledem na řemesla, služby, svobodu a nesvobodu takto pracujících jedinců, z historických pramenů příliš mnoho nevíme (kromě toho, že existovalo otroctví). Dalším problémem je naprostá neznalost ekonomicko právní situace. Těžko tedy budeme odhadovat, kdo mohl být, kromě panovníka, zadavatelem práce řemeslníkům a v kterých odvětvích, jak fungoval trh směna, apod. To vše je zde vzpomenuito právě v souvislosti s obtížemi jakékoliv detailnější funkční interpretace areálů velkomoravských mocenských center, či dokonce jednotlivých objektů.

V JZ části S podhradí, tedy v prostoru a okolí zkoumaných ploch 46, 79, 58 (P 1981-1982), 45 (P1974-I) a 42 (K1972-III), lze specializovanou výrobu, kterou jednoznačně dokládají minimálně samotné nalézané artefakty, spojit s konkrétními archeologickými objekty patrně jen ve dvou případech.

V JV části výzkumu P 1981-1982 (č. 58) se zřejmě nacházel objekt, ve kterém se přetvářela kovářská surovina v „koncové“ zboží, tedy v konkrétní železné předměty. Je pouze třeba, vzhledem k neexistující dokumentaci (viz úvod této práce) a diskutabilní lokalizaci,

vznést velký otazník nad konkrétní a odvážnou rekonstrukcí podoby kovárny, kterou provedl B. KLÍMA (1985) při interpretaci prostoru mezi zahloubenými obj. 1082, 1037, 1026, 1065 a 1098.³² Kromě nálezu části trubicovité dyzny a keramického krytu kovářského měchu, které byly dle autora (tamtéž, str. 430) odkryty právě ve zmiňovaném prostoru, je nejsilnějším důkazem pro kovářskou činnost bezpochyby značná četnost a rozptyl železné strusky v této části areálu (viz kap. III.6.2 – struska).

Druhý doklad specializované řemeslné výroby lze spatřovat v existenci obj. 865 na ploše P 1974-I (č. 45), ležící JV od ploch 46 a 79, v dotyku s výzkumem 58 (ve zkratce TEJRAL 1975, podrobněji MAZUCH 2009). Obj. 865, ležící v bezprostřední blízkosti břehu bývalého říčního ramena Moravy, představuje středně do podloží zahloubenou protáhlou žlabovitou jámu se skupinou kůlových jamek po zarážených kůlech, rozmístěných s určitou pravidelností po obou delších stranách objektu. Kůly, opatřené špicí a zarážené zcela evidentně kolmo k vodorovné hladině (většinou již do svažujících se šikmých stěn), by mohly představovat pozůstatky vstupu do zastřešeného objektu. Objekt svou jižní částí ústí přímo do zaniklého řečiště Moravy. Mezi nálezy z výplně obj. a jeho okolí nápadně vystupuje množství tyglíků, slitky bronzů a nálezy olověných součástí náhrdelníků. Celkem se uvnitř a v bezprostřední blízkosti objektu vyskytuje ojedinělá koncentrace 26 tyglíků, 23 bronzů (slitky, drátky, atd.) a 4 olověných součástí náhrdelníku (za zmínku stojí i nález kleští). Celková nálezová situace, spolu se zmiňovanými předměty, dovoluje interpretovat obj. 865 (snad i ve spojení s obj. 875, popř. 874) jako kovoliteckou dílnu pracující s bronzem, popř. olovem (o těchto předmětech však lze též uvažovat jako o ztraceném osobním majetku některé z obětí ničujícího nájezdu na S podhradí; nálezové okolnosti ukazují spíše na jejich druhotné uložení – nacházejí se jen mělce pod povrchem v povodňovém příkrovu).

Není důvod pochybovat o tom, že v areálu S podhradí (ale stejně dobře i jinde v prostoru mikulčické aglomerace) se mohly, ba dokonce musely nacházet i jiné výrobní objekty. Nejsm si ovšem jist, zda jsme oprávněni na základě dosavadního bádání, založeného na **reálných** archeologických (popř. etnologických) **dokladech**, hovořit v podobných případech přímo o „řemeslnických areálech“. Podle postulátu „když kovárna, proč ne i činnost jiných řemeslníků“ bychom mohli s lehkou dávkou nonšalance konstruovat „modelové“ „řemeslnické areály“ v okolí velkomoravských center (jak to občas můžeme v archeologické literatuře vidět). Otázkou ovšem je, zda tento přístup není poněkud

---

³² Autor v článku tento prostor popisuje jako podlahovou úpravu o rozměrech 500x420cm, v jediném dostupném plánu (viz POLÁČEK - MAREK 2005, 245) je však v těchto místech zakreslen ovál o rozměrech pouze asi 2x3 m, který navíc není ani číslovaný v klasické mikulčické řadě pro sídlištní objekty (?).

ahistorický. Zda (byť i podvědomé) promítání velké druhové skladby specializovaných řemesel v „cechovní formě“ středověkých měst a podhradí do prostředí velkomoravského hradiště, představujícího nejranější podobu centra feudálního středověkého státu, není jen pouhým výtvořem samotné archeologie.

III.7 Celkový sídelně historický vývoj areálu S podhradí (s přihlédnutím k ostatním, dosud nezpracovaným plochám)

Sídliště v S podhradí je poměrně rozlehlé (asi 5 ha) a jeho rozsah bude patrně zhruba odpovídat ploše, vymezené při agresivní „sondáž“ těžkým strojem v roce 1961 (viz plan 1, 3). Sídliště se na severní i západní straně přimyká k břehu říčního ramena Moravy, které v 9. stol. obklopovalo ze severní strany centrální hrad a opevněné předhradí. I v nejexponovanější poloze, nejvíce k severovýchodu, byl na ploše B1984-88, č. 63 opět odkryt dům s jílovou podlahou (obj. 1183, viz výše), obklopený zahloubenými objekty. Výzkum dokonce ukazuje na to, že toto obydlí bylo situováno až na samém břehu dalšího zaniklého říčního ramena (přechod v hranu bývalého severozápadního břehu tohoto koryta byl zachycen v jižní části plochy 63 – KAVÁNOVÁ 1990, 1), které se někde severně od severovýchodního mostu vedoucího z akropole do areálu Těšického lesa patrně rozštěpilo a obloukem se napojilo zase až v prostoru severního mostu (brány) ven z předhradí, tvoříc tak východní a severní vymezení areálu S podhradí. Někde v tomto prostoru konečně mohl ležet i historický soutok Moravy s Kyjovkou, který byl již v novověku pozměněn v souvislosti se založením rybníka Nesyt.

V SZ části areálu S podhradí se vyskytuje jediná sakrální stavba v této části hradiště, VIII. kostel. Neodvažují se soudit, nakolik je často vzpomínaná teorie o vlastnických kostelech a především o nutnosti existence nějakého velmožského dvorce v blízkosti takového kostela relevantní (ani u jednoho mikulčického kostela dosud nedošlo k archeologickému důkazu této kupodivu často vzpomínané teorie; tato otázka přímo volá po novém zjišťovacím výzkumu u těchto kostelů, ležících mimo knížecí hrad). Obecně však nevidím důvod, proč by tento kostel neměl být spojován s existencí sídliště v S podhradí, a to jak ve smyslu funkčním tak časovém. Známý depot železných předmětů, zakopaný pod podlahou kostela a zřejmě přikrytý dvěma žernovy (nejnověji POLÁČEK 2003, 632 s lit.) by ukazoval na nejistou dobu kolem zániku sídliště na S podhradí, přičemž stratigrafická situace dovoluje dvojí výklad stavu kostela č. VIII v době uložení tohoto depotu. Události spojené se

zánikem Velké Moravy mohly být tak překotné, že jevy, jež bychom mohli chápat z hlediska stratigrafie jako chronologicky rozdílné (a ony ve skutečnosti jsou), jsou vlastně z hlediska historie současné. Depot mohl být uložen v kostele jak stojícím a v podstatě ještě funkčním (přímo před závěrečným útokem na oblast podhradí), tak zničeném (a to jak v době nejistot těsně po útoku, tak i později např. v řádu měsíců či pár let), což pro nás z chronologického hlediska není důležité; nápadné je pouze to, že toto uložení depotu v kostele jen dokresluje nálezovou situaci, kterou jsem vícekrát zmínil v tomto článku.

Lze důvodně předpokládat, že za mostem, vedoucím přes rameno řeky Moravy z předhradí k severu, se hlavní komunikace rozpojovala a její odbočka směřovala jakoby zpět po V břehu ramena, jistě právě kolem VIII. kostela skrz sídliště v S podhradí. Po případném opětovném překročení (třeba jen brodem) některého z dalších předpokládaných ramen (vedoucích např. ze SZ strany kolem Těšického lesa?) se tato cesta mohla napojovat v prostoru duny Těšického lesa na nějakou komunikaci, vedoucí právě skrz tento areál (popř. do dnešní slovenské části aglomerace ke kostelu sv. Margity) a zároveň na SV most, spojující tento areál s akropolí. Je obtížné představit si, že by pro překročení rozramené řeky bylo vždy nutné, např. s náklady zboží či zemědělské produkce nebo při běžném komunikačním styku mezi areály podhradí, apod., procházet opevněným předhradím a knížecím hradem těsně kolem pohřebních areálů a předpokládaných obytných staveb místní nobility... Předkládaný model jakéhosi přemostění této varianty přes S podhradí je více než pravděpodobný, logický a přinejmenším praktický. Otázkou samozřejmě zůstává, kudy přesně komunikace skrz sídliště v S podhradí procházela (při současném, i přes velkou odkrytou plochu, paradoxně co do struktury sídliště stále relativně malém poznání tohoto areálu) a především, zdali jsme schopni archeologicky tuto cestu prokázat. Domnívám se, že při větší, důkladné prokopanosti S podhradí by skutečně bylo možné ji rekonstruovat.

Část sídliště v S podhradí, odkrytá na ploše 46 a 79, je reprezentována jednou fází osídlení, ve které patrně v relativně krátké době vznikly všechny sídlištní struktury, zachycené výzkumem (o časovém horizontu trvání a zániku tohoto sídliště bude pojednáno dále). Společným znakem všech dokumentovaných podlah v S podhradí je skutečnost, že byly navršeny přímo na jílovité podloží (na „staré“ povodňové hlíny, k problémům datování viz POLÁČEK 1997, 40) a nikde pod nimi nebyl zachycen půdní horizont. Stejně tak nejspodněji uložené nálezy z vrstvy, která vznikala za doby fungování sídliště, jsou doslova natlačeny jakoby již v jílovém podloží. Celá situace navozuje dojem, že založení sídliště v S podhradí proběhlo přímo na záplavových jílech. Za celou etapu jeho fungování pak terén narostl o hlinitější vrstvu, jejíž mocnost (tedy od přechodu v podloží k zánikovému horizontu) činí

v prostorech mezi podlahami jen kolem 15 -20 cm. Svědčilo by to o tom, že v době založení tohoto sídliště, patrně někdy v průběhu 2. pol. 9. stol. (?), byla hydrologická situace v tomto prostoru natolik vyrovnaná, že bylo možno vybrat toto místo k sídlení. Praktický život „na jílu“ každopádně musel být při zhoršených klimatických podmínkách velmi nepříjemný. Čím byla tato akce vyvolána, může být předmětem polemiky, myslím však, že nešlo o proces spontánní, nýbrž podmíněný rozsáhlou a nejspíše záměrnou restrukturalizací centrálního „hradu“ a celkovým rozmachem osídlení v prostoru celé aglomerace. Na vyvýšených areálech (většinou tvořených písčítými dunami), které získaly svoji specifickou funkci buďto přirozeným vývojem či následkem záměrné přeměny, konané v takovém případě nejspíše panovníkem (např. Kostelisko jako pohřební areál, podobně i určitá část velké duny v Těšickém lese), již prostě nezbyl prostor, navíc můžeme uvažovat i o tom, že specifické funkce, které vykonávali obyvatelé takového sídliště, vyžadovaly umístění v bezprostřední blízkosti centrálního „hradu“.

Celková délka „života“ sídliště na S podhradí by měla mít odraz i v hustotě či případných superpozicích objektů. Pokud však superpozice nenacházíme a zároveň je zřejmé, že některé zahlobené objekty byly při zániku sídliště zaplněny odpadem jen zčásti nebo dokonce téměř vůbec, ukazuje to skutečně na krátkodobost osídlení v řádech let až desítek. Není však důvodné představovat si vznik tohoto sídliště jako nějakou jednorázově provedenou akci (jakou by v případě mikulčického hradiště mohl být např. přerod sídlištních aktivit na akropoli v sakrální okrsky s kostely, obklopenými vymezenou a od okolních sídlištních struktur oddělenou plochou určenou pro pohřbívání), ačkoliv prvotní záměr založení tohoto sídliště mohl být uskutečňován na základě nějakého záměru „shora“. Charakter podlahové úpravy domu 892, kdy část navážky (k. 20) byla tvořena „kulturní“ vrstvou z okolí, by totiž ukazoval na to, že tento dům vznikl až v době, kdy sídliště již fungovalo a kdy v blízkosti výstavby tohoto obydlí byl přítomen odpad. Pokud by se při dalších výzkumech v areálu S podhradí přišlo na to, že existují podlahy jak homogenní (pouze z jílu) tak se složitější strukturou (i s částmi kontaminovanými odpadem), dalo by se právě o těchto heterogenních podlahách uvažovat jako o relativně mladších. Při lepším poznání celého sídliště a jeho větší prokopanosti by pak možná byla vysledovatelná i dynamika vývoje či způsob zvětšování, resp. zahušťování celého sídliště. Vrstvy tvořící složky podlahy domu 892 obsahují malý podíl okrajů keramiky mikulčického okruhu vůči celkovému počtu všech okrajů, vyskytujících se v těchto kontextech. Toto slabší zastoupení fragmentů keramiky mikulčického okruhu spíše odpovídá stavu, zjištěnému ve spodních částech zásypů jam, než kolik jich obecně obsahuje hlavní kulturní vrstva sídliště (kontext 46/1, resp. 79/1, viz oddíl

III.4.1.1). To by znamenalo, že případné zahušťování probíhalo s velkou dynamikou ještě v době před mohutným rozvojem výroby nádob keramiky mikulčického okruhu.

Z rozboru zkoumaných ploch v S podhradí vyplývá, že sídliště zaniklo násilnou cestou (stopy požáru a především provizorní pohřby přímo v destrukcích staveb) a nebylo již znovu osídleno. Vedle takovýchto zřejmě v rychlosti pohřbených jedinců se na sídlišti vyskytuje i větší počet nepietně uložených koster (nad zásypy jam či částečně uvnitř, nebo na volné ploše mezi obydlími) odkazujících evidentně na skutečnost, že nebylo času či lidských sil k tomu, aby byli mrtví po útoku pohřbeni na regulérních pohřebištích, kterých bylo na mikulčickém hradišti opravdu dostatek. To vše jednoznačně nasvědčuje skutečnosti, že popisované nálezové situace bychom měli připisovat opravdu poslednímu, avšak evidentně neúspěšnému obrannému boji obyvatel mikulčického hradiště. Jelikož je hmotná kultura tohoto zánikového horizontu bezesporu typicky velkomoravská, lze tento útok spojit s nájezdem staromadžarských hord na počátku 10. stol., který mohl mít fatální dopad na celou existenci Velké Moravy (viz podrobněji v závěru v oddílu VIII).

Než si představíme keramický horizont sídliště v S podhradí, jehož charakterizuje výrazné zastoupení dvou velkomoravských keramických okruhů - blučinského, a především mikulčického, bude třeba nejprve u obou provést jejich typologické vymezení a definování toho, jaké nádoby či fragmenty lze k těmto okruhům řadit (oddíl IV). Teprve potom bude možné ukázat míru zastoupení těchto velkomoravských okruhů v areálu S podhradí (oddíl V) a prokázat tak jejich příslušnost k mladšímu velkomoravskému horizontu, resp. doložit přímo to, že keramika mikulčického okruhu představuje nejtypičtějšího zástupce hmotné kultury vrcholné fáze velkomoravského osídlení mikulčického hradiště až po jeho zánik.

III.8 Souhrn technických informací k plochám 46 a 79 v S podhradí (objekty, hroby, kontexty, pomocné horizonty)

III.8.1 Popis objektů

Popisy výzkumu staršího výzkumu 46 vycházejí z originální dokumentace a jsou jen minimálně (většinou formálně, stylisticky) upravovány. Stratigrafie zásypů jam jsou rekonstruovány podle dostupných pramenů, které nemají stejnou vypovídací hodnotu (záleží na eventuální realizaci řezu, míře podrobnosti text. popisu jednotlivých objektů, apod.). Některé informace o charakteru zásypu jsou obsaženy pouze v kresbách řezů, v textové části

popisu objektů je však nenajdeme. Určité interpretační kroky, které zde činím (jde především o identifikaci vrstev, kdy označuji některé jejich ne zcela jednotné slovní popisy jedním číslem kontextu, neboť se pravděpodobně jedná o jednu a tu samou vrstvu) nelze sice již zcela jednoznačně prokázat, ale v kombinaci s důkladným rozbořením nálezových situací je možné je považovat za relevantní. Podrobnější komentář a výklad jednotlivých situací není z kapacitních důvodů v této práci obsažen (vše je obsahem nálezové zprávy, viz MAZUCH 2005a).

Plocha 46 – A

Čtv. -17/-31

Obj. 881 (JA)

Obj. 881 je zahlouben 85cm do jílové podlahy. Stěny objektu jsou téměř kolmé, dno se mírně svažuje k Z.

Lokalizace: Objekt je situován na rozhraní čtv. -17/-31; -17/-32; -18/-31; -18/-32.

Rozměry: asi 220 x 120 cm

Orientace: SZ-JV

Stratigrafie: 46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice

46/34 VR – pod 46/1; ode dna po 40cm nade dnem a při okraji JA, hlinitá promísená jílem

Obj. 46/4 (JA)

Mělká JA při V profilu.

Lokalizace: JA zasahující do plochy neprozkoumaného čtv. -16/-31 (hl. 30cm do podloží) a částečně do čtv. -17/-32.

Rozměry: asi 170 x 80 cm (jen prozkoumaná část)

Orientace: SZ-JV

Stratigrafie: 46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice

Obj. 46/5 (JA)

Mělká miskovitá JA s jílovitohlinitým zásypem.

Lokalizace: SZ hraně mírně vyvýšené jílovité podlahy 893.

Rozměry: průměr max. asi 70 cm

Orientace: -

Stratigrafie: 46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice

Čtv. -17/-32

Obj. 877 (JA)

Z a J stěna objektu je příkrá. Jáma je nejhlubší těsně pod J stěnou a pozvolně se zvedá v nízkých stupních S směrem, kde přechází v povrch čtv. Pod Z stěnou je mělká protáhlá prohlubeň.

Tvar objektu by měl být korigován revizním výzkumem (mohlo by se jednat i o více jam).

Lokalizace: Objekt je zahlouben do jílového podloží v SV části čtv. -17/-32 a částečně zasahuje do neprozkoumaného čtv. -16/-32.

Rozměry: 340 x 170 cm (jen prozkoumaná část)

Orientace: ??

Stratigrafie: 46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice

46/34 VR – pod 46/1; nade dnem a při okraji JA hlinitá promísená jílem

Čtv. -18/-31

Obj. 883 (JA)

Objekt je dvěma jílovými hřebeny je rozdělen na dvě části (A; B)

Protáhlá, téměř obdélníková JA A je zahlobena do V poloviny čtv. -18/-31 tak, že její podélná osa je orientována přibližně SV-JZ. Na střed JV stěny části A je kolmo napojena dlouhá a poměrně úzká JA B, oddělena od části A dvěma nestejně vysokými jílovými hřebeny.

Při snížení tmavě hlinitého povrchu čtv. -18/-31 a -17/-31 na úroveň podloží, se objevila protáhlá skupina drobného kamení (PR 46/8), lemující jílovitou podlahu 892 a částečně se propadající do tmavého hlinitého zásypu objektu. Pruh drobného kamení se objevil nad JZ hranou části B, lomil se do pravého úhlu a sledoval úsek hrany JA v části A.

Kameny v horní části zásypu byly většinou přepálené.

Lokalizace: Objekt je zahloben do tvrdého jílového podloží na rozhraní čtv. -18/-31 a -17/-31.

Rozměry: max. 500 x 250 cm

Orientace: SZ-JV

Stratigrafie: Část A:

46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice

46/35 VR – pod 46/1; 2 útržky vrstvičky bílého popela s uhlíky asi 10cm nade dnem objektu

Část B:

46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice; součástí VR 46/1 je i kamení PR 46/8

46/34 VR – pod 46/1; nade dnem a při okraji jámy hlinitá promísená jílem, uhlíky a drobnými kousky mazanice

Čtv. -19/-32

Obj. 876 (JA)

Obj. 876 je zahloben přibližně 85cm do jílového podloží. Dno je v SZ části rovné a mírně se svažuje k S, pod V stěnou je stupňovité. V J části dna je protáhlá prohlubeň.

Při snižování zásypu o 25cm vystoupila na povrch skupina větších kamenů. V polovina objektu je vybrána na dno, které tvoří tvrdé hrboly z šedého promíseného jílu a při V stěně je část dna pokryta šedým popelem s uhlíky (46/37 VR). Ve střední a J části jsou skupinky kamenů. Z polovinu vyplňoval světlejší hlinitý zásyp, promísený zrnky jílu (VR 46/36).

Dno objektu je překryto asi 10cm silnou tmavou hlinitou vrstvou, promísenou uhlíky a drobnými vápennými zrnky (VR 46/1). Přibližně uprostřed Z poloviny zásypu vystupuje vrstva světlého šedého popela (VR 46/37), na němž leží několik menších přepálených kamenů.

Lokalizace: Objekt S částí zabíhá do neprozkoumaného čtv -18/-33 a -19/-33.

Rozměry: 410 x 290 cm (jen prozkoumaná část); hl. max. 85cm

Orientace: ??

Stratigrafie: 46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice; vrstva obsahuje PR 46/14 (kameny)

46/36 VR – pod 46/1, nad 46/34; světlá hlinitá promísená jílem s uhlíky, drobnými kousky mazanice a vápenné hmoty

46/37 VR – obsažena ve VR 46/36; šedý popel (místy s uhlíky)

Obj. 878 (JA)

Obj. 878 se vyrýsoval v hl. 60cm tmavším hlinitým zásypem. Zasahuje do sousedního neprozkoumaného čtv. -19/-33.

Stěny objektu jsou strmé, dno poměrně rovné.

Lokalizace: Objekt situován v SZ rohu čtv. -19/-32.

Rozměry: 170 x 90 cm (jen prozkoumaná část)

Orientace: ??

Stratigrafie: 46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice; nad 46/34

46/34 VR – pod 46/1; nade dnem a při okraji JA hlinitá promísená jílem s uhlíky

Obj. 880 (JA)

Objekt je zahlouben do světlého jílového podloží. Před zkoumáním byl zásyp objektu rozdělen na dvě části 40cm širokým profilem, orientace přibližně S-J.

Těsně pod povrchem tmavě hlinitého zásypu, promíseného drobnými kousky mazanice (46/1 VR), odkryto při profilu několik větších kamenů. Na profilu a při snižování zásypu V poloviny vystoupila skupinka celá. Je to shluk menších, většinou přepálených kamenů (PR 46/13 - viz textový popis čtv.), propadajících se mísovitě nad středem objektu. S polovina

skupiny kamenů je spojena mazanicí, nad J polovinou leží značně porušená lebka malého dítěte (HR 1284). Kameny leží na stejně propadlé světlé vrstvě jílu, která se objevila v tmavém hlinitém zásypu po mírném snížení.

Lokalizace: Objekt zabírá celou JZ část čtv.

Rozměry: 350 x 250 cm

Orientace: SZ-JV

Stratigrafie: 46/1 VR – obsahuje VR 46/45B, HR 1284 a ohniště – PR 46/13; jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice

46/45B VR - obsažena ve 46/1; čistý jíl jako 46/45A

46/45A VR - nad 46/44; pod PR 46/13 (ohniště?) a 46/1; čistý jíl jako 46/45B

46/44 VR - nad promíseným podložím (46/34); pod jílovitou vrstvičkou 46/45A a 46/1; tmavá hlinitá silně promísená uhlíky

46/34 VR – pod 46/44 a 46/1; promísený jíl nade dnem

Čtv. -20/-29

Obj. 890 (podlaha)

Téměř celou plochu čtv. -20/-29 zabírá vyvýšené podloží, které tvoří podlaha obj. 890. Podlaha se vyrýsovala v hl. 40cm, po odebrání větší skupiny drobného přepáleného kamení a snížení tmavě hlinitého povrchu čtverce.

Po celé délce SZ okraje podlahy je vyhloubená mělká JA, do které se propadá velká skupina drobného kamení.

Do povrchu S rohu podlahy je zamáčknuto několik drobných přepálených kamenů, zvířecích kostí a hrubší zrnka mazanice. JV část podlahy je zničena sondou z r. 1961.

Kulové jamky nebyly v okolí objektu nalezeny!

Rozměry: 470 (šířka) x 430 cm (jen prozkoumaná část)

Orientace: SZ-JV (podélná osa)?

Obj. 890a (JA)

Protáhlý objekt je zahlouben 40cm hl. obj. 890a s tmavou hlinitou výplní. Asi 10cm nade dnem je shluk větších kousků železné strusky, ležící na černé vrstvě silně promísené uhlíky.

Jílového výhozu z protáhlé mělké JA a z obj. 890a bylo pravděpodobně použito k úpravě okrajů a S části podlahy 890.

Lokalizace: Objekt jde rovnoběžně se SV okrajem čtverce.

Rozměry: 170 x 80 cm (jen prozkoumaná část)

Orientace: SZ-JV

Stratigrafie: 46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice; nad 46/38, 46/39

46/38 VR – tmavá hlinitá silně promísená uhlíky, obsahuje strusku (nál. č. P1246/74); pod 46/1, 46/39

46/39 VR – čistý písek; pod 46/1; nad 46/38

Obj. 46/17 (JA)

Mělká protáhlá JA, na plánu P27 se jeví jako porušující podlaha 890.

Lokalizace: V SZ rohu čtverce, zasahuje též do čtv. -20/-30 a do neprozkoumaného čtv. -21/-29.

Rozměry: 550 x 200 cm (jen prozkoumaná část)

Orientace: SZ-JV

Stratigrafie: 46/1 VR?? – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice; zásyp obsahuje skupinu přepálených kamenů – PR 46/18

pozn: Není řez ani textový popis, neznáme výplň.

Čtv. -20/-30

Obj. 884 (JA)

Protáhlý obj. 884 je zahlouben 95cm do podložního jílu.

Zásyp je tmavý hlinitý, silně promísený uhlíky a drobnými zrnky mazanice a vápna(?). Na nerovném dně a při okraji objektu leží několik drobných kamenů.

Nade dnem a při stěnách je výplň promísená jílem.

Lokalizace: Na rozhraní čtv. -20/-30 a -20/-31.

Rozměry: 230 x 100 cm; hl. (max.) 95 cm

Orientace: SV-JZ

Stratigrafie: 46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice

46/34 VR – pod 46/1; nade dnem a při okraji JA hlinitá promísená jílem s drobnými kameny

Obj. 891 (JA)

Odkryt jen okraj objektu v SV části čtv. -20/-30; zbylá část JA zasahuje ze sousedního neprozkoumaného čtv. -19/-30.

Objekt je vyplněn čistým hnědošedým jílem, rozděleným na dvě části tmavě hlinitou vrstvičkou s uhlíky. Na povrchu jílu je několik drobných kamenů. Ode dna a stěn je jíl oddělen asi 15cm silnou tmavě hlinitou vrstvou s uhlíky a zrnky vápna (?).

Hloubka objektu 50cm do podloží.

Rozměry: 100 x 50 cm (jen prozkoumaná část)

Orientace: ??

Stratigrafie: 46/40A VR – čistý hnědý jíl; nad 46/43, pod 46/1

46/40B VR - čistý hnědý jíl; nad 46/41, pod 46/43, 46/1

46/41 VR – tmavá hlinitá s uhlíky a zrnky vápna – obsahuje kousky malty; pod 46/40B, 46/43 a 46/1

46/43 VR – tmavá hlinitá silně promísená uhlíky; nad 46/40B, 46/41; pod 46/1 a 46/40A

46/40 A i B jsou konsistentně totožné, stejně jako patrně 46/41 a 46/43. Uložení ve výplni obj. 891 zřejmě narostly v krátkém časovém úseku. Situace by zasluhovala terénní revizi!

Obj. 46/19 (JA)

JA téměř pravoúhlého tvaru, přechází minimálně do neprozkoumaného čtv. -21/-30, nedostatečně dokumentován.

Lokalizace: U Z profilu čtverce.

Rozměry: 250 x 120 cm (jen prozkoumaná část)

Orientace: ??

Stratigrafie:

46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá

Čtv. -20/-31

Obj. 885 (JA)

Mělká protáhlá JA, zahloubená 20cm do jílového podloží. JA 885 se nachází prakticky mezi dvěma podlahami 894 a 895. Na hlinitojílovitém zásypu ležela skupina kousků vápenné pórovité hmoty (PR 46/24)

Lokalizace: Při Z profilu čtv. -20/-31 a přechází do neprozkoumaného čtv. -21/-31.

Rozměry: max. 100 x 60 cm (jen prozkoumaná část)

Orientace: ??

Stratigrafie: 46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, **pozn:** na některých místech originální dokumentace je zásyp popisován jako jílovitohlinitá (!!?) – mohlo by se jednat o V výběžek, který, spíše než pokračování zásypu, může být jen uměle nesprávně přebrané podloží.

Na povrchu zásypu množství kamení, které se do JA částečně propadá. Mezi kameny nálezy strusky.

Obj. 894 (podlaha)

Velice nezřetelná jílovitohlinitá podlaha vystupuje z tmavě hlinitého povrchu čtv. -20/-31, lemována drobným kamením. Podlaha částečně zasahuje do sousedního čtv. -19/-31 a -20/-32. Skupina kamenů při SZ okraji leží na hlinitém zásypu protáhlé mělké JA 885, která odděluje podlahu 894 od podlahy 895 ve čtv. -20/-32. Povrch obou podlah byl pravděpodobně upravován a vyrovnáván výhozem z okolních prohlubní.

K podlaze patří archeologický materiál z „horizontu kamení“.

Rozměry: 530 x 420 cm

Orientace: SV-JZ

Pozn.: Mezi kameny kolem podlahy 894 a 895 množství zvířecích kostí.

Čtv. -20/-32

Obj. 879 (JA)

Část obj. 879 se vyrýsovala v hl. 60cm po odstranění skupiny kamenů a snížení tmavě hlinité vrstvy až na promísené jílové podloží. Objekt je zahlouben 50cm do podložního jílu. Tmavší jílovitohlinitý zásyp je promísený kousky mazanice a uhlíků.

Lokalizace: V SZ rohu čtv. -20/-32 a zabíhá do neprozkoumaného čtv. -20/-33.

Rozměry: max. 105cm x 45cm (jen prozkoumaná část); hl. 48cm (ode dna do úrovně povrchu podloží)

Orientace: ??

Stratigrafie:

46/42 VR – tmavá jílovitohlinitá promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice, pod 46/1

Obj. 895 (podlaha)

Jílovitohlinité nároží podlahy 895, lemované drobným kamením, vystupuje z tmavě hlinitého povrchu.

Podlaha obj. 895 má stejnou orientaci a charakter jako podlaha 894 ve čtv. -20/-31.

Lokalizace: V Z polovině čtv. -20/-32 a zasahuje do neprozkoumaného čtv. -21/-31 a -21/-32.

Rozměry: 380 x 320 cm (jen prozkoumaná část)

Orientace: ??

Pozn.: Pro nezřetelnost podlahy jsou rozměry jen orientační.

Obj. 46/26 (JA)

Mělká miskovitá JA, přibližně stejná jako u podlahy 893 ve čtv. -17/-31 (JA 46/5).

Lokalizace: Těsně při SV okraji podlahy 895

Rozměry: průměr 75cm; hl. 30cm

Orientace: -

Stratigrafie:

Zásyp není nikde v originální dokumentaci popsán (snad 46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá??).

Plocha 46 – B

Čtv. -14/-30

Obj. 882 (JA)

Objekt se vyrýsoval po odebrání skupin kamení a snížení tmavě hlinitého povrchu čtv. -14/-30 na promísené jílové podloží.

Je přibližně čtvercového půdorysu se zakulacenými rohy, s příkrými stěnami a rovným dnem. Na střed SZ stěny je kolmo připojena úzká protáhlá prohlubeň.

Velká část výplně objektu byla zničena sondou rýhovacím strojem z r. 1961, vedenou šikmo přes střed objektu.

Kulové jamky nebyly v blízkosti objektu objeveny.

Lokalizace: V Z části čtv.

Rozměry: 400 x 320

Orientace: SZ-JV

Stratigrafie: 46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice, jílovými zrnky

46/32 VR – obsažena ve 46/1; žlutý čistý jíl v SZ části objektu

Čtv. -15/-30

Obj. 886 (JA)

Mělká miskovitá prohlubeň. Výplň objektu je tmavě hlinitá, nad dnem promísená jílem. Před vybráním ležela na zásypu skupina kamenů.

Lokalizace: V SV části čtv. -15/-30. S okraj zabíhá do neprozkoumané plochy čtv. -15/-31.

Rozměry: 180 x 130 (jen prozkoumaná část)

Orientace: -

Stratigrafie: 46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá

46/34 VR – pod 46/1; tmavá hlinitá promísená jílem

Obj. 887 (JA)

Obj. 887 je spojen s další mělkou prohlubní- obj. 888. Povrch zásypu byl, stejně jako u obj. 888, pokryt drobnými kameny a zvířecími kostmi. V polovina zásypu byla překryta částí HR 1282. JZ okraj JA tvoří zároveň hranu podlahy 889. Výplň objektu byla stejná jako u obj. 888.

Lokalizace: Na rozhraní čtv. -15/-30 a -16/-30.

Rozměry: ?? (propojeno s obj. 888)

Orientace: ??

Stratigrafie: 46/1 VR – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice

V část zásypu objektu překryta HR 1282

Obj. 46/28 (JA)

Malá JA (blíže nelokalizována a kresebně nedokumentována, podle koordinátů nálezů bronzových předmětů by se mělo jednat o souřadnice ZV-220, JS-73, hl. -60cm), vyplněná promíseným jílem (46/34 VR), ve které byly nalezeny 3 bronzové předměty (nález. č. P1120/74).

Lokalizace: U J profilu.

Rozměry: 6 x 3cm

Orientace: -

Stratigrafie: 46/34 VR – pod 46/1; hlinitá promísená jílem

Čtv. -16/-30

Obj. 888 (JA)

Mělká protáhlá prohlubeň. Na rozhraní čtv. -15/-30 a -16/-30 je obj. 888 spojen s další mělkou prohlubní - obj. 887.

Lokalizace: Těsně při Z okraji podlahy 889.

Rozměry: ?? (propojeno s obj. 887)

Orientace: SV-JZ

Stratigrafie: 46/1 VR?? – jako jinde ve čtv. - tmavá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice??

46/33 VR – pod 46/1; vrstvička uhlíků nad dnem JA, přecházející do zásypu z oblasti podlahy 889

Pozn: Na řezu je výplň obj. 888 charakterizována jako hlinitojílovitá, což je tedy v rozporu s textovou částí dokumentace tohoto objektu!!

Obj. 889 (podlaha)

Podlaha 889 se objevila při snižování čtv. -16/-30 a -15/-30 na promíseném jílovém podloží.

Podlahu odděloval od okolního podloží protáhlý zásyp s drobnými kameny a zvířecími kostmi. Rovnoběžně se SZ okrajem podlahy je to obj. 888 a SV okrajem obj. 887.

Po vybrání obj. 887 a 888 bylo zjištěno, že podlahu tvoří asi 25 cm vysoký sokl ponechaného jílového podloží (pravděpodobně šlo o jílovou navážku podobně jako v případě podlahy 892 v ploše 79), které je v SZ části (hlavně při okraji podlahy) upraveno a vyrovnáno výhozem (?) z obj. 888.

Při hloubení sondy přes JZ část podlahy bylo v jílu nalezeno množství mazanických zrněk, uhlíků i zvířecích kostí. Hranu podlahy kopírovala až na dno obj. 888 vrstvička uhlíků.

Pod JZ částí podlahy byla odkryta mělká JA (46/29 viz níže) s hlinitojílovitou výplní.

Povrch podlahy byl na několika místech do červena přepálen. SV okraj plynule přechází v jílové podloží.

Lokalizace: Ve čtv. -16/-30 a -15/-30; podlahu zasahuje do neprozkoumaného čtv. -15/-29 a -16/-29.

Rozměry: 320 x 270 cm (jen prozkoumaná část)

Orientace: ??

Obj. 46/29 (JA)

Mělká JA s hlinitojílovitou výplní. Stratigrafický vztah mezi stykovou plochou podlahy 889 a JA 46/29 je neprokazatelný, v textové části je zmíněno, že podlahu překrývá (propadá se do) zásypu JA 46/29. V dokumentovaném řezu to ale není nijak patrné. Vzhledem ke zkušenostem z revizního výzkumu 79 by mohlo jít čistě jen o více uhlíky a jiným materiálem kontaminovanou část navážky podlahy. Nápadné je i to, že dokumentace je zcela nejasná a jednalo by se o jedinou superpozici dvou sídlištních objektů na ploše...

Lokalizace: pod JZ částí podlahy 889

Rozměry: ??

Orientace: ??

Stratigrafie: 46/34?? VR – hlinitojílovitá

Obj. 46/31 (JA - viz JA 1342 v ploše 79)

Objekt v dokumentaci prakticky nekomentován. Výzkumem 79 bylo zjištěno, že JA 46/31 je JV ukončením JA 1342. Mezi oběma částmi jámy zůstal i po výzkumu neporušený blok terénu o šířce 25 cm, který odděloval oba výzkumy, respektive čtv. -16/-30 a -17/-30.

Lokalizace: JA u Z profilu čtv. je zachycena jen částečně, zbytek leží v neprozkoumaném čtv. -17/-30.

Stratigrafie: Zásyp není nikde v originální dokumentaci popsán, neexistuje řez.

Plocha 79

Obj. 1342 (JA)

JA ledvinovitého tvaru (tvar dna spíše oválný), JV okraj přesahuje V profil plochy 79. Stěny jámy jsou přímé, šikmé, dno mísovité, pravidelné. Horní hrana nepostřehnutelná (nachází se ještě v nadloží), dolní pozvolná.

Lokalizace: U V profilu čtv. -17/-30, JV okraj JA přechází do čtv. -16/-30 (plocha 46 – zde objekt označen jako JA 46/31).

Rozměry: - na úrovni rozlišení zásypu - asi 270cm (max. zjištěná délka v ploše 79) x asi 170cm (maximální zjištěná šířka v ploše 79)

- na úrovni podloží – 250cm (maximální zjištěná délka v ploše 79) x 130 cm (maximální zjištěná šířka v ploše 79)

Orientace: SZ-JV

Niveleta horní hrany: - na úrovni rozlišení zásypu – průměrně 159,28 m n. m.

- na úrovni podloží – 159,13 – 159,20 m n. m.

Niveleta dna (max.): - 159,44 m n. m.

Výplň: k. 79/1, 79/12, 79/13

Stratigrafie: Jáma je zahlobena do podloží, do zásypu se propadá destrukce kamenů (zánikový horizont sídliště) spolu s VR 79/1 (horizont 6). Ve smyslu horizontální stratigrafie respektuje podlahu 892 i podlahu 893.

Obj. 892 (podlaha), k. 79/2A, 2B, 10, 14, 17, 20-23

Jílová podlahová úprava takřka pravidelného obdélníkového tvaru se složitější strukturou navážky. Podle rozboru nálezové situace byla asi 10cm vyvýšena nad tehdejší úroveň povrchu terénu. S roh podlahy byl zachycen již v ploše 46 (čtv. -17/-31 a -18/-31), J roh leží v dosud neprozkoumaném čtv. -17/-29 a -18/-29. Obrys podlahy, zachycený v ploše 79, poměrně přesně navazuje na obrys S rohu v dřívě zkoumané ploše 46. Povrch tvoří k. 79/2A a 79/2B, navážku pak k. 79/14, 17, 20-23. K objektu patří i k. 79/10 – destrukce kamenné pece.

Lokalizace: Diagonálně přes čtv. -17/-30 a -18/-30 (nejrozsáhlejší objekt na ploše 79), S přechází do čtv. -17/-31, -18/-31; J do neprozkoumaného čtv. -17/-29, -18/-29

Rozměry: Asi 8,5 x 5m (rekonstruované s pomocí dokumentace plochy 46)

Orientace: SZ-JV

Niveleta povrchu: Okolo 159,45 (povrch k. 79/2A, B)

Mocnost: Okolo 20cm (úroveň podloží pod podlahou 892 kolísá v rozpětí zhruba do 10cm)

Stratigrafie: Navážka podlahy leží na podloží, povrch překrývají HR 2011-2014 spolu s destrukčním horizontem sídliště – VR 79/1 (3. horizont); povrch podlahy 892 (k. 79/2B) ve shodné niv. respektuje na SZ povrch jílové úpravy neznámé funkce (k. 79/3), navážka podlahy 892 (zde k. 79/20) ovšem leží stratigraficky nad navážkou této neinterpretované úpravy (k. 79/15). Podlaha 892 respektuje ve smyslu horizontální stratigrafie JA 79/9.

Obj. 893 (podlaha)

Jílová podlahová úprava takřka pravidelného obdélníkového tvaru byla převážnou částí zachycena již v ploše 46 (čtv. -17/-31). V ploše 79 byl odkryt pouze J roh podlahy (k. 79/8), který dobře navazoval, na její JZ hranu, přecházející sem ze čtv. -17/-31. Ve V profilu plochy se podlahová úprava nevyskytuje (nebyla zachycena ani ve čtv. -16/-30 v ploše 46), JV hrana prochází přímo SV rohem čtv. -17/-30, V roh podlahy 893 se tedy nachází v dosud nezkoumaném čtv. -16/-31. Podle rozboru nálezové situace v ploše 79 byla podlaha 893 asi 10cm vyvýšena nad tehdejší úroveň povrchu terénu (pokud lze ovšem soudit z bohužel ne příliš velkého přesahu podlahy do čtv. -17/-30), podobně jako v případě podlahy 892.

Lokalizace: SV část čtv. -17/-30, S přechází do čtv. -17/-31 (plocha 46), SV do neprozkoumaného čtv. -16/-31

Rozměry: Asi 4,5 x 3,8m (rekonstruované s pomocí dokumentace plochy 46)

Orientace: SZ-JV

Niveleta povrchu: Asi 159,38-40 (povrch k. 79/8 na řezech plochy 79)

Mocnost: 15 - 20cm (v ploše 79; úroveň podloží se mění)

Stratigrafie: Po odebrání vlastní hmoty navážky J rohu podlahy 893 (k. 79/8) se na hlavních profilech podařilo identifikovat barevně nepříliš výraznou vrstvičku, zabírající svrchních 5cm síly kontextu, s neostrým přechodem do nižších partií VR 79/8. Přestože jak na kresebné dokumentaci, tak na fotografiích je tato vrstvička naznačena obrýsováním, zůstalo složení navážky podlahy 893 v popisu dokumentace označeno jedním kontextuálním číslem (79/8), neboť v průběhu výzkumu tato vrstvička (tedy i materiál, který v ní byl eventuálně obsažen) nebyla odlišena. Doložit toto pozorování, respektive tedy pravou podobu navážky podlahy 893 je v budoucnu možné pouze otevřením dosud nezkoumaného čtv. -16/-31. Podlaha 893 (k. 79/8) leží přímo na jílovém podloží, povrch podlahy pokrývala destrukce kamenů, patřící zánikovému horizontu sídliště – VR 79/1, horizont 3.

III.8.2 Popis hrobů

Plocha 46

Čtv. -15/-30

HR 1282

Hrobová jáma se nerýsovala, kostra leží v tmavé hlinité vrstvě s drobným kamením a odpadem zvířecích kostí, přibližně nad zásypem jámy 887. Kostra byla nalezena při snižování celé plochy čtv. Kostra dospělého jedince leží naznak, s nohama mírně pokrčenýma do strany. Ruce jsou v loktech ohnuty a nad pánví přes sebe přeloženy. Poměrně dobře zachovalá lebka je otočena vlevo a nakloněna směrem k levému rameni tak, že se spodní čelistí téměř dotýká konce humeru levé ruky. Drobné kosti rukou a nohou se nezachovaly. Kostra středně dochovaná.

Těsně pod kostí pánevní nalezen brousek, který nelze jednoznačně interpretovat jako výbavu zemřelého.

Délka kostry: 144cm

Orientace: JZ-SV

Nivelace: 159,50 (lebka); 159,47-159,45 m n. m.

Bez nálezů

HR 1283

Těsně u S profilu čtv. -15/-30 zachycena při snižování tmavé hlinité vrstvy v hl. asi 55cm část lidské lebky, která se poněkud propadá do jámy 886. Protože se v podstatě celý hrob vyskytuje v neprozkoumaném čtv. -15/-31, nebyl odkryt.

Nivelace: 159,37 m n. m. (lebka).

Bez nálezů (nedokopáno).

Čtv. -16/-30

HR 1281

Hrobová jáma se nerýsovala, kostra (nalezena při snižování celé plochy čtv.) se nachází v tmavé hlinité vrstvě s drobným kamením.

Kostra dospělého jedince leží naznak s rukama podél těla. Nohy rovnoběžně nataženy. Rozmáčkнутá lebka leží na levé spánkové kosti, mírně skloněna k levému rameni. Hrudní část v anatomickém uložení. Sloupec obratlů je vychýlen k pravé polovině kosti pánevní. Levá polovina pánve je posunuta k radiu levé ruky. Kostra středně dochovaná.

V zásypu, těsně nad pravou kostí holenní, nalezena část železné hřivny (P1011/73) a železný nůž (P1010/74), u kolena pravé nohy brusle (P1019). Tyto nálezy pravděpodobně nepatří k výbavě hrobu – pocházejí ze sídlištní vrstvy.

Délka kostry: 175cm

Orientace : JZ-SV

Nivelace: 159,54 (lebka); 159,49-159,41 m n. m.

Bez nálezů.

Čtv. -18/-31

HR 1280

Hrobová jáma se nerýsovala, kostra (nalezena při snižování celé plochy čtv.) se nachází v tmavé hlinité vrstvě u skupiny drobného kamení při J profilu čtv. v hl. 40cm pod povrchem.

Dětská kostra leží naznak, s lebku na levé spánkové kosti a mírně skloněnou k levému rameni. Z kostry se zachovala jen skupina zpřeházených žeber, při kterých leží humerus pravé ruky. Z kostí nohou se zachovaly jen kosti stehenní a zbytek kosti holenní. V místech mezi kostmi stehenními a žebry je několik zlomků z obratlů. Kostra špatně dochovaná.

Délka kostry: 58cm

Orientace: SZ-JV

Nivelace: 159,43 (lebka); 159,49 (kost holenní) m n. m.

Bez nálezů.

Čtv. -19/-31

HR 1279

Hrobová jáma se nerýsovala, kostra (nalezena při snižování celé plochy čtv.) se nachází v tmavé hlinité vrstvě s drobným kamením. Pozn.: Před hrudí a v místech chodidel leží drobné kameny.

Kostra dospělého jedince leží na levém boku, s nohama mírně pokrčenýma. Lebka, porušená snižováním, leží na levé spánkové kosti. Pravá ruka je v lokti silně ohnuta a směřuje k obličeji, levá ohnuta přibližně do pravého úhlu směřuje k pánvi. Drobné kosti rukou (články prstů, kosti záprstní, atd.) se nedochovaly. Nohy jsou mírně pokrčeny. Kostra špatně dochovaná.

Délka kostry: 147cm

Orientace: ZJZ-VSV

Nivelace: 159,46-159,47 m n. m.

Bez nálezů.

Čtv. -19/-32

HR 1284

Hrobová jáma se nerýsovala. Značně porušená lebka malého dítěte byla nalezena nad J částí skupiny kamenů (PR 46/13 - ohniště) propadených do zásypu obj. 880.

Kostra špatně dochovaná (jen lebka).

Nivelace: 159,27 m n. m.

Bez nálezů.

Plocha 79 (rozběr nálezů viz oddíl III.6.3)

HR 2011 (k. 79/4)

Hrobová jáma se nerýsovala. Kostra leží v natažené poloze na zádech. Chybí obličejová část lebky, kosti rukou, žebra, páteř, kosti dolních končetin od kolen níže (kromě levé tibie). Stav dochování kostry velmi špatný.

Lokalizace: Uprostřed V poloviny čtv. -18/-30.

Délka kostry: 100cm

Orientace: JZ-SV

Nivelace: 159,57(lebka); 159,53 (kříž); 159,53 (chodidla) m n. m.

Stratigrafie: Kostra leží přímo na povrchu podlahy 892 (k. 79/2B+20), je překryta VR 79/1 (3. horizont).

Bez nálezů.

HR 2012 (k. 79/5)

Hrobová jáma se nerýsovala. Kostra leží v natažené poloze na zádech s dlaněmi v klíně. Značné vyhnutí ramen směrem vzhůru naznačuje ovázání či obalení mrtvého při pohřbu. Chybí obličejová část lebky a většina žeber. Stav dochování kostry střední až špatný.

Lokalizace: V SV části čtv. -18/-30.

Délka kostry: 155cm

Orientace: JZ-SV

Nivelace: 159,53 (lebka); 159,52 (kříž); 159,55 (chodidla) m n. m.

Stratigrafie: Kostra leží přímo na povrchu podlahy 892 (k. 79/2B+20), je překryta VR 79/1 (3. horizont).

Nálezy: V oblasti pánve mezi zápěstími zemřelého 3 železné předměty.

79/5/1 železo – ocílka (část), rzi i po konzervaci spojena s 79/5/2

79/5/2 železo – přezka (celá), rzi i po konzervaci spojena s 79/5/1

79/5/3 železo – přezka (část)

HR 2013 (k. 79/6)

Hrobová jáma se nerýsovala. Kostra leží v natažené poloze na zádech s lebkou skloněnou k pravému rameni. Značné vyhnutí ramen směrem vzhůru naznačuje ovázání či obalení mrtvého při pohřbu. Lebka druhotně destruovaná (stejně lze vidět druhotné fraktury dlouhých kostí). Kostí předloktí částečně dislokovány. Na levém rameni ležel železný nůž, u něhož si nemůžeme vzhledem k absenci hrobové jámy dovolit spojovat ho s pohřbem. Pod dolními končetinami zachycena větší destrukce kamení (PR 79/10). Stav dochování kostry střední až dobrý.

Lokalizace: Uprostřed S poloviny čtv. -18/-30.

Délka kostry: 170cm

Orientace: JZ-SV

Nivelace: 159,58 (lebka); 159,52 (kříž); 159,54 (chodidla) m n. m.

Stratigrafie: Kostra leží přímo na povrchu podlahy 892 (k. 79/2B+20), dolní končetiny překrývají destrukci kamenné pece - PR 79/10. Kostra je překryta VR 79/1 (3. horizont).

Bez nálezů.

HR 2014 (k. 79/7)

Hrobová jáma se nerýsovala. Celá kostra je lehce pootočena na pravý bok, lebka otočena k pravému rameni, bérce přesahují S profil plochy 79. Pravý radius dislokován. Levá loketní kost nebyla při dokumentování ještě viditelná. Kostí ruky zachovány jen částečně. Kostí chodidel chybí (pokud se zachovaly, musely být odebrány a nerozpoznány v ploše 46- P 1974-II). Hrob byl v oblasti pánve evidentně porušen bioturbací. Stav dochování kostry dobrý.

Lokalizace: U S prof. čtv. -18/-30, částečně přesahuje do plochy 46 (čtv. -18/-31).

Délka kostry: 105cm

Orientace: JJZ-SSV

Nivelace: 159,55 (lebka); 159,43 (kříž); 159,47 (chodidla) m n. m.

Stratigrafie: Kostra leží přímo na povrchu podlahy 892 (k. 79/2B+20), je překryta VR 79/1 (3. horizont).

Nálezy: většinou pravděpodobně dislokovány z původní polohy

79/7/1	bronzová náušnice -	u levého ramene
79/7/2	skleněný korálek -	vpravo od pánve
79/7/3A	bronzový prsten -	v oblasti pánve, rzí spojen s 79/7/3C
79/7/3B	skleněný korálek -	v oblasti pánve
79/7/3C	železný kroužek -	v oblasti pánve, rzí spojen s 79/7/3A
79/7/4	skleněný korálek -	v oblasti pánve, malovaný
79/7/5	skleněný korálek -	v oblasti pánve
79/7/6	skleněný korálek -	u levého femuru
79/7/7	bronzová náušnice -	na levé straně pánve, provlečena s 79/7/8
79/7/8	bronzová náušnice -	na levé straně pánve, provlečena s 79/7/7
79/7/9	bronzový kroužek -	na levé straně pánve, prsten?
79/7/10	skleněný korálek -	na pravé straně pánve
79/7/11	skleněný korálek -	na pravé straně pánve
79/7/12	skleněný korálek -	pod levou pánví při čištění prostoru pod kostrou
79/7/13	skleněný korálek -	pod levou pánví při čištění prostoru pod kostrou

79/7/14 skleněný korálek - pod pravou paží kostry, zlomek korálku z přeplachu hlíny pod kostrou.

79/7/15 skleněný korálek - ve VR 79/20, v noře JV od lebky [SJ 120; ZV 215] – přemístěn bioturbací z HR 2014, polovina korálku (se zachovaným provázkem).

pozn.: předměty 79/7/3A, B, C byly nalezeny „v sobě“ (viz foto 13.B), zdá se, že byly společně navlečeny na stejnou šňůru (spolu s dalšími korálky součást náhrdelníku?)

III.8.3 Popis kontextů podle druhů

Plocha 46

kontext	typ	čtverec	popis
		VRSTVY	
46/1	VR	celá plocha 46	Tmavá hlinitá vrstva, promísená uhlíky a drobnými kousky mazanice, v ní rozptýlené skupiny kamenů a zvířecích kostí, obsahuje i ostatní sídlištní struktury, leží nad všemi dalšími na ploše zjištěnými uloženinami, respektive výplněmi
		KÚLOVÉ JAMKY	
46/7	soustava KJ	-17/-32, -17/-31	Skupina 6 KJ ze čtv. -17/-32 a 1 KJ ze čtv. -17/-31 zachycena na úrovni podloží v niv. 159,12-159,18 mezi obj. 46/4, 46/5, 893 a 881. Nejjižnější z kúlů (ve čtv. -17/-31) je překryt podlahou 893
		PRVKY	
46/2	PR	-17/-31	Skupina přepálených kamenů (v JV rohu čtv.)
46/3	PR	-17/-31	Skupina přepálených kamenů (uprostřed V profilu)
46/8	PR	-18/-31	Skupina kamenů v JV části čtv.(niv. povrchu kamení 159,42-159,57), přesně vymezuje prostor podlahy 892.

46/9	PR	-18/-31, -19/-31	Skupina přepálených kamenů v SZ rohu čtv. na rozhraní se čtv. -19/-31. Výškově zhruba odpovídá niv. PR 46/8 i HR 1280 (niv. PR 46/9 zahrnuje interval 159,35-159,49). Je porušena recentní rýhou z r. 1961. Na Z straně pokračuje do čtv. -19/-31 (viz PR 46/12)
46/10	PR	-18/-32	Koncentrace kamení a zvířecích kostí ve VR 46/1
46/11	PR	-19/-31	Skupina kamení v SZ části čtv. (niv. povrchu kamení 159,47-159,56)
46/12	PR	-19/-31	Skupina kamení v SV části čtv. (niv. povrchu kamení 159,46-159,56)
46/13	PR	-19/-32	Skupina kamení, mazanice a přepálené vrstvy jílu v JV části čtv. proklesá do zásypu JA 880 (niv. 159,22-159,31)
46/14	PR	-19/-32	Skupina kamení v SV části čtv. je součástí zásypu JA 876 (niv. 159,13-159,22)
46/15	PR	-20/-29	Skupina drobných přepálených kamenů ve středu čtv. (leží v niv. kolem 159,43-159,49, nejvýše položené vršky kamení pak mají interval niv. 159,58-159,73) nad podlahou 890
46/16	PR	-20/-29	Skupina drobných přepálených kamenů při V profilu (leží zhruba ve stejné úrovni jako PR 46/15, nejvyšší niv. povrchu kamení je 159,56) nad podlahou 890
46/18	PR	-20/-29	Skupina přepálených kamenů v zásypu JA 46/17
46/20	PR	-20/-30	Shluk malty („vápenaté pórovité hmoty“) v SV části čtv., zřejmě těsně nad podložím, není ve vztahu k žádnému zahloubenému objektu
46/21	PR	-20/-30	Shluk malty („vápenaté pórovité hmoty“) v JZ části čtv., těsně nad podložím, stratigraficky snad nad výkopem JA 46/17
46/22	PR	-20/-31	Protáhlá skupina silně přepálených kamenů (niv. 159,44), leží na VR 46/1 asi 60cm JZ od PR 46/23
46/23	PR	-20/-31	Kruhová, na povrchu hlazená mazanicová kra o průměru asi 60cm (niv. 159,40), leží zhruba 60cm SV od PR 46/22

46/24	PR	-20/-31	Shluk větších kousků vápenné pórovité hmoty (maltová kra) u JZ okraje podlahy 894 v zásypu (nad ním?) JA 885 (niv. malty 159,28-159,34)
46/25	PR	-20/-32	Zbytek ohniště (pece) v JV rohu čtv., tvořený přepáleným kamením, překrývajícím 3cm silnou vrstvou mazanice. PR 46/25 překrývá zásyp JA 880 a zároveň leží u SZ rohu podlahy 894, která sem vybíhá ze čtv. -20/-31
46/27	PR	-15/-30	mazanice kra ve středu JV části čtv., v horizontu destrukce (niv. 9,44)
46/30	PR	-16/-30	Shluk kamenů V od HR 1281 u S prof. čtv. (niv. 159,45), přechází do neprokopaného čtv. -16/-31. Kameny se nachází ve stejné úrovni jako zmiňovaný HR

VÝPLNĚ JAM

Za označením VR se nachází vztah této stratigrafické jednotky k okolí (VR x je nad/je pod VR y) a následuje slovní popis. VR 46/1 leží nejvýše nad všemi zásypy objektů; pokud u některých kontextů chybí charakteristika „nad“, znamená to, že zmiňovaná VR již leží na dně výkopu, tedy nad podložím.

číslo kontextu (VR)	čísla objektů, ve kterých se výplně objevují	kontext pod	kontext nad	popis
46/1	876, 877, 878, 880, 881, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 46/4, 46/5, 46/17?, 46/19, 46/26?, 46/28	všechny	§	tmavá hlinitá vrstva, promísená uhlíky a drobnými kousky mazanice, v ní rozptýlené skupiny kamení a zvířecí kosti, obsahuje i ostatní sídlištní struktury
46/32	882	46/1	46/1	obsažena ve 46/1; žlutý čistý jíl v SZ části objektu
46/33	888	§	46/1	pod 46/1; vrstvička uhlíků nad dnem JA, přecházející do zásypu z oblasti podlahy 889 (viz popis čtv. v textové části práce)

46/34	876, 877, 878, 880, 881, 883, 884, 886 46/28	§	všechny	nachází se ve spodních partiích objektů, hlinitá promísená jílem; v některých případech spíše pozvolný přechod do podloží či přebrané podloží
46/35	883	§	46/1	pod 46/1; 2 útržky vrstvičky bílého popela s uhlíky asi 10cm nad dnem objektu
46/36	876	46/34	46/1	pod 46/1, nad 46/34; světlá hlinitá, promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice a vápenné hmoty
46/37	876	46/36	46/36	obsažena ve VR 46/36; šedý popel (místy s uhlíky)
46/38	890a	§	46/1, 46/39	tmavá hlinitá silně promísená uhlíky, obsahuje strusku (nál. č. P1246/74); pod 46/1, 46/39
46/39	890a	46/38	46/1	čistý písek; pod 46/1; nad 46/38
46/40A	891	46/43	46/1	čistý hnědý jíl; nad 46/43, pod 46/1
46/40B	891	46/41	46/43	čistý hnědý jíl; nad 46/41, pod 46/43
46/41	891	§	46/40B, 46/43, 46/1	tmavá hlinitá s uhlíky a zrnky vápna – obsahuje kousky malty; pod 46/40B, 46/43 a 46/1
46/42	879	§	46/1	tmavá jílovitohlinitá promísená uhlíky, drobnými kousky mazanice, pod 46/1
46/43	891	46/40B, 46/41	46/1, 46/40A	tmavá hlinitá silně promísená uhlíky jako 46/44; nad 46/40B, 46/41; pod 46/1 a 46/40A
46/44	880	46/34	46/45A, 46/1	tmavá hlinitá silně promísená uhlíky jako 46/43; nad promíseným podložím (46/34); pod jílovitou vrstvičkou 46/45A a 46/1
46/45A	880	46/44	46/1, PR 46/13	čistý jíl jako 46/45B; nad 46/44; pod PR 46/13 (ohniště?) a 46/1
46/45B	880	46/1	46/1	obsažena ve 46/1; čistý jíl jako 46/45A

Plocha 79

kon text	typ	čtverec	zasahuje	popis	kontext pod	kontext nad
1	VR	-17/-30, -18/-30	všude okolo	písčítá hlína, hnědočerná-černá s kousky uhlíků a mazanice; hlavní kulturní vrstva sídliště, totožná s VR 46/1 v ploše P1974-II	ostatní k.	recent
2A	PO	-17/-30, -18/-30	-17/-29	písčítá hlína až písčítý jíł, šedozelená se žlutými ččkami; podlahová úprava domu 892 (zjištěn již ve výzkumu P1974-II)	14	1
2B	PO	-17/-30, -18/-30	-17/-29, -18/-29, -17/-31*, -18/-31*	písčítá hlína černo hnědá až hnědá, v některých místech se slabou přítomností světlé jílovité složky; tenká, barevně velmi špatně odlišitelná vrstvička - podlahová úprava domu 892 v SZ části čtv. -17/-30 a ve čtv. -18/-30	20, 3	10, 4, 5, 6, 7
3	PO	-18/-30	-18/-31, -19/-30, -19/-31*	písčítý jíł, světle šedozelená, v SZ části čtv.; interpretace bez dalšího výzkumu nejasná (spolu s k. 79/15 snad úprava vstupu u SZ rohu domu 892 nebo podlahová úprava hospodářského či výrobního objektu??)	15	2B, 1
4	HR	-18/-30	§	HR 2011	2B	1
5	HR	-18/-30	§	HR 2012	2B	1
6	HR	-18/-30	§	HR 2013	10, 2B	1
7	HR	-18/-30	§	HR 2014	2B	1
8	PO	-17/-30	-17/-31	písčítá hlína až písčítý jíł, šedozelená se žlutými ččkami; JZ roh podlahové úpravy domu	podloží	1

				893 (zjištěn již ve výzkumu P1974-II); roh podlahy zasahuje do plochy 79 jen velmi málo za ponechaný blok mezi plochou 46 a 79		
9	JA	-17/-30	-16/-30	oválná jáma 1342 ve V části čtv., V od podlahy obj. 892; totožná s JA 46/31 zachycenou ve čtv. -16/-30 (plocha 1974-II, 46)	podloží	12, 13, 1
10	PR	-18/-30	§	skupina kamenů zformovaná do obdélníku; pravděpodobně otopné zařízení v obj. 892	2B	6
11				zrušeno		
12	VR	-17/-30	§	zahliněný písek - hlinitý štěrk (zrna 1-2mm); výplň JA 79/9 od báze propadených kamenů (v místech, kde nebyly pouze mechanicky odhadnuto - kvůli odlišení skutečného "zásypu" od pozdějšího zanesení horní části JA nad destrukčním horizontem sídliště) po k. 79/13, opticky nerozlišitelný přechod mezi VR 79/1 a VR 79/12, při vybírání byl pouze sypčí a "měkčí", místy tmavší než VR 79/1	13, 9	1
13	VR	-17/-30	-16/-30	promísený jíl, světle žlutá s černými ččkami; spodní část výplně JA 79/9, vrstva totožná s VR 46/34	9	12
14	PO	-17/-30, -18/-30	-17/-29, -18/-29	promísený jíl, světle žlutá až světle oranžová s černými ččkami, kousky mazanice a	17, P	2A, 20

				uhlíků; navážka pod podlahou obj. 892, jíl promísený drobným odpadem; jen obtížně rozpoznatelná hranice mezi touto navážkou téměř čistého jílu a rostlým jílovým podložím		
15	PO	-18/-30	-18/-31, -19/-30, -19/-31*	promísený jíl, žlutá až hnědožlutá s černými ččkami, kousky uhlíků a popelovitými vrstvičkami; jíl promísený drobným odpadem; pouhým okem jen obtížně rozpoznatelná hranice mezi touto navážkou a rostlým jílovým podložím; interpretace úpravy nejasná, viz k. 79/3	podloží	3, 20, 2B, 1
16				zrušeno		
17	VR	-17/-30, - 18/-30	-17/-31*, -18/-31*, -18/-29	tenká vrstva (kolem 3cm) šedozeleného písčitého jílu s velkým množstvím šterkových oblázků (velikost asi 1-3cm), evidentně intencionálního původu, a množstvím slabě přepálené mazanice	21, 22, 23, promísen é podloží	20, 14
18				zrušeno		
19				zrušeno		
20	VR	-17/-30, - 18/-30	-17/-29, -18/-29, -17/-31, -18/-31	černý hlinitý písek, v některých úsecích více prostoupen jílovými částčkami žluté barvy (zejména při okrajích podlahové úpravy obj. 892); vrstva původně označována jako 9. horizont VR 79/1 (téměř stejná barva i konzistence), ale nachází se pod	14, 15, 17, 21, 22, 23,	2B

				nášlapovou VR 79/2B - se kterou v některých sektorech téměř splývá - proto byla uměle oddělena od VR 79/1, nacházející se mimo rozsah VR 79/2B		
21	VR	-17/-30, - 18/-30	§	žlutý písek. s hnědým zahliněným pískem; tenká 1-3cm silná vrstvička téměř bez nálezů - součást navážky pod podlahou 892	promísené podloží	17
22	PR	-17/-30	§	mazanická červená až oranžová barva, mazanice je jen slabě přepálena rozpadá se	promísené podloží	17
23	VR	-18/-30	§	tenká vrstvička (do 2cm) šedobílého popela smíchaná s nápadným množstvím snad rozdrčených kamenů (?? materiál dosud neurčen); podobně jako 79/21 součást navážky pod podlahovou úpravou obj. 892	promísené podloží	17

* čtv. z plochy P1974-II, zde kontext nebyl zachycen, ačkoliv by měl být

** pouze řezy Ř9-18, 20 na plánu P13, Ř1-7, 19 jsou na zvláštních plánech

k. - kontext

recent. = recentní náplavy

promísené podloží až jíla s prosaky hlinité půdy, většinou asi 5-10cm silný přechod mezi kulturní vrstvou a podložím, často obsahuje nálezy

III.8.4 Popis mechanicky snižovaných úrovní - horizontů

popis umělých horizontů (hloubkových úrovní) v jednolitě kulturní VR 79/1		
číslo horizontu	čtverec	popis
1. horizont	oba	0-30(35)cm, rýčování
2. horizont	oba	30(35) - 40cm, špachtlování
3. horizont	oba	40-50cm, špachtlování; ve čtv. -17/-30 dočištěno po úroveň povrchu k. 79/2A (styková plocha podlahy)
4. horizont	-17/-30	V a SV od SV podélné strany obj. 892 (respektive světlejší plochy, tvořené k. 79/2A,2B); od cca 50cm po úroveň bází kamenů propadajících do VR 79/1 mimo podlahu obj. 892 i rýsující se JA 79/9
5. horizont	-17/-30	V a SV od SV podélné strany obj. 892; od úrovně bází kamení (propadajících do VR 79/1 mimo podlahu obj. 892 i rýsující se JA 79/9) po podloží (včetně promíseného podloží*)
6. horizont	-17/-30	v oblasti JA 79/9; od úrovně zhruba rozpoznávaného zásypu JA na úrovni báze rozptýlené kamenné destrukce mimo JA (prakticky jako v případě horizontu 5) po prokleslou destrukci kamenů v horní části zásypu
7. horizont	-17/-30	JV část čtv. mimo podlahovou úpravu obj. 892 (k. 79/2A); mimo kamenů od úrovně horizontu 3 po podloží (včetně promíseného podloží), tedy asi 50-75cm
8. horizont	-17/-30	vyřazen – později ztotožněn s k. 79/12
9. horizont	oba	vyřazen - je to v podstatě VR 79/ 20 , ovšem původně nebylo zřejmé, zda jde o samostatnou vrstvu nebo jen další část VR 79/1, oddělenou podlahovou úpravou 79/2B; v dokumentaci proto označení 9. horizont opraveno na VR 79/20
10. horizont	-18/-30	Z od Z hrany podlahy 79/2B (mimo podlahu); od úrovně začištěného k. 79/2B po podloží

IV. Velkomoravské keramické okruhy – blučinský a mikulčický keramický okruh

(charakteristika a kvantifikace keramických znaků, definice)

IV.1 Úvodní poznámky k práci s keramikou

Archeologie raného středověku má např. oproti archeologii pravěké v lecčem zdánlivě usnadněnou výchozí pozici již svou odlišnou podstatou, charakterizovanou samotným historickým obdobím, jímž se zabývá. První písemné prameny nám poskytují určité indicie, či přímo doklady o fungování vztahů ve společnosti a ekonomice, zároveň je však archeologie raného středověku ve svých interpretacích těmito prameny značně limitována. Vzniká tím pak velmi často dojem, že narozdíl od raně středověké archeologie máme v jednotlivých obdobích pravěku jaksi více „jasno“ o mnoha otázkách týkajících se takzvané "společensko-ekonomické nadstavby". Na druhou stranu právě díky výše uvedeným specifikům okamžitě vyvstává při odhalování historie raného středověku obrovské množství nových problémů, které přinášejí ve snaze o jejich co nejvěrnější a nejpodrobnější zpracování zase další komplikace (především pak chronologické, vznikající přehnanou snahou o co nejdetailnější datování, při níž dochází k překračování hranic rozlišovacích schopností samotného oboru). Celkově tedy není situace o nic jednodušší než v archeologii pravěku, právě naopak. Archeologie pravěku si klade zčásti jiné cíle poznání, a především má navíc poněkud větší "manévrovací prostor" pro jakékoliv interpretace.

Je tedy zřejmé, že archeologická problematika tohoto úseku dějin je velmi složitá a mnohotvárná a že archeolog nebo i historik, pracující s prameny hmotného charakteru nebo častěji až s výsledky archeologické práce (se všemi ne zcela vyjasněnými nebo ujednocenými metodologickými problémy a chybami, které vznikají již při terénní práci a v ještě větší míře při interpretacích terénních situací či obecně při výskytu určitých jevů v hmotné kultuře), musí být zřejmě v daleko větší míře opatrný ve svých závěrech než je tomu právě v archeologii pravěké.

Jedním z problémů, který dobře charakterizuje předešlá slova, je i otázka rozdělení, popisu, možnosti zpracování, způsobu a organizace výroby, distribuce, a zejména významu keramických nádob a hrnčívství samotného jak pro tehdejší společnost, tak pro dnešní

archeologii, a tudíž i pro případné historické závěry. Jde o období, kdy se mísí podomácká ručně robená nebo i na kruhu točená keramika s produkcí nově vznikajících specializovaných hrnčířských dílen, jejichž existenci si vynutily rozsáhlé změny v tehdejší společnosti, znamenající přechod od principů a vztahů pravěku ke vzniku raně feudálního organizovaného státu.

Slovanská hradištní keramika se obecně jeví jako velmi uniformní, ať už v tvarové typologii (více než 95% bezuchých esovitě profilovaných hrnců, pouze zbytek tvoří mísy, láhve, talíře a zvláštní keramika tzv. antických tvarů (DOSTÁL 1966, 80 – celkově pro moravské prostředí; pro hradiště na Pohansku uvádí J. MACHÁČEK (2001) až 99%, což bude mimochodem i případ Mikulčic), keramické hmotě, nebo ve výzdobě, která díky svým třem základním rytým motivům (vlnovka, rýha vpich - a to vždy v jednoduchém nebo hřebenovém provedení) a ne příliš časté plastické výzdobě a malování (jen výjimečně, viz HRUBÝ 1965, 297, DOSTÁL 1975, 153) nenabízí příliš mnoho kombinací.

Je tedy velmi těžké v této zdánlivě homogenní mase nádob rozpoznávat společné prvky, které by mohly ukazovat na shodného tvůrce, společné tradice nebo způsoby distribuce tohoto zboží. Již ze samotné povahy keramiky, jako řemeslného výrobku podléhajícího různým tradicím, schopnostem a zkušenostem svého tvůrce, jeho momentálnímu psychickému rozpoložení, invenci, mnohým způsobům napodobování na širším teritoriu a v neposlední řadě změnám v určitých výrobních (dále používám termínu keramických) znacích (k tomu viz BUBENÍK - FROLÍK 1995) v průběhu času vyplývá, že nemůžeme nikdy najít přesné hranice mezi možná původně společnými skupinami nádob (ale i jiných výrobků), i když určité umělé meze si při studiu raně středověké keramiky zřejmě vytvořit musíme (FROLÍK 1995, 130). Velmi dobře vystihl složitost tohoto procesu Z. Váňa v práci o keramice zabrušanského typu v SZ Čechách: „Nalézt společného jmenovatele v množství individuálních znaků keramických forem a podat jeho charakteristiku s platností definice není vždy snadnou věcí, i když výjimečnost určitých jevů pociťuje ten, kdo pracuje s příslušným materiálem, někdy velmi jasně. ... Cílem každé klasifikace, která je statická, musí být co největší přiblížení ke skutečnosti, která je dynamická, a to v obojím směru - časovém (třídění vývojových stupňů, fází) i prostorovém (vymezení kulturních skupin, variant, typů atd.), a to někdy i za cenu setření ostřejších hranic mezi roztríděnými celky.... Uvnitř poměrně homogenního celku se však rýsuje při zachování základní stylistické jednoty řada zvláštních forem a prvků, které nabývají množícími se nálezy charakteru lokálně omezených typů nebo variant.“ (VÁŇA 1961, 465-466). Zdá se tedy, že na určitém stupni vývoje slovanského hrnčířství dochází k lokální diferenciaci ve výrobě, a tudíž i ve výrobcích samotných.

Na počátku střední doby hradištní, tedy někdy na přelomu 8. a 9. stol. prochází slovanská kultura na našem území - zvláště pak na Moravě - zřejmě hlubokými hospodářsko-spoločenskými změnami (již EISNER 1948), ať už z důvodů vnějších, souvisejících snad s pádem Avarské říše (POULÍK 1989-1990, 33) a následnou orientací politiky franckého státu na svou východní hranici se Slovy, anebo vnitřních, které mohly být spojeny se zásadními proměnami přímo uvnitř slovanské společnosti. To vše se odráží jak v rozmachu a zkvalitnění řemeslné výroby (včetně rozšíření jejího sortimentu), tak postupně ve vzniku nových a přebudování a zpevňování již fungujících hradišť, společně se zakládáním kostelů, spojených snad s činností franckých misí, které nemusely mít jen čistě náboženské poslání (POULÍK 1975, 138, 148; GALUŠKA 1991, 34 -36). Tyto skutečnosti vedly kromě jiného také k centralizaci a specializaci řemeslné výroby, tedy k postupnému přechodu od podomácké výroby k produkci odborných řemeslnických děl (i když např. u oborů zabývajících se zpracováváním kovů můžeme toto předpokládat již o něco dříve). Že se tak dělo v rámci celé společnosti nejprve na hradištích, tehdejších mocenských a ekonomických centrech záposlovanského světa, je téměř jisté (o úloze hradišť jako prostředků zrychlení přirozeného vývoje řemesel a hrnčířství zvláště, viz již HRUBÝ 1955, 141-142). Přejchod ke specializované výrobě keramiky musí mít logický původ v rozvoji fungující ekonomiky velkomoravského státu a je tedy až důsledkem jeho politického upevnění či ustálení v rámci rozložení sil tehdejší střední Evropy, a to především ve vztahu k sousední Francké říši. Výsledky předkládané práce, souhlasně s poznatky dalších badatelů (např. MACHÁČEK 2001, 261-262), ukazují, že šlo o proces, spojený až s vrcholnou fází Velké Moravy v průběhu 2. pol. 9. stol. (podrobněji viz závěr v oddílu VIII).

Pro období před nástupem specializovaně vyráběné profesionální keramiky bude tedy zřejmě vždy problémem jakákoliv snaha o typologizaci. Je otázka, zda v takto složitém a detailním hledání jednotlivých typů keramiky, které tak nejspíše budou reprezentovat konkrétní hrnčíře, jako jednotlivé osoby - výrobce, bude výhodnější "tradiční" osobní pohled a sázka na znalost materiálu z autopsie, či analýza jednotlivých deskripčních prvků a strojové vyhodnocení všech možných kombinací.

Jsem přesvědčen, že u podomácké výroby nádob či při počínající malovýrobě bude jen těžko možné nacházet nějaké společné jmenovatele využitelné pro třídění takové keramiky (srov. MĚŘÍNSKÝ 1985, 55). Výše zmiňovanou skepsi dokládají ostatně některé již realizované pokusy (např. VLKOLÍNSKÁ 1995, metrická komparace dokázala izolovat v podstatě pouze skupinu nádob z Nitry-Lupky, která zcela jednoznačně představuje místní typ v rámci blučinského okruhu, viz dále v oddílu IV.3.4). Šance rozlišit takovéto "přirozené"

typy (reprezentující konkrétní hrnčíře), je dle mého názoru spíše možná u menších vesnických sídlišť. Bohužel vše je podmíněno nedostatečným výzkumem raně středověkých, resp. středohradištních osad.³³ Podobně i po výstupu z matematicko statistické analýzy na první pohled heterogenní (narozdíl od ostatních v této studii) typologická skupina keramiky F z Pohanska – Lesní školky (MACHÁČEK 2001,140, 151) se nakonec ukázala být typická pro objekty skupiny I (tedy v rámci velkomoravské či středohradištní fáze osídlení pro objekty relativně nejstarší), a charakterizována byla jako "jednoduchá podomácká keramika" (tamtéž str. 207).

Je jednoznačné, že pokusy o deskripci a následné vydělení skutečně existujících keramických skupin se shodným původem (typy) z celé keramické masy z určité lokality nebo její části jsou bez použití formalizovaných metod a především bez nasazení složitějších statistických hodnocení tradičním porovnáváním neřešitelné. Zvláště v prostředí velkých centrálních hradišť s delším vývojem a značným mocenským dosahem. Zde se totiž přirozeně může koncentrovat velké množství různých keramických skupin (typů) z celého regionu, a to ještě i chronologicky rozdílných. Myslím si však, že tradiční a "nemoderní" metody poznání keramiky obecně nejsou zdaleka vyčerpány. Jde jen o to, jak jsou ve skutečnosti prakticky prosazovány (nesmí jít ovšem o snahu rozčlenit masu keramiky např. ve stylu celkového jaksi "odhadnutého" hodnocení mikulčické keramiky, která je již v zárodku z několika objektivních příčin, z nichž jedna je prostě kapacitní omezenost rozlišovacích schopností lidského jedince oproti počítačům při kombinatorice, odsouzena k neúspěchu – KLANICA 1970, POLÁČEK 1995, viz kritika dále).

Pokud se však vrátíme ke keramické produkci, která je již typologizovatelná, protože nese stopy sériové výroby a (snad) jednotlivých hrnčířských dílen či je regionálně nějakým způsobem originální, je otázkou, kdy k tomuto procesu dochází. Je jasné, že bude odrazem hlubokých mocensko politických změn spojených s etablováním velkomoravského státu, resp. k velmi progresivnímu růstu jeho moci a vlivu, které se musí kromě jiného projevit i v ekonomické sféře. Nebudeme se zřejmě mýlit, pokud tento proces, vzhledem k písemným pramenům položíme do průběhu 2. pol. 9. stol., s tím, že vrcholem by měla být bezpochyby

---

³³ O jednu takovou šanci jsme bohužel přišli v důsledku požáru mikulčického archeologického pracoviště (viz úvod), kde shořela dokumentace a požárem byla znemožněna identifikace keramického materiálu z velkomoravského sídliště Mikulčice - "Podbřežníky" (MAZUCH v tisku). Komparace keramiky z tohoto sídliště v zázemí mikulčického hradiště s keramikou z velkomoravského centra skýtala možnosti poznání míry distribuce keramiky do nejbližšího zázemí či naopak míru autonomie v keramické produkci běžných sídlišť. Každopádně velkomoravská fáze sídliště v poloze "Podbřežníky" byla charakterizována opět převahou keramiky mikulčického okruhu, viz dále.

doba vlády Svatopluka (srov. např. MACHÁČEK 2001, 246, 261-262). Nějak takto je ostatně obecně chápán často užívan termín "mladší velkomoravská fáze" či horizont.

Do procesu regionalizace keramiky patří i hierarchický pojem keramický okruh. Je nesporné, že vydělení tohoto pojmu a jeho definice (BUBENÍK – FROLÍK 1995) se ukázala být v bádání o keramice relevantním krokem. Sami autoři již v původní stati kromě příkladů z Čech uvedli pro velkomoravské prostředí správně blučinský a pomoravský keramický okruh. K nim je v rámci dosavadního poznání velkomoravské keramiky jednoznačně třeba přiřčlenit ještě jeden keramický okruh, o jehož existenci se ví již několik desetiletí, který však donedávna neměl jednoznačné pojmenování a skrýval se pod termíny "keramika s prožlabenými okraji", josefovský typ, mikulčický typ 3, keramická skupina 4 – Pohansko - Velmožský dvorec, aby nakonec byl označen myslím relevantním termínem mikulčický keramický okruh (MACHÁČEK 2001; termín reflektuje hierarchické hodnocení těchto nádob jako keramického okruhu, označuje místo největšího výskytu této keramiky, a navíc v rámci jakési nepsané tradice označení velkomoravských okruhů nese geografické pojmenování)³⁴. V podstatě se jedná o obecně známé a akceptované specifické skupiny nádob, ovšem dodnes chybí jejich seriózní publikované definování (stejně tak je dle mého názoru nedostatečné vydělení některých, dosud v literatuře jen velmi obecně popsanych, keramických okruhů z Čech, viz oddíl VII této práce). Zdánlivě dané vnější kontury těchto okruhů se při bližším pohledu na problematiku jejich jen obecného vymezení a z toho vyplývajícího nejednotného chápání jednotlivými archeology (deriváty, co je a co již není zástupcem toho kterého okruhu, či vůbec dodnes ještě stále běžné neakceptování pojmu okruh ve spojitosti s těmito skupinami nádob a jejich nesprávné charakterizování pojmem typy) poněkud rozmazávají.

Tento stav mě již v původně zamýšlené verzi mé disertační práce (ovšem později z důvodů, jež byly vzpomenuty v úvodu v oddílu I.1, nerealizované) vedl ke snaze o exaktnější "definování" dvou z těchto vzpomenutých velkomoravských keramických okruhů, a sice blučinského a mikulčického. Pro další úvahy, které budou v této práci představeny, je důležité, že právě tyto keramické okruhy jsou přítomny ve značném množství na mikulčickém hradišti a v jeho širším zázemí (stejně tak i přímo na velkomoravském hradišti Pohansko u Břeclavi a v jeho okolí). Nápadně se však vyhýbají regionu s centrální staroměstsko-uherskohradištskou velkomoravskou aglomerací (pokud se dá soudit z dosavadního velmi málo publikovaného materiálu z této oblasti a pouze ústních informací), kde je podle všeho

---

³⁴ Vzhledem k tomu, že vývoji poznání tohoto keramického okruhu a jeho definici je v předkládané práci věnována samostatná kapitola, neshledal jsem nutným komplikovat přehlednost textu na tomto místě vložením odkazů na literaturu.

snad naopak charakteristickým prvkem třetí ze jmenovaných okruhů, pomoravský (jeho exaktnější vymezení je úkolem pro archeology z tohoto regionu, každopádně dosavadní představení je nedostačující, viz GALUŠKA 1995 a shrnutí J. MACHÁČKA – 2001, 239).

Problematika blučinského keramického okruhu (**dále jen BO**) byla tématem mé diplomové práce (MAZUCH 2000). Jediný možný způsob pracného získání kolekce této keramiky, podmíněný nutností rámcového poznání téměř celého obřího souboru mikulčické keramiky, mě přivedl k přesvědčení o důležitosti postižení i druhého, v Mikulčicích až zarážejícím způsobem mnohem více zastoupeného, keramického okruhu, který budu v této práci nazývat mikulčickým. Při tomto poznávání celého spektra keramiky z mikulčické raně středověké aglomerace jsem již tehdy docházel k jednoznačnému přesvědčení o relevantnosti vydělení keramiky s "prožlabenými okraji" jako keramického okruhu a pochopil jsem jeho zřejmě klíčovou úlohu v rozpoznání mladšího velkomoravského horizontu (což ostatně dříve způsobem ukazovala již předešlá zjištění Z. Klanici a hlavně B. Kavánové – se všemi problematickými body, které jsou v těchto pracích obsaženy, viz dále podrobněji s citacemi) Až později se ukázalo, že jsme zhruba ve stejné době dospívali v podstatě ke stejným závěrům spolu s J. Macháčkem (který tehdy pracoval na pozoruhodné a průkopnické studii o velkomoravské keramice z Pohanska, MACHÁČEK 2001), ovšem nezávisle na sobě, neboť jsme v té době o sobě téměř nevěděli. I proto jsem v diplomové práci o BO řešil tak trochu paralelně s J. Macháčkem otázku pojmenování keramického okruhu, charakteristického zmiňovanými prožlabenými okraji. Tento termín (keramika s prožlabenými okraji) byl příliš zdouhavý a nepraktický, ačkoliv dobře vystihoval jeho nejcharakterističtější keramický znak (DOSTÁL 1975, 163-164). Tak trochu i z úcty k Č. Staňovi, kterého jsem si velmi vážil a který, nezastírám, ovlivnil mé nazírání na keramikologii, jsem se rozhodl pro pracovní název "josefovský keramický okruh" (tuto keramiku kdysi Č. Staňa označil právě pojmem "josefovský typ" – STAŇA 1984). Ani toto pojmenování ovšem nebylo zřejmě nejvhodnější vzhledem k nepatrné důležitosti josefovského pohřebiště. Narozdíl od Blučiny nebylo navíc pohřebiště v Josefově ani eponymní lokalitou pro tuto keramiku. Po zveřejnění práce J. Macháčka jsem, právě vzhledem k četnosti nálezů této keramiky na mikulčickém hradišti a ke skutečnosti, že poprvé byla tato keramika objevena a popsána právě zde (POULÍK 1957), velmi uvítal jím navržený termín "mikulčický keramický okruh" (MACHÁČEK 2001, 247). Rozhodl jsem se ho jednoznačně podporovat ve všech svých dosavadních pracích a prosadit ho i do publikací mých současných kolegů z mikulčického pracoviště. Proto i v předkládané stati, jejíž jedním z hlavních úkolů je i základní definování tohoto keramického okruhu, striktně

užívám pojmu mikulčický keramický okruh (**dále jen MO**), a chci takto přispět k obecnému a definitivnímu konsenzu v jeho budoucím užívání.

Jsem přesvědčen, že je možné pokusit se o vymezení keramického okruhu bez pomoci formalizovaných syntéz, a to definováním společných a typických znaků na poměrně dobře se vydělující keramice, jejichž kombinace a četnost zastoupení mohou být ve výsledku východiskem pro charakteristiku tohoto okruhu. Takto se zřejmě vyděluji jako přívrženec tradiční, konzervativní školy (MACHÁČEK 2001, 23). Na druhou stranu jsem při snaze o deskripci jednotlivých keramických znaků použil formálního popisu, kódování, neboť jiný způsob neshledávám použitelným (slovní popis je nesmyslně zdlouhavý a nejednoznačný, kresebné vyobrazení všech jedinců je kapacitně nezvladatelné a nelze jím postihnout všechny znaky). Ze zdánlivě šedé masy velkomoravské keramiky se pokouším vybrat určitou specifickou skupinu nádob (zástupce keramického okruhu), u níž jsem vzhledem k znalosti materiálu ze zvolené lokality schopen vyčlenit hlavní keramické znaky, které tuto keramiku determinují (a zároveň formalizovaně popsat i znaky ostatní). Získám tak soubor keramiky, v němž budou zcela jistě všichni skuteční původní zástupci tohoto okruhu (ve smyslu skutečných historických důvodů jejich vzniku, které sice nemusíme znát, ale jež se odrážejí právě ve vnější podobnosti) a zřejmě i velká skupina nádob či zlomků, které budou stát "na hranici" této charakteristiky. Vzhledem k poměrně značné uzavřenosti mnou zvolené definice jednotlivých keramických znaků jsem však přesvědčen, že se ve velké míře v takových případech bude jednat o nejrůznější napodobeniny - "deriváty" (viz dále u celkového hodnocení obou keramických okruhů), které k tomuto určitému vydělenému keramickému okruhu svým způsobem patří. Jen v případě této keramiky nelze při nedostatečném stratigrafickém rozboru terénu či vzhledem k nevhodně zvoleným plochám pro postihnutí chronologie keramiky (což jsou dle mého názoru případy z Mikulčic – KAVÁNOVÁ 1996, 2003)³⁵ pouze z čistě typologického náhledu rozhodovat, zda se jedná o "vývojové fáze" té které keramiky (ve smyslu stále užívané ale snad již překonané zjednodušující rovnice "primitivnější" = starší, "dokonalejší" = mladší), či zda nejde prozaicky jen o rozdílnou technologickou úroveň či technické možnosti toho kterého hrnčíře (promítající se logicky do zvládnutí provedení některých morfologických keramických znaků, podrobněji viz dále v příslušných oddílech s definicí BO a MO). Zmiňovaný způsob deskripce se nijak neliší od

---

³⁵ Jde o použití konkrétních nálezových situací s malou mírou neporušenosti kontextů shora a zároveň předpokládanou kontaminací zespoda, nevhodných pro posuzování vnitřního vývoje keramických okruhů, typů či skupin. Podobně problematické jsou i výzkumy, kde rozbor nálezové situace nedovoluje, vzhledem k povaze neostrých hranic raně středověkých vrstev či kvůli nedostatečné dokumentaci a špatné metodice terénního výzkumu, dostatečně rozlišit jednotlivé kontexty a tudíž i v nich obsažené artefakty včetně keramiky.

postupů při následném zpracování matematicko statistickými metodami. V případě, který bude užít v této práci, nejde o rozčlenění celého spektra středohradištní keramiky, ale o vydělení určité specifické skupiny s malým počtem deskriptorů, jejíž vlastnosti byly před hodnocením již delší dobu sledovány (ideální podoba je výsledkem celkového intuitivního pohledu na jednotlivé keramické znaky a jejich kombinace), tudíž výsledek formalizovaných analýz neukáže dle mého názoru nic víc než právě vydělení takové skupiny. Oběma způsoby lze získat soubor keramiky, která bude neoddiskutovatelně odpovídat zvoleným kritériím (v případě moderních postupů bude graficky znázorněna, v případě "konzervativním" bude popsán její "ideální vzhled"), a další keramické jedince, které stejně buďto zahrneme do této kategorie, nebo ne, a to na základě subjektivního rozhodnutí (hranice určuje vždy lidský jedinec na základě zvolených kritérií). Srovnáním svých výsledků z definice BO a MO a výsledků formalizovaných analýz J. Macháčka z Pohanska (typologické skupiny E a B) si troufám tvrdit, že v tomto případě (při stanovení keramických okruhů) došla moderní metoda i "konzervativní" přístup k prakticky shodným závěrům. Ačkoliv je neoddiskutovatelné, že ony již několikrát zmiňované moderní přístupy jsou při práci s keramikou pokrokem, nejde o samospasitelnou metodiku, která je jediná správná. V současnosti pozoruji mezi archeology jakési podvědomé cítění méněcennosti v případě, že tyto moderní přístupy nevyužívají, či je spíše nedokáží používat. Myslím, že je to zcela zbytečné. Ovšem pouze v případě, pokud se příznivci "tradičního" pojetí vyvarují zjednodušeného chápání keramiky ve stylu "progresivních typologických schémat" od primitivnějšího k dokonalejšímu v chronologické rovině (k tomu názorně MACHÁČEK 2001, 224 při kritice L. Poláčka), vyhnou se vágnímu slovnímu popisu sledovaných keramických skupin (typů) a snaze o intuitivní rozškátkování veškeré keramiky z jednotlivých výzkumů právě do těchto kategorií, které jsou od základu špatně vydělené jak teoreticky, tak prakticky při samotném procesu "typování" konkrétních fragmentů (příklad přístupu B. KAVÁNOVÉ 1996, 2001, 2003, a to ještě umocněného aplikací na zavedené "typy" Z. KLANICI 1970; k tomu přehledná a správná kritika J. MACHÁČKA 2001, 224-225 a dále podrobněji v předkládané práci). Přiznávám, že sám nemám vlohy k matematickému myšlení a nedokázal bych bez odborného poradce rozhodnout, do jaké míry by mnou volené aplikace formalizovaných analýz byly relevantní a jak je "číst" (interpretovat) a verifikovat. Svou "pozici zastávce konzervativních metod" však "vylepšuji" podporou jednoznačné nutnosti použití formalizovaného popisu a následného vybudování databáze, na jejímž základě lze alespoň zčásti kvantifikovat kvality jednotlivých keramických znaků a stanovit typické hodnoty jak pro jednotlivé znaky, tak pro definici celého keramického okruhu jako takového. Je jasné, že to je poněkud zdlouhavá, časově náročná

práce. Avšak existující databáze lze v budoucnu případně podrobit i příslušným matematicko statistickým analýzám. Otázkou je, zda bude k dispozici natolik velká kolekce dobře stratifikovaných velkých fragmentů (na nichž je možno posoudit většinu keramických znaků), náležejících tomu kterému řešenému okruhu, aby bylo možné rozlišit případné rozdíly v provedení jednotlivých znaků, které by postihovaly např. vnitřní chronologický vývoj v rámci tohoto okruhu. V případě keramiky MO takový soubor v současnosti nelze získat ani teoreticky.³⁶ U keramiky BO jsem se pokusil alespoň o promítnutí jednotlivých rozdílů v základních keramických znacích do horizontální stratigrafie celého mikulčického hradiště (MAZUCH 2000). Ovšem tehdy jsem ještě neznal celkový archeologický obraz tohoto velkomoravského centra a nedokázal jsem tak odhalit nesmyslnost takového způsobu užití kartografických metod. Značné stratigrafické rozdíly v jednotlivých areálech, různá míra postdepozičních procesů a rozdílný přístup k terénnímu výzkumu a zacházení s vyzvednutým archeologickým materiálem nejsou vůbec příhodné pro takové pokusy, ačkoliv se v studiích týkajících se nejrůznější problematiky spojené s mikulčickým hradištěm často objevují.

IV.2 Poznámky k stavu poznání stratigrafie a velkomoravské keramiky v Mikulčicích

Vypovídací hodnota keramiky v archeologii raného středověku, především na Moravě, je obecně výrazně podceňována oproti jiným druhům nálezů, a to hlavně v rovině chronologické. Je to samozřejmě částečně dáno i často citovanou uniformitou slovanské keramiky. Dle mého názoru však všechny možnosti typologie ještě nebyly využity. Jde jen o to, kterou keramiku typologizovat (sídlíštní a jen v určitém období, kdy se objevuje regionalizace keramiky a dílenská výroba) a neodtrhovat typologii od stratigrafie.

Hrobová keramika, která je v některých kulturách starších období hlavním rozlišovacím prvkem, je v případě raného středověku, resp. období 8. – 10. stol. (v případě Moravy tedy především před – povelkomoravského), typologicky nepoužitelná, pouze „pomáhá“ ke zkruslování historické reality, k jakému opakovaně dochází při „zpracovávání a rozborech“ hrobových výbav, především zbraní a šperků, které často vedou k „výrobě“

---

³⁶ V současné době, po požáru mikulčického archeologického pracoviště, dosud nemáme přístup k základním podkladům pro takovou práci, chybí především kopie nálezových deníků a inventárních knih, i kopie originální dokumentace jednotlivých zkoumaných ploch. Moje snaha o uskutečnění tohoto pokusu byla přerušena právě zmiňovaným požárem, který zničil část již získaných informací; jedná se každopádně, jak jsem mohl osobně posoudit, o značně časově náročnou práci, neboť zastoupení keramiky MO v Mikulčicích je enormní, ovšem jednotlivé výzkumy nejsou stratigraficky buďto správně, či ještě častěji vůbec vyhodnoceny.

relativní a bohužel zhusta i tzv. „absolutní“ chronologie tohoto období. V zajetí těchto leckdy i desetiletí tradovaných „pravd“ pak všudypřítomná analogie nabaluje na tyto prvotní omyly další data a vytváří se tak kruh virtuální historické reality, ze kterého lze jen těžko vystoupit. Teprve v posledních letech dochází ke v podstatě odvážným a průkopnický poctivým pokusům o skutečné hodnocení pohřebišť, tedy i samotných nálezů, na základě stratigrafie.

V případě sídlištní keramiky nám markantně chybějí výzkumy venkovských sídlišť, kde bychom mohli nejsnáze nacházet relativně uzavřené keramické soubory, nejméně hrozící chronologickou kontaminací, které by kromě datování mohly pomoci především v zodpovězení otázek týkajících se výroby a distribuce keramiky, snad i otázek spojených s postižením struktury osídlení, či dokonce s problematikou možné vnitřní diferenciaci raných státních útvarů. Ještě větším dluhem pak jsou obsáhlé keramické soubory z mocenských center zmiňovaného období. Ne že by nebyly již vyzdviženy při obřích extenzivních výzkumech, jaký představuje právě např. dlouholetý výzkum mikulčického hradiště, „pouze“ chybí skutečná stratigrafická vyhodnocení jednotlivých zkoumaných ploch a tudíž i keramické soubory z kvalitních a ověřených stratigrafických situací.³⁷ V minulosti byla archeologie již několikrát svědkem snah o vybudování nějakého všeobjímajícího deskripčního systému a způsobu třídění veškeré keramiky z určité lokality resp. výzkumu, který byl činěn čistě na typologické bázi, bez ohledu na stratigrafii. Rozporuplné výsledky těchto pokusů mě utvrzují v tom, že toho nelze dosáhnout.

Jedním z takových příkladů (který ovšem zdaleka není nejhorší), o němž bude dále ještě několikrát zmínka, je pokus Z. Klanici o třídění veškeré mikulčické keramiky (KLANICA 1970). S pomocí jeho "universální" typologizace, která byla v základu špatná, byla po mnoho let pomocí šablonovitého aparátu a za použití několika různých osob s různým náhledem na Klanicou velmi obecně stanovené kategorie otypována drtivá většina inventované mikulčické keramiky. I přes několikerou kritiku v archeologické literatuře (DOSTÁL 1975, POLÁČEK 1995, MACHÁČEK 2001), která postupně jednoznačně pojmenovala absurditu tohoto modelu, bylo s tímto dělením, potažmo i chronologickým zařazením, dále některými badateli pracováno a tato nepodložená chronologie se tak stávala bohužel „oporou“ datování dalších nálezových situací.

Přestože patří mikulčické hradiště k nejprobádanějším lokalitám ve střední Evropě, neexistuje téměř žádná seriózní práce, která by řešila vývoj a proměny tohoto

---

³⁷ Čestnou výjimku v tomto neradostném stavu jistě představuje případ Pohanska u Břeclavi, kde se kolegové z katedry archeologie a muzeologie FF MU snaží o systematický proces poznání historie lokality, a především o značnou exaktnost (jak v procesu deskripce a třídění keramiky a jejího dalšího využití v historickém poznání, tak v metodách nového moderního terénního výzkumu).

velkomoravského mocenského centra, tedy strukturální změny v osídlení a jejich chronologický rámeček na základě podrobného rozboru skutečných stratigrafických situací. Tato situace je odrazem toho, že terénní informace a interpretace výsledků výzkumů jednotlivých ploch nebyly ihned podchyceny alespoň v podobě nálezových zpráv. Do roku 1991 bylo prokopáno 69 ploch o různé výměře a míře složitosti stratigrafie, z nichž bylo vypracováno pouze malé procento nálezových zpráv (kvalita a obsažnost některých je tak nízká, že by ani neměly být brány za skutečné nálezové zprávy - často se jedná jen o opsání terénních poznámek bez celkového vyhodnocení odkrytých situací a verifikace množství chyb v evidenci a inventarizaci a bez provázání kresebné dokumentace s popisy a profilů s horizontálními plány - profily jsou často "kontextovány" ex post, do plánů se však tyto informace již nedostávaly). Paradoxní je, že snad jedinou snahu o komplexní řešení nálezové situace vzpomenutým způsobem představuje první soubornější práce, týkající se terénního výzkumu na hradišti (POULÍK 1957). Komplexním pojetím je myšleno sice zdánlivě samozřejmé, leč později v Mikulčicích pohřichu málo užívané vyhodnocení stratigrafie sakrálního areálu (kostela s pohřebištěm), přílehlého sídliště a hradby dohromady, a to jak v rovině horizontální, tak vertikální.

Později již byly informace jen kusé a rozptýlené v dílčích článcích (především každoroční zprávy Z. Klanici v Přehledech výzkumů). V nich však pravidelně docházelo k popisování situací vytržených z celkového kontextu a nijak blíže stratigraficky nedokládáných. Při bližším pohledu na originální dokumentaci takovýchto jednotlivých situací, který bohužel nebyl umožněn širší archeologické obci, se jasně ukazuje, že tato dílčí tvrzení leckdy buďto neodpovídají celkovému obrazu, nebo jsou chronologizovány podle některých prvků hmotné kultury, jejichž datace je sama o sobě sporná či hodná revize, či dokonce nastíněné stratigrafické situace neodpovídají originální dokumentaci. Každopádně tyto zprávy nemohou suplovat řádné archeologické zpracování jednotlivých terénních situací. Na těchto problematických jednotlivostech postavené odvážné interpretace a z nich utvářený obraz raně středověkého mocenského centra v různých fázích jeho vývoje pak mohou velmi často ležet za hranicí rozlišovacích schopností archeologie, kde může nebezpečně převažovat poměr fikce nad vědecky doloženým a obhajitelným obrazem historie. Nejde totiž o relevantní hypotézy, ale o neustále odvozování datace od jednoho druhu či typu slovanské hmotné kultury ke druhému, přičemž stratigrafická pozorování a kritika pramene je odsunuta do pozadí, popř. není doložena. Povaha a tradice způsobu publikování archeologických závěrů nebyla a stále není nakloněna povinnosti např. doložit předkládané závěry konkrétními

ukázkami metodického postupu, vedoucího k archeologickým interpretacím, či pramenného fondu, vztáhnutého na prezentaci terénních situací, ve kterých se tyto nálezy nacházejí.

Po dlouhých letech došlo v Mikulčicích k pokusům o stratigrafický rozbor větších zkoumaných ploch pouze dvakrát, vždy zásluhou B. KAVÁNOVÉ (1996, 2003). V obou případech šlo o místa, kde se střetává sídliště s hradbou a především s prostorem brány (SZ brána opevněného předhradí, resp. SV brána, vedoucí z opevněného centra do areálu Těšického lesa s 6. kostelem). Zdánlivě se jedná o stratigraficky podrobně a kriticky zhodnocené výzkumy, v zhuštěném a obecnějším textu publikací odkazované na příslušné nálezové zprávy, ve kterých se však nelze dobrat východisek a uspokojivých důkazů, na nichž autorka staví své zveřejněné interpretace. Bohužel jen málokdo má možnost a čas dostat se k originální dokumentaci takto publikovaných výzkumů. Možná by byl překvapen, že ani tam se nedočká kýženého vysvětlení, ba naopak jsou některá publikovaná tvrzení nedoložitelná, mylná, či přímo z originální dokumentace "upravená". Tento jev je dle mého názoru velkým obecným problémem celé raně středověké archeologie u nás – totiž absence standardní nutnosti relevantního dokládání interpretací přímo v publikacích či odkazem na podrobnou nálezovou zprávu, ve které je ovšem důsledně vyhodnocena stratigrafie. Bez těchto "samozřejmostí" je jakékoliv citování či převzetí cizích závěrů pro vlastní bádání velmi ošidné. Přitom je na základech odvozování postavena prakticky celá dosavadní chronologie hmotné kultury.

Vedle nejasností ve stratigrafickém vyhodnocení terénních situací zmiňovaných ploch je dalším problémem metodika hodnocení keramiky, jakou užívá B. Kavánová ve svých pracích. Přestože jí nelze upřít velkou pracovitost i odvalu uchopit nelehký úkol spočívající v celkovém zpracování složitějších stratografií složených ze specifických, barevně i konzistenčně často velmi obtížně odlišitelných raně středověkých kontextů, či ve zpracování velkých souborů keramiky, je její snaha vždy nakonec znegována aplikací vlastních pozorování na nešťastný Klanicův pokus o členění veškeré mikulčické keramiky do několika typů. Z nich totiž fakticky pouze tři (typ 1, 2 a 3) měly obsáhnout celou obrovskou předvelkomoravskou a velkomoravskou produkci keramiky, užívané v této raně středověké aglomeraci (KLANICA 1970, podrobně ke kritice tohoto "pokusu" J. MACHÁČEK 2001). B. KAVÁNOVÁ v obou případech (1996, 2003) rozdělila stratigrafická souvrství do 4 horizontů (A-D - od nejmladšího k nejstaršímu) a následně vyhodnotila keramiku vzhledem právě k zcestnému Klanicovu typologickému třídění. I kdyby se pokoušela o správnou práci s keramickými soubory, o kvantifikaci v rámci stratigrafických jednotek, tím, že je vše vztaženo k již dříve stanoveným Klanicovým "typům", které již má autorka předem

chronologicky "ukotvené", vlastně popírá svá stratigrafická zjištění. Pokud výsledky nekorespondují s představami, odvolává se na komplikované situace s rezidui a intruzemi popř. vyčleňuje nové "varianty" starých typů, které jsou pak různě chronologizovány (často podle míry "vyspělosti") až vzniká doslova myšlenkový a často i syntaktický chaos, v němž se lze jen obtížně orientovat. I když B. Kavánová velmi dobře rozpoznala důležitost chronologického postavení keramiky MO (kterou však chápe jako svazek některých variant Klanicových typů obohacený o její vlastní nové keramické skupiny, vyčleněné na základě velmi chabého popisu a bez grafického znázornění), tím, že pracuje v analýzách s dávno otypovanými střepy, kdy se mezi typ 3 dostávají fragmenty, nemající žádnou genetickou příbuznost s MO, přichází celé snažení vniveč. Výsledky jsou rozmazávány nesprávným tříděním keramiky, které má za následek rozevírání chronologie směrem do minulosti, tedy posouvání výroby keramiky MO hluboko do 9. stol.

Každý pokus o zpracování většího množství keramiky z mikulčických výzkumů (a to i v případě dle mého názoru nutné verifikace již zveřejněných studií) naráží na zásadní problém v tom, že je jednoznačně nutné provést nejprve zhodnocení terénu, stratigrafie, očištění výzkumu o chyby v evidenci, inventarizaci a o soubory, které nejsou dostatečně stratifikovatelné z důvodu špatné či nedostatečné dokumentace. To je samo o sobě časově téměř nezvládnutelné, zvláště v kombinaci s institucionálními zájmy o směry bádání (je obtížné se udržet s tímto programem v prostředí, které nutí k teoretickým pracím, monografiím, kde se nenosí práce s materiálem a dokládáním interpretací, neexistuje akceptace případného negativního rozuzlení původní hypotézy, byť po náročné badatelské práci, což je v jiných oborech zcela relevantní). To, že předcházející garnitura archeologů v Mikulčicích nedokázala zajistit každoroční vyhodnocení terénních výzkumů a zkvalitnit metodiku terénního výzkumu a jeho dokumentace, teď komplikuje jakýkoliv pokus o teoretické vývody z této stěžejní a na první pohled probádané lokality. Zůstalo po nich zde, jako dědictví minulých dob, obrovské množství artefaktů (s dodnes neznámou kvantifikací, a v mnoha případech dokonce nepostižitelným vztahem k terénu u některých "méněcenných" kategorií nálezů), asystematičnost v strategii praktického výzkumu, zaměření, dokumentaci, evidenci, lokalizaci, výběru materiálu, zachování celků (skartace) a v literatuře pak mnoho tvrzení či doslova mýtů, publikovaných stylem, který prezentuje jednotlivé interpretace jako jasná a podložená fakta, ačkoliv při pohledu do originální dokumentace vidíme, na jak "pevných" oporách stojí. Nyní je ještě situace zkomplikována zničujícím požárem mikulčického pracoviště, který kromě samotných nálezů zničil i originální dokumentaci. Z kopií, které byly dělány chvatně a automaticky, což determinuje míru jejich "kvality", nelze

využít jednoho z mála pozitivních prvků starších mikulčických výzkumů, blížícího se správnému dokumentačnímu postupu, a to barevného rozlišování přirozených kontextů, který, zejména při výzkumech složitých souvrství (superpozice podlahových úprav, situace v řezech reliktní opevnění), suploval jinak bohužel běžně chybějící kontextování vrstev čísly (barevně byly rozlišovány především vrstvy písčité – žlutě a jílovité – oranžově).

IV.3 Blučinský keramický okruh (historie bádání, charakteristika a kvantifikace keramických znaků, definice)

IV.3.1 K historii bádání

Ze dvou zásadních keramických okruhů Velké Moravy, které budou předmětem dalších kapitol této práce a které charakterizují keramický horizont S podhradí, si nejprve budeme všimnout toho, který byl popsán v literatuře jako první. Jedná se o BO, označovaný původně jako „blučinský typ“.

Tento pojem uvedl do literatury J. POULÍK (1941) ve svém rozboru pohřebiště v Blučině, kde si všiml výrazného rozdílu v technologickém provedení, tvaru, a zejména výzdobě určité skupiny nádob, která se tímto výrazně odlišovala od ostatních. Speciálně se nádobám „blučinského typu“ věnoval ve své syntéze nálezů z moravských slovanských pohřebišť (POULÍK 1948), kde jednak podal vyčerpávající rozbor inventářů hrobů s touto keramikou a kde také popsal její specifické znaky. Posunul zde navíc počátek datování výroby „blučinského typu“ z předcházejícího 7. a 8. stol. (POULÍK 1941) na přelom 8. a 9. stol. Dle tehdejšího stavu výzkumu vymezil oblast jejího výskytu mezi Dražanskou vysočinou na západě až po Ždánský les na východě, do povodí dolních toků řek Svratky, Jihlavy a Litavy - Cézavy, tedy oblasti širšího okolí Brna (POULÍK 1948, 19, mapa str. 85). Na základě srovnání tohoto území se současnými hranicemi jednotlivých moravských etnografických dialektů interpretoval existenci skupiny nádob „blučinského typu“ jako svérázný výtvar jednoho z moravských slovanských kmenů, který se vyznačoval velmi vyspělou úrovní keramické výroby. Podobně odlišil v rámci zpracování a základního rozdělení celé hradištní keramiky na Moravě i další „kmenové oblasti“: - s keramikou pomoravskou východně, s keramikou na ústředním hanáckém území (byť „negativně“) severovýchodně, a oblast mezi Dunajem a Dyjí jižně od území s keramikou blučinskou (POULÍK 1948, 81 - 87).

První, kdo zaujal kritické stanovisko k teorii o kmenových oblastech, byl V. Hrubý,

který označil keramiku blučinského a pomoravského typu spíše za reprezentanty dvou odlišných výrobních středisek, kterých mohlo být na Moravě podle něho více (HRUBÝ 1955, 141-142), a jak správně uvedl, je pravděpodobné, že svéráz jednotlivých kmenů by se musel lišit nejen v keramice, ale jistě i v dalších prvcích tehdejší hmotné kultury (HRUBÝ 1955, 144-145). B. DOSTÁL (1966, 83) si kromě toho všiml skutečnosti, že keramika tzv. blučinského typu se objevuje i za hranicemi původního Poulíkova vymezení (ovšem to už na základě stavu výzkumu z počátku 60. let, i když toto se zčásti ukazovalo již v práci Poulíkově, avšak bylo to interpretováno jinak - POULÍK 1948, 84) a ani ve své „původní“ oblasti není na jednotlivých pohřebištích nijak převládajícím typem. Dokazuje navíc, že na počátku 9. stol. již byl kmenový vývoj ukončen a kmeny jako takové neexistovaly (DOSTÁL 1961; 1966, 83).

Prvním praktickým a pro obecné řešení problematiky keramiky blučinského rázu nesmírně důležitým dokladem toho, že pod poněkud zavádějícím názvem „blučinský typ“ se skrývá daleko složitější struktura vzájemně příbuzných nádob, která však hierarchicky překračuje termín typ, bylo vyčlenění specifické skupiny nádob z hradiště Staré Zámky u Líšně Č. STAŇOU (1960), který je označil jako typ 1/54. Tyto nádoby totiž charakterizuje jako geneticky svázané s nádobami blučinského typu, také na vysoké technologické úrovni, lišící se ale provedením výzdoby a keramickou hmotou. Dle Č. Stani není dále vyloučeno, že byly společně s nádobami „blučinského typu“ vytvářeny stejnými hrnčíři.

Mezitím však J. Poulík posunul datování počátku výroby nádob blučinského „typu“ na základě studia stratigrafie části nově objeveného mikulčického hradiště k pol. 9. stol. (POULÍK 1957, 284-289), aby se o více než třicet let později ve svém posledním příspěvku věnovaném problému této keramiky vrátil na základě rozboru inventářů dvou hrobů (!?) z vranovického pohřebiště opět k původnímu datování z roku 1948 (POULÍK 1989-90).

V průběhu dalších let se postupně díky pokračujícímu archeologickému výzkumu ukázalo, že keramika tzv. blučinského typu nebo jí velmi podobná (a to v různých znacích, vždy však také podle charakteru výzdoby, která svou výraznou nápadností jako první indikuje vztah k BO, o tom viz dále), se nachází v různém počtu na širokém teritoriu, zabírajícím převážnou část jižní Moravy (místy i severněji) a některé oblasti jižního a jihozápadního Slovenska, objevuje se však sporadicky také v Dolním Rakousku v blízkosti naší státní hranice (myslím, že je možno předpokládat větší zastoupení této keramiky v dolnorakouském materiálu, ale tato skutečnost je jistě ovlivněna současným stavem výzkumu a mírou zájmu rakouských badatelů o slovanskou problematiku). Zcela ojedinělá, ale pro historické interpretace důležitá je i její pravděpodobná přítomnost ve východních Čechách (ŠOLLE 1955, 70, obr.51; 1959, 467; 1966, 196, obr. 59 – dle prosté typologické podobnosti, k tomuto

výskytu viz závěr předkládané práce, oddíl VIII).

Důležitým objevem se stal nález baterie hrnčířských pecí v Nitře-Lupce (CHROPOVSKÝ 1959, 1962), ve kterých se našly zbytky nádob výrazně připomínajících právě keramiku „původní“ blučinské oblasti. V neposlední řadě je třeba připomenout i nové zásadní příspěvky k řešení problematiky keramiky BO z pera Č. STANI (1990, 1995).

Od doby prvního Poulíkova vymezení blučinského „typu“ uplynulo již téměř 50 let a přestože na svou dobu provedl autor jeho zpracování v podstatě velmi moderním způsobem, kdy si správně všiml všech znaků, charakterizujících keramické nádoby, je potřeba - a to i vzhledem ke značnému rozšíření nálezového fondu i novém náhledu na deskripci a třídění raně středověké keramiky, v první řadě nově definovat tuto skupinu nádob, načrtnout možnosti vedoucí k odhalení jejího vnitřního dělení, tedy nalezení kritérií, kterými se nádoby této skupiny odlišují od ostatní keramické produkce, ale i mezi sebou, popř. co a proč je naopak spojuje.

V tomto duchu je v první řadě nutné přestat dále hovořit o této osobité kolekci nádob jako o keramickém typu. Z výsledků 2. mikulčického kolokvia, zabývajících se kromě jiného z velké části i pokusem o sjednocení terminologie při popisu a třídění slovanské keramiky (zejména BUBENÍK – FROLÍK 1995, BOHÁČOVÁ 1995, dříve např. SMETÁNKA 1973, BUBENÍK 1988, TOMKOVÁ 1993, BOHÁČOVÁ 1993, BOHÁČOVÁ - ČIHÁKOVÁ 1994) jasně vyplývá, že dále již musíme keramiku tzv. blučinského typu chápat jako reprezentanta keramického okruhu (BUBENÍK – FROLÍK 1995, 130).

Kategorie keramického okruhu je chápána jako „výrobně teritoriální jednotka související i s distribucí keramiky“, která „je vytvářena na základě definicí kritérií (znaků) z jednoho či několika typů a skupin (BUBENÍK - FROLÍK tamtéž), u něhož "je třeba dále vyjasnit jeho vztah k oblastem nebo místům výroby a spotřeby, blíže charakterizovat okruhy výrobní a distribuční i upřesnit vztah k chronologii" (BOHÁČOVÁ 1995, 125).

Ještě před tím než se pokusím ukázat na možnosti řešení těchto otázek ve spojení s BO, které by prokázaly oprávněnost zavedení tohoto nového pojmu, je třeba se si konečně podrobněji připomenout, jak vlastně původně definoval keramiku tzv. blučinského typu J. POULÍK v práci Staroslovanská Morava (1948), a jakým způsobem by mělo být toto vymezení pozměněno v souvislosti s jejím zařazením do kategorie keramického okruhu.

IV.3.2 Charakteristika keramických znaků na nádobách BO (na základě studia keramiky v Mikulčicích)

J. Poulík popsal nádoby blučinského typu jako "dovedně robené na kruhu". Jsou vesměs štíhlejší a ramenaté, to znamená, že největší výduť nádoby je posunuta značně vysoko. Okraj je u vyvinutých tvarů zvláště přehnutý a římsovitě ukončený. Povrch nádob je ve většině případů tmavohnědý nebo černohnědý, na omak jemně drsný. Lom je kovově šedý. Hlína obsahuje drobný ostrý písek. Dokonalost výroby potvrzuje i to, že stěny nádob blučinského tvaru jsou všude stejně silné a jsou nápadně tenké, porovnáme-li tloušťku stěny s výškou nádoby. Nádoby jsou velmi dobře vypáleny a na dně některých z nich jsou kruhové, většinou mělce vytlačené značky.“ (POULÍK 1948, 21).

Zřejmě nejnápadnějším a nejcharakterističtějším znakem této keramiky je její výzdoba. Ve své nejtypičtější podobě sestává ze dvou strmých jednoduchých vlnovek, jedné pod okrajem a jedné často na největší výduti, ale i pod ní, a ze dvou šroubovic rytých stejným rydlem - jednou mezi oběma těmito vlnovkami a druhou pod spodní z nich. Uvedené řazení motivů není v žádné případě určující, neboť jsem přesvědčen, že nemůžeme uvažovat o přísné záměrnosti v řazení jednotlivých dekorativních prvků s ohledem např. na hlubokou tradici a magické představy či o nějakém hlubším psychologickém záměru při případném vynechání jednoho z nich. To je podle mého názoru již trochu konstruování něčeho, co ve skutečnosti neexistovalo, neboť lidská invence a samotný vlastní vklad řemeslníka do jeho díla těžko může být takto spoutáván (přestože se tyto názory občas v literatuře vyskytují). Tímto jednoznačně souhlasím s J. Poulíkem, který považoval za keramiku svého blučinského „typu“ i nádoby s jiným řazením dvou již zmíněných základních výzdobných prvků (POULÍK 1948, 20 obr. 5 - až na nádobu číslo 7, která je zdobena v kombinaci s hřebenovým nástrojem, což je podle mého názoru jistá zvláštnost, která však v určitých případech nebrání řazení takovýchto nádob do BO, podrobněji o výzdobě a o výjimečných znacích dále).

Dále si autor všiml způsobu postupu tvorby výzdoby od horních částí nádob směrem dolů (podle častého překrývání se jednotlivých výzdobných prvků), což je však poměrně logická a očekávaná záležitost. Autor navíc předpokládá postupný vývoj vlnovky od velmi neuměle tvořených a nepravidelných (POULÍK 1948, 22 + obr. 6 a dále tab. IX/4, 6) až po strmé, pravidelné a velmi jistě vedené (POULÍK 1948, tab. IX/5,7). Myslím si, že tento vývoj dokumentovaný na uvedených nádobách je poněkud násilný (uvedené nádoby první i druhé skupiny spolu nemusí v podstatě souviset ani z hlediska místa jejich vzniku ani z hlediska výrobní tradice) a navíc chronologicky nepodložitelný - nádoby obou skupin mohou být

klidně výtvořem relativně stejného časového období, avšak výrazem rozdílného řemeslného umu svých tvůrců.

V kapitole „Ostatní keramický inventář v blučinském typu - keramika na kruhu robená“ představuje J. Poulík velmi správně nádoby, které jsou podle něj hlavně z technologického hlediska velmi podobné keramice jím úzce vyčleněného blučinského „typu“ tak, jak byl popsán výše, avšak liší se jednak tvarem, jednak způsobem výzdoby (jedna z vlnovek nebo i obě chybí, vlnovky nejsou typicky strmé, ale pozvolné, apod.), a soudí, že „není vyloučeno, že tyto nádoby pocházejí z rukou stejného hrnčíře nebo z téže dílny jako keramika blučinského typu“ (POULÍK 1948, 24).

Z předchozích vět je patrné, že problematika této skupiny nádob přesahuje při pokusech o její vymezení hranice typu, a žádá si zavedení kategorie vyšší, kterou pojem okruh již ve své definici zcela dobře naplňuje (což by již jen z technického hlediska podporovalo správnost definování nádob blučinského rázu jako keramického okruhu). Představuje tak jakéhosi společného jmenovatele několika skupin "geneticky" spřízněných nádob.

Již ze samotné definice kategorie okruhu a přímo z Poulíkem publikovaných nádob, ale i z pozdějších výzkumů vyplývá, že BO v sobě skrývá právě několik keramických typů nebo skupin (kategorie opět definuje BUBENÍK - FROLÍK 1995). Nabízí se tedy otázka, čím vlastně BO spojuje tyto typy či skupiny. Půjde teď tedy, na základě znalosti větší kolekce keramiky BO, kterou jsem měl možnost studovat, o pokus o vymezení určitých, pokud možno zpočátku co nejširších typologicko - morfologických hranic BO, aby bylo možno vyčlenit ty nálezy, které sem spadají a s kterými může kdokoliv dále pracovat v budoucnu při řešení mnoha otázek naznačených či představených v této práci a spojených s BO.

Prvotním klíčem k řešení zpracování keramiky BO je bezesporu její nápadná výzdoba, která jako jediná může ihned indikovat reprezentanta tohoto okruhu při procházení v literatuře publikovaného materiálu (ne vždy je totiž v textu autory přímo zmiňována souvislost těch kterých nálezů s BO – v oněch publikacích ovšem samozřejmě ještě „typem“), v čemž bohužel tkví i jisté úskalí. Je samozřejmé, že sama kombinace vlnovek s rytými liniemi (typická šroubovice nebývá v publikacích různých autorů prakticky na žádném z obrázků zvláště vyznačována ani popisována v textu) je velice jednoduchá, a tudíž hrozí reálné nebezpečí, že se vyskytnou nádoby s dekorem, spadajícím na základě vyobrazení do sféry BO, ale půjde přitom pouze o náhodnou podobu (kupříkladu vlnovky pod hrdlem a pod ní jen jednotlivé, od sebe oddělené ryté linie; v některých případech zase nelze z kresby rozpoznat,

jde-li o jednoduché rytí či o několikanásobné vlnovky). Bez možnosti posouzení dalších keramických znaků (především z oblasti technologické) může v takových případech logicky dojít k nesprávnému zařazení takto vyobrazených nádob nebo jejich fragmentů do BO, protože může jít z hlediska původu a výrobních tradic o keramiku zcela odlišnou.

Tato skutečnost se také stala prvotní příčinou toho, že jsem si zvolil pro detailní studium keramiky BO, resp. pro její morfologicko - technologické vymezení, keramický materiál z jedné z nejvýznamnějších velkomoravských lokalit – z hradiště Valy u Mikulčic, jenž byl pro mě teoreticky snadno přístupný (prakticky ho však získat z obrovské masy mikulčické keramiky bylo nakonec velmi pracné a obtížné). V průběhu vyhledávání a třídění mikulčické keramiky jsem získal možnost shlédnout depozitář MZM v Heršpicích, takže jsem získal alespoň hrubý přehled o podobě a vlastnostech nádob z pohřebišť, na jejichž základě J. Poulík původně vyčlenil svůj blučinský „typ“. Tato konfrontace mi dobře posloužila k porovnávání a zpětné kontrole závěrů, které jsem učinil při studiu keramiky BO z mikulčického hradiště.

IV.3.2.1 Metoda postupu při výběru keramiky blučinského okruhu v Mikulčicích

Jak naznačil L. POLÁČEK (1999) ve své práci o rané tuhové keramice z Mikulčic, je poměrně obtížné čistě z technického hlediska vybrat v mikulčickém materiálu všechny reprezentanty zvolené skupiny keramiky z celkové masy všech keramických zlomků. Nejjednodušší způsob fyzického procházení veškerého keramického nálezového fondu je pro jeho obrovský rozsah prakticky nemožné uskutečnit (celkový počet všech střepů je odhadován na 500000, přičemž inventovaných - tím pádem i zakreslených - je asi 156000). Vybral jsem proto pouze inventární čísla všech střepů, jejichž kresby alespoň vzdáleně evokovaly výzdobu jednoduchých vlnovek v kombinacích se šroubovicemi (na obrázcích ovšem liniemi), a ty jsem pak přímo fyzicky posuzoval. Bylo mi jasné, že počet střepů získaných takto pomocí kreseb po jejich konfrontaci se skutečnými nálezy výrazně poklesne (typicky šířeji ryté šroubovice, přecházející leckdy až v žlábků, byly kresleny někdy jako jednoduché čáry jindy znázorňovány dvěma čarami; vlnovky někdy zase působily jako dvojité hřebenové vlnice nebo byly naopak kresleny jednoduše a v reálu se ukázaly být vícenásobnými, atd.), což se nakonec potvrdilo, ale jednalo se o způsob, kterým je možno sice pracně, ale velmi spolehlivě získat prakticky veškerý nálezový fond této keramiky. U celých nádob či větších fragmentů je však naštěstí riziko (a tedy i procento) zkuslení daleko nižší. To je důležité z důvodu toho, že u mnoha jiných lokalit jsem byl bohužel odkázán při

zjišťování přítomnosti keramiky BO pouze na literaturu, tedy na kresby, popřípadě popis, či dokonce fotografie, což je mnohdy vůbec nejhorší.

Po opakované konfrontaci těchto kreseb (resp. takto vybraných inventárních čísel) již přímo s příslušným archeologickým materiálem zůstalo 1397 kusů keramických fragmentů BO včetně celých nádob. Získal jsem tímto způsobem zřejmě doposud největší soubor keramiky BO z jedné lokality, který tvoří jistě reprezentativní vzorek, použitelný pro další zpracování. Na základě této kolekce (zejména sídlištní keramiky) z jednoho naleziště a ze studia nádob pocházejících z některých dalších moravských raněstředověkých "venkovských" pohřebišť, bych chtěl nyní provést podrobnější charakteristiku jednotlivých keramických znaků typických pro keramiku BO.

Při zpracovávání tohoto keramického souboru jsem se rozhodl vytvořit jednoduchý popisný kód pro keramické znaky rozlišované na nádobách, jako podklad pro počítačovou databázi. Ta by sloužila ve formě katalogu částečně jako náhrada kreseb nebo slovního popisu (kód byl volen tak, aby podle něho mohl kdokoliv v základních rysech zpětně celou nádobu nakreslit), protože existuje jen několik málo stále se opakujících typů výzdoby tvaru i okrajů, které tvoří většinu keramického materiálu BO. Kód tedy řekne prakticky to samé co kresba, ovšem bez časové náročnosti. V rámci počítačové databáze navíc tento kód slouží zároveň přímo k třídění keramiky podle různých kritérií, statistickým výpočtům, případně k mapování. Systém kódování typů všech znaků, obecně na keramice rozlišovaných, bude popsán v následující kapitole v příslušných odstavcích týkajících se jednotlivých znaků. Tento popisný kód nemá rozhodně sloužit jako prostředek k poznání historické skutečnosti, ale jen jako pomocník při deskripci a třídění keramiky a při kvantifikaci jednotlivých keramických znaků, která by se měla stát východiskem pro celkovou charakteristiku či definici hranic BO.

IV.3.2.2 Popis jednotlivých keramických znaků BO

Všechny keramické nádoby lze posuzovat a třídit ze dvou základních hledisek. Z hlediska MORFOLOGICKÉHO, zahrnujícího výzdobu, profilaci okraje a tvar nádoby (i když by v tomto případě snad bylo lepší používat minimálně kvůli výzdobě termínu TYPOLOGICKÝ) a z hlediska KERAMICKÉ TŘÍDY, charakterizované hmotou, výpalem a technologií výroby (BUBENÍK, FROLÍK 1995, 129-130).

Morfologie

VÝZDOBA: Základní vlastností výzdoby nádob BO je, jak již bylo řečeno, přítomnost dvou výzdobných prvků - jednoduché ryté vlnovky a jednoduché ryté linie točené do šroubovice (přičemž například na počet otáček nereflektuji a neshledávám potřebným zanášet tuto informaci do popisu nádob, neboť četnost otáček jistě nebyla řízena záměrem hrnčíře, ale pouze jeho estetickým cítěním případně momentální velikostí volné plochy na nádobě podmíněné předešlým zdobením nádoby, nebo předpokladem kladení dalšího výzdobného prvku, podobně viz BUBENÍK – FROLÍK 1995, 130).

Vlnovky mohou být jak velmi strmé, tak i nízké a pozvolné, přičemž někdy v rámci jednoho patra výzdoby kolísavé co do výšky i šířky, v čemž spatřoval J. POULÍK (1948, 13) významný chronologický prvek, ale daleko jednodušší vysvětlení nabízí rozdílná řemeslná dovednost jednotlivých hrnčířů. Vlnovka se často při rytí po obvodu nádoby oběma svými konci částečně překrývá, což u keramických fragmentů činí dojem, že se jedná o dvě vlnovky v sobě. Vlnovky někdy bývají do keramické masy ostře vyryté a v některých případech se dolní nebo horní obloučky mění v špičky. Horní vlnovka bývá v porovnání s vlnovkou spodní o mnoho menší. Jednotlivé výzdobné dekory se také často navzájem překrývají, a to tak, že vyšší patro je překryto nižším (horní vlnovka překryta šroubovicí, která je zase překryta další vlnovkou, nacházející se pod ní, atd.), takže lze vysledovat, že hrnčíř zdobil nádobu směrem svrchu dolů. Existují však také nádoby, na které byla vlnovka vyryta až nakonec tak, že překrývá dvě předem připravené šroubovice. Vyskytují se i případy, kdy je vlnovka celá vyryta přímo přes šroubovicí (viz tab. 41:1). Pokud tedy na nádobě dochází k překrývání jednotlivých výzdobných motivů, objevuje se při jejím popisu v kódu písmeno malé „x“ (i v případě, že se navzájem překrývají dvě pod sebou ryté vlnovky).

Pokud jsou jednotlivé obloučky vlnovek širší než vyšší a mají tudíž pozvolný průběh (nejde tedy o vysoké vlnovky, které byli pro „blučinské“ nádoby v původní Poulíkově charakteristice typické), jsou v kódovém popisu značeny symbolem hvězdičky „*“. Vlnovky jsou často skloněny, někdy doslova překlopeny na jednu či druhou stranu. Sklon vlevo je v rámci kódu značen písmenem malým „l“, sklon vpravo malým „p“. Pokud označení „l“ nebo „p“ v kódovém popisu chybí, znamená to, že jednotlivé vlnovky jsou více méně rovnoběžné s podélnou osou nádoby (tedy bez sklonu). Objevují se i případy, kdy je horní vlnovka skloněna na jednu stranu a spodní na opačnou. V těchto případech bývá nádoba označena oběma značkami - tedy „l“ nebo „p“.

U nejdokonalějších nádob BO je šroubovice točena naprosto pravidelně v malých

odstupech jednotlivých obrátek, které se navzájem nepřekrývají (neplatí to však u technologicky hůře provedených nádob) a vlnovky jsou ryty v pravidelném rytmu jakoby velmi „vypsanou rukou“ (to předpokládá značnou řemeslnou dovednost či přímo grif). Obecně lze říci, že mezery mezi jednotlivými otáčkami šroubovice se směrem ke dnu nádob zvětšují. Toto jisté „uvolňování“ šroubovice může být způsobeno zřejmě dvěma důvody. Čistě z technického hlediska musí výrobce při zdobení dolní části nádoby, kdy výduť ustupuje směrem dovnitř, změnit sklon rydla, čímž vznikají v čelním pohledu právě řidší linie. Navíc dochází k uvolňování výzdobného motivu zřejmě i samovolně s vědomím, že tento motiv ukončuje výzdobu na té které nádobě, a není tedy třeba „šetřit místem“.

Šířka ryté linie u vlnovek a šroubovic je na různých nádobách velmi variabilní a mění se - zejména u šroubovic - i v rámci nádoby jedné, a to právě při jejich uvolňování na spodních částech nádob, kdy se díky již zmíněné změně sklonu rydla, ryté linie rozšiřují do té míry, že lze hovořit o žlábcích (toto rozšiřování ryté linie společně s uvolňováním šroubovice výrazně napomáhá při práci s keramickými zlomky k zjišťování původního umístění střepu v nádobě, viz kódování výzdobných schémat u keramických fragmentů BO). Nelze proto v žádném případě tvrdit, tak jak to napsal J. POULÍK (1948, 21), že rýhy blučinského typu lze lehce rozpoznat od rytí na mladohradištních nádobách (bez ohledu na ostatní keramické znaky té které nádoby je to rozhodně nemožné). Je to obtížné odlišit na celých nádobách, ne tak na fragmentech. Obecně platí, že na velkých nádobách se objevují větší vlnovky a širší rytí. Tyto rýhy (žlábký) jsou většinou obdélníkového průřezu, ale občas se objevují i rýhy průřezu trojúhelníkového. Některá rydla byla na konci zřejmě roztržena, což někdy činí dojem, že zejména vlnovky jsou ryty dvojitém hřebenovým rydlem (na některých nádobách nebo jen částech jejich obvodu vytváří roztržení při určitém sklonu rydla jakoby průvodní druhou linií).

Pro určování výzdobného schématu u menších keramických zlomků jsou velmi důležitá dvě zjištění:

- v naprosté většině případů nebyvají mezi jednotlivými výzdobnými pásy (např. mezi vlnovkami a šroubovicemi) ponechávány velké mezery (pokud se dokonce přímo nepřekrývají) a **spodní** z vlnovek, jež bývá o mnoho vyšší než vlnovka pod hrdlem, je umístěována až pod největší výduť nádoby (ovšem jen u převažujícího situlovitého tvaru; u nádob s největší výduť pod horní třetinou výšky je to složitější), která je na fragmentárním materiálu lehce rozpoznatelná (lze tedy u zlomků, pocházejících z těchto míst nádob, poměrně dobře zjistit přítomnost či absenci této spodní vlnovky na nádobě),
- **horní** vlnovka, pokud je na nádobě použita, pokrývá vždy plece nádoby těsně pod hrdlem,

někdy dokonce zasahuje přes hrdlo částečně až na okraj (termínem "okraj" je zde myšleno okraj celý, ne jen jeho ukončení).

Protože se na všech nádobách BO vyskytuje vždy alespoň jedna šroubovice, můžeme sledovat ještě jeden velmi zajímavý úkaz související s výrobním procesem nádob - totiž směr točení šroubovic podle počátku jejich rytí. Ty mohou být logicky točeny dvěma směry: - zprava doleva, tedy po směru hodinových ručiček (v databázi v poli „točení,, kód malé „l“) nebo zleva doprava, proti směru hodinových ručiček (v databázi v poli „točení“ kód malé „p“).

Při teoretickém předpokladu pravorukosti většiny hrnčírů (i když podíl praváků vůči levákům v minulosti, v době obecné negramotnosti, nemusel být tak převažující, jako je tomu dnes) a přirozené tendenci člověka ryt výt výtvarnou směr „do středu“, tedy v případě praváka zdánlivě zprava doleva (i když ve skutečnosti se ruka nepohybuje - pohybuje se nádoba, díky otáčení kruhu) vzniká nutnost točit kruhem opačně, tedy zleva doprava (proti směru hodinových ručiček). V případě, že kruh roztáčela stejná osoba, která zároveň vytvářela i výtvarnou, činila by tak levou rukou. Potom je naprosto přirozené, že by ve shodě s předcházející větou hrnčír točil kruhem proti směru hodinových ručiček - tedy jakoby „k sobě“. Je to stejný princip jako např. krájení chleba v ruce - těžko by ho někdo nožem krájel směrem od sebe - avšak pozor, mám namysli pouze přirozený sklon člověka k provádění nějakého úkonu směrem „k sobě“ (na tomto principu jsou například založeny i pro praváky upravené kotouče na vytáčení čísel u klasických beztláčítkových telefonů), protože ve výsledném efektu jde u těchto dvou činností přesně o opačný pohyb; chleba krájí pravák až na výjimky pravou, kdežto kruh roztáčí při rytí výtvarnou levou. V tomto případě tedy vzniká na nádobě točení „l“ (a to i v hypotetickém případě, že by hrnčír zdobil nádoby dnem vzhůru, ovšem směrem od okraje), které by tím pádem mělo být daleko častější než točení „p“, jež by tedy mohlo být způsobeno prací leváka - nebo i praváka, ale pouze za předpokladu, že by kruh roztáčela jiná osoba, což se jeví (narozdíl od vlastního vytváření nádob) při rytí výtvarnou celkem zbytečným. Každopádně by se toto točení šroubovic mohlo stát další dobrou pomůckou při hledání určitých keramických typů, zejména v kombinaci se sledováním odlišných stylů nebo „rukopisů“ provedení výtvarnou (a pochopitelně porovnáváním všech dalších základních keramických znaků), poměrně dobře sledovatelných pro změnu zase na vlnovkách (navíc pokud jsou jednoduše ryté jako v případě nádob BO). Pomocí těchto zvláštností, které by mohly ukazovat na specifické postupy a zvyklosti při práci některých hrnčírů popř. na jejich levorukost, bychom mohli rozlišovat dokonce konkrétní společné autory skupin něčím podobných nádob. V těchto případech se totiž jedná vlastně o

nejpřirozenější keramický typ, jaký se vůbec může vyskytnout. Pokud je výše uvedený předpoklad platný, měl by být podíl pravotočivých šroubovic - točení „p“ - celkově výrazně nižší než podíl šroubovic levotočivých; srov. výsledky kvantifikace keramických znaků, viz oddíl IV.3.2.3.

Velmi důležitým znakem „blučinských“ nádob je i to, že bývají pokryty výzdobou často až ze dvou třetin výšky a někdy i po celém jejím povrchu (alespoň tedy více než z poloviny jejich výšky od hrdla po dno). Tato skutečnost bude mimochodem vždy výrazně ovlivňovat statistické hodnocení četnosti výskytu keramiky BO na tom kterém sídlišti v porovnání s ostatním materiálem, protože „typických“ (tedy většinou zdobených) střepů z výdutí bude vždy rozpoznáno víc např. oproti keramice pomoravského „typu“ (okruhu?), která je obecně velmi málo zdobena.

Počty vlnovek i řazení jednotlivých výzdobných motivů typických pro keramiku BO přitom může být, jak záhy ukážu, libovolné. Pro vytvoření kódu, který by ale byl zároveň univerzálně použitelný pro popis a třídění veškeré keramiky BO (nejen mikulčického materiálu) je třeba přirozeně vycházet z celých nádob a z jejich „nejtypičtější“ výzdoby: - (směrem od okraje) vlnovka - šroubovice / vlnovka - šroubovice. Rozdělme si tedy podle tohoto schématu pomyslně nádobu nad spodní vlnovkou horizontálně na dvě části (horní část H, spodní část S), přičemž hranici bude tvořit nejčastěji plocha těsně pod největší výdutí (v případech, že nádoba má situlovitý tvar, který je nejběžnější), kam bývá hrnčíři téměř pravidelně umísťována spodní vlnovka - pokud je ovšem samozřejmě na nádobě přítomna. Takto můžeme vytvořit fakticky pouze pět následujících teoretických kombinací dvou typických výzdobných prvků, které se na keramice řazené k BO objevují nejčastěji, tedy vlnovka a šroubovice. Tyto kombinace, resp. výzdobná schémata, jsou tedy většinovými výzdobnými typy tohoto okruhu. (viz přehledná tabulka č. 1).

(popis vždy směrem od okraje ke dnu)

- **typ A** - v horní části vlnovka i šroubovice (část H), v dolní části také vlnovka a pod ní šroubovice (část S)
- **typ B** - v horní části vlnovka i šroubovice, v dolní části tato šroubovice pokračuje plynule až do konce (chybí spodní vlnovka)
- **typ C** - v horní části vlnovka i šroubovice, v dolní části jen vlnovka (chybí spodní šroubovice)
- **typ D** - v horní části začíná výzdoba šroubovicí (chybí horní vlnovka), v dolní

části oba výzdobné prvky ve stejném řazení jako u typu A

- **typ E** - v horní části začíná výzdoba šroubovicí (chybí horní vlnovka), v dolní části pouze vlnovka (chybí spodní šroubovice)

pro potřeby počítačové databáze však užívám vždy forem A1, B1, C1, D1, E1 (číslo rozlišuje počty vlnovek v obou pomocně horizontálně rozdělených částech nádoby, viz dále)

Všechny tyto teoreticky zavedené výzdobné typy se také na nádobách BO v praxi vyskytují, ovšem ve zcela rozdílném zastoupení (viz dále). Výjimky z tohoto schématu dostaly v databázovém kódu označení **Y**.

Ve snaze o zjištění, zda má vůbec v budoucnosti v archeologii smysl sledovat rozdíly v počtu výzdobných prvků (například vlnovek), nacházejících se na jednotlivých nádobách; tedy byl-li tento rozdílný počet vlnovek řízen nějakým racionálním záměrem tehdejšího hrnčíře, či šlo-li více méně o neuvědomělé konání způsobené momentálním psychickým rozpoložením tvůrce, rozhodl jsem se sledovat i tuto skutečnost a zahrnout ji do popisného kódu. Domnívám se, že právě nádoby BO, jejichž nepříliš komplikovaný výzdobný motiv s nemnoha možnostmi kombinování, by se mohly stát vhodným pokusným materiálem pro postizení tohoto problému.

Pokud tedy u typu A zůstává horní část výzdoby stejná, ale ve spodní části se objeví dvě a více vlnovek pod sebou (vždy jde o jednotlivé vlnovky ryté jednoduchým rydlem!), jedná se o variantu A2, pokud se naopak v horní části nachází dvě a více vlnovek - dostává nádoba kód A3. Dvě a více vlnovek v obou částech nádoby pak tvoří variantu A4. Původní typ A (s jednou vlnovkou nahoře i dole) nabývá pro potřeby databáze tvaru A1. U typu B máme tedy analogicky pouze varianty dvě B1 (tedy B) a B2 (se dvěma a více vlnovkami). Typ C by měl teoreticky existovat pouze ve variantách C2 a C4, protože u variant C1 a C3 by dolní část výzdoby tvořila jen jedna vlnovka a nádoba by tak byla pokryta dekorem pouze z poloviny nebo ještě méně, což odporuje specifické vlastnosti keramiky BO (určitého „standardu“) -jak bylo zmíněno výše, tedy zdobení většiny povrchu vnější strany nádoby. Fakticky však i nádoby s touto výzdobou C1 a C3 existují (např. na pohřebišti v Dolních Věstonicích, kde se navíc zdobení pouze horních polovin nádob - nebo jen o něco více než poloviny- objevuje velmi často, a stává se tak jedním z charakteristických rysů tamější keramiky, vydělující, spolu s dalšími typickými znaky, tento soubor jako specifickou keramickou skupinu v rámci BO, podobně jako např. typ 1/54 a další, viz dále v části IV.3.4).

Na tomto místě jsem nucen vzhledem k předešlé problematice připomenout, že ve

všech definicích keramických znaků, typů či například skupin budou samozřejmě existovat určité výjimky. Nepracujeme totiž s modely, nýbrž s reálnými výrobky člověka, s výtvary, podléhajícími všem náhlým neočekávaným nápadům, vnuknutím, abnormalitám, výstřelkům, ba i chybám neopakovatelné, jedinečné lidské osobnosti, která těžko bude podléhat nebo podřizovat se nějakým uměle tvořeným hranicím či kritériím (někdy se na tyto jaksi samozřejmé věci v archeologii pozapomíná, ve snaze vše roztřídit, zařadit a pojmenovat). Doufám, že toto memento důrazně prostupuje celou mou práci, i když - nebo snad právě proto, že se zabírám problémem, který se bez zavedení určitých umělých pomocných kritérií zřejmě neobejde. Je třeba mít tyto přesahy určitého ideálního „normálu“ stále na paměti, nevyhýbat se jím, neignorovat je, ale naopak je integrovat do vytvořených teorií a počítat s nimi i v konečných závěrech.

Typ D opět zahrnuje varianty D1, D2 analogicky k typu B, typ E by měl znovu existovat pouze ve variantě E2 (tedy více vlnovek v dolní části nádoby), protože se jedná o stejný problém jako u typu C. Toto kódování se výborně hodí pro popis a třídění celých nádob nebo takových fragmentů, které zabírají většinu profilu nádoby tak, že nejsme na pochybách, jaký typ výzdoby k nim přiřadit. Pro menší zlomky je však nutné zavést kategorie jiné.

Opravdu malé keramické zlomky a střepy z určitých míst nádoby (zejména z okolí námi pomocně zavedené horizontální hranice mezi horní a dolní částí nádob) nepůjdou pochopitelně co do výzdoby přiřadit nikam. Avšak u zlomků pocházejících z výrazně horních partií nádob (nejlépe s částí náběhu vyhnutí okraje nebo od hrdla), kdy lze identifikovat řazení výzdobných motivů v horní polovině nádoby, nebo naopak z míst okolo nejvyšší výduti a níž pro rozeznání dekoru poloviny dolní, je možné zavést následující kódování:

-pro zlomky pocházející z horních částí nádob (část H)-

- kód H1 - - jedna vlnovka, dále pod ní šroubovice

- kód H2 - - více než jedna vlnovka, pod ní šroubovice

- kód H3- - jen šroubovice, přičemž musí být jasné, vzhledem k horní hraně střepu, že nad ní původně nebyla vlnovka - střep se šroubovicí musí být alespoň náznakem součástí hrdla (viz přehledná tabulka č. 1).

-pro zlomky ze spodních částí nádob (část S)-

-kód S1- -jedna vlnovka, dále šroubovice

-kód S2- -více než jedna vlnovka, pod ní šroubovice

-kód S3- -jen šroubovice, přičemž keramický fragment musí zasahovat až do míst

největší výdutě, neboť v těchto místech bývá ryta spodní vlnovka (která spadá při pomyslném dělení nádoby do spodní části), a je třeba nabýt jistoty, že zde v tomto případě chybí

-kód S4- - jen vlnovka, je potřeba mít naopak jistotu, že vlnovkou výzdoba na této nádobě končila

-kód S5- - jen více vlnovek

-keramické zlomky, pocházející z takových míst nádoby, že není možno určit ani typy H (1,2,3) nebo S (1,2,3,4,5) jsou pak označeny v databázovém poli „výzdoba“ symbolem 0 (nula).

Tímto tříděním získáme následující informace:

-střepy označené kódem H1 mohou patřit pouze k typům A1 (A2), B1 a C1 (C2)

-kód H2 typy A3 (A4), B2 a C3 (C4)

-kód H3 typy D1 (D2) a E 1 (E2)

-kód S1 typy A1 (A3) a D1

-kód S2 typy A2 (A4) a D2

-kód S3 pouze typ B1 (B2)

-kód S4 typy C1 (C3) a E1

-kód S5 typy C2 (C4) a E2

Z toho je zřejmé, že vypovídací schopnost střepů, jež je možno rozlišovat těmito kódy (a tedy i vypovídací schopnost samotných kódů, užívaných při zpracovávání keramiky) musí být nutně menší než u celých nádob a fragmentů, které lze mechanicky přiřadit výzdobným typům A-E (tedy celým výzdobným schématům).

TVAR - považuji za znak asi nejméně určující, i když určité společné vlastnosti také vykazuje. Nádoby aspirující na zařazení do BO jsou z typologického hlediska v podstatě pouze hrnce (z mikulčického hradiště zatím znám pouze jedinou mísu ve fragmentech, jejíž výzdoba silně evokuje výzdobu blučinského charakteru, viz pole „poznámky v databázi), o jejichž dalším podrobnějším rozlišování a terminologii bylo již hodně napsáno, avšak jsou to názory často značně protichůdné. Za nejlepší a zároveň nejjednodušší považuji dělení B. DOSTÁLA (1966, 81, pozn. 39), které podle mě nejvíce odpovídá realitě možností tehdejšího hrnčíře, neboť si nejsem jist, zda bylo vůbec v jeho silách při tehdejší způsobu výroby nádob (bez použití rychle rotujícího nožního kruhu) dodržet vždy takový tvar, jaký si přál. Je tedy potřeba si všimnout pouze podstatnějších shod v jednotlivých znacích, protože jistá snaha o

stejněměrné tvarování nádob může být na druhou stranu opět výrazem jakési módy v určitém časovém úseku nebo na určitém území. Je totiž pravda, že nádoby, které J. Poulík označil jako blučinský typ, mají z valné většiny největší výduť ve své horní třetině (bývají označovány jako situlovité nebo ramenaté, dále jen situlovité); tento trend je možno pozorovat i na většině nádob z nalezišť, ležících vně původně Poulíkem vymezeného území. Za podnětné považuji též tvrzení V. ŠTAJNOCHRA (1998) o tom, že některé tvary (hovoří přímo o nádobách s největší výdutí v horní třetině) jsou přímo závislé na technologii výstavby nádob (viz dále), že tedy vznikají při tváření keramiky zcela přirozeně, resp. mimovolně.

Mám navíc za to, že podstatné rozdíly ve tvarech hrnců by mohly být způsobeny z velké části účelem, pro které byly vyráběny. Nádoby na vaření by měly mít zcela logicky podstatně širší hrdlo (které rozšiřuje manipulační prostor a umožňuje tak lepší přístup k procesu přípravy pokrmů; průměr okraje nádoby v tomto případě nehraje takovou roli) než nádoby sloužící např. k uchovávání sypkých potravin nebo tekutin (pro udržování jejich stálé kvality je zase výhodné hrdlo užší). Ještě markantnější je to podle mého názoru u rozdílných velikostí nádob, neboť to je skutečně záležitost čistě praktická. Vždyť i dnes obsahuje každá kuchyně široký sortiment hrnců a nádobí různých objemů z důvodů rozličných požadavků na způsob úpravy a zejména množství připravované nebo uschovávané potravy a nikdo se nad tím nijak nepozastavuje. Dost pochybuji, že si nějaká hospodyňka vybírá nádoby pro přípravu potravy na základě jejich přesného objemu. Pouze v archeologii se občas objevují snahy o exaktní zjišťování objemů nádob (nehledě na jejich „šroubování“ na antické duté míry), a přitom ani my dnes neznáme přesné objemy hrnců, které užíváme, a při troše praxe nám stačí pouze odhad, který hrnec (či jiná nádoba) se hodí co do velikosti k té které činnosti nebo potřebám (proto se mi zdají poněkud úsměvné "objevné" experimenty z oblasti kulinářství – přehledně MACHÁČEK 2001, 236-237 s lit). Z tohoto důvodu se mi nejeví jako efektivní různé složité přeměrování nádob (občas dokonce i měření úhlů, které svírají stěny nádoby s vyhnutým okrajem (!?) a vytváření velmi složitých vzorců, neboť to podle mne nemůže vést k žádnému reálnému závěru kromě toho, že zjistíme, že nádoby zastoupené stejným výsledným vzorcem jsou si nakonec co do tvaru velmi podobné.

Jsem si samozřejmě vědom, že v určitých výjimečných případech existuje u slovanské keramiky vazba velikosti nádoby na některé další konkrétní keramické znaky - zřejmě v důsledku speciálního užití takovýchto nádob (v jistém smyslu je to např. případ velkých zásobnicových hrnců s typickými kyjovitými okraji z doby mladohradištní), ale alespoň v moravském středohradištním materiálu se něco takového myslím neobjevuje (pokud nepočítáme např. nádobky antických tvarů, které jsou však v rámci celkové produkce

slovanské keramiky na Moravě cizorodým elementem, přestože - jak víme - byly posléze vyráběny i zde).

Při posuzování tvarových rozdílů a proporcí nádob BO a jejich popisu si z výše uvedených důvodů všímám pouze dvou základních vlastností - polohy největší výduti na nádobě a průměru hrdla (viz přehledná tabulka č. 2). Nesleduji však tyto parametry ani exaktním měřením ani pomocí různých délko-šířko-výškových indexů, neboť k zjištění těchto skutečností stačí pouze porovnání jednotlivých proporcí nádoby pouhým okem (nesleduji absolutní míry jednotlivých prvků, ale vždy pouze relativitu - tedy poměr jednoho prvku vzhledem k ostatním nebo vzhledem k celkové tektonice nádoby).

vlastnost a) umístění největší výduti vzhledem k výšce nádoby; v dvoumístném číselném kódu pro charakteristiku keramického tvaru zabírá tato vlastnost řád desítek; v jejím rámci rozlišuji dvě varianty, které jistě nemají žádný chronologický význam a ani opakovaně nevykazují nějaké častější vazby k jiným keramickým znakům (vlastnost „a“ tedy není **zásadní** pro vydělování keramických typů v rámci okruhu).

- **kód 1** - hrnce s největší výduti zhruba v horní třetině výšky nádoby (myšleno ode dna po hrdlo, které tvoří podle mého názoru přirozenější hranici „naplněnosti“ nádoby než horní hrana okraje a také přesnější hranici pro určování výšky nádoby; výška celého okraje je navíc přímo závislá na úhlu jeho vyhnutí) případně těsně pod touto hranicí, hrdlo strmě přechází do největší výduti - situlovitý tvar – v rámci BO většinový.

- **kód 2** - hrnce s největší výduti umístěnou níže než u varianty 1, blízcí se nebo přesahující polovinu výšky nádoby ode dna k hrdlu, přechod od hrdla k největší výduti je pozvolný (do této varianty 2 se tedy řadí i známý soudkovitý tvar - pokud má největší výduť delší průběh a jeho střed leží zhruba v polovině výšky nádoby ode dna po hrdlo).

vlastnost b) (pro vydělení nádob teoreticky použitelných k vaření) velikost průměru hrdla nádoby vzhledem k celkovým proporcím, zejména průměru největší výduti a k průměru dna; v dvoumístném číselném kódu pro tvar zabírá tato vlastnost řád jednotek (je tedy na druhém místě) a může nabývat opět - vzhledem ke dvěma variantám jako u vlastnosti „a“ - hodnot 1 nebo 2.

- **kód 1** - průměr hrdla hrnce se blíží průměru dna, značně vysoký nárůst průměru

směrem k největší výduti (průměr hrdla je výrazně menší než průměr největší výduti)

- **kód 2** - průměr hrdla hrnce je vzhledem k ostatním proporcím nádoby velký, blíží se průměru největší výdutě nádoby.

Hrnce BO lze tedy tvarově rozdělit prostou kombinací dvou variant dvou vlastností do čtyř základních tvarových typů, které jsou charakterizovány dvoumístným číselným kódem, v němž první místo patří vlastnosti „a“ a druhé vlastnosti „b“ (tedy typy označené kódy 11, 12, 21 a 22). Kód slouží k jednoduché charakteristice nádoby a i z databáze si lze podle něj udělat základní představu o celkovém profilu nádoby. Na fragmentárním sídlištním materiálu je možno hodnotit tento keramický znak jen u těch zlomků, které zabírají takovou část nádoby, že je možné z ní určit alespoň tendenci průběhu celkového profilu, a tudíž i obě sledované vlastnosti - „a“ i „b“ (většina střepů je tedy bohužel tvarově neurčitelná a nese tak pro tvar kód nula - „0“).

Tvarové typy tedy nabývají následujících podob:

hrnec tvarového typu 11 - má největší výduť kolem horní třetiny výšky nádoby a relativně úzké hrdlo podobného průměru jako dno a zároveň mnohem menšího průměru než je průměr největší výdutě nádoby.

hrnec tvarového typu 12 - má největší výduť kolem horní třetiny výšky nádoby a široké hrdlo (ústí), blíží se svým průměrem průměru největší výdutě nádoby.

hrnec tvarového typu 21 - má největší výduť pod horní třetinou až k polovině výšky nádoby a relativně úzké hrdlo podobného průměru jako dno a zároveň mnohem menšího průměru než je průměr největší výdutě nádoby.

hrnec tvarového typu 22 - má největší výduť pod horní třetinou až k polovině výšky nádoby a široké hrdlo (ústí), blíží se svým průměrem průměru největší výdutě nádoby.

Průběh celého profilu nádob má v absolutní většině případů plynulou esovitou profilaci, v případě, že největší výduť nádoby tvoří zlom (musí to být skutečně téměř hrana, protože jak správně poznamenal B. DOSTÁL (1966, 81), dvoukóničnost lze jen těžko

klasifikovat kvůli rozdílné výraznosti lomu na té které nádobě), objevuje se v popisech nádob v databázi keramiky BO v poli „poznámky“ termín **dvoukónický**.

V nejasných případech z hlediska zařaditelnosti nádoby do jednotlivých tvarových typů se opět nevyhneme jisté subjektivizaci, ale ta je obsažena i v exaktních metodách stanovování tvarových skupin nádob, protože na závěr je třeba stejně položit určité umělé hranice oddělující jednotlivé, měřením se vyhraňující typy. Překvapivým se možná zdá být to, že nejasných případů kolísajících mezi variantami 1 a 2 ve vlastnosti „b“ (u nichž by se teoreticky mohlo zdát, že bude často obtížné rozhodnout se pro jednu z nich), je ve skutečnosti minimum.

Z čistě typologického hlediska používám pro tvarovou charakteristiku nádob BO ještě termínu **mísovitý hrnec** (DOSTÁL 1966, 81, pozn. 39) v případě, že šířka nádoby (tedy průměr největší výduti nádoby) dosahuje nebo i lehce přesahuje výšku nádoby. (v databázi mikulčické keramiky BO opět v rámci pole „poznámky“).

Velikost nádob se v popisu ani kódu z důvodů, které jsem uvedl výše, neobjevuje; vyděluji zvlášť pouze skupinu nádob o výšce zhruba 15cm a menších (tato hranice je zvolena podle výsledků sledování výšky nádob z velmožského dvorce na Pohansku, DOSTÁL 1975, 142, a z mého vlastního pozorování), které se objevují daleko častěji na pohřebištích (zřejmě ryze z praktických důvodů). Tyto nádoby se totiž právě v hrobech vyznačují někdy velice zvláštními (často nesouměrnými až hybridními) tvary, u nichž jde jen těžko rozpoznat čtyři výše zmíněné základní tvarové typy, a to ve spojení s jejich velmi nízkou celkovou technologickou úrovní provedení.

OKRAJ - při rozlišování různých druhů ukončení okrajů nádob je podle mého názoru potřeba věnovat se opět pouze základním rysům formování okraje, tedy tomu, jaký byl při jeho tvarování původní záměr každého hrnčíře (stejně BUBENÍK - FROLÍK 1995). Jde tedy o to, zda byl ponecháván bez úpravy resp. zaoblen, jednoduše seřezáván, prožlaben, či složitěji profilován. Již v pracích B. Dostála a V. Hrubého bylo myslím zcela jasně prokázáno, že určité typy okrajů jsou průběžné a bývají opakovaně vytvářeny v dlouhém časovém úseku (DOSTÁL 1975, HRUBÝ 1965), a to buď proto, že jsou tak jednoduše proveditelné, anebo proto, že jsou odrazem jejich vysoké oblíby u spotřebitelů či výrobců. Celkově lze ve vývoji slovanské keramiky možná sledovat určité tendence přechodu od jednodušších okrajů ke složitěji profilovaným, ale myslím, že v rámci středohradištního období, do jehož trvání BO v souladu se stávajícím datováním spadá, bychom neměli připisovat okrajům nádob takový chronologický význam v tom smyslu, že nelze v žádném případě automaticky spojovat často

v literatuře používaný pojem „vyspělý“ s pojmem chronologicky mladší a pojem „jednoduchý“ s pojmem starší. Toto zdánlivě logické tvrzení komplikuje existence různě erudovaných řemeslníků, současné působení vesnických hrnčírů a hrnčírů pracujících např. na hradištích, a v neposlední řadě i nepochybná „móda“ určitého druhu okrajů (což platí i pro ostatní keramické znaky) v určitých kratších časových úsecích a v různých geografických oblastech (k tomu např. výskyt velmi složitěho a „pokročilého“ okraje nádob Klanicova mikulčického „typu“ 1 (ke kritice mikulčického třídění keramiky podrobně viz oddíl IV.2) - ovšem tak, jak ho prezentuje v jeho velkých formách L. POLÁČEK (1995, na obr. 6/2,3 a 7/7-10), který, přestože vykazuje značnou kvalitu řemeslného zpracování, je prozatím datován do předvelkomoravského horizontu s litými bronzí - KLANICA 1970).

J. Poulík označil původně okraje nádob svého blučinského „typu“ jako „zvláště přehnuté a římsovitě ukončené“ (POULÍK 1948, 21), což je jistě nedostačující, a těžko si lze pod tím něco určitého představit. První a v podstatě jedinou konkrétní definici okrajů keramiky BO v literatuře podal B. Dostál při popisu skupiny těchto nádob z velmožského dvorce na Pohansku (DOSTÁL 1975, 161). Tyto okraje autor charakterizoval jako „válcovitě seříznuté s mírně povytaženou spodní nebo horní hranou (případně oběma), přičemž horní bývá ještě někdy vodorovně seříznuta“. Problematika okrajů nádob BO je však poněkud složitější.

Stejně jako je pro keramiku BO typická vysoká řemeslná úroveň technologického zpracování nádob, pro jejich okraje musíme počítat zvláště s formami složitěji profilovanými, z nichž některé svým charakterem připomínají určité typy mladohradištní ba i vrcholně středověké (toho si povšiml už Z. MĚŘÍNSKÝ 1985, 53).

Hodnocení okrajů nádob chápu, jak jsem uvedl výše, pouze jako jakési rozlišení základní tendence tvaru (profilu) okraje, odrážející záměr hrnčíře vytvořit právě takový určitý okraj, bez zvláštního zřetelů k menším odlišnostem v průběhu vnější a vnitřní linie okrajů nebo k rozdílům, způsobeným větším či menším (třeba i milimetrovým) vyhnutím **celého** okraje od hrdla, způsobeném několikasupňovým vychýlením nástrojů, kterými hrnčír okraj profileval a hranil.

Pokud bychom neupustili od sledování detailů, vznikalo by nám obrovské množství „typů“ či „variant“ okrajů (neboť v podstatě nenajdeme snad ani dva zcela ve okraje svém průběhu totožné), které by bylo nutné jednotlivě složitě popisovat či kreslit a které by nás nakonec stejně donutilo k zobecnění na základě vyzdvižení některých zásadnějších společných znaků (nebo dokonce jen jednoho, např. sklonu seříznutí, čímž většinou tyto snahy v literatuře končí). Tím by mohlo dojít k vytvoření skupin, jejíž jednotliví zástupci

nemusejí mít z technologického hlediska a počátečního záměru hrnčíře žádný společný původ.

Myslím, že při třídění okrajů je třeba vycházet z reálných možností technické podstaty vytváření jejich proporcí. Jsem přesvědčen, že tehdejší hrnčíři, neuvěřivě rychloobrátkového dvoukotoučového nožního kruhu, dokázali s různou mírou úspěchu realizovat na nádobách v hlavních rysech svůj původní záměr vzhledu okraje. V žádném případě však nemohli opakovaně vytvářet takové v detailech se lišící varianty, o nichž jsem se zmínil výše (čistě z toho důvodu, že každé sebemenší vychýlení hrnčířových prstů, nástrojů a šablon při malých otáčkách - byť různých druhů ručních hrnčířských kruhů, způsobuje v konečném důsledku vznik další takovéto „varianty“, nehledě na to, že utváření okraje velmi často není stejné po celém obvodu ani na jedné konkrétní nádobě), a které se nakonec objevují v mnoha publikacích, často bez genetických souvislostí, sloučené do různých skupin. (viz DOSTÁL 1975, 146-147, obr. 15, ještě jako jeden z lepších případů).

Je jasné, že pokud naopak sledujeme jen základní rysy okrajů, objeví se některé konkrétní případy, které se budou pohybovat na hranici mezi takto šířeji vymezenými typy. Je však nutné takové okraje posuzovat jednotlivě a řadit je k určitým typům především na základě jejich celkové výstavby i za cenu porušení některých dílčích kritérií, zavedených pro ten který typ okraje.³⁸

Na základě studia keramiky BO z Mikulčic jsem rozlišil šest nejčastějších typů okrajů (tedy **ukončení okrajů**, dále používám v případě definice BO pro zjednodušení - pokud není uvedeno jinak - jen pojmu **okraj**, i když to terminologicky není zcela správné), objevujících se na nádobách, které nesou i ostatní pro BO typické keramické znaky tak, jak je postupně popisují v této kapitole. Všechny tyto typy (v databázi označované číselným kódem 1 až 6) se vyznačují právě složitější profilací, svědčící o důkladném provedení, tedy zvládnutí technologie jejich vytváření. Z toho je zřejmé, že jsem k těmto typům od počátku neřadil zcela záměrně „tradiční“ typy okrajů (VÁŇA 1968, 136-138, DOSTÁL 1975, 151) nebo lépe „jednoduše profilované“ (I. PAVLŮ 1971, 31), tzn. vyhnuté a pouze zaoblené nebo jednoduše

---

³⁸ Např. okraje, charakteristické trojúhelníkovým průřezem ukončení a kuželovitým seříznutím, které v případě některých nádob může při větším vyhnutí celého okraje lehce přecházet zdánlivě vzhledem k podélné ose nádoby v seříznutí válcovité, přestože celkový vzhled okraje i trojúhelníkový průřez zůstává zachován, viz dále, okrajový typ 1. Jako další podobný příklad mohou sloužit okraje č. 48 a 110 na obr. 15 v zmiňované publikaci B. DOSTÁLA (1975), z nichž první je řazen do skupiny III - válcovitě seříznuté okraje, a druhý do skupiny XI - zesílené bohatě profilované. Okraj č. 110 je dvojnásobně hraněn - nahoře vodorovně, z boku kuželovitě, zevnitř nádoby odsazen; okraj č. 48 je také zevnitř odsazen a ačkoliv je charakterizován jako válcovitě seříznutý, je v podstatě také dvakrát hraněn, tedy i nahoře, i když je tato ploška narozdíl od okraje č. 110 mírně prožlabena. Při jen o něco menším vyhnutí okraje by se pak válcovitě seříznutí jevílo také jako kuželovitě. V mém dělení by oba patřily k typu 2 - viz dále - a mohly by tak představovat dva zcela typické okraje BO.

válcovitě, kuželovitě a trychtýřovitě (nebo také nálevkovitě - opět v souhlasu s podle mého názoru vhodně zvolenou terminologií I. Pavlů) seříznuté, bez veškerých dalších úprav, jakými jsou vytažení hran, různá prožlabení, odsazení či podříznutí okrajů. I nádoby s takovými okraji však mohou být, jak jsem již uvedl v části o výzdobě, za předpokladu přítomnosti ostatních „typických“ keramických znaků řazeny k BO (viz dále, oddíl IV.3.4). Na technologicky nejvyspělejších nádobách se však prakticky nevyskytují. Všechny tyto okraje spolu s dalšími, které se vymykají charakteristice šesti základních okrajů tak, jak budou popsány dále, jsou řazeny do skupiny výjimečných, a podobně jako u výzdoby, jsou v databázi v poli „okraj“ značeny velkým písmenem „Y“. Existují i další typy okrajů, které se vyskytují ve více než jednom exempláři. Počty jednotlivých kusů v rámci jednoho typu jsou však natolik nízké (většinou dva, tři), že jsem je i s ohledem na statistiku a mapování zahrnul raději pod skupinu „Y“.

Okraje s ukončením typu 1 - 6 (toto číselné kódování je opět, podobně jako u výzdoby, použitelné obecně pro celý nálezový fond keramiky BO), které lze považovat za většinový jev v rámci celého BO, se v naprosté většině případů vyznačují prohnutým hrdlem (PAVLŮ 1971, 31), tedy plynulým esovitým přechodem mezi výdutí, hrdlem a celým okrajem nádoby (ne tedy žádné kalichovité prohnutí okraje, odsazení od výdutě a hrdla ani značné vyhnutí okraje - pokud se v jednotlivých případech vyskytuje, je to vždy zdůrazněno v popisu - v databázi mikulčické keramiky pak v poli „poznámky“), takže při jejich charakteristice půjde jen o stanovení typů ukončení okrajů. (srov. přehledná tabulka č. 3, typologie okrajů)

u jednotlivých okrajů jsou vždy nejprve popsány převažující znaky, v sekci „modifikace“ pak další možnosti

okraj 1 - na průřezu vždy vytváří trojúhelník
ve své nejtypičtější podobě je kuželovitě hraněn
zespodu bývá podříznut*
spodní hrana mírně vytažena*

modifikace: - při větším vyhnutí celého okraje lze ukončení klasifikovat jako válcovitě seřízlé, podříznutí je pouze naznačeno, stejně jako vytažení spodní hrany, boční (kuželovitě seřízlá) ploška bývá někdy mělce prožlabena, jindy naopak ovalena při zachování ostré horní a dolní hrany.

* alespoň jedno z těchto kritérií musí okraj splňovat (byť jen v náznaku jako modifikace),

čímž se odlišuje od jednoduše hraněných okrajů

okraj 2 - na průřezu vytváří lichoběžník
je dvojnásobně hraněn - nahoře vodorovně a z vnější strany kuželovitě
vytažení spodní hrany
odsazení ukončení okraje z vnitřní strany

modifikace - při větším vyhnutí celého okraje by byla vnější (boční) ploška zdánlivě válcovitě seříznuta, objevuje se slabé podříznutí spodní hrany, vytažení spodní hrany je pouze naznačeno, vnitřní odsazení okraje chybí, jedna z plošek nebo obě jsou mírně prožlabeny

okraj 3 - na průřezu vytváří úzký obdélník
je nahoru vytažený (někdy silně)
dvojnásobně hranění³⁹ - díky většímu vyhnutí celých okrajů než je tomu u typů 1 a 2 se jedná vzhledem k podélné ose nádoby ve výsledku nahoře o seříznutí kuželovitě, vnější boční ploška je pak seříznuta nálevkovitě, přestože ukončení okraje jako celek si stále drží tvar obdélníku (pro lepší pochopení viz vysvětlující tabulka popisu okrajů č. 3).

z vnitřní strany je odsazen od těla nádoby, u více nahoru vytažených forem toto odsazení nabývá prakticky podoby třetího hranění, tentokrát tedy z vnitřní strany, vodorovně s ploškou vnější (okraj znovu dodržuje hlavní znak, tedy obdélníkový průřez).

vyskytuje se úzké hluboké podříznutí spodní hrany okraje a v tom případě zároveň vždy i její kolmé seříznutí (vytváří se tím jakoby čtvrtá ploška na okraji)

hrany nejsou nikdy vytaženy

modifikace - chybí odsazení (seříznutí) vnitřní strany okraje, horní ploška je někdy mělce prožlabena (nikdy však boční vnější), u některých okrajů je vnitřní odsazená strana prožlabena, vnější strana pak v tomto případě vždy toto prožlabení respektuje ovalením této plošky tak, že šířka okraje zůstává na průřezu stejná (vzniká tím jakoby kalichovité prohnutí okraje, které by možná zasluhovalo zavedení dalšího zvláštního typu, protože jsou však zatím tyto okraje v minimálním počtu - a svým celkovým charakterem odpovídají typu 3, řadím je zatím sem).

okraj 4 - na průřezu tvoří obdélník se spodní zaoblenou stranou
je dvojnásobně hraněn, horní ploška je seříznuta vodorovně, boční vnější pak

---

³⁹ Minimálně dvojnásobně, neboť u více vzhůru vytažených okrajů vytváří odsazení další plošku (nehledě na občasné seříznutí spodní hrany).

válcovitě

z vnitřní strany je okraj vždy odsazen od stěny nádoby
spodní hrana je vždy více či méně vytažena a zaoblena
horní ploška bývá mírně prožlabena

modifikace - při větším vyhnutí se okraj jeví vzhledem k podélné ose nádoby jako z vnějšku lehce nálevkovitě seříznutý, nahoře pak kuželovitě (podobně jako u typu 3), spodní hrana je někdy slabě podříznuta, v některých případech je spodní hrana šikmo s obou stran seříznuta do špičky

okraj 5 - na průřezu má tvar trojúhelníku
při obvyklém větším vyhnutí celého okraje (podobně jako u typu 3) je nálevkovitě hraněn z vnější boční astrany
silné vytažení horní hrany⁴⁰
slabé podříznutí nebo vytažení spodní hrany

modifikace: - silné vyhnutí celého okraje, mírné prožlabení boční seřízle plošky, zaoblání horní vytažené hrany, spodní hrana není vytažena, silnější podříznutí spodní hrany

okraj 6 - na průřezu má tvar oválu
okraj je v principu podobný typu 1 (průběh ukončení okraje, tedy lépe řečeno jeho svislá osa svírá s podélnou osou nádoby stejný úhel jako u kuželovitě hraněných okrajů)
vnější boční strana však není kuželovitě seříznuta, ale „kuželovitě“ ovalena (včetně horní i spodní hrany)

modifikace: - vnější boční strana není ovalena, ale naopak prožlabena (obě hrany zůstávají zaobleny)

Keramická třída

Při hodnocení keramické třídy jsem mohl bohužel vycházet pouze z **makroskopického** posuzování jednotlivých znaků, charakterizujících keramickou třídu. Zejména z tohoto důvodu a kvůli specifčnosti problematiky nádob BO a jejich derivátů jsem

---

⁴⁰ Potíže způsobují formy, kdy je horní vytažená hrana okraje seříznuta kolmo na svislou osu ukončení okraje (pak se okraj velmi podobá typu 3, narozdíl od něho se ale v případě typu 5 na průřezu tělo ukončení okraje dosti zužuje) V těchto případech jde skutečně o subjektivní řazení k tomu či onomu tvaru, proto jsem většinou tyto okraje raději hodnotil jako výjimečné; v databázi jsou tedy značeny kódem Y.

byl nucen pozměnit strukturu popisu keramické třídy (tak, jak ji stanovil J. BUBENÍK - J. FROLÍK 1995 – rozlišují 6 elementárních znaků keramické třídy – 1. obtáčení/lepení; 2. charakteristika povrchu na vnější straně; 3. ostřívo – druh; 4. ostřívo – množství; 5. výpal; 6. stopy technologie vytváření nádoby) a omezit keramické znaky pouze na dva, schopné jistým způsobem existovat celkem nezávisle na sobě – tedy na „**hmotu**“ (jiný častý termín - materiál - bývá ovšem užíván synonymně obecně pro keramiku, tedy jako pojem „keramický materiál“, a mohlo by docházet k nežádoucím záměnám významu) a „**technologii vytváření nádob**“, přestože jsem si vědom, že budu muset často slučovat jednotlivá kritéria, charakterizující keramickou třídu, do sebe.

Pokud bych totiž použil výše předložené struktury popisu, jsem si jist, že bych nedokázal při makroskopickém rozboru vyčlenit nějaké skupiny (tedy přímo jednotlivé keramické třídy) shodné ve všech 6 znacích. V ostatních případech lze asi jen těžko stanovit, v kolika znacích a v kterých kombinacích by se měly jednotlivé nádoby a keramické fragmenty shodovat, aby je bylo možné považovat za určitý typ keramické třídy. Například keramika z mikulčického hradiště, kterou jsem měl možnost blíže a dlouhodobě studovat (narozdíl od jiných lokalit), je - pokud ji bereme jako celek, natolik podobná v těchto elementárních znacích keramické třídy a s natolik pozvolnými přechody v jejich změnách, že by ji bylo možné v podstatě charakterizovat jako jeden typ keramické třídy, i když je i při zběžném pohledu zřejmé, že se jednotlivé nádoby a zlomky od sebe liší nejen v morfologických kategoriích.

Charakterizovat bez exaktních metod například kvalitu výpalu se mi jeví v případě absence exaktního posuzování keramických znaků třídy jako irelevantní; pouze u některých nádob ho mohu hodnotit jako „tvrdý“ nebo „špatný“. Výpal, jako kategorie technologická, zčásti určuje i barvu nádob, která však může být zároveň i přímo závislá na složení materiálu - je tedy vlastně ve výsledku obsažen v obou sledovaných znacích keramické třídy, a proto jej při charakterizování jednotlivých skupin třídy nevyčleňuji jako zvláštní znak (k teoretickým problémům vypalování nádob však jen ve zkratce v závěru této části o keramické třídě).

Naopak barvu povrchu nádoby, kterou oba zmiňovaní autoři nepovažují (podle mého názoru zcela správně) za podstatný znak, do svého popisu zahrnuji, neboť je to při posuzování keramické třídy pouhým okem jedna z mála vlastností, kterou lze ještě jakž takž rozlišit, i když popis barvy je obecně velmi subjektivní záležitost. Je jasné, že jednotlivé barevné odstíny mají různý původ a tudíž lze jen těžko odhadnout, zda jsou způsobeny povahou keramického těsta, při procesu vypalování, či druhotně – např. při požárech, ale mohou nám přeci jen alespoň někdy pomoci při stanovování materiálových skupin keramické třídy. Při

jejich vyčleňování se pak v případech pouhého makroskopického pozorování nelze vyhnout jistému směřování všech kategorií užívaných pro keramickou třídu (materiálové skupiny, tedy jednotlivé typy keramického znaku „hmota“ – viz dále, jsou stanovovány na základě posouzení všech makroskopicky postižitelných vlastností keramické třídy popsaných v úvodu této kapitoly – včetně barvy, přičemž u těchto jednotlivých typů hmoty resp. materiálových skupin může být některá z vlastností více vyzdvížena).

HMOTA – je keramický znak, kterým se snažím jednoduše popsat pouze na základě makroskopického subjektivního pozorování „složení“ a charakteru hliněného materiálu, druh ostřiva, vnější povrch nádoby a jeho barevné odstíny.

Skrývá v sobě zřejmě největší úskalí ze všech znaků jimiž je keramika hodnocena, zvláště při řešení problémů v rámci keramického okruhu:

1. Pro správné závěry by byl v ideálním případě nutný exaktní přírodovědecký rozbor keramického materiálu, což ale při zpracovávání většího souboru keramiky naráží na nepředvídatelné a pravděpodobně nesplnitelné - zejména finanční - požadavky.
2. Zbývá tedy ve většině případů makroskopický popis hmoty každého jednotlivého kusu keramiky (v lepším případě už tak náročné přímé přiřazování k již rozbohem stanoveným typům materiálu), který však naráží na značně obtížný způsob sdělení zjištěných skutečností - tedy na terminologii a popis keramického materiálu (je to stejný problém, jaký se vyskytuje např. při popisu složení a zbarvení vrstev při archeologickém terénním výzkumu), jedinou možností řešení zůstává zavedení jakéhosi „vzorníku“, kde by byla tato hmota fyzicky prezentována.
3. Zdá se přitom, že keramický materiál by měl teoreticky hrát největší úlohu při rozlišování výrobních center, jejich lokalizaci, odbytistích i principech distribuce hrnčířských výrobků do okolí - bude tedy nejdůležitějším znakem odhalujícím alespoň zčásti členění BO na keramické typy a skupiny, které by měly představovat jednotlivé dílny či přímo hrnčíře. Právě významu hmoty při studiu problematiky BO si povšiml Č. STAŇA 1960, který se také jako první zabíral otázkou odnoží „klasického“ blučinského typu - ve smyslu původního Poulíkova vymezení - a vyčlenil v podstatě první keramický typ BO - tzv. typ 1/54 - ze slovanského hradiště Staré zámky u Líšně, jenž se vyznačuje kromě částečného pozměnění jednotlivých morfologických znaků - vlnovky jsou většinou pozvolné, pravidelné a nízké, někdy bývá přítomna pouze jedna, charakteristický je i štíhlejší tvar nádob, zejména specifickým složením keramické hmoty.

Morfologické znaky nádob se prakticky vždy dají s větším či menším úspěchem

napodobit, ne tak keramické znaky zahrnuté pod kategorii třídy. Nelze proto vytvořit obecnou strukturu popisu těchto znaků - obecné popisné kódy tak, jako je tomu v oblasti morfologické. Je logické, že hlínu k přípravě hrnčířského těsta získávali řemeslníci přímo někde v blízkosti jejich působiště - čímž by se v ideálním případě dalo lokalizovat místo vzniku určité keramické nádoby, která by se, např. díky jejímu exportu na větší vzdálenosti⁴¹, stala v tomto prostoru, co do složení materiálu, a někdy i díky lepší úrovni zpracování a výpalu, naprosto cizím elementem.

Rozlišení keramické hmoty nádob BO z mikulčického hradiště zahrnuje čtyři typy. Přiřazování konkrétních fragmentů k těmto skupinám však bylo velmi obtížné, neboť hranice mezi nimi nejsou příliš ostré.

typ 1- materiál hlinitý, poměrně jemně ostřený drobnými kaménky, zdánlivě měkký, na omak jakoby „mastný“

- **povrch** krupičkovitý
- **barva** šedočerná až černošedá, místy s oranžovými až oranžovočervenými skvrnami

typ 1a-materiál jako typ 1

- **povrch** hladký, jakoby kovově matný
- **barva** jako typ 1

typ 2- materiál silně ostřen pískem, příměs jemné slídy, na omak drsný, „suchý“

- **povrch** hladký
- **barva** odstíny hnědé, až černohnědá

typ 3- materiál částečně písčité s příměsí větších kaménků (často kolem 1 mm někdy i více), oproti typu 1 na omak velmi tvrdý (tvrdě vypálený)

- **povrch** krupičkovitý
- **barva** odstíny šedé, často na povrchu do oranžova až oranžovočervena, u tohoto typu

---

⁴¹ J. SLÁMA (1970) - hovoří o 40 km, I. VLKOLÍNSKÁ (1995) ale dokonce až o 100 km - jedná se zčásti i o otázku možnosti přepravy křehkých keramických nádob, v souvislosti s kterou by se možná dalo uvažovat i o jejich transportu po vodě.

je zřejmé, že barva je většinou odrazem výpalu (na lomu patrný sendvičový jev)

typ 4- materiál hlinitý jemný

- **barva** odstíny hnědé
- **povrch** hladký

U nádob a keramických zlomků, jejichž hmota nespadá ani do jednoho z výše uvedených typů, je v databázi uveden kód velké písmeno „Y“ . V případech, že je typ hmoty nezjistitelný (především u keramiky získané v bývalém řečišti Moravy a v jeho okolí – zkoumané plochy „K“ a „P“), je tato keramika v databázi značena kódem nula „0“.

U keramické hmoty nejsem až na výjimky schopen přiřadit k jednotlivým typům i střepy bez výzdoby, neboť materiálově se keramika blučinského okruhu z rámce celkové hrnčířské produkce mikulčického hradiště příliš nevymyká (naprosto opačný jev sledoval Č.Staňa u typu 1/54 např. na hradišti Staré Zámky u Líšně; což jsem měl možnost kdysi osobně posoudit při několika společných setkáních nad touto keramikou, uloženou v areálu mikulčického archeologického pracoviště).

TECHNOLOGIE VYTVÁŘENÍ NÁDOB - o metodách výroby keramických nádob už toho bylo v minulosti napsáno mnoho a i dnes je stále nejčastěji akceptován názor, že keramika byla ve středohradištním období vyráběna na jednoručním kruhu (který mohl být různé konstrukce a s různou rychlostí otáček) technikou obtáčení hrubého polotovaru vyrobeného nálepem z tzv. válek (a to zejména v horních partiích nádob z vnější strany), což údajně dokládají stopy po nedokonalém spojení těchto hliněných válečků uvnitř nádob. Je však nutno říci, že takovéto technologické detaily, alespoň na keramice BO, nejsou vůbec patrné. Nádoby mají relativně velmi tenké stěny pravidelné tloušťky, uvnitř i vně velmi dobře upraveny. Jediná spára je občas patrná na místě nejvyšší výduti, kde dochází ke značnému ohnutí směřujícímu k hrdlu. Utváření dna je také dokonale provedeno, a to i v místech přechodu k výduti. Na lomech je pak patrné tažení zrn ostřiva směrem šikmo vzhůru, což je absolutně v rozporu s použitím technologie pasivní úpravy stěn primárně tvořenými z válek. O tenkosti a pravidelnosti stěn hovoří i J. POULÍK (1948, 21) a údaje o technologické vyspělosti výroby těchto nádob jsou zdůrazňovány prakticky v každém článku, kde se mluví o keramice „blučinského typu“. Nemyslím, že by to svědčilo o používání nožního rychloobrátkového kruhu (jeho rozšíření je v naší literatuře kladeno až do období vrcholného

středověku, např. ČERNOHORSKÝ 1952, 1953) proti čemuž hovoří i sice ne časté, ale přesto se vyskytující značky na dnech (ať už technické - kruhové důlky po ose hrnčířského kruhu, nebo plastické, jejichž existence je všeobecně spojována s ručním kruhem). Soudím spíše na reálnou možnost, že nádoby byly vyráběny na jednotalířovém ručním kruhu (zřejmě různých typů a konstrukcí), avšak ne z válků, ale procesem „hnětení“, jak ho v praxi vyzkoušel a popsal ve zcela zásadním článku týkajícím se této problematiky V. ŠTAJNOCHR (1998), na základě etnografických dokladů W. HOLUBOWICZE (1950; 1957). Pro raný středověk v podmínkách fungujícího státního zřízení s mocenskými centry a vnitřním i dálkovým trhem lze počítat s velkými rozdíly v kvalitativní úrovni řemesel na těchto centrech – hradištích - a v jejich zázemí, popř. v periferních oblastech osídlení. Řemeslná dovednost hrnčířů pracujících ve specializovaných dílnách, umístěných např. právě na hradištích, byla jistě na vysoké úrovni, která zřejmě vysoko převažovala schopnosti, ale i možnosti samostatně pracujících hrnčířů ve vesnickém prostředí, stejně jako i znalost progresivních technologií výroby nádob. Nástroje a zařízení včetně hrnčířského kruhu mohly být v těchto dílnách také o mnoho dokonalejší.

I když je při výrobě keramiky na ručním kruhu jedna ruka zaměstnávána jeho roztáčením, není tomu tak neustále, a při konstrukčním zajištění určité míry setrvačnosti může pracovník využívat i druhé končetiny k vytváření nádoby. Pokud připouštíme existenci keramických dílen, předpokládáme jistě, že zde pracovalo více hrnčířů a jejich pomocníků (něco na způsob mistrů a tovaryšů v středověké cechovní struktuře). Lze si tedy docela dobře představit, že hrnčíři mohla pomáhat roztáčet pracovní desku jiná, dostatečně poučená osoba, takže ten mohl pracovat i oběma rukama.

V. ŠTAJNOCHR ve své práci (1998, 103) na základě vlastních experimentů uvádí, že neexistuje přímá závislost kvality hrnčířských výrobků na rychlosti otáček hrnčířského kruhu. Pro výrobu tak kvalitní keramiky, jakou představují nádoby BO, je důležité pouze zajištění setrvačné nebo alespoň déletrvajících rotace v kombinaci s vhodnou technologií, kterou představuje způsob vytváření nádob technikou analogového hnětení, popř. za určitých podmínek (možnosti práce oběma rukama) s využitím polotovaru – tzv. kachlice (podrobně jsou tyto techniky hnětení nádob popsány právě ve zmiňované práci V. Štajnochra). Pro tuto technologii by svědčila právě pravidelnost a relativní tenkostěnnost nádob, stopy po tažení nebo vymačkávání hmoty směrem vzhůru i občas se vyskytující nezapravené spáry uvnitř nádoby v místech její největší výdutě, což by mohlo ukazovat na nasazení nově naložené rezervy keramické hmoty (tyto termíny opět vysvětleny ve výše citované práci). Vzniklá nádoba pak mohla být dále různým způsobem povrchově upravována a po částečném

zatuhnutí zdobena.

Popis **technologických detailů** (shlázování stěn, různé otisky na nádobách, stopy svědčící o rozdílných způsobech vytváření nádob, apod.) je obecně pro hodnocení keramiky velmi důležitý. Může hodně napovědět o rozdílech v technologii výstavby nádob u různých hrnčírů a znovu tak napomáhat v odhalování produkce jednotlivých řemeslníků nebo hrnčírských dílen. Myslím, že tato snaha by měla být jedním ze stěžejních úkolů studia slovanské keramiky, minimálně velkomoravského období. Znalost rozsahu sortimentu a dosahu spotřeby jednotlivých hrnčírů nebo dílen považuji za rozhodující krok k pochopení rozdílů, nebo naopak výskytu podobných znaků na keramických nádobách. Pokud bychom v ideálním případě znali autora nebo místo původu jednotlivých nádob, pomohlo by to k řešení mnoha otázek týkajících se jejich výroby a organizace hrnčírství vůbec. Technologické detaily jsou, pokud se na nádobách objevují, uvedeny v databázi keramiky BO v poli „poznámky“.

V souvislosti s těmito otázkami je potřeba všimnout si i možného výskytu totožných plastických značek na dnech nádob, které určují rozsah sortimentu keramické produkce vyráběné na jednom hrnčírském kruhu (nebo při jiném výkladu procesu vzniku těchto značek alespoň vyráběné jedním nebo skupinou výrobně spřízněných hrnčírů), neboť to může přispět k poznání rozsahu odbytiště řemeslnického centra vyrábějícího takto společné nádoby (SLÁMA 1970). Problematika existence a významu značek na dnech slovanských nádob není stále (přes značný zájem archeologické literatury) uspokojivě vyřešena a sama o sobě by mohla být předmětem samostatné studie. V rámci BO je vlastních pozitivních značek (technické – negativní se nevyskytují vůbec) celkově poměrně málo a dosud se nevyskytly dvě identické. Jisté je jen to, že nádoby BO s plastickými značkami se nijak neliší v zastoupení určitých typů základních keramických znaků od nádob bez těchto značek, přičemž značky jsou v rámci BO častější na nádobách nižší technologické úrovně. K obecné diskusi o funkci plastických značek na nádobách bych chtěl pouze podotknout, že hypotéza o jejich vytváření z důvodu přesnějšího vycentrování nádob na kruhu (někdy se v literatuře vyskytující) je mylná neboť jsou tyto značky na dnech nádob umístěny i značně excentricky.

VÝPAL – Jak již bylo řešeno výše, také kvalitu výpalu lze bez exaktního ověření posuzovat jen velmi zběžně. Hovoříme-li však o nádobách BO jako o výrobcích vyspělých hrnčírských dílen, musíme uvažovat také o existenci speciálních hrnčírských pecí, zaručujících vysokou kvalitu výpalu. J. Poulík charakterizuje nádoby klasického blučinského typu jako velmi dobře

vypálené, tmavých odstínů (černohnědých až hnědých) na lomu šedých. Na mnoha nádobách i na střepovém materiálu z Mikulčic, který je možno řadit do BO, a na většině nádob z pohřebišť, které jsem měl možnost v reálu prohlédnout, je však patrné velmi nerovnoměrné vypálení s červenohnědými až s červenými skvrnami a velmi často i sendvičovým lomem. Zajímavé je, že podobné pozorování učinil i B. Dostál na nádobách BO z velmožského dvorce na hradišti Pohansko u Břeclavi (DOSTÁL 1975) i V. Chropovský na nádobách z hrnčířských pecí a z pohřebišť v Nitře - Lupce (CHROPOVSKÝ 1962). Zdá se, že buďto nebyl kladen požadavek na dokonalé vypálení nádob (neboť až teploty kolem 1200 °C zaručují nepropustnost keramiky) nebo zřejmě postupný přechod k jisté sériovosti výroby a možné zvětšení jejího objemu vedl ke zhoršení výpalu (podobnou „degradaci“ lze pozorovat i na jiných znacích, viz dále). Celkově však výpal působí tvrději než u keramiky MO, rozhodně se však liší barevné odstíny povrchu.

Morfologické znaky keramiky a úroveň jejího řemeslného provedení od sebe nelze v žádném případě oddělovat. Vždyť vlnovky, spadající do oblasti morfologie, jsou vytvářeny s různou mírou schopností a zkušeností svého tvůrce, která se pak odráží v jejich konečné vizáži. Podobně se tyto vlastnosti tvůrce promítají např. do celkového tvaru a způsobu utvoření dna, výdutě i hrdla a okraje nádob. Vysoká a často i silně skloněná vlnovka je výrazem značných řemeslných dovedností raně středověkých hrnčířů a tyto sklony vlnovek (ať už doleva nebo doprava) by mohly ukazovat na rukopis jednotlivých hrnčířů (pokud ovšem nejde o věc zcela prozaickou, tedy o to, jak se výrobce k nádobě postavil a na které její části právě výrobu prováděl, viz dále). Podobně technologickou záležitostí je i zmíněná rozdílnost ve směru točení šroubovic na nádobách BO.

Při popisu keramických znaků se v některých případech samozřejmě nelze vyhnout i značné subjektivitě při řazení rozličných forem keramických znaků na konkrétních nádobách do jednotlivých (již při jejich stanovování určitou mírou subjektivity postižených) typů obecných keramických znaků, rozlišovatelných na nádobách. Tato subjektivita se vyskytuje i při posuzování, zda lze určité celé nádoby přiřadit k BO (tedy do kvalitativních stupňů I nebo II, viz oddíl IV.3.4), či nikoliv. Je třeba si vždy připustit, že už ze samotné povahy těchto archeologických hmotných pramenů, jež jsou výsledkem lidské práce, musíme s jistou dávkou subjektivity při archeologické práci vždy počítat a snažit se vyrovnávat se s ní (například eliminací těchto sporných subjektivních prvků hodnocením početně velkých souborů).

IV.3.2.3 Kvantifikace keramických znaků BO

Primárním východiskem pro jakoukoliv další práci s keramickým materiálem BO (tedy úzce pojatým, bez kvalitativního stupně III – derivátů, viz dále v oddílu IV.3.4) z mikulčického hradiště tvoří jeho databáze, jež je obsahem elektronické verze této práce (vyobrazení vybraných nádob a fragmentů keramiky BO z Mikulčic viz tab. 32-41). Jedná se o zveřejnění všech nádob a veškerého v současnosti dostupného střepového materiálu tohoto okruhu. Z celkového počtu 1397 kusů je jen 25 celých nádob - 15 sídlištních a jen 13 nádob z pohřebišť, což v případě tohoto hradiště nepřekvapuje (jde o jedno z nejdůležitějších center Velké Moravy, tedy jistě i o primární centrum šíření křesťanství), vyjma nálezů z ploch S 1960, T 1960, P 1963-1964 a P 1971, jež nejsou zahrnuty do mého zpracování (tyto plochy neměly kreslené inventáře, nálezy z plochy P1971 nebyly dohledatelné). Kvalitativní stupeň III je na hradišti zastoupen velmi málo, má poněkud jiný charakter než na venkovských pohřebištích (viz oddíl IV.3.4) a není do databáze ani výsledků zpracování zařazen (některé ukázky keramiky tohoto stupně z mikulčického hradiště, viz tab. 41). Takto vymezený keramický soubor byl podroben rozboru zastoupení jednotlivých typů a vlastností keramických znaků pro posouzení jejich frekvence výskytu na keramice BO.

Každá nádoba nebo střep jsou popsány kódem pro morfologické znaky, kódem pro materiál (IV.3.2.2) a zaneseny do databáze BO (viz elektronická příloha) s následující strukturou.

Popis struktury databáze BO:

- inv. č. - pořadové číslo zainventování keramiky v rámci jednoho roku
- a – některá inv. č. bývají v jednom roce dublována – odlišena písmenem za číslem
- rok – rok zainventování keramiky
- zlomek – nabývá hodnot „o“, „v“, „d“, „n“ (viz přehledná tab. 3) – „o“ značí jakkoliv velký střep, jehož součástí je celý okraj i s ukončením, „v“ je střep z výdutě, který neobsahuje ani celý okraj (může to však být hrdlo i s částí vyhnutí okraje) ani dno, „d“ je střep ze dna i s jakoukoliv částí výdutě i hrdlem a částí vyhnutí okraje (bez jeho ukončení), „n“ celá nádoba (celý průběh profilu nádoby)
- výzdoba – nabývá hodnot A1- S4 (viz přehledná tab. 1), Y - zvláštní výzdoba – vysvětlení těchto zvláštností v poli „poznámky“ (termín „více pásů výzdoby“ v tomto

poli značí více než dvě a dvě vlnovky a šroubovice na jedné nádobě; toto výzdobné schéma se koncentruje většinou na nádoby větších rozměrů) nebo nula-„0“, pokud je zlomek tak malý, že nejde určit výzdobné schéma, následuje „l“ - vlevo skloněné vlnovky, „p“ - vpravo skloněné vlnovky (nebo obě písmena, pokud je na určité nádobě jedna z vlnovek skloněná vlevo a druhá vpravo), jestliže se neobjevuje ani l ani p jsou obloučky vlnovek víceméně rovnoběžné s podélnou osou nádoby, následuje „x“, pokud se výzdobné pásy překrývají, dále „*“, jestliže jsou vlnovky ryty pozvolně (obloučky jsou zhruba širší než vyšší) a nakonec „z“, pokud se na střepu nebo nádobě objeví na dně značka (myšlena plastická, neboť technickou jsem na keramice BO z Mikulčic nenašel ani v jednom případě).

- okraj – nabývá hodnot **1-6** (viz přehledná tab. 3), **Y** nebo **0** (u zlomků „v“ a „d“, pokud nejsou slepeny či nepatří ke střepům s okrajem, tedy „o“)
- tvár – nabývá hodnot **11, 12, 21, 22** (viz přehledná tab. 2), pouze u celých nádob a tak velkých keramických fragmentů, u kterých lze určit tento tvarový typ
- ksI – zatrnutím označena keramika stupně I blučinského okruhu, ostatní nádoby patří stupni II
- hmota – nabývá hodnot **1 (1a)-4**, „Y“ - pokud neodpovídá žádné z těchto materiálových skupin nebo nula-„0“, pokud je hmota díky přepálení či uložení střepu (nádobu) ve vlhkém prostředí nezjistitelná
- točení – nabývá hodnot „l“ nebo „p“, „l“ u střepů s točením šroubovic doleva (po směru hodinových ručiček), „p“ u střepů s točením šroubovic doprava (proti směru hodinových ručiček), „0“ pokud směr točení není zjistitelný
- poznámky – vysvětlení zvláštních prvků a čísla hrobů (jen u hrobové keramiky)

Z celkového počtu asi 156000 inventovaných střepů a celých nádob na lokalitě Mikulčice – Valy, tvoří soubor keramiky BO 1397 ks, což je asi 0,9%. Jeho procentuální zastoupení bude každopádně vyšší (k tomu exaktněji viz dále v oddílu V této práce). Bylo by nutné oddělit starší starohradištní keramiku a mladší mladohradištní a středověkou, navíc některé střepy BO jsou již ztraceny – resp. se nenalézají na patřičných místech uložení v depozitáři. Na druhou stranu je však, jak již bylo zdůrazněno výše, díky značnému pokrytí

povrchu nádob výzdobou u keramiky tohoto okruhu, inventováno, tedy vybráno mezi „typické“, daleko více střepů v porovnání s jinou keramikou. Mnoho stovek menších fragmentů keramiky BO se tedy, podobně jako v případě keramiky MO, nachází ve stovkách beden s tzv. atypickou keramikou, která byla navíc z prvních několika sezón, kdy co do objemu terénních prací bohužel docházelo k nejintenzivnější terénní činnosti, kompletně či částečně skartována. Vzájemně porovnatelná kvantifikace zastoupení velkomoravských keramických okruhů v Mikulčicích i s komentářem je představena dále v oddílu V.

V následujícím souhrnu bude představeno procentuální zastoupení výše stanovených typů jednotlivých keramických znaků. Z poznání míry jejich frekvence výskytu by pak měla vzejít obecná charakteristika nejtypičtější podoby keramiky BO.

Výzdobné schéma:

Z celkového počtu 1397 kusů keramiky BO z mikulčického hradiště šlo určit celé výzdobné schéma pouze u 159 nádob a větších keramických fragmentů.

A	82ks	51,5% (A1-52ks, A2-19ks, A3-5ks, A4-6ks)
B	18ks	11,3% (B1-15ks, B2-3ks)
C	1ks	0,6% (pouze C1)
D	28ks	17,7% (D1-22ks, D2-6ks)
E	2ks	1,3% (pouze E2)
Y	28ks	17,6%

Pokud oddělíme, vzhledem k základním kódovaným výzdobným schématům, zvláštní výzdobu Y a zcela výjimečná schémata C a E, získáme následující míru zastoupení pouze v rámci často se objevujících typů A, B, D.

A, B, D celkem	128ks
Z toho A	64%
B	14,1%
D	21,9%

Z tabulek je zřejmé, že výzdobné schéma A, tedy vlnovka - šroubovice - vlnovka – šroubovice je naprosto převažujícím výzdobným typem, kdy statisticky každá druhá nádoba

BO na hradišti nese tuto výzdobu, a při porovnání s dalšími dvěma nejčastějšími schémata (B a D) vykazuje až dvoutřetinové zastoupení.

Následující výpočet se týká všech výzdobných schémat s výskytem jedné vlnovky v rámci jednoho výzdobného pásu (tedy typy A1, B1, C1, D1, E1, H1, S1 S4) oproti schématům s použitím dvou a více vlnovek jako jednoho výzdobného motivu (typy A2, A3, A4, B2, C2, C3, C4, D2, E2, H2, S2, S5). Z následující tabulky vyplývá, že výzdobné typy s použitím dvou a více vlnovek namísto jedné v rámci jednoho výzdobného pásu jsou daleko méně početné (pouze ve čtvrtině případů ze všech 1029 celých nádob a střepů, u nichž bylo možno zjistit některý z výzdobných typů A – S, ovšem tedy u inv. č. , kde není v databázi v poli „výzdoba“ uveden kód nula „0“, a také bez typů H3, S3, které nenesou vlnovku žádnou).

typy s jednou vlnovkou	777ks	75,5% z 1029
typy s více vlnovkami	252ks	24,5%

Okraje:

Pro výpočet procentuálního zastoupení jednotlivých typů okrajů keramiky BO z hradiště Valy u Mikulčic bylo použito upravené databáze, kde každá nádoba i každý keramický fragment s okrajem, byť slepený z více střepů s vlastními inventárními čísly, je brán jako jeden okraj – jedna mapovatelná položka. Díky detailnímu sledování keramických zlomků s okrajem a následnému vyčlenění (popř. přímo kompletaci) střepů, pocházejících ze stejné nádoby, lze každý okraj této upravené databáze považovat za jednu samostatnou nádobu (na rozdíl od značně unifikovaných okrajů MO je to v případě keramiky BO ještě možné, provést - pouze s minimálním nebezpečím mylného posouzení jednotlivých okrajů). Takto jsem získal typy okrajů 480 různých nádob, patřících k BO. Šest rozlišených typů okrajů 1-6 tak tvoří 94,2% všech okrajů (veškeré další typy okrajů nezařaditelné do těchto šesti typů, značené kódem Y, tvoří pouze 5,8%), přičemž jen typy 1 a 2 jsou zastoupeny v 72,3% případů, tzn., že jen jeden ze čtyř okrajů nádob BO na mikulčickém hradišti má jinou podobu než typy 1 a 2. Tyto výsledky dokazují značnou sevřenost či jakousi „jednotnost“ keramiky BO i v rozmanitosti provedení okrajů (po jisté uniformitě ve výzdobě a nevyrovnaném výpalu na jednotlivých nádobách další jev, ukazující spíše na hromadnou „velkovýrobu až sériovost ve vytváření těchto nádob, tedy na jejich dílenský původ).

Jednotlivé typy okrajů 1 – 6 jsou si ostatně velmi blízké (stačí jen změna ve vyhnutí okraje nebo jiný směr či počet seříznutí hran a okraj přechází z typu do typu), ovšem v porovnání s celkovou soudobou produkcí jsou technologicky na výši.

Celkový počet okrajů (tedy různých nádob)		480
typ 1	170ks	35,4%
typ 2	177ks	36,9%
typ 3	27ks	5,6%
typ 4	31ks	6,5%
typ 5	38ks	7,9%
typ 6	9ks	1,9%
Y	28ks	5,8%

keramická hmota:

Keramická hmota BO na mikulčickém hradišti je velmi těžce makroskopicky rozlišitelná (jsou jen malé rozdíly mezi vyčleněnými typy 1 – 4, viz oddíl IV.3.2.2). Ze všech nádob a keramických zlomků BO na hradišti (1397 ks) jich bylo materiálově neurčitelných (kód nula – „0“) 209, což činí 15%.

typ 1	393ks	33,1% z 1188 materiálově určitelných ks
typ 1a	120ks	10,1%
typ 2	25ks	2,1%
typ 3	287ks	24,2%
typ 4	132ks	11,1%
jiné, Y	231ks	19,4%

Z předešlé tabulky vyplývá, že jedna pětina všech zlomků BO, u nichž byl zjistitelný keramický znak „hmota“, je vyrobena co do keramické třídy natolik odlišným způsobem (složení keramického těsta, výpal, povrchová úprava), že není zařaditelná do žádné ze stanovených materiálových skupin (tedy keramika značená kódem Y - výjimečná typem

keramického znaku hmota). I když se jedná o poměrně velký soubor, nelze v jeho rámci vyčlenit žádnou další s hlediska keramické třídy něčím společnou skupinu. Více než dvě třetiny všech fragmentů BO (67,4%) jsou materiálově charakterizovány jako typ 1 (1a) nebo 3.

Na závěr si všimněme ještě absolutního a procentuálního zastoupení některých dalších vlastností keramických znaků.

Z celkového počtu 1370 kusů keramiky, u níž bylo rozeznatelné provedení, resp. sklon vlnovek (všechny střepy a nádoby BO bez těch, na nichž není žádná vlnovka, tedy bez výzdobných typů H3, S3, a bez některých exemplářů keramiky s výzdobou výjimečnou – kód Y, jejichž jediným motivem je šroubovice, byly zjištěny následující skutečnosti):

sklon doleva	kód „l“	623ks	45,5% z celku
sklon doprava	kód „p“	88ks	6,4%
vlnovky pravidelné	bez kódu	659ks	48,1%

velkomoravští hrnčíři tedy ryli vlnovky na nádobách BO v drtivé většině případů se sklonem doleva nebo se stranově souměrnými obloučky. Nabízí se otázka, zda by tato až zarážející recesivita v pravém sklonu vlnovek nemohla svědčit o jejich provádění levorukými hrnčíři.

Ze stejného celkového počtu kusů keramiky jako v předešlém případě (1370) vychází i procentuální podíl výzdobné vlastnosti „*“ – vlnovek, rytých natolik pozvolně, že šířka jejich obloučků přesahuje výšku. Takovýchto střepů nebo celých nádob bylo zjištěno 153, to je 11,2%. Zdá se tedy, že pro „blučinské“ nádoby je opravdu typičtější vyšší vlnovka tak, jak o tom psal už J. POULÍK (1948, 21) – neplatí to ale např. pro „líšeňský“ typ 1/54.

Ze všech 1381 kusů keramiky, u nichž se teoreticky může objevit více než jeden pás výzdoby (tedy vyjma některých střepů se zvláštní výzdobou - kód Y, kde byla zjištěna pouze jedna nepřerušovaná šroubovice), bylo 292, tedy 21,1% s výzdobnou vlastností „x“ – s částečným překrytím výzdobných pásů (vlnovky přes šroubovice a naopak).

Směr točení šroubovic byl zjistitelný ve 118 případech, z toho točení „l“ bylo na 115 nádobách a zlomcích, což činí 97,5%, točení „p“ pak pouze ve třech (!) případech (2,5%). O tomto jevu platí totéž, co v případě pravého sklonu vlnovek.

Tvarové typy bylo možno určit ze 149 keramických fragmentů (samozřejmě včetně celých nádob)

typ 11	68ks	45,7%
typ 12	51ks	34,2%
typ 21	23ks	15,4%
typ 22	7ks	4,7%

Typ 11 a 12 představuje situlovitý tvar nádob. Ten se objevuje v 79,9% případů, tedy v průměru u čtyřech z pěti (!) nádob BO v Mikulčicích. Jedná se tedy skutečně o většinový tvarový typ tohoto keramického okruhu. Nádoby z tvarovou vlastností „b“ s kódem 1, tedy s užším hrdlem v poměru k ostatním proporcím nádoby jsou zastoupeny v 61,1% případů, nádoby typu 2 v tvarové vlastnosti „b“ (tedy typy 12 a 22), se tedy jako keramika, potencionálně oproti předchozí skupině daleko vhodnější pro přímou přípravu pokrmů, objevují pouze zhruba u dvou z pěti nádob BO v Mikulčicích.

Protože u keramického fragmentárního materiálu nelze zjistit celé výzdobné schéma (pouze v lepším případě pomocné typy H a S – tedy horní část schématu u střepů pocházejících z vrchní části nádoby, nebo spodní část schématu u zlomků z dolních partií nádoby) a tento materiál nám tak nepomáhá v poznání frekvence jednotlivých výzdobných typů, bylo by možné keramické zlomky využít pouze k posouzení zastoupení podoby výzdobného motivu pro horní a dolní část nádoby zvlášť (bez ohledu na počet vlnovek v rámci jednoho výzdobného pásu, tedy bez variant x2, x3, x4).

H1	563ks
H2	59ks
H3	11ks
S1	123ks
S2	152ks

S3,S5   0ks

S4   1ks

Již z pouhého součtu keramických fragmentů z horních partií nádob je vidět značný kvantitativní rozdíl oproti počtu střepů ze spodních částí. Je to bezesporu způsobeno výběrem střepů pro inventarizaci. Fragments s okrajem, resp. z oblasti pod okrajem byly jistě pro inventování vybírány častěji než např. střepy s částmi den, kde se navíc z celého výzdobného schématu téměř vždy objevuje, jako nejnižše položený motiv, šroubovice či její část v podobě izolovaných linií, jistě pro inventarizaci méně zajímavých. Podstatně horší je ta skutečnost, že výše uvedená menší šance takovýchto rytých linií (ve skutečnosti často šroubovic, což se na fragmentech nádob bez hlubší obecné znalosti keramického fondu jen velmi těžko rozeznává)⁴² na jejich zařazení do inventované keramiky (o procesu inventarizace střepů na mikulčickém nalezišti blíže viz oddíl IV.3..2.1). výrazně zkresluje a, co do četnosti zastoupení, potlačuje v rámci výzdobných typů H a S, používaných pro popis a třídění keramických zlomků, výzdobná schémata B a D (jimž odpovídají právě nejvíce „postižené“ varianty H3 a S3).

IV.3.3 Vymezení základních morfologicko – technologických hranic u nádob BO

Při pokusu o řešení problematiky keramiky BO (jeho vzniku, vnitřního vývoje, trvání, vůbec smyslu existence takovéto svérázné skupiny nádob, a především přínosu pro poznání historie) musí být nejprve tento okruh jasně popsán, obsahově vymezen a tím vydělen z masu ostatní, a jak bývá často zdůrazňováno, zdánlivě jednotné středohradištní keramiky.

Pro výše zmíněné historické závěry a výklad, co vlastně výskyt skupiny nádob jež nazýváme BO ve své době znamenal, bychom však měli minimálně vědět, které nádoby byly vlastně vyráběny už s tím záměrem, že budou „blučinské“ – tedy něčím specificky odlišné (že ve výrobě těchto nádob určitý jednotný záměr či jakýsi společný jmenovatel byl vyplývá už ze značného geografického rozsahu jejich výskytu a přitom určité sevřenosti ve vzhledu a vlastnostech tohoto souboru keramiky), a které nádoby se této specifičnosti podobají pouze

---

⁴² I když se při studiu středohradištní keramiky ukazuje, že při rytí rýh jednoduchým rydlem je v podstatě jen minimum opravdu soustředných, spojených linií – většina jsou skutečně šroubovice, což však neplatí u rytí hřebenového, kde je situace naprosto opačná.

náhodně, bez jakéhokoliv hlubšího genetického vztahu. Nejhorší je však to, že už ze samotné povahy archeologického materiálu a nedostatku vhodných písemných pramenů, je zjišťování takovýchto skutečností, tedy bez znalosti jakéhosi pohledu zevnitř (jenž je hmotnými prameny jen těžko zprostředkováván), odhalujícího reálnou podobu takovýchto jevů, téměř nemožné.

Tento problém můžeme celkem s úspěchem připodobnit k sociálně antropologickým pohledům emik a etik. Již zmiňovaný vnitřní pohled na nějaký historický jev – tedy emický (v etnologii užívaný termín pro chápání funkce, struktury a významu nějakého jevu - fenoménu, objevujícího se nebo užívaného určitou skupinou lidí, z jejich vlastního pohledu) je z archeologicko-historického hlediska jen velmi těžko odhalován. V tomto procesu nám může obecně pomoci jediné určitá část písemných pramenů, jejichž autor pochází právě zevnitř nějaké takové skupiny, které si v textu všímá, a navíc jedná v jejím zájmu, nebo je alespoň dobře a pravdivě obeznámený s postojem této skupiny ke sledovanému jevu. V jistých případech jsou použitelné i samotné, archeology objevené, hmotné prameny, ovšem pouze v určitých specifických nálezových kontextech či v kombinacích s jinými předměty. V ostatních případech se už bohužel jedná jen o pohled zvenjšku – tedy pohled etický, který bývá (i když ne vždy musí být) zkreslen právě nesprávným chápáním nebo úplným nepochopením (v případě písemných pramenů i záměrným překroucením) existence a vlastností výše uvedeného jevu člověkem, nepocházejícím zevnitř této skupiny (někdy se však může jednat i původně o člena takovéto skupiny, ovšem nějaký čas žijícího mimo vlastní komunitu – odtrženého od jejích problémů), tedy jakýmsi pozorovatelem, i když znalost, užívání nebo chápání funkce tohoto jevu může být pro členy té které skupiny úplnou samozřejmostí.

Archeolog je však díky povaze vlastních hmotných pramenů – lidských výrobků a pozůstatků životních projevů člověka, s kterými jedinými v drtivé většině případů pracuje, ale některých i pramenů environmentální povahy (nalézáných společně ve stejných vrstvách či objektech), právě na tento etický pohled odkázán. Je tak postaven do role onoho pozorovatele a posuzovatele, protože bez zmiňovaného archeologicko-historického pohledu „zevnitř“ (tedy v našem případě hlavně fakticky bez písemných pramenů pro raný středověk ve spojení s keramikou a hrnčířstvím) možná sice dokážeme zjistit, jak se keramika vyráběla, k čemu sloužila, kde všude - snad i k jakým účelům - byla užívána, apod., ale těžko asi přímo zjistíme, co si lidé (členové skupiny) kupříkladu v raném středověku vůbec o keramice a hrnčířství (tedy tom určitém jevu, resp. fenoménu) mysleli - jak vnímali existenci keramiky, její rozdílnosti (odlišnosti jednotlivých prvků na nádobách), jak, kde, a za jakých podmínek si

ji opatřovali, jakou pro ně měla cenu, jaká byla organizace její výroby, jak vlastně vypadaly hrnčířské dílny a jak byly organizovány, jakým způsobem fungovala distribuce keramiky, jak se projevovала konkurence mezi jednotlivými výrobci nebo dílnami, jaké bylo sociální postavení hrnčířů v rámci společnosti, jaký byl vztah hrnčířství k dalším řemeslům a jaký mělo vůbec hrnčířství statut a (z toho vyplývající význam) v rámci ekonomiky raně středověkého feudálního státu.

To jsou otázky, jejichž poznání by mělo být cílem archeologické práce a právě proto zavádíme pojmy jako keramický okruh, typ, znak, atd., protože můžeme vytvářet jen takové kategorie, které vycházejí přímo z omezených možností, jež nám dávají archeologické hmotné prameny, a z našich představ a odhadů skutečného významu funkce a postavení keramiky a hrnčířství v rámci společnosti, ekonomiky ,či dokonce struktury státní správy. Následný popis a třídění archeologického materiálu do takovýchto vyčleněných kategorií však musí sloužit jen jako prostředek nebo pomůcka k řešení všech historických otázek vznesených v předešlém textu, ne jako cíl archeologické práce, i když jedině na základě dobré znalosti materiálu (ze kterého vždy musíme zprvopočátku vycházet) a hledání cest jak využít informací v něm skrytých (ale i informací terénních, vyplývajících z uložení jednotlivých nálezů a ze vztahů mezi nimi, na což vlastně poukazuje kontextuální archeologie) můžeme takové otázky řešit. Je jasné, že tím pádem odhalujeme historickou realitu jakoby z „druhé strany“, ale je to zřejmě jediná cesta, jak se jí dopátrat; a když už není zaručeno, že je to v praxi možné, alespoň se jí co nejvíce přiblížit. Bez snahy o řešení těchto problémů se archeologie vrací vlastně do dob starožitnictví – jehož cílem bylo třídění, popis a prezentace těch „nejhezčích“ a nejpřitažlivějších nálezů.

Myslím, že jednou z možností, jak nalézt cestu ze zajetí etického pohledu, a zodpovědět tak několik otázek uvedených výše, je odhalit metodiku (ať už archeologickou, nebo z využitím znalostí a pomoci jiných oborů) rozlišování již výše zmíněných „přirozených“ typů – tedy nádob, vytvořených společným výrobcem. Odhalení výskytu stejné keramické třídy na různých lokalitách by totiž bylo velmi důležitým poznatkem, neboť v konfrontaci s morfologickými vlastnostmi bychom si mohli udělat lepší obrázek o celkové šíři keramické produkce jednotlivých výrobních center a mohlo by to pozměnit i celý náš náhled na problematiku chápání významu okrajů tvarů, a zejména výzdoby při určování keramických typů a skupin, a mohli bychom tak ukázat, jak široké typologické spektrum těchto morfologických znaků mohl používat jeden hrnčíř nebo společná dílna či jaké jsou rozdíly mezi hrobovou a sídlištní keramikou stejného „genetického“ původu. To vše by mohlo výrazně změnit dnešní názory na metodologii zpracování raně středověké keramiky a zejména

náš pohled na interpretační složku problematiky keramických okruhů a vlastně i na strukturu, vztahy, význam, možná i organizaci řemeslné výroby raně středověkého státního útvaru - v tomto případě Velké Moravy.

K řešení výše uvedených otázek, týkajících se obecně výskytu keramiky v archeologických pramenech a historie hrnčířství, by mohlo přispět právě studium skupiny nádob, které nazýváme BO. Tyto nádoby jsou díky své relativně snadné odlišitelnosti (v porovnání s jinou středohradištní keramikou) přímo exemplárním příkladem, na němž lze ukázat, jak obecně pracovat s keramikou, s čím lze při jejím zpracovávání počítat, co je třeba sledovat a co naopak můžeme například přestat pokládat za důležité, apod. Můžeme takto dobře zkorigovat naše představy o tom, co to je keramický okruh, typ, stejně jako oprávněnost používání těchto klasifikačních pomůcek při archeologické práci s keramickým materiálem. Na tomto místě je třeba opět připomenout, že keramika BO je svým charakterem velmi nápadná a zdánlivě ještě od zbytku keramické masy lehce oddělitelná. Přesto není jednoduché pojmenovat, v čem jsou vlastně její odlišnosti, a jak vypadají jednotlivé keramické znaky na těchto nádobách. To vyžadovalo prohlédnutí velkého množství materiálu a výsledek je vlastně popsán v předchozím oddílu. Složitější problém nastává při rozhodování, zda ta která nádoba patří či nepatří k tomuto okruhu.

Každá nádoba je charakterizována několika keramickými znaky pro morfologii a technologii; pokud tedy všechny tyto znaky odpovídají popisu většinových keramických znaků BO v předešlé kapitole, je příslušnost k BO naprosto zřejmá. Jiná situace nastává, když se na nádobě vyskytnou některé prvky, které jsou něčím výjimečné. Pro rozhodování o příslušnosti k nějakému keramickému okruhu obecně není důležité **kolik** keramických znaků je odpovídajících, ale **kteřé**. Vypovídací hodnota a důležitost jednotlivých keramických znaků, na nádobách rozlišovaných, totiž nemůže být v tomto procesu stejná. Současně je třeba přihlídnout hlavně k formě a provedení „čistých“ typů těchto keramických znaků (tedy typů, jež můžeme nazvat většinovými a které budou plně odpovídat obecnému vymezení keramických znaků toho kterého okruhu tak, jak jsem to učinil pro BO výše). Stěžejními keramickými znaky, které primárně určují příslušnost nádob k BO, jsou technologie vytváření nádob a výzdoba.

Pokud se snažíme podat jakousi definici hranic BO musíme vycházet přímo z keramického materiálu tak, jak se ve skutečnosti ve všech směrech projevuje bez ohledu na všechny teorie a hypotézy, týkající se otázky vlastního významu výskytu nádob tohoto okruhu. Zároveň také ovšem musíme pro tuto definici použít těch nejfrekventovanějších (již zmíněných většinových) typů jednotlivých keramických znaků, abychom odlišili, co je pro

BO typické a co je pouze ojedinělým jevem.

Při studiu literatury, zmiňující se nebo týkající se keramiky tzv. blučinského typu a při práci s vlastním keramickým materiálem se výrazně projevují dvě skutečnosti, které zásadně ovlivňují vymezení a tím i celkové pojetí BO:

1. - Nádoby a střepový materiál, který se liší od standardu popsaného v předchozím oddílu této práce v některých keramických znacích, přičemž „celkový vzhled“ nádob a zejména vysoká technologická úroveň jejich vytváření je totožná (chybí například vlnovka jako jeden ze dvou základních prvků výzdoby, nebo se objevují přímo prvky jiné, doplňující typický „blučinský“ motiv, jako vrypy, hřebenová vlnice, apod., vyskytují se jednodušší či přímo jiné typy okrajů, atd.).

2. - Nádoby, které nesou všechny nebo většinu morfologických keramických znaků charakteristických pro BO, ovšem v kvalitativně nižším až primitivním technickém provedení a keramické třídě, ve které dominuje hrubé technologické zpracování nádoby samotné (nepravidelnosti v celkové stavbě nádob, nepoměr jejich jednotlivých proporcí, značná masivnost stěn a dna, popř. nedostatečná povrchová úprava, apod.) často v kombinaci s hrubým složením materiálu.

U první skupiny nádob můžeme předpokládat jejich stejný genetický původ s keramikou, jejíž všechny typy keramických znaků odpovídají intervalům, obecně vymezeným pro jednotlivé keramické znaky nádob BO v oddílu IV.3.2.2 Lze je proto považovat za výrobek stejných dílen či hrnčírů, neboť jsou prakticky totožné v celé keramické třídě (v mém pojetí tedy nejen v technologii výroby nádob, ale i v keramické hmotě v rámci jedné lokality nebo určitého mikroregionu). Musíme tedy pouze najít způsob, jak odhalit mechanismus jejich včlenění do rámce BO - resp. stanovit, za jakých podmínek tak lze učinit.

V případě druhé skupiny nádob, jejichž celkově nižší technologická úroveň provedení jednotlivých keramických znaků nabádá k domněnce o jiném původu vzniku těchto nádob, než v rámci specializované dílenské „velkovýroby“ či z dílny samostatně pracujících, leč profesně zdatných hrnčírů, je pak třeba vysvětlit existenci rozdílů oproti keramice bezpečně náležející BO, objasnit důvody vzniku takovýchto nádob a odhalit jejich vztah ke keramice BO a postavení v rámci celého soudobého keramického horizontu (vysvětlení tohoto pojmu viz BOHÁČOVÁ 1995, 125; BOHÁČOVÁ - ČIHÁKOVÁ 1994, 176, 179).

Existence těchto dvou skupin nádob, dále nádob, které nesou všechny keramické znaky v provedení plně odpovídajícím obecné definici jednotlivých keramických znaků, a nádob, u kterých se této definici vymyká například jen jeden keramický znak, vede k tomu, že

je třeba zavést určité „kvalitativní stupně“, prostřednictvím kterých bude možné vymezit vlastní hranice BO a jeho postavení vzhledem ke keramice, která pouze svými jistými symptomy evokuje „blučinský ráz“.

Pro keramiku BO jsou, jak bylo uvedeno výše, stěžejní dva základní keramické prvky - technologická úroveň zpracování a výzdoba. Nádoby spadající do tohoto okruhu musí být tedy charakteristické vysokou kvalitou zpracování, přesnou tektonikou nádob a stejnoměrnou tloušťkou stěn, svědčící o dokonalém zvládnutí určitých výše zmíněných technologií výroby nádob na hrnčířském kruhu, vynikající povrchovou úpravou nádob a často technicky rutinovaným ztvárněním morfologických prvků (tedy v případech, kde se morfologie prolíná s technologií, jak už zde bylo řečeno) - složitější „ostrou“ profilací okrajů a pravidelností v provedení výzdoby, které je zřetelně na vyšší úrovni v porovnání s ostatní běžnou keramikou (vyjma MO a snad i skupiny nádob pomoravského okruhu). Výzdoba se vyznačuje kombinací výrazných vlnovek a šroubovic, provedených jednoduchým rydlem, tedy motivů, které se na ostatním soudobém keramickém materiálu na Moravě v podstatě neobjevují, představujících tak v rámci středohradištního období určité novum.

Kromě nádob splňujících v jednotlivých keramických znacích obecnou definici těchto znaků z oddílu IV.3.2 musíme tedy k BO přiřadit i všechny nádoby, které souhlasí v obou výše zmíněných znacích (výzdoba + technologická úroveň vytváření) ale vykazují rozdíly ve znacích ostatních (např. jednoduše hraněné okraje, nádoby s níže položenou nejvyšší výdutí – tedy typy 21 a 22, apod.).

Dále pak i nádoby, které vykazují určité výjimečnosti ve výzdobě při zachování celkového pojetí typické „blučinské“ výzdoby (tedy výzdobných typů A-E) a zároveň typického provedení všech dalších keramických znaků. Jedná se například o následující výzdobné varianty (s pomocí publikovaných i dosud nezveřejněných nádob BO z velkomoravských pohřebišť mimo mikulčické hradiště):

- doplnění výzdoby šikmými vrypy (typ „Prušánky 1“, viz dále) doplnění výzdoby vypíchanými krokvicemi (nádob z hrobu III v Blučině- POULÍK 1948, tab. XLVI, 1, 1a)
- nahrazení typické jednoduše ryté vlnovky jiným výzdobným prvkem - mnohonásobnou vlnovkou (nádob z hrobu 29 ve Velkých Bílovicích – MĚŘÍNSKÝ 1985, obr. 24), vrypy (nádob z hrobu 1177, inv.č. 1029/70 z mikulčického hradiště)
- nahrazení ryté vlnovky vlnovkou vypíchanou z jednotlivých bodů (nádob z pohřebiště v Rebešovicích - POULÍK 1948, tab. LXXI, 6)
- úplné vypuštění vlnovky (vek), kdy výzdobu nádoby tvoří pouze šroubovice (viz např.

nádoba inv. č. 3965/87 z hrobu č. 1804 z mikulčického hradiště)

- více než dvojnásobné střídání pásů vlnovek a šroubovic (tak jako je tomu u výzdobného typu A), které se váže v podstatě jen na velké nádoby, takže může jít o jakési zmnožení výzdobného typu A (nebo přechodu mezi typem A a C – poslední výzdobný motiv může být i vlnovka při doplnění schématu výzdobného typu A je o další – třetí pás vlnovky-vek) snad z důvodu větší plochy potencionálně vhodné k pokrytí výzdobou - logicky však může vycházet i z výzdobného typu A nebo C
- výzdoba nepřesahuje polovinu nádoby za dodržení všech ostatních typických keramických znaků (často například u nádob z Dolních Věstonic, zařaditelných k BO), a pod.

Je zřejmé, že je takto jakoby popíráno vymezení keramického znaku výzdoby u blučinských nádob, z kterým jsme se seznámili výše, ale nebýt těchto výzdobných zvláštností, řadily by se díky ostatním souhlasným keramickým znakům takové nádoby k BO jednoznačně, bez jakýchkoliv pochyb. Nejsložitější rozhodování nastává v případech nádob, které při zachování stejné technologické úrovně výroby a těchto zvláštnostech ve výzdobě postrádají více typických keramických znaků BO (jak vyplývá z definice v oddílu IV.3.2.2), přestože tyto jsou ještě poměrně dobře technicky provedeny.

Jsme totiž opět u toho, že předměty a nástroje vyráběné lidskou rukou a řízením lidského mozku jsou konec konců jedinečné a neopakovatelné. Právě proto v archeologii – jako společenské vědě, která s těmito lidskými výrobky převážně pracuje, musíme chápat něco jako definice poněkud jinak než například v matematice či jiných přírodních vědách. Protože asi těžko exaktně odstupňujeme zkušenost a zručnost jednotlivých výrobců, tedy v našem případě hrnčířů a nelze si (alespoň zatím?) dost dobře představit, že bychom někdy dokázali převést do matematické podoby jejich momentální psychické rozpoložení při výrobě té které nádoby (což jsou bezpochyby dva nejdůležitější momenty ovlivňující „výjimečnost“ resp. odlišnosti ve vzhledu, vlastnostech či fungování lidských výrobků od „většiny“, dané ať už tradicí či vznikající z jakéhokoliv jiného důvodu). Nelze se tedy vyhnout určité subjektivitě, neboť při rozhodování o příslušnosti nádob k BO musíme postupovat jednotlivě případ od případu a posuzovat tyto sporné nádoby s přihlédnutím k jejich celkovému vzhledu v porovnání s keramikou ze stejné lokality či ze stejného přirozeného regionu, u níž není pochyb, že ji lze k BO řadit.

Je sice možné zavést určitá pevná kritéria pro všechny keramické znaky, stanovit kolik těchto znaků z celkového počtu zaručuje příslušnost ke keramickému okruhu bez ohledu na to o které znaky jde (např. jakoukoliv kombinaci čtyř definic odpovídajících keramických znaků z celkového počtu šesti, jenž budeme na keramice rozlišovat), toho se striktně držet, a

ostatní nádoby z úvah vyřadit. Myslím si však, že nebezpečí zkreslení skutečnosti je v takovémto případě daleko větší než pokud svolíme k jisté subjektivitě při posuzování jednotlivých „sporných“ nádob, vedoucí k rozhodnutí o jejich příslušnosti či nepříslušnosti k určitému keramickému okruhu, i za cenu toho, že v některých konkrétních případech se rozhodneme nesprávně, a takto označený výrobek potažmo nádoba nemá, z hlediska historické skutečnosti, z ostatním vyčleněným keramickým zbožím žádné logické ani genetické spojení (další budoucí podrobný výzkum může tyto chyby výrazně zkorigovat). Při používání prvního způsobu totiž uměle přiřazujeme výsledkům lidského konání spíše vlastnosti strojní výroby a hrozí tak schematizování, zjednodušování a vytváření modelů, které potírají původní mnohotvárnost až neopakovatelnost některých prvků. Pokud jsou pak takto získané výsledky součástí dalších interpretací, mohou díky této nežádoucí objektivizaci zkreslovat historické závěry (týkající se nejen sledovaného problému, ale i problémů jiných) výrazněji, než je tomu v případě druhém.

IV.3.4 Shrnutí vymezení BO

Základním předpokladem je shoda s definicí (viz část IV.3.2.2) v technologické úrovni výstavby nádob včetně vysoké kvality provedení morfologických znaků a za dodržení celkového výzdobného schématu (v rámci typů vymezených v definici keramického znaku výzdoby, viz tamtéž). K BO tedy můžeme řadit nádoby, které:

- splňují výše zmíněné podmínky a ve všech morfologických znacích vykazují většinové typy vyplývající z definice v oddílu IV.3.2.2 a IV.3.2.3 (výzdoba A-E, okraje 1-6, tvar 11, 12)
- splňují výše zmíněné podmínky, v morfologických znacích vykazují většinové typy vyplývající z oddílu IV.3.2.2 a IV.3.2.3 (výzdoba A-E, okraje 1-6, tvar 11, 12), přičemž jeden z těchto znaků může mít zvláštní provedení (buďto zvláštnosti ve výzdobě, jiné typy okrajů včetně jednoduše seříznutých, tvar jakýkoliv)
- splňují výše zmíněné podmínky, ve výzdobě se objevují zvláštnosti a jeden ze dvou zbývajících morfologických znaků vykazuje většinový typ vyplývající z definice v oddílu IV.3.2.2 a IV.3.2.3 (okraje 1-6, tvar 11, 12), druhý může být jakýkoliv.

Za splnění shora uvedených podmínek lze řadit k BO i nádoby s ostatními kombinacemi, avšak až po zhodnocení celkového vzhledu těchto nádob a jejich porovnání s nádobami, (nejlépe ze společného naleziště) u nichž je příslušnost k tomuto okruhu jasná.

Nejlépe lze prokázat šíři keramické produkce úzce geneticky svázané s keramikou BO (nebo zcela přirozeně vyráběné hrnčíři zároveň s tím, co my oddělujeme a chápeme samostatně jako BO) a tím i oprávněnost řazení nádob s výjimečnými znaky k tomuto okruhu, na přirozených keramických typech, tedy na skupinách nádob, u kterých lze předpokládat jednoho konkrétního společného výrobce. Při mém studiu nálezového fondu keramiky (které nebylo bohužel z mnoha mnou neovlivnitelných důvodů dostatečné, co do šíře záběru ani z hlediska časových možností), jež by mohla být dle literatury řazena k BO, se mi podařilo vydělit tři takovéto keramické typy.

- **typ „BO - Prušánky 1“** - 4 nádoby (hroby 100, 269, 350, 372, - vyobrazení KLANICA 2006) charakteristický zvláštností ve **výzdobě** – k většinovému schématu (tříkrát A1, jednou B1 u malé nádoby) přidány jednotlivé vrypy, narůstající zleva doprava, umístěné vždy nad horní vlnkou, resp. tvořící nejhořejší výzdobný motiv, **okraj** vždy typ 1, **tvár** různý, **hmota** – jemná, povrch hladký, barva tmavohnědá až černá s hnědými až oranžovými skvrnami (velmi se blíží mikulčickému typu hmoty 1a - liší se jen barvou, jež je více dočerna).

- **typ „BO - DV 1“** – pohřebiště Dolní Věstonice, Mušov, 6 nádob

Keramika BO z pohřebiště v Dolních Věstonicích „Na pískách“ by mohla tvořit jistou keramickou skupinu „Věstonice“ (ve smyslu pojetí J. BUBENÍKA - J. FROLÍKA 1995), charakteristickou masivnějším provedením těla nádob (např. narozdíl od hrobové keramiky Mikulčic – Valů, Panského, Prušánek, či Josefova i v porovnání s některými lokalitami z Poulíkovy „blučinské oblasti“), výzdobou, jež je často ukončena kolem poloviny výšky nádoby, jednodušším provedením (jednoduchým hraněním) okrajů, spojeným s jejich častým velkým vyhnutím, a dvěma variantami jednoho typu hmoty

- hmota **„Věstonice 1“** – silně ostřená pískem s příměsí slídy, jemná až na větší kaménky – nad 1 mm jen velmi řídkce rozptýlené, barva béžová - hnědorůžová až světle hnědá s šedými až černými skvrnami, povrch krupičkovitý,

- hmota **„Věstonice 1a“** – kód **„v1a“** – stejné, jen povrch je jemnější na omak

typ „DV 1“ z Dolních Věstonic podléhá této keramické skupině – vyznačuje se především nezaměnitelným specifickým rukopisem výzdoby (v rámci lokality), a hmotou Věstonice 1a

typ „DV 1“ z Mušova nese stejné rukopisné provedení výzdoby jako u nádob z Věstonic, hmotu lze podle popisu v publikaci („na omak jemně drsná“) spojit také s typem Věstonice 1a

- **typ „BO - Mik 1“** – Mikulčice – Valy, 7 nádob a střepový materiál (viz tab. 39-40), + jedna nádoba z Dolních Věstonic (!)
vyznačuje se především nezaměnitelným provedením vlnovky, jež jsou abnormálně strmé, vysoké a někdy i značně překlopené, výzdobnými schémata D a E (tedy začínající šroubovicí, ne vlnovkou), jednotným typem okraje (!) 3, charakteristickou kóničností tvaru nádob, ne však sevřeností v použití keramické hmoty. K tomuto typu je třeba řadit i dvě nádoby (tab. 39:4, 5), které nesou naprosto shodné znaky s výše uvedenými, avšak s odchylkami ve výzdobném schématu. Jedna z nádob je zdobena jen šroubovicí, druhá také – navíc s šikmými (zleva doprava rostoucími) vrypy v podobě konvexních čoček pod hrdlem (nejvýše položený výzdobný prvek). S velkou mírou pravděpodobnosti lze k tomuto typu přiřadit i nádobu 105/48 z hrobu 388 na pohřebišti v Dolních Věstonicích (!), která má také onen charakteristický tvar, hmota je prakticky shodná s materiálovou skupinou 1a z Mikulčic, (materiálově se tato nádoba absolutně odlišuje od ostatní keramiky z Dolních Věstonic), okraj opět typu 3, výzdobné schéma C2 se zvláštním provedením šroubovice.

Výskyt těchto vyhraněných typů jasně podporuje teoreticky zvolená kritéria řazení nádob k BO, popsaná výše - tedy včetně nádob, nesoucích některý ze zvláštních typů keramických znaků, při zachování ostatních ve většinovém provedení (například často se na keramice, s jinak typickými „blučinskými znaky“, objevuje výzdoba pouze šroubovicí po celé obvykle jinou výzdobou pokryté ploše nádoby, právě jako u typu BO-Mik 1).

K těmto typům v rámci BO je třeba jednoznačně přiřadit i již zmiňovaný „typ 1/54“ z hradiště Staré Zámky u Líšně a některých dalších okolních lokalit, jestliže ne jako typ, pak minimálně v podobě keramické skupiny.

Podobně je nutné chápat jako součást BO i soubor nádob z Nitry-Lupky (CHROPOVSKÝ 1959; 1962; nověji VLKOLINSKÁ 1995). Díky vstřícnosti I. Vlkolinské jsem měl možnost přímo porovnat tyto nádoby s keramikou BO z Moravy. Hlavním rozdíly jsou zcela bez překvapení v technologické složce. Složení keramická hmoty a způsob výpalu se odráží v hnědých odstínech nitranských nádob, čímž se výrazně odlišují od černošedých až šedočerných odstínů, typických např. pro keramiku z Mikulčic. Stejně tak technologická úroveň provedení nádob, které jsem měl možnost shlédnout, leží v jakémsi průměru v rámci BO, ovšem ani v jednom exempláři nedosahuje kvalit nejlépe provedených kusů z Moravy (tedy kvalitativního stupně I, viz dále). Výraznou podobnost představuje technologický detail zapravování přechodu hrdla v okraj na vnitřních stranách nádob, který se objevuje i na mikulčické keramice BO. Typologická shoda keramiky z Nitry-Lupky s keramikou BO byla viditelná již jen z publikovaných obrázků.

Jak jsem již uvedl výše je třeba zavést v rámci BO tzv. kvalitativní stupně, které vyjadřují celkovou úroveň provedení všech keramických znaků na nádobách (termín technologická skupina by zněl možná lépe, ale byl by poněkud zavádějící, neboť nejde jen o kvalitativní úroveň technologických znaků rozlišovaných na nádobách, ale i o technické provedení znaků morfologických, tedy o jakýsi průnik technologické stránky do morfologické složky posuzování keramiky). Prostřednictvím těchto kvalitativních stupňů pak lze vydělit vlastní keramiku BO a nádoby, které sice vykazují určité podobnosti s tímto okruhem, ale ve skutečnosti mohou mít jiný genetický původ.

Kvalitativní stupeň I BO představuje zatím jen pracovní vyčleněný soubor nádob s nejvyšší úrovní provedení jednotlivých keramických znaků (naprosto přesná stavba nádob, pravidelnost v tloušťce stěn, složitěji profilované okraje v modifikacích s vytaženými hranami a prožlabeními, vysoké pravidelné vlnovky – ne tedy v provedení s kódem „*“ - viz výše - a husté stejnoměrně ryté šroubovice), v typech, které podléhají definicím keramických znaků v oddílu IV.3.2.2 a které jsou navíc většinové (výzdoba A-E, okraje 1-6, tvarové typy 11 a 12, apod.). Jedná se ve všech směrech o nejkvalitnější (a „nejtypičtější“) nádoby v rámci BO vůbec. Pro řazení nádob k této skupině, která svou celkovou kvalitou provedení vyčnívá již v rámci vlastního BO, natož pak v porovnání s ostatní keramikou soudobého keramického horizontu, je však absolutně nutná bezprostřední fyzická znalost keramického pramenného fondu BO (nejde to posuzovat jen na základě vyobrazení a popisu nádob v literatuře). Měl jsem však dosud možnost seznámit se pouze z jeho menší částí, a proto nechci o této skupině nádob zatím vynášet žádné kategorické soudy (myslím si však, že vydělení této skupiny nádob z ostatní keramiky BO odpovídá, alespoň v této fázi poznání, jejímu zvláštnímu postavení v rámci tohoto okruhu). Rozpoznat kvalitativní stupeň I BO se mi podařilo zejména na základě sídlištního materiálu z mikulčického hradiště, ale ojediněle se tyto nádoby vyskytují i na pohřebištích.

Všechny ostatní nádoby, nesoucí keramické znaky jak plně ve shodě s definicí v části I, tak ve variantách zmíněných v této kapitole, lze tedy řadit k BO jako kvalitativní stupeň II (včetně výše uvedených keramických typů a skupin). Oba kvalitativní stupně I a II pak tvoří vlastní BO.

Je však třeba si ještě všimnout, jak již bylo zmíněno výše, nádob, které svými morfologickými znaky spadají do BO (dokonce jsou mnohdy totožné - co do vnější podobnosti, ne však co do kvality jejich provedení - s většinovými typy). Z technologického hlediska jde v porovnání s nádobami vlastního BO stupňů I a II o nezvládnutí souměrnosti těla nádob a jednotlivých proporcí, nedokonalou úpravu povrchu nádob vně i uvnitř, značnou

tloušťku stěn vzhledem k výšce nádoby, nezapravené technologické stopy po výrobě, apod. Velká část nádob je přímo dělána v ruce, nebo jen zhruba obtáčena (z vnějšku a často jen v horních partiích nádob). Provedení jednotlivých morfologických znaků vykazuje v některých případech až křečovitou snahu po napodobení těch nejkvalitnějších nádob vlastního blučinského typu (nepravidelně ryté vlnovky i šroubovice, někdy až hybridní tvary nádob, okraje neuměle napodobující modifikace složitě profilovaných typů 1-6). Pro příklad mohou sloužit 2 nádoby z Dolních Věstonic - 205-635/8/56 z hrobu 635 (tab. 42:2) a D.V. 164-106/47 z hrobu č. ? (tab. 42:3) nebo nádoba z hrobu č. 7 z pohřebiště v Bukovanech (tab. 42:1).

Pro tyto nádoby tedy zavádím termín kvalitativní stupeň III, který však už není součástí vlastního BO, ale je k němu jaksi přimknutý, protože sice vykazuje jisté shodné prvky, ale díky snaze o vnější podobnost jednotlivých keramických znaků, avšak nízké úrovni jejich technologického provedení (což je ostatně velmi typické při procesu napodobování; lze to dobře srovnat například s lidovou plastikou a jejím napodobováním originálních předloh vyššího umění), můžeme u ní předpokládat jiný genetický původ než u nádob vlastního BO - tedy kvalitativních stupňů I a II.

Při řazení nádob ke kvalitativnímu stupni III lze vycházet jedině z podobnosti v „blučinském“ výzdobném schématu, neboť se vesměs jedná o nádoby v ruce robené nebo nedokonale vytvářené na kruhu, tedy o symptomy typické pro „podomáckou“ výrobu, u níž se nepředpokládá žádný vnitřní vývoj, a která je ve své podstatě díky izolovanosti a prakticky mizivému vlivu na okolní výrobu netříditelná (POULÍK 1948, 30, MĚŘÍNSKÝ 1985, 55, MACHÁČEK 2001,), neboť je neopakovatelná v každém jednotlivém exempláři. Je však nutné sem alespoň prozatím řadit i nádoby, které jsou vytvářeny relativně kvalitně na hrnčířském kruhu, ale nesou více zvláštních typů keramických znaků než je vymezeno pro vlastní BO výše. Je jasné, že i zde existuje riziko, že jisté nádoby budou řazeny (zejména pokud jde o hodnocení keramiky pouze na základě literatury) k III. stupni BO, například jen pro podobnost v celkovém výzdobném schématu, přestože ve skutečnosti mohlo jít o naprosto náhodnou shodu ve výzdobě (o náhodný nápad hrnčíře), která nemá geneticky, popř. ani chronologicky žádný vztah k BO (srov. STAŇA 1960).

Kvalitativní stupeň III je více méně záležitostí venkovských pohřebišť, protože např. z materiálu mikulčického hradiště, který jsem měl možnost podrobněji studovat, pochází jen několik keramických fragmentů, zařaditelných do tohoto stupně. Pro celkové nedostatečné poznání sídlišť odpovídajících středohradištním pohřebišťům je těžké rozhodnout, zda je tato skutečnost odrazem rozdílné kvalitativní úrovně keramiky sídlištní a hrobové či zda je to

výraz rozdílu v keramické produkci center a venkovského prostředí (srov. HRUBÝ 1955, 141, STAŇA 1960, 286). Každopádně je keramika ze sídlišť, řazená ke III. stupni BO kvalitativně (zejména co do technologie utváření nádob) na celkově vyšší úrovni než keramika stejného stupně nacházená v hrobech. Podobně i průměrná kvalita nádob v rámci stupně II (tedy celého BO vyjma málo početného kvalitativního stupně I) je v sídlištním materiálu vyšší než na pohřebištích (dobře je to patrné např. na materiálu ze sídliště v Dolních Věstonicích (KLÍMA 1985).

K samotnému BO tedy skutečně můžeme řadit pouze nádoby kvalitativních stupňů I a II, zvláště když se všeobecně v literatuře předpokládá (a vyplývá to jednoznačně i z mé vlastní znalosti keramického materiálu), zejména díky celkové kvalitě zpracování, výroba nádob BO v organizovaných hrnčířských dílnách (neberme nyní ohled na to, jaký má tato keramika původ a kde). Protože právě vysoká technologická úroveň výstavby nádob a kvalita v provedení jednotlivých morfologických keramických znaků, je to, co tuto skupinu nádob vyděluje z ostatního materiálu jako určitou zvláštnost a co ji vlastně i dostalo do popředí zájmu slovanské archeologie, a jen tak můžeme zatím uspokojivě vysvětlit jejich tak vysokou celkovou technickou úroveň zpracování, tolik typickou právě pro tuto keramiku. Nádoby kvalitativního stupně III bychom pak mohli nazývat deriváty BO, což byl termín dříve v literatuře, ne vždy se stejným významem používaný, vesměs pro nádoby blučinského „typu“ (chápaného většinou velmi úzce prakticky v rozměrech nynějšího kvalitativního stupně I) právě se zvláštnostmi v keramických znacích či pro nádoby blučinský typ připomínající, ovšem s nízkou technologickou úrovní provedení (pojem deriváty blučinského typu v sobě tedy zahrnoval jak nádoby kvalitativního stupně II, tak i III). Pokud se v budoucnu potvrdí, že kvalitativní stupeň I netvoří žádnou organickou keramickou skupinu, ale jedná se pouze o prostý výběr nejkvalitnějších nádob BO, vyrobených jednoduše zdatnějšími hrnčíři – nebude tedy již vyčleňován jako samostatný soubor, bude možno dále pracovat jen s termíny „vlastní keramika BO“ (nynější stupeň I a II) a její „deriváty“ (stupeň III).

Při vymezení BO tedy prozatím vycházejme, z předpokladu, že nádoby, které tímto termínem (v rámci snahy o archeologicko - historické zhodnocení významu keramiky, jejím místě v tehdejší společnosti a mechanismech její výroby, užívání a zacházení s ní) nazýváme, vznikaly jako produkty specializovaného hrnčířského řemesla. Přestože zatím nelze jednoznačně prokázat původ této svérázné keramiky, je neoddiskutovatelným faktem, že její vysoká kvalita zpracování, poměrně jednoduchý až invenčně chudý (ČERNOHORSKÝ 1953, 228), avšak technicky dobře provedený výzdobný motiv i zdánlivý nevelký sortiment typů okrajů odpovídá spíše typickému charakteru určité profesionální velkoprodukce až sériovosti

při výrobě, než výrazu „lidového“, v jednotlivostech originálního umění. prostých obyvatel určité oblasti Moravy (viz teorie J. POULÍKA 1948).

Uvažujme tedy pracovně o možnosti, že původní záměr vyrábět tyto nádoby vychází přímo z nějakých hrncířských dílen, sdružujících specializované „profesionální“ hrnčíře.

IV.4 Mikulčický keramický okruh (historie bádání, charakteristika a kvantifikace keramických znaků, definice)

IV.4.1 K historii bádání

Na rozdíl od BO, který byl alespoň nějakým způsobem popsán vlastně hned v první soubornější práci, která se přímo této keramice věnovala (POULÍK 1948), je geneze vydělení MO podstatně komplikovanější a orientace v této problematice je bohužel dosud velmi nepřehledná.

Není zřejmě náhodou, že poprvé si specifika keramiky MO (znovu zdůrazňuju, že pod tímto termínem do roku 2001 nikde v literatuře nefigurovala a bohužel leckdy ani potom, viz dále) povšiml, podobně jako v případě BO, opět J. Poulík ve své první souborné práci, představující výsledky prvních tří sezón mikulčického výzkumu (POULÍK 1957). První publikovaná kolekce této keramiky (tamtéž, obr. 107 – foto z nárysu a 108 - profily) je, možná jen náhodou, poměrně signifikativní ukázkou její základní charakteristiky. Hlavním problémem je autorova zjevná chyba v datování této keramiky. V roce 1957, na počátku budoucích zásadních objevů velkomoravské kultury, nemohl mít J. Poulík představu o technologické úrovni velkomoravského hrncířství, přestože se keramikou dříve zabýval. Jeho poznání však bylo spojeno s hrobovou keramikou, která jednoduše v globálu zdaleka nedosahuje technologické úrovně spotřební keramiky deponované v prostoru sídlišť. Zástupce keramiky MO spojil Poulík s jeho VII, nejmladším horizontem osídlení v prostoru 2. kostela, který měly představovat relikty dřevěných, nejspíše srubových staveb s kamennými podezdívkami a krby, stratigraficky ležících nad hroby (patřící podle autora ke 2. kostelu) i nad destrukcí kostela (POULÍK 1957, 258, 260). Při Poulíkově pokusu o absolutní dataci jím vydělených horizontů na zkoumané ploše v okolí 2. kostela (tamtéž 332), který však byl v té době jednoznačně předčasný (znalost celkové struktury hradiště, specifik nálezových situací na mikulčickém hradišti, nevyhodnocené stratigrafie - především hrobů) a postavený na odvození tehdejší příliš vysoké datace některých vybraných hrobových nálezů, „zbyl“ na

závěrečný VII. horizont až interval 975-1100. Keramiku MO tak autor, vzhledem k její vysoké technologické úrovni (tehdy pro Poulíka neslučitelné s úrovní středohradištní keramiky), interpretoval jako místní specifický hrnčířský projev mladohradištního období, zcela odlišný od již tehdy známé typické moravské mladohradištní keramiky s vytaženými okraji z hradišť moravských údělníků. Tato keramika se na mikulčickém hradišti také vyskytuje (v některých později zkoumaných plochách poměrně hojně, viz POLÁČEK 1998), její celkové rozšíření a množství však ukazuje již jen na sporadické osídlení mikulčického hradiště v této době. Později J. Poulík, patrně již pod vlivem rozšířeného pohledu, který umožnil další extenzivní výzkum, své původní datování zástupců MO poněkud přehodnotil (a zároveň zamlžil – jde o situaci pod troskami 6. kostela, některé jedince keramiky MO již Poulík považuje za velkomoravskou keramiku, viz POULÍK 1963, 68-69) Stratigrafická pozorování spojená s prvními nálezy keramiky MO, publikovaná J. Poulíkem, by v obou případech ukazovala na velmi závažné skutečnosti, týkající se strukturálních změn na velkomoravském hradišti, způsobu jeho zániku⁴³ a přeneseně tudíž i historických otázek spojených s koncem velkomoravského státu (horizonty, které Poulík vydělil a spojoval je s keramikou MO, mají v obou případech stratigraficky nasedat na vlastní velkomoravskou fázi osídlení – resp. na destrukci kostelů, při pozorném čtení výše citovaného textu na straně 68 je však již J. Poulík v této interpretaci zdrženlivější). Otázkou zůstává, zda jsou Poulíkova tvrzení skutečně podložena správným postupem při terénním výzkumu a zda taková podrobná pozorování mohla být učiněna při metodice tehdejšího terénního výzkumu a způsobu dokumentace. Publikované popisy jsou jen velmi obecného charakteru a stav dokumentace a evidence nálezů jen těžko umožní revizi (stejně tak jsou obě plochy natolik „obkované“, že by nebylo možné provést ani revizní terénní výzkum v těchto místech). V každém případě později tato pozorování upadla v zapomnění či byla úmyslně odsunuta stranou, což by tak trochu svědčilo o autorově vlastní korekci původní hypotézy a tudíž i o patrně nepříliš velké opoře ve způsobu výzkumu resp. stratigrafickém hodnocení prvních mikulčických zkoumaných (a je třeba říci, že i na dnešní poměry velmi komplikovaných) terénních situací. Další poznání keramiky MO je spojeno s jinak velmi rozporuplnou prací Z. Klanici, spočívající v „pokusu“ o rozřídění (bohužel) veškeré do té doby odkryté mikulčické keramiky do keramických „typů“ (KLANICA 1970). Díky J. Macháčkovi, který si ve své studii dal tu práci a podrobně publikoval následnou kritiku tohoto díla včetně jeho vlastní kritiky Klanicových následovníků (MACHÁČEK 2001, 224-226 s liter.), se nemusím touto

---

⁴³ Některé kostely by již na konci velkomoravského období mohly ležet v troskách (?), anebo se pohybujeme i při správném stratigrafickém čtení v chronologickém rámci řádově jednotlivých let (?).

neradostnou prací na tomto místě podrobněji zabývat. Jen ve zkratce chci ještě zdůraznit dle mého názoru hlavní problémy.

Především je dle autora **veškerá** obrovská mikulčická obecně velkomoravská produkce keramiky zahrnuta pod **dva** „typy“ (2, 3) a (snad) předevelkomoravská do jediného (1). Mnohem horší však bylo velmi obecné a vágní definování těchto „typů“, postavené spíše na keramické třídě (což zdánlivě vypadá jako moderní v té době progresivní pojetí), které však při tak široce nastavených definicích jednotlivých skupin (a to prokazatelně i v chronologické rovině) a především při problémech, jaké jsou spojené s makroskopickým hodnocením keramické hmoty a výpalu, bylo veskrze kontraproduktivní⁴⁴. Velmi odvážná je i Klanicova výtka k subjektivitě při morfologickém hodnocení (autor zde zmiňuje typologické hodnocení, ale z kontextu má zřejmě na mysli morfologickou složku), kterou kupodivu nespatřuje v „nesnadno zaměnitelných“ znacích keramické třídy. Další komplikaci přineslo zavedení jakýchsi variant u tří zmiňovaných „typů“ (a, b). Problém je v tom, že již v Klanicově původní práci se z hlediska autorova vymezení varianty odlišných typů spíše než těmto typům podobají sobě navzájem (2b má být blízký 1a, „některé“ 3a se blíží 2a). Důsledkem tohoto zvláštního „upřesnění“ bylo, kromě již zmiňovaného velmi obecného a nevyrovnaného „definování typů“, nestejnorodé „typování“ jednotlivých keramických zlomků v praxi. Tento proces jednak vykonávalo více osob s přirozeně rozličným „osobním“ chápáním takto na jedné straně nejasného, a přitom v důsledku přítomnosti „variant“ překombinovaného, způsobu třídění (vyhýbám se záměrně slovu systém, který ostatně nepoužil ani sám autor), a jednak byly určovány všechny zlomky (KLANICA 1970, 103), tedy i ty, které z hlediska např. absence dostatečné míry morfologických znaků neměly být do „typování“ zařazovány (srov. POLÁČEK 1995, 137, pozn. 10; 148, pozn. 23).

V rámci korektního zhodnocení popisované práce Z. Klanici je třeba objektivně uznat, že sám autor považoval svůj přístup za pokus, „první krok, pomůcku pro další orientaci ve složité problematice mikulčické keramiky“ a členění keramiky označil za „velmi hrubé“ (KLANICA 1970, 110). Pro Klanicův „pokus“, který, tak jak byl prezentován, stěží mohl být, především z hlediska samotného stanovení Klanicových „typů“, obhajitelný jako přínosný již v době svého vzniku, je charakteristická jakási dvojsečnost. Projevuje se v na jedné straně

---

⁴⁴ Je nutné si připomenout, jaká značná variabilita jak morfologických, tak technologických znaků se vyskytuje v obrovském náleзовém fondu, jakým je kolekce keramiky z mikulčické raně středověké aglomerace, čítající odhadem až milion kusů. Kromě místní předevelkomoravské a velkomoravské keramiky, vyráběné zde nejméně po 200 let, se zde objevují, alespoň v malé míře, i jiné „lokální typy známé z jiných regionů Moravy. Makroskopické rozlišování keramické třídy na teritoriu jižní Moravy je každopádně značně problematické (viz dále v této práci) a způsob míchání keramického těsta se při představě tolika hrncířů v tak dlouhém časovém úseku může několikrát opakovat bez ohledu na morfologii či chronologii.

pozitivním vydělení charakteristických skupin keramiky, označené autorem jako „typy“ 1 a 3 (viz dále), v kontrastu s celkovým značně nešťastným pojetím typologické definice všech Klanicových typů, které mělo za následek budoucí chaos v praktickém používání tohoto pokusu o systematizaci. Stejně tak jsou zde obsaženy správné postřehy k metodologii práce s keramickými soubory, která ale následně nikdy nebyla autorem v Mikulčicích praktikována (tento dluh se pokoušela napravit až B. KAVÁNOVÁ - 1996, 2001, 2003, ovšem její poctivé zpracování a správné postupy byly sráženy neustálou, až nepochopitelně úpornou vazbou právě na v té době již dávno překonané Klanicovy typy). Pokud bychom odmysleli celé „stanovení“ typu 2, což nebyl šťastný tah, dalo by se původní chápání typů 1 a 3 brát jako volnější stanovení skutečně jakýchsi přirozených skupin keramiky. Typ 1, byl-li by podrobněji precizován, bude patrně představovat zástupce místní výroby v určitém časovém horizontu (na základě podloženého stratigrafického rozboru by poté konečně šlo definitivně určit minimálně relativní chronologické řazení tohoto typu; důležitá by byla i jeho kvantifikace v příslušném keramickém horizontu, k pojmu viz BOHÁČOVÁ - ČIHÁKOVÁ 1994, 176, 179; BOHÁČOVÁ 1995, 125) a pod typem 3 (a patrně i 2a, lze-li se v těchto variantách vůbec orientovat) se skrývá celý MO, jehož problematika je předmětem předkládané práce. Bohužel však byla k „typu“ 3 řazena i keramika, která nemá geneticky s MO vůbec žádnou spojitost.

Přínos Klanicova třídění lze ještě vidět v tom, že ho globální hodnocení keramiky přinutilo všimnout si stratigrafie (a to jak vertikální, tak horizontální), čímž v hrubých obrysech došlo i k rámcovému chronologickému odlišení těchto typů (autorův pokus o absolutní dataci ponechávám stranou jako, dle mého názoru, nedostatečně podložený), a to především u „typu“ 3. Ovšem tento časový aspekt zároveň později působil negativně, neboť v praktickém zacházení s Klanicou navrženým tříděním, při pokusech o jemnější typologizaci původních „typů“, již jen jejich označení předjímalo datování, takže případné rozpory při konfrontaci typologie a stratigrafie byly vysvětlovány stratigrafickými anomáliemi (někdy nepříliš přesvědčivě podloženými postdepozičními procesy, jindy intenzivním sídlením, majícím za následek míchání různě starých artefaktů, a to vždy v tom jednom „nehodícím se“ konkrétním případě, především v pracích B. Kavánové, viz dále) či jen velmi obecně (POLÁČEK 1995, 154).

Po zhruba 25 let trvající pauze v otázkách hodnocení keramiky z mikulčických výzkumů (spojené jednoznačně s orientací tehdejšího vedoucího výzkumu Z. Klanici na „atraktivnější“ složky slovanské hmotné kultury a rezignací na jakékoliv skutečné, tím myslím především stratigraficky **podložené** vyhodnocování bohužel kontinuálního

„systematického“ výzkumu na lokalitě) došlo od poloviny 90. let k určité renesanci zájmu o tento druh nálezů, spojené se jmény L. Poláčka a především B. Kavanové. Jejich práce však, různým způsobem, nedokázaly překonat nevhodnost Klanicova třídění (a především zcela pomýlené praktické zacházení s tímto tříděním při určování – "typování" jednotlivých fragmentů).

L. POLÁČEK (1995) sice přesně kriticky shrnul všechny nedostatky tohoto pokusu o třídění keramiky, sám však na něj paradoxně svým způsobem navázal, čímž celá práce ztratila smysl (srov. MACHÁČEK 2001, 224).

Práci B. KAVÁNOVÉ (1996) opět podrobně rozebral J. MACHÁČEK (2001, 241-242). Svou kritiku směřuje velmi přesně, avšak některé autorčiny závěry ponechává bez komentáře, třebaže je z jeho textu zřejmé, že se s nimi nelze v mnoha ohledech ztotožnit. Jako člověk pohybující se mimo mikulčický výzkum ani nemůže jednat jinak ve chvíli, kdy je nucen spoléhat na adekvátnost v kostce předkládaných závěrů, především s ohledem na stratigrafii. Způsob a možnosti prezentace archeologických závěrů často nedovolují podrobněji dokládat některá tvrzení, což se ovšem může stávat velkým kamenem úrazu. Za monografickými pracemi (např. KAVÁNOVÁ 2003, viz dále) či ve zkratce představovanými stratigrafickými rozbory zkoumaných ploch (KAVÁNOVÁ 1996, 2001), které vypadají jako jednoznačně a podrobně vyhodnocené, by měly, pokud to nejde řešit přímo v publikaci, stát jednoznačné doklady zanesené alespoň v nálezových zprávách. Pokud má ovšem badatel čas, či ho okolnosti donutí ke kroku ověřit si tyto zdánlivě jasné závěry právě v nálezových zprávách, dojde často k udivujícímu závěru, že nelze dohledat výchozí data, na jejichž základě může být zmiňovaný stratigrafický rozbor takto jednoznačně interpretován. To je ještě umocněno případy, kdy dotyčný zjistí, že tyto informace nenajde ani v originální dokumentaci příslušného výzkumu, ba co víc, zjistí, že dokumentace leckdy (ve smyslu stratigrafických vztahů) nemůže být dostatečnou oporou předkládaných závěrů, či dokonce ukazuje zcela jiný obrázek, než je prezentován ve výsledných souborných publikacích. Tento jev je bohužel příznačný obecně pro starší mikulčický výzkum (kde většinou, až na výzkumy B. Kavanové, chybí u jednotlivých zkoumaných ploch dokonce i ono základní vyhodnocení terénu v podobě nálezové zprávy), obávám se však, že to nebude jen „mikulčické“ specifikum. Takováto znalost místních „reálií“ však není umožněna každému (už jen z časových a institucionálních důvodů, nehledě na některé "lidské", které však jsou již jen těžko omluvitelné). A v tom tkví zrádnost archeologické odborné práce, která, jako každý odvětví vědy, nutně musí v procesu poznání využívat poznatků dalších badatelů.

Obávám se, že ačkoli může mít stratigrafické dělení mikulčických souvrství učiněné B. Kavánovou snad hrubou obecnou platnost, v jednotlivostech (při určení jednotlivých vrstev a objektů) nebude ani zdaleka tak pevné, jak by se z jejích publikací zdálo. Pokud by mohla má kritika vypadat příliš tvrdě, chci připomenout, že je to způsobeno pouze tím, že ke škodě autorčiny práce není v jejích publikacích podrobněji vysvětlena metoda a konkrétní postup, jakým vyhodnotila stratigrafické situace.

Přestože se B. Kavánová jako jediná z mikulčických badatelů metodicky správně pokoušela nejprve vyřešit stratigrafii a na tomto základě posléze keramiku hodnotit, bohužel však nakonec vždy byly do závěrů dosazeny zmiňované vágně určené typy. Autorka je navíc ještě rozšířila do dílčích variant, bez jejich bližšího podrobného vymezení (ani popisného, natož obrazového), čímž celý pokus ještě víc zamlžila do takové míry, že se její nové „objevy“ staly nepřenositelnými a tudíž není na co navazovat. V interpretační a chronologické rovině se pak často ocitá v kruhu, neboť víra v Klanicovy typy, které jsou již předem v jejím myšlení časově usazeny, leckdy dosazuje do stratigrafických anomálií a naopak reziduální působení (v některých areálech hradiště lokálně jistě velmi silné) či intruze promítá do chronologie jejích typologických skupin, které se tak datačně rozšiřují. To je přesně případ keramiky MO, ovšem k tomu je ještě třeba připomenout dvě nejzásadnější vady tohoto přístupu. Autorka při snahách o kvantifikaci či při prostém sledování zastoupení keramiky v různých kontextech pracuje kromě svých, byť třeba i správně vydělených keramických skupin (variant původních mikulčických „typů“), i s již dříve „otypovanými“ kusy, které však nekorespondují s jejími novými poznatky (plošné typování probíhalo strojově, konalo ho vícero jedinců s různými pohledy na původní, velmi volné definice těchto typů; typovány byly i takové fragmenty, které mají tak slabý typologický potenciál, že by neměly být hodnoceny). Tudíž ačkoliv B. Kavánová správně rozpoznala existenci keramického okruhu, jehož nyní nazýváme mikulčickým, přibírala do svých celkových hodnocení, činěných se správným úmyslem na základě stratigrafie, i spousty fragmentů, které reálně nemají s MO nic společného. Tato zásadní chyba se potom projevuje ve všech složkách další interpretace, které pak vysvětluje případnými stratigrafickými anomáliemi (druhotné zásahy, smíchání materiálu), tedy jaksí opačně, než je přirozené⁴⁵.

---

⁴⁵ Ve svém posledním zpracování keramiky přistoupila B. Kavánová (KAVÁNOVÁ – HLOŽEK 2003) k exaktní deskripci na základě návrhu J. MACHÁČKA (2001). Bohužel se v následných četných kvantifikacích zabývá jen odděleně jednotlivými keramickými znaky (promítá je do předem "připravených" Klanicových typů obohacených o její vlastní, již dříve publikované, leč nejasně vydělené varianty, přičemž mi uniká smysl této metodiky) a jevy, které nemají v procesu třídění keramiky žádnou důležitost (např. usazeniny uvnitř nádob, reparační otvory). Ačkoliv se na první pohled zdá, že se jedná o exaktní rozbory, nedaří se mi odhalit, k čemu vlastně směřují (nejsou povětšinou ani samotnou autorkou nijak komentovány). Výsledek je opět zcela podobný

IV.4.2 Charakteristika keramických znaků na nádobách MO (na základě studia keramiky v Mikulčicích)

Charakteristika jednotlivých znaků keramiky MO je výsledkem studia několika tisíců fragmentů z výzkumů mikulčického hradiště. Pro tento účel jsem více než rok systematicky vyhledával všechny okrajové střepy tohoto okruhu z inventované keramiky a vyčleňoval ty kusy, na nichž bylo možno posuzovat většinu keramických znaků.⁴⁶ Původní databáze tak čítala několik tisíc okrajů, jež měly sloužit k vyhodnocení zastoupení této keramiky v jednotlivých areálech hradiště, a okolo 500 větších keramických kusů s okrajem (pro vlastní typologické stanovení MO), z nichž bylo asi 300 připraveno pro kreslení do přehledných tabulek (jednalo se o fragmenty, na nichž především měla být stanovena definice keramického okruhu; tedy o střepy s nejtypičtějšími znaky, resp. jejich kombinacemi, a naopak o zvláštní, popř. hraniční jednotlivce). Tyto střepy, dislokované ke zmiňovanému účelu z jejich původního uložení, podlely buďto zcela požáru, nebo byly značně zdeformované, spálené či rozdrcené. Stejně tak neexistuje ani zmiňovaný soupis vyčleněných keramických zlomků, náležejících MO. Dosud se nepodařilo, vzhledem k momentální absenci inventárních knih a časové nemožnosti provést inventuru požárem zničené keramiky, ani rozpoznat kolik těchto větších fragmentů a které padly za oběť požáru. Analyzováno tak bylo znovu zbylých 171 větších fragmentů z tzv. „dolepků“⁴⁷ a celých nádob, které byly v původní databázi, ale nebyly natolik ukázkové, aby byly zařazeny do skupiny určené ke kreslení, a proto ušly požáru (vyobrazení vybrané keramiky MO z Mikulčic viz tab. 43-63. Analýza byla provedena i na nádobách z pohřebišť v okolí mikulčického hradiště, zkoumaných mikulčickým pracovištěm – Mikulčice "Panské" (dosud jen předběžně POLÁČEK – MAREK – ŠKOJEC - SKOPAL 2000; 2001), Josefov "Záhumenica" (v přípravě k publikaci), Prušánky a Nechvalín (KLANICA 2006) a Čejč "Za hřbitovem" (dosud nepublikováno). Přestože původní záměr musel být kvůli zmíněným problémům redukován, nemá tato změna, vzhledem k dřívějšímu

---

jako v případě starších publikací autorky (průmět všeho do mikulčických "typů"). Dosti překvapující je absence "velkomoravské" keramiky již v názvu citovaného příspěvku (KAVÁNOVÁ – HLOŽEK 2003), přestože v závěru se (pokud jsem dobře pochopil) hovoří o velkomoravské fázi v souvislosti s keramikou velmi často (?). Z celého textu je tak patrně nejcennější myšlenkou závěrečná věta o potřebě obecného sjednocení pojmů, rozdělujících středohradištní období pro potřeby relativní chronologie. V každém případě doporučuji tuto stať k prostudování už jen z důvodu zamyšlení nad přístupem k práci s keramikou (k tomu je ovšem třeba i paralelního studia předešlých prací B. KAVÁNOVÉ – 1996, 2001)

⁴⁶⁾ Způsob vyhledávání byl podobný jako v případě BO (nejprve přes inventární knihy a posléze s fyzickou konfrontací s takto vybraným materiálem, viz oddíl IV.3.2.1).

⁴⁷⁾ Jedná se o interní termín původně pro větší fragmenty, slepené ze střepů z různých nálezových čísel (z rozdílných nálezových situací), popř. dodatečně z více inventovaných střepů. Později byly tyto střepy, uložené šetrněji zvlášť od ostatní keramické masy, doplňovány i o jednoduše větší kusy, kterým hrozilo rozbití při běžném uložení v dřevěných bednách depozitáře.

posuzování velkého množství keramických zlomků, zásadní vliv na charakteristiku jednotlivých keramických znaků, resp. typologické definice keramiky MO. I statistické zhodnocení tohoto souboru v globálu v základních rysech odpovídá zjištěním, která byla ztracena při požáru. Je jisté, že největší změna nastala v poměru zastoupení kvalitativního stupně I (viz dále), neboť velká část právě těchto nejlépe provedených nádob padla za oběť zmiňovanému požáru. Zastoupení morfologických znaků však není přímo vázáno na technologickou kvalitu (což ukazuje i rozbor předkládaného keramického souboru), takže ostatní keramické znaky by neměly být podstatně zkresleny (kvalitativní stupeň je velmi pomocné kritérium, rozdíly mezi stupněm I a II mohou být v některých případech velmi malé a zatížené subjektivizací, viz stat' o BO).

Popis jednotlivých keramických znaků MO

(databáze sídlištní a hrobové keramiky MO je součástí elektronické verze této práce)

Morfologie

OKRAJ: Zatímco v případě keramiky BO je vůdčím znakem jednoznačně charakteristická výzdoba, keramika MO je nápadná v prvé řadě utvářením okraje. Kromě nejnápadnějšího prožlabení konce okraje (odtud i někdy používaný termín „keramika s prožlabeným okrajem“) je typickým prvkem vysoký okraj a úprava okraje šablonami (tento jednoznačný hrncířův úkon, spadající do technologických detailů, ale projevující se v morfologické stránce – opět další doklad provázanosti námi striktně oddělovaných kategorií – poprvé a dosud jako jediný vzpomíná B. DOSTÁL – 1975, 163). Jako další typický znak okraje keramiky MO bývá často připomínáno jeho kalichovité prohnutí. Jak uvidíme dále, reálně tomu tak není, stejně jako v případě nutnosti přítomnosti prožlabeného ukončení okraje.

Na celém okraji, a to speciálně u keramiky MO, je možno dobře pozorovat několik pracovních úkonů hrncíře, z nichž některé jsou přípravné a posléze byly převrstveny jiným (např. seříznutí okraje a následné prožlabení). Zastoupení těchto úkonů je různé, jejich počet však nedeterminuje kvalitativní úroveň provedení celé nádoby. Je otázkou (která bude asi navždy těžko zodpověditelná), nakolik jde při použití určitého počtu těchto úkonů o grif (výrobní know-how) konkrétního hrncíře, či nakolik jde o jeho momentální řemeslný projev na konkrétní nádobě. Pestrá škála kombinací těchto úkonů s jinými keramickými znaky spíše

hovoří o druhé variantě, ale tyto otázky by měly být spíše řešeny na menších nalezištích, kde je předpoklad existence menšího počtu výrobců, a tudíž i jejich lepšího rozpoznání.

ukončení okraje (UO)

V případě jakkoliv upraveného ukončení okraje (které je provedeno téměř na sto procentech velkomoravské sídlištní keramiky) bývá často vzpomínán způsob (směr, sklon) seříznutí. Tato poměrně jednoznačná charakteristika podléhá minimálně v případě keramiky MO do značné míry předchozímu podmínění, které představuje vyhnutí okraje. Často užívané pojmy, jako vodorovně, šikmo kuželovitě či nálevkovitě seříznutý okraj jsou vztahovány k horizontále stojící nádoby. V tom případě se u okrajů MO jedná v drtivé většině o okraje seříznuté kuželovitě nebo horizontálně. Často se však v podstatě jedná o seříznutí kolmé na průběh okraje, tudíž je sklon seříznutí (vzhledem k horizontále stojící nádoby tak, jak bývá běžně popisován) determinován mírou a způsobem vyhnutí. Např. kalichovité prohnutí okraje „vrací“ přirozené šikmé vyhnutí ukončení okraje (ve směru šikmo od horizontály, resp. osy dna nádoby) zpět do vodorovné roviny (tedy vodorovně s horizontálou, resp. kolmo k ose dna nádoby). Některé okraje před prožlabením evidentně ani nebyly seřezávány – prožlabení bylo provedeno na přirozeně zaobleném konci. Pokud bychom tedy brali za osu průběh okraje, většina ukončení bude upravena (seříznuta, prožlabena) kolmo na tento průběh.

Typické prožlabení je provedeno mnoha způsoby; od náznakového (které je téměř přehlédnutelné, a to může být problém při publikaci keramiky, kdy kreslíř není poučen či nevidí, že je nutné prožlabení na kresbě naznačit, popř. nedostane takovou informaci od archeologa) až po velmi výrazné, popř. po proříznutí ještě čerstvé hmoty, která se zpětně částečně zavřela, čímž vzniká spíše jakási spára než prožlabení.

Důležitým zjištěním, vyplývajícím z mého studia velkého počtu keramických fragmentů zařaditelných k MO je skutečnost, že existuje početná skupina nádob, vykazující jednoznačné znaky keramiky MO (v různém počtu i kombinacích v případě okraje, výzdoby, materiálu, technologickém provedení), ale postrádají jediný hrnčířský úkon, totiž závěrečné prožlabení ukončení okraje, tedy onen nejtypičtější znak, na základě kterého bývá tato keramika nejsnáze rozpoznatelná⁴⁸. Toto zjištění však jednoznačně ukazuje na to, že i tyto nádoby (fragменты) je nutné počítat k MO; při větší znalosti keramiky MO lze tyto okraje rozpoznávat (a zařazovat je k tomuto okruhu např. při kvantitativních hodnoceních, viz dále v oddílu V) i pokud jsou odlomeny např. již u hrdla.

---

⁴⁸ Jedná se tak o jakýsi paradox, kdy nádoby s tímto neprožlabeným okrajem patří do okruhu, jenž bývá též označován jako keramika s prožlabeným okrajem (tedy keramika s prožlabeným okrajem bez prožlabení).

V popisném kódu charakterizujícím znak ukončení okraje mohou nést hodnocené okraje tyto hodnoty (viz přehledná tab. 4):

ukončení okraje prožlabené, vodorovně orientované – kód **1**

ukončení okraje prožlabené, šikmo kuželovitě orientované – kód **2**

ukončení okraje prožlabené, šikmo dovnitř nádoby orientované – kód **3** - jen málo případů (viz tab. 44:4, 6)

ukončení okraje neprožlabené nebo jen s náznakem (N), vodorovně orientované seříznutí – kód **N1**

ukončení okraje neprožlabené nebo jen s náznakem (N), šikmo kuželovitě orientované seříznutí – kód **N2**

průběh okraje (OKR)

U keramiky MO je možné hodnotit způsob vyhnutí a úpravu vnitřní a vnější strany průběhu okraje (prsty, šablonou). Typickou vlastností, která je na této keramice provedena s různou mírou téměř pravidelně, je zúžení celého okraje, způsobené buďto prstem nebo spíše oblou šablonou, a to jak z vnějšku, tak z vnitřní strany (nejčastěji z obou stran). Tím vzniká typický, oproti průběhu okraje rozšířený konec okraje. V případě silnější úpravy vnější či vnitřní strany (nebo obou) šablonou dochází k tak výraznému ubrání hmoty na okraji, že se projevuje jakýmsi falešným odsazením pod hrdlem. Pokud je toto "odsazení" na nádobě přítomno, je též sledováno formalizovaným popisem (jde o snahu postihnout jak typický je tento znak pro keramiku MO).

popisné kategorie s kódováním - kategorie okraj (pole **okraj-tvar+ods**) zahrnuje **průběh (tvar) okraje a odsazení** (zvnějšku, zevnitř, z obou stran):

průběh (tvar) okraje

okraj kalichovitě prohnutý (sem řazeny i okraje s náznakem prohnutí) – kód **1**

okraj šikmo vyhnutý – přímý (rovný) – kód **2**

úpravy průběhu okraje

odsazení zvnějšku – za kódem tvaru okraje je "0"

odsazení zevnitř – za kódem tvaru okraje je "00"

odsazení z obou stran – za kódem tvaru okraje je "000"

kategorie okraje tedy nabývá hodnot 1, 2 (při absenci odsazení); 10, 100, 1000 (kalichovité prohnutí s různým odsazením; 20, 200, 2000 (rovný, přímý, šikmo vyhnutý okraj s různým odsazením). Profilování vnější i vnitřní strany okrajů, projevující se nápadně v podobě zmiňovaného odsazení, má za následek typický způsob fragmentarizace nádob MO. Velká část okrajů tohoto okruhu je odlomena právě v tomto nejužším místě nádob, v přechodu hrdla k okraji. Jsem přesvědčen, že toto je hlavním důvodem statisticky doložené relativně menší hmotnosti střepů keramiky MO, jak zjistil J. MACHÁČEK (2001, 92). Další negativa při archeologickém hodnocení keramiky, vyplývající z tohoto způsobu fragmentarizace, jsou popsány níže.

Okraje MO jsou typický poměrně vysoké (od hrdla po ukončení běžně nad 3 cm), nižší (kratší) okraje (okolo 2 cm) jsou v databázi MO v poli **nízký** okraj (typ ano/ne) označeny zaškrtnutím.

VÝZDOBA: Popisný kód znaku **výzdoba (V)**u keramiky MO sestává z následujících složek (v tomto pořadí): rozlišení **druhu** použitého **nástroje**, **typu** zvoleného **dekoru**, **výšky** a **sklonu vlnic**, **překrývání výzdobných prvků**, **rozlišení celého** výzdobného **motivu od částečně zachovaného** na hodnoceném fragmentu.

Již dříve bylo v literatuře vícekrát vzpomenu, že keramika MO je zdobena převážně hřebenovými nástroji. Pro ověření tohoto tvrzení slouží první položka v popisu výzdoby –

druh rytí (druh nástroje):

hřebenové rytí – kód **1**

kombinované rytí – kód **2**

rytí jednoduchým rydlem – kód **3** (jen výjimečně, např. tab. 43:5 – střep vzhledem k dalším keramickým znakům na samé hranici vymezení MO)

Na střepích a nádobách byl sledován **typ dekoru** (viz přehledná tab. 4). Pro keramiku MO byly stanoveny následující kódy:

A – motiv začíná vlnicí – kombinace vlnice pás

vlnice – pás – vlnice.– kód A1 (více než jednou vl/pás/vl.– A2; pouze vlnice a pás – A3)

B – motiv složen jen z vlnice (- c)

více vlnic – kód B1 (jedna vlnice – B2)

C – motiv složen jen z horizontálních pásů (- u)

více horizontálních oddělených pásů – kód C1 (jeden pás C2)

D – motiv začíná pásem – kombinace pás vlnice

pás – vlnice.– pás - kód D1 (více než jednou pás/vl/pás – D2; pouze pás a vlnice – D3)

Žádný jiný výzdobný motiv než předešlé varianty jsem při dlouhodobém studiu keramiky MO nezaznamenal (zcela chybí šikmé vrypy, plastické lišty – až na jediný exemplář, zdobení vnitřního okraje, apod.).

V případech, kdy z důvodu menšího fragmentu nebylo jasné, jak pokračuje dále výzdobný motiv směrem od okraje, bylo použito kombinace dvou kódů (AB či CD). Jelikož byly pro stanovení typologie keramiky MO použity z logických důvodů jen okrajové střepy, odpadá kódování spodních partií výdutí, jako je tomu např. v popisném kódu výzdoby u keramiky BO, viz přehledná tab. 1).

Pokud nebylo zcela jasné bližší rozlišení dekoru u jednotlivých výzdobných typů (např. na A1, A2 či A3), je na konci popisného kódu výzdoby použit symbol "**n**" (něco následuje). Kódování **bez** tohoto **označení** ukazuje na **jistotu** přítomnosti **celého** výzdobného **motivu** (např. pod posledním užitým dekorem je již příliš prázdného prostoru na to, aby následoval ještě další). Jakákoliv výjimečnost ve výzdobě je kódována jako "**Y**" a blíže charakterizována v databázovém poli "poznámky".

Další sledovanou kategorií je **výška** a **sklon** a **překrytí vlnic**.

Narozdíl od keramiky BO je pro MO vysoká vlnice netypická, proto je v popisném kódu výzdoby zvlášť označována. Přesně naopak oproti BO je tedy:

vlnice, jejíž **výška** jednoho obloučku zhruba **přesahuje** jeho **šířku**, zapsána v kódu jako "**v**" (vyšší). Bez tohoto označení se jedná o častější vlnici nízkou a pozvolnou. Extrémně pozvolné vlnice a vlnice nepravidelně ryté jsou vzpomenuty u příslušného hodnoceného střepu či nádoby v poli "**poznámka**".

Sklon vlnice byl sledován a kódován podobně jako u keramiky BO:

sklon vlevo – kód "**l**"

sklon vpravo – kód "**p**"

vlnice bez sklonu, zhruba kolmá na rovinu podstavy nádoby, není kódována

Překrytí, byť jen okrajové, jednotlivých výzdobných **motivů** (vlnice přes pás, vlnice přes vlnici a pod.) je stejně jako u keramiky BO kódováno v rámci výzdoby "**x**".

TVAR (T): Kódování keramického znaku tvar u MO je shodné se způsobem, užitým v případě keramiky BO (viz oddíl IV.3.2.2, zde podrobný popis; nebo viz přehledná tabulka 2). Nabývá tedy hodnot **11, 12, 21, 22** (popř. doplněných otazníkem, pokud je tvarové zařazení téměř jisté). V případech, kdy část nádoby nedovoluje jednoznačně určit jeden z těchto čtyř tvarových typů, resp. **nelze určit tvar výdutě** (situlovitý/soudkovitý), je uvedena alespoň dílčí informace, zda jde o nádobu s úzkým či širokým hrdlem (v kódu je v řádu desítek "?", v řádu jednotek pak příslušné číslo **1** nebo **2**). Pokud byl okrajový fragment natolik malý, že **nešlo rozpoznat tvarový typ**, je v poli tvar vyplněna "**0**".

Keramická třída

HMOTA (pole materiál (M): Posuzování keramické hmoty je v případě velkomoravské keramiky, vyráběné z jílovitých říčních sedimentů, velmi svízelnou a značně subjektivní činností. Jestliže je keramická třída v některých regionech hlavním rozlišovatelem keramických skupin, v případě moravských nivních hradišť, jakými jsou právě Mikulčice (podobně např. Pohansko), není složení keramického těsta příliš signifikantním znakem. V rámci jedné lokality lze jen těžko pomocí keramické hmoty rozlišovat keramické typy či dokonce chronologizovat keramiku. Podobně problematické je i posuzování způsobu a kvality výpalu (viz polemika v práci J. MACHÁČKA 2001, 225, kde je vše shrnuto i s příslušnou kritikou jiných autorů). Myslím, že ačkoliv je otázka způsobu výpalu velkomoravské keramiky (redukční vs. oxidační) důležitá, není z hlediska typologizace keramiky zásadní. Zásadní je zda, a pokud ano, tak jak, se rozdílné postupy či způsoby výpalu projevují na samotných nádobách a střepech. Zcela protichůdné názory na zmiňovanou problematiku dokreslují moji domněnku o tom, že dosud nejsme příliš schopni tyto staré techniky rozpoznat na základě výsledného produktu (odkryté keramiky). V zásadě je teoreticky správné výše zmiňované tvrzení J. Macháčka. Ostatně mikulčické pokusy o archeologické experimenty s napodobováním výroby raně středověké keramiky a jejím výpalem, které prováděl L. Poláček a J. Dvorská, těžko mohou být vyhodnoceny jako úspěšné; nepodařilo se jim ani namíchat hliněné těsto tak, aby odpovídalo starým originálům, ani vypálit keramiku, která by byla, co do povrchu a barvy, vizuálně podobná velkomoravským nádobám. Jakékoliv hodnocení výpalu je při makroskopickém posuzování stejně závislé na barvě střepu, která je jakousi

výslednou směsicí použité keramické hmoty, způsobu výpalu, zacházení s keramikou v době její funkce a míry a formy postdepozičních procesů. Myslím, že poslední dvě charakteristiky mohou hrát při hodnocení tohoto keramického znaku mnohem větší úlohu, než jsme si ochotni připustit. Je to právě barva, jinak znak, který bývá asi právem považován za málo nosný (z důvodu známého subjektivního rozlišování odstínů), jež hraje paradoxně poměrně velkou roli v rozlišování obou v této práci řešených keramických okruhů. Zatímco pro BO je typická černošedá až šedočerná barva, pro nádoby MO jsou to naopak světlejší odstíny okrové až šedé s oranžovými až oranžovo červenými skvrnami. Výpal, ať už byl prováděn jakkoliv, se v případě BO v některých případech jeví kompaktnější a obecně tvrdší, než v případě keramiky MO (viz posouzení materiálových typů u BO). Oba okruhy lze velice dobře materiálově odlišit navzájem, a to i na malých zlomcích. Při větší zkušenosti lze rozpoznat keramiku BO v Mikulčicích, pokud je tvořena některým z většinových materiálových typem (viz oddíl IV.3.2.2), i jenom podle hmoty (tedy i nezdobené výdutě, podobně i keramika MO).

Na základě předchozích úvah rozlišuji velmi jednoduše na keramice MO v rámci znaku **keramická hmota** dvě hlediska:

složení keramické hmoty – v řádu desítek nabývá následující hodnoty:

jemná hmota se slabou příměsí slídy, povrch hladký – kód "1"

krupičkovitý povrch, v písčitém ostřivu kaménky do 1mm – kód "2"

hrubá hmota, ostřivo větších rozměrů – kód "3"

barva povrchu – v řádu jednotek nabývá hodnoty:

světlé béžové až šedohnědé odstíny s růžovými až oranžovými skvrnami – kód "1"

černošedá až šedočerná (blíží se hmotě BO) – kód "2"

světle šedá (většinou patrně druhotně přepálené střepy) – kód "3"

keramický znak hmota v rámci MO tak nabývá hodnoty mezi 11-33 (11-13, 21-23, 31-33)

V případě povrchově znehodnocených střepů, většinou uložených v nižších polohách opakovaně se nacházejících pod hladinou spodní vody (typicky jde o keramiku ze zkoumaných zaniklých koryt a podhradí), není často typ hmoty hodnocen – nese tedy kód "0"; takto "vyluhované" střepy s narušeným povrchem se makroskopicky jeví být hrubší (jemné částice z povrchu nádoby jsou vyplaveny).

TECHNOLOGIE PROVEDENÍ: Pro postižení celkové úrovně **technologického provedení** nádob MO byly zavedeny, podobně jako v případě BO (viz oddíl IV.3.4, zde podrobný popis) **kvalitativní stupně (KS) I - III**. Jedná se opět o pomocné, do velké míry subjektivní dělení, založené na hodnocení provedení všech sledovaných keramických znaků. Tyto stupně jsou vnitřním kvalitativním rozdělením v rámci jednotlivých okruhů, nelze je poměřovat mezi sebou, i když v globálu jde o podobná kritéria. Do kvalitativního stupně I můžeme řadit nádoby s perfektním provedením jednotlivých úkonů na okraji, pravidelnou výzdobou, pravidelnou výstavbou těla a kvalitním výpalem (přičemž nesmí být protěžována např. zdánlivá estetičnost některého znaku - např. kalichovité prohnutí okraje oproti přímému šikmo vyhnutému).

Kvůli již zmiňovanému zničení velké části větších keramických kusů MO při požáru klesl výrazně počet zástupců kvalit. stupně I a III (původně byly pro kreslení vyčleněny především ty nejlépe provedené kusy a zároveň i nádoby, dokumentující hranice tohoto keramického okruhu, tedy stupeň III). Jak velké je toto ovlivnění poměru skupin I a III ke "standardu" skupiny II však bohužel nedokážu exaktně vyčíslit.

technologické stopy na vnitřní straně nádoby:

Velmi častým jevem, zcela v protikladu ke keramice BO, je i vnitřní úprava stěn nádob. Na keramice MO byly z hlediska **vnitřní úpravy (VU)** sledovány následující kvality:

a) stopy po druhu nástroje, kterým byla úprava provedena (**řád desítek** v kódu):

různě široké **dřívko** s nezapraveným koncem (**širší, hlubší a výraznější rýhy**) – kód "1"

žlábký po silnějším **zapravování prsty** – kód "2"

jemné, ale výrazné rýžky po papírách prstů, popř. jiný neznámý jemný materiál, vytvářející takové stopy (textil, kůže?) – kód "3"

b) směr, kterým byla úprava prováděna (**řád jednotek** v kódu):

svisle – kód "1"

šikmo – kód "2"

horizontálně – kód "3"

horizontálně (rýhy nepravidelně přes sebe) – kód "4"

**c) míra pokrytí nádoby zevnitř, směrem od hrdla ke dnu (písmeno za dvoucifernou číslicí) po celé nádobě, popř. přes polovinu nádoby – kód "C"
jen pod hrdlem (do poloviny nádoby) – kód "H"**

Pokud se na nádobě prokazatelně žádné stopy nenacházely (dostatečně velký, resp. vysoký fragment), je v poli přítomen kód "0".

Pokud se na střepu nedalo určit, zda byly či nebyly na nádobě stopy po vnitřní úpravě (menší, nižší fragmenty, odlomené hned pod hrdlem, nebo vyluhované střepy), je v deskripci použit kód "n". Kód "n" se nachází i za kódem "H" (stopy v podhrdlí či do poloviny nádoby), a to v případech, kdy je střep odlomen tak, že nelze zjistit, zda stopy po vnitřních úpravách pokračují dál pod polovinu nádoby či zda končí v podhrdlí (tedy H?, C?).

velikost nádoby (VL) neshledávám být podstatným znakem (viz oddíl IV.3.2.2 - TVAR, srov. naopak např. MACHÁČEK 2001, 252-253). Podobně jako na Pohansku lze však sledovat zvláštnost ve výrazně malé míře nádob o průměru okraje 15-20cm oproti nádobám menším (průměr okraje 10-15 cm – je jich až třikrát více) a nádobám s průměrem 20-25 cm (až pětkrát více než vzpomínaný interval 15-20cm). Ještě i nádob s průměrem okraje 25-30 cm je asi třikrát víc než nádob mezi 15-20 cm. Je otázkou, zda jde o záměrný výběr samotných hrnců, odrážející potřeby žen hospodyněk, případně užití keramiky z hlediska funkce (do 15 cm např. na pití a teprve podstatně větší nádoby, tedy třeba od 20-25 cm pro vaření nebo jinou úpravu pokrmů), či zda nemůže jít o blíže zatím nespecifikovaný odraz technologické stránky výroby nádob.

Pro potřeby přehledného obrazu charakteru nádob MO (a jejich rozdílů na sídlišťích a pohřebišťích) jsem zjednodušil rozlišování keramiky z hlediska jejich velikosti na tři skupiny:

- **malé nádoby** s průměrem okraje do 15 cm, přičemž je logické a očekávané, že existuje přímá závislost na průměru a výšce nádoby – ze zkušenosti lze u hrnců počítat s nádobami do 15 cm výšky (výjimečně více), značenými v dtb v poli **velikost** kódem "M"
- **střední** – převažující, s velikostmi, které začínají okolo 15 cm průměru okraje až po 25 cm (a odpovídající výšce okolo 20 cm – 35 cm) – kód "0"
- **velké až obří** (vždy patrně původně sídlištní nádoby) – kód "V", jejichž průměry okrajů začínají na hodnotě okolo 25 cm – 30 cm (těch je též poměrně hodně); vyskytují se však i exempláře obřích nádob mezi 30 - 40 cm).

Případné **značky na dnech (ZN)** nádob jsou rozlišovány na dva druhy:

skutečné **plastické značky** různých tvarů –v dtb v poli značka kód "P" (a v poli poznámka bližší popis)

negativní otisky po ose kruhu, tzv. **technické značky** – kód "T"

V poli **poznámka** jsou pak slovně popsány doplňující údaje k jednotlivým keramickým znakům, detaily či výjimky, jako např. popis nepravidelnosti vlnic, označení vyluhovaných střepů, nevhodných pro kategorizaci hmoty a barvy, popis plastických značek na dnech nádob, a pod.)

IV.4.3 Vymezení základních morfologicko – technologických hranic u nádob MO

Podobně jako v případě BO lze nyní charakterizovat typické znaky keramiky MO a podpořit je kvantitativními údaji z databáze (databáze keramiky MO je součástí elektronické verze předkládané práce). Ta je postavena na 171 nádobách a větších kusech keramiky (které nepodlehly ohni při požáru mikulčického archeologického pracoviště) ze sídlištních situací a hrobů na mikulčickém pohřebišti a nádob MO z pohřebišť Mikulčice „Panské“ (v databázi kód lokality M), Prušánky I a II (kód P), Nechvalín I (kód N), Čejč „Za hřbitovem“ (kód C), Josefov "Záhumenica" (kód J) - celkem 69 nádob⁴⁹.

databázová deskripce keramiky (viz elektronická verze této práce) je složena s následujícími kategoriemi (poli):

identifikační část:

inv č – inventární číslo (identifikační číslo každého inventovaného střepu)

nález č – číslo odkazující na konkrétní terénní situaci, ze které střep pochází (lokalizace, hloubka, při kritickém vyhodnocení – v ideálním případě příslušný kontext)

hodnocení okraje:

ukončení okr – způsob a sklon ukončení okraje vůči rovině podstavy nádoby

okraj-tvar+ods – popisuje průběh (tvar) okraje, případně způsob odsazení okraje od hrdla

---

⁴⁹ Některá pohřebišť dosud nebyla publikována, proto nejsou nádoby vyobrazeny, pouze charakterizovány popisným kódem v databázi. Citace publikovaných pohřebišť viz výše, oddíl IV.4.2.

nízký – zatrhnutím označeny střepy s nízkým (krátkým) okrajem (od hrdla po ukončení okraje)

další znaky:

výzdoba – komplexní hodnocení výzdoby (nástroj, motivy, detaily výzdoby)

tvar – charakteristika tvaru (umístění největší výduti na nádobě; poměr průměru ústí vůči největší výduti)

celá – zatržením odlišeny celé nádoby (profil od okraje až po dno)

materiál – rozlišení kvality hmoty a barvy povrchu

vnitřní úprava – charakteristika úpravy vnitřní strany nádob

technol úroveň – jednoduché rozlišení kvality celkové technologické úrovně provedení nádoby (dle jednotl. znaků) – tzv. kvalitativní stupně

velikost – odlišuje výrazně malé a velké nádoby od běžných "středních" velikostí

značka – sleduje výskyt a typ značek na dnech nádob

poznámka – další údaje o keramice (bližší údaje o jednotl. znacích, detaily či výjimky)

Nejcharakterističtější znakem keramiky MO není jen, jak by se na první pohled mohlo zdát, vyšší okraj s prožlabeným ukončením, ale i typická výzdoba, prováděná téměř výlučně hřebenovým rydlem.

Okraje jsou celkově poměrně vysoké (výška okraje od hrdla po ukončení) a silněji vyhnuté. Nízké okraje tvoří v sídlištním materiálu naprostou menšinu (7, 56% všech okrajů), ovšem na nádobách hrobových plnou jednu čtvrtinu. Souvisí to dozajista s větším výskytem malých nádob na pohřebištích (55% oproti 15% na sídlištích), jejichž proporce jsou přirozeně umenšeny vzhledem k velikosti. Nápadně náhlý přechod je patrný zejména u okrajů s kalichovitým prohnutím (tyto okraje, pokud jsou odlomené v hrdle nádoby, bývají často méně

poučenými kresličmi zobrazovány stranově převráceně, tvoříc tak jakoby vyhnuté okraje s prožlabenou boční ploškou). Často zmiňované kalichovité prohnutí však není převažujícím znakem okraje. Přímý šikmo vyhnutý okraj je zastoupen zhruba v 54% případů, zatímco kalichovité prohnutí má 46% okrajů, (i pokud je prohnutí jen slabé, bylo řazeno mezi kalichovitě prohnuté).

Typickým rozlišovacím znakem keramiky MO je i častá přítomnost vnější, vnitřní či oboustranné úpravy okraje pomocí šablon. Někdy je tato úprava provedena méně výrazně, je patrné pouze typické pozvolné oslabení stěny nádoby v okolí hrdla oproti ostatním částem nádoby; při silnějším formování šablonou dochází k vzniku jakýchsi odsazení (hran) na podhrdlí, či zevnitř okraje. Tato odsazení jsou v různé míře a v různých formách přítomna na více než polovině všech nádob (asi 55%). přičemž tři čtvrtiny z těchto odsazení jsou provedena zvnějšku okraje (téměř 75%, viz např. tab. 49:2, 3, 9, 50:5, 51:1, 3, atd.), asi u 16% okrajů je to jen z vnitřní strany (např. tab. 50:4, 52:7) a zbylých 9% okrajů má odsazení z vnější i vnitřní strany (viz např. tab. 51:7). Hrobová keramika v podstatě kopíruje zastoupení odsazení, jaké je na sídlištních nádobách, s jednou velkou výjimkou. Odsazení zvnějšku i zevnitř (000) je na nádobách z pohřebišť přítomno u plné čtvrtiny nádob, u nichž je zjištěno nějaké odsazení (*0*). Pro malý počet jedinců (v případě pohřebišť), který vstupuje do tohoto výpočtu, však může jít o problém statistiky. Přítomnost a druh odsazení není nijak ovlivněn typem okraje (kalichovitý/přímý – poměr odsazení je u obou typů okrajů podobný). Dalším dokladem užití šablon při úpravě hrdla a okraje je i občasné zřetelné smazání horní amplitudy nejsvrchnější vlnice, pokud jí začíná celý výzdobný motiv na nádobě. Úpravy šablonou tedy probíhaly, alespoň v některých případech, až po provedení výzdoby.

vysvětlivky k následujícím tabulkám zastoupení jednotlivých keramických znaků

(kódování dle oddílu IV.4.2, popř. přehledná tab. 4)

1* - počítáno ze všech, obsahujících 1, podobně i jinde (např. u výzdoby A*)

VU ano - jen z určitelných (bez "n")

"bez n" - jen kódy bez "n", tedy s jistotou, že je na stěpu poznatelná míra pokrytí sledovaným znakem (větší kusy)

VU - typy - bez "n" a "0" (jen z nádob s vnitřní úpravou)

vlastnosti keramických znaků	% zastoupení - Mikulčice - sídlištní keramika	% zastoupení - souhrn pohřebišť
OKR - 1* (z 1* + 2*)	45,61	32,35
OKR - 2* (z 1* + 2*)	53,8	67,65
OKR - odsaz*	55,23	47,06
OKR - odsaz 0 z 0*	74,47	65,63
OKR - odsaz 00 z 0*	15,96	9,38

OKR - odsaz 000 z 0*	9,58	25
OKR - 1 (z 1*)	44,87	36,36
OKR - 10 (z 1*)	43,59	36,36
OKR - 100 (z 1*)	7,69	4,55
OKR - 1000 (z 1*)	3,85	22,73
OKR - 2 (z 2*)	45,65	60,87
OKR - 20 (z 2*)	39,13	28,26
OKR - 200 (z 2*)	9,78	4,35
OKR - 2000 (z 2*)	5,44	6,52
OKR – nízký	7,56	25

V souvislosti s úpravami okraje a hrdla je třeba zmínit jedno specifikum okrajů MO. Profilování šablonou způsobuje oslabení tloušťky střepu, které má, spolu s často větším vyhnutím okraje, v postdepozičním procesu jednoznačný vliv na typickou fragmentaci keramiky MO. V kontextech se nachází velké množství okrajů MO odlomených těsně nad hrdlem, resp. v oblasti hrdla, a částí výdutí, na nichž bývá patrné typické odsazení zvnějšku. Tento způsob odlamování okrajů může mít fatální důsledky v práci s mikulčickou keramikou, především v kvantitativně - typologických hodnoceních. Tyto malé keramické fragmenty bez výdutě s výzdobou nebyly řazeny mezi inventované střepy a zůstávaly hromadně uloženy v sáčcích podle nálezových čísel mezi tzv. atypickou keramikou (vysvětlení pojmů viz oddíl IV.3.2.1). Atypická keramika v některých pracích vůbec nevstupovala do hodnocení, a co je ještě horší, z mnoha zkoumaných ploch, především v prvních letech výzkumu, byla bohužel skartována. Jestliže jsem při studiu keramiky zjistil, že mezi atypickou keramikou je uložena valná většina okrajů MO právě v podobě zmiňovaných malých okrajových fragmentů odlomených u hrdla nádob (při absenci skartace jde o zcela pravidelný jev; opačný případ viz oddíl VI – stav keramického souboru plochy P 1962-68), nemá jakékoliv archeologické hodnocení této keramiky (a to ještě znehodnocené používáním Klanicova typování, tedy keramických fragmentů, označených typem 3, který se nekryje s organickou skupinou keramiky MO) bez zahrnutí atypických střepů žádný smysl (např. POLÁČEK 1995 při užití kartografické metody, znázorňující rozptyl typu 3 na lokalitě, a úvahách o míře zastoupení této keramiky v jednotlivých zkoumaných plochách). Myslím, že tento specifický způsob fragmentace keramiky MO má přímý odraz v anomálii, zjištěné na Pohansku J. MACHÁČKEM (2001, 92), totiž v o něco nižší průměrné hmotnosti fragmentu této keramiky (na Pohansku MO představují typologické skupiny D2, E1, E2).

Ukončení okraje nádob MO je provedeno v naprosté většině prožlabením předtím neupraveného kulatého konce, v některých případech i předpřipraveného seřezaného konce. Avšak vyskytují se i okraje, které jsou seřezány a prožlabení na nich není provedeno (typ

ukončení N; viz tab. 43:4, 44:1-3, 45:1, 2, 4-5,). A to šikmo (kuželovitě) vzhledem k rovině podstavy nádoby (N2), anebo vodorovně - kolmo na rovinu podstavy nádoby (N1). Jejich zastoupení v poměru k prožlabeným ukončením není zanedbatelné. Jde o asi 15% všech okrajů MO (a to jak na sídlištní keramice, tak na pohřebištích). Každý zhruba sedmý okraj MO tedy není vůbec, nebo jen v náznaku prožlaben (ostatní znaky jednoznačně řadí takto ukončené okraje k MO, chybí jen závěrečný hrnčířův úkon při vytváření okraje). V rámci N ukončení oproti prožlabeným okrajům jednoznačně převažuje horizontální sežíznutí, a to výrazně – v 80% případů (jen 20% N okrajů je tedy sežíznu šikmo kuželovitě).

Orientace ukončení okraje vzhledem k podstavě nádoby u prožlabených kusů (tvoří u keramiky MO téměř 86% všech okrajů) je téměř v polovině případů kuželovitě šikmá, zatímco asi třetina všech ukončení okrajů je orientována horizontálně. Šikmo dovnitř nádoby orientované ukončení okraje se projevuje jen v zanedbatelné míře (asi 3,5 % okrajů u sídlištní keramiky, resp. 6% okrajů na pohřebištích).

vlastnosti keramických znaků	% zastoupení - Mikulčice - sídlištní keramika	% zastoupení - souhrn pohřebišt'
UO 1	33,92	35,29
UO 2	48,54	42,65
UO 3	3,51	5,88
UO - prožl.(1+2+3)	85,97	83,82
UO - N*	14,04	16,18
UO - N1 z N*	79,17	nehodnoceno
UO - N2 z N*	20,83	nehodnoceno

V souvislosti s prožlabeným okrajem je ještě třeba zmínit názor Z. KLANICI (1970, 104) o tom, že toto prožlabení je provedeno z důvodu úpravy okraje pro používání pokličky. Jelikož nenacházíme ve velkomoravských kontextech keramické pokličky, mělo by jít o pokličky dřevěné, jež jsou tedy součástí archeologie nenalézaného. Nedovedu si ovšem dost dobře představit dovednost a přesnost řemeslníků, vytvářejících takovéto pokličky, přesně zapadající do leckdy úzkých žlábků nádob, které ani nemají vždy ideální kruhový tvar ústí, resp. hrany okraje (nehledě na těžko uvěřitelnou úzkou spolupráci tohoto výrobce s hrnčířem). Pokličku lze přece z praktického hlediska jednoduše umístit kamkoliv do ústí nádoby na vyhnutý okraj (bez nutnosti milimetrové strojového měření). Nelze v současnosti zřejmě nabídnout jinou alternativu, než že je tento, jinak velmi specifický znak keramiky MO pouze záležitostí estetiky.

Jak již bylo předesláno výše, překvapivě jednoznačně uniformní je užití hřebenového rydla při výzdobě keramiky MO (limitně se blíží 100%). Ze všech hodnocených fragmentů

měl kombinovanou výzdobu (jedna vlnice, jedna jednoduchá vlnovka) pouze jeden, zcela jednoduché rytí je přítomné jen na dvou nádobách. Obě nesou výzdobné schéma C, které je na nádobách MO nejvzácnější (viz dále), a jedna z nich má vícero necharakteristických znaků MO, takže je dobrým příkladem keramiky, ležící na samotném pomyslném okraji definice tohoto okruhu.

Nejtypičtějším výzdobným schématem keramiky MO je **typ A**, kombinace vlnic a hřebenových pásů (v tomto pořadí směrem od hrdla), které je přítomno asi **na dvou třetinách** všech hodnocených **fragmentů** (u nádob z **pohřebišť** jsou to dokonce plné **tři čtvrtiny!**). Při fragmentárnosti jednotlivých keramických kusů sídlištní keramiky je téměř nemožné kvantifikovat všechny varianty v rámci jednotlivých výzdobných schémat (tedy např. A1, A2, A3) pro malý počet natolik velkých střepů, které by zaručovaly jasné rozpoznání přesné podoby výzdobného schématu (statisticky by měly výhodu varianty, které "nepotřebují" větší plochu, resp. větší část profilu nádoby (tedy varianty A3, B2, C2, D3, viz přehledná tabulka č. 4). Proto nejsou ve statistice zahrnuty. Tento poznatek je nahrazen hodnocením výzdoby celých nádob z pohřebišť. Náhodné ovšem patrně nebude zjištění, že v rámci výzdobného schématu A na hrobové keramice poměrně překvapivě výrazně **převládá varianta A3** (přes 67% z A), tedy výzdoba složená pouze z vlnice a hřebenového pásu. Nezdá se, že by na tuto skutečnost mohl mít vliv větší počet malých nádob na pohřebišťích. Tato varianta je zastoupena i na nádobách velkých a velikost výzdobných prvků je obecně hrnčičím úměrně přizpůsobována velikosti nádoby (u menších nádob menší a hustší vlnice, popř. přímo užití jemnějšího hřebenového rydla v případě pásů, a naopak). I zde je však třeba, opět pro malý počet jedinců jednotlivých variant, brát procentuální výsledky pouze orientačně.

Druhým nejčastějším výzdobným schématem je typ B, pouze vlnice (jeden či víc pásů), zastoupený téměř u čtvrtiny nádob MO (u hrobových nádob je to jen o něco víc než desetina, vzhledem k větší převaze typu A).

Projev výzdobných schémat C a D je již pak prakticky totožný jak na sídlištní, tak na hrobové keramice, typ D (pás horizontálních rýh a teprve potom vlnice) se vyskytuje asi na každé desáté nádobě, typ C (pouze hřebenový pás/y) pouze jen asi ve 3% případů.

Velmi důležitým zjištěním pro charakteristiku MO je tedy naprostá převaha výzdobného schématu, začínajícího motivem vlnice (typ A+B). Takto je zdobeno 87 - 88% všech nádob MO. Pásem horizontálních rýh (typ C+D) tedy začíná výzdobné schéma pouze asi u 12 - 13% nádob MO.

vlastnosti keramických znaků	% zastoupení - Mikulčice - sídlištní keramika	% zastoupení - souhrn pohřebišť
V - 1 (hřebenová)	98,25	100
V - 1 (kombinovaná)	0,58	0
V - 1 (jednoduchá)	1,17	0
V - A* bez AB, CD	65,71	75,36
V - A z A* bez n	nehodnoceno	32,69
V - A2 z A* bez n	nehodnoceno	0
V - A3 z A* bez n	nehodnoceno	67,31
V - B* bez AB, CD	22,14	11,59
V - B z B* bez n	nehodnoceno	87,5
V - B2 z B* bez n	nehodnoceno	12,5
V - C* bez AB, CD	2,86	2,9
V - C z C* bez n	nehodnoceno	nehodnoceno
V - C2 z C* bez n	nehodnoceno	nehodnoceno
V - D* bez AB, CD	8,57	10,15
V - D z D* bez n	nehodnoceno	85,71
V - D2 z D* bez n	nehodnoceno	14,29
V - D3 z D* bez n	nehodnoceno	0
V - A*B* (vln)	87,85	86,96
V - C*D* (pás)	11,43	13,04

Zcela převažující je pozvolná vlnice (často až extrémně nízká s dlouhým obloučkem), objevující se asi v 90% případů. Pouze každá desátá nádoba nese v některém místě výzdoby vyšší vlnici (kód "v"). V případě celých nádob z pohřebišť nebyly vyšší vlnice dokonce registrovány ani jednou. Překlopení vlnic vlevo je u keramiky MO častější než vlnice bez stranové asymetrie. Sklon vlevo mají vlnice u více než poloviny všech nádob (asi 56%). Symetrické vlnice se u sídlištní keramiky vyskytují asi ve 40% (sklon vpravo či kombinace obou sklonů "l" i "p" se objevuje v zanedbatelném počtu), ovšem na keramice hrobové mají velmi překvapivě nejmenší zastoupení (méně než 10%)! Každá pátá nádoba z hrobů nese vlnici se sklonem vpravo. Dokonce i nádoby s kombinovaným sklonem vlnic jsou v případě pohřebišť častější než symetrické vlnice (14% případů). Překrývání jednotlivých výzdobných prvků přes sebe (vlastnost "x") není u keramiky MO příliš častá (asi 13%, resp. 16% u hrobové keramiky).

vlastnosti keramických znaků	% zastoupení - Mikulčice - sídlištní keramika	% zastoupení - souhrn pohřebišť
V - v	9,88	0
V - l	56,4	56,52
V - p	3,49	20,29
V - lp	1,75	14,49
V - x	12,79	15,94

Jednoduché hodnocení tvaru nádob přineslo také zajímavé poznatky, především při porovnání sídlištní a hrobové keramiky. Plně tvarově určitelných (do čtyř výše popsaných tvarových typů 11, 12, 21, 22) bylo v případě sídlištní keramiky 72% fragmentů, u nádob z hrobů (vesměs celých či téměř celých) 100%. Převažující je v obou případech jednoznačně typ 12 (61%, resp. 52% u hrobové keramiky). U sídlištní keramiky pak jsou ostatní typy (11, 21 a 22) zastoupeny poměrně rovnoměrně (mezi 10 – 15%) U hrobové keramiky se však typy 11 a 21 vyskytují shodně vždy asi u pětiny nádob, zatímco typ 22 se téměř neobjevuje (jen asi 4%). Ještě více vynikne charakteristika tvaru, pokud rozložíme jednotlivé vlastnosti. Je zcela zřejmé, že u keramiky MO jednoznačně převažuje situlovitý tvar s nejvyšší výdutí v horní třetině nádoby. Ve vzácné shodě, jak u sídlištní, tak u hrobové keramiky, mají situlovitý tvar (vlastnost 1 v řádu desítek – typy 11 a 12) plně tři čtvrtiny všech nádob, soudkovitý tvar (vlastnost 2 v řádu desítek – typy 21 a 22) tedy jen asi čtvrtina.

vlastnosti keramických znaků	% zastoupení - Mikulčice - sídlištní keramika	% zastoupení - souhrn pohřebišť
T – určitelný	72,1	100
T - 11 (z určitelných)	15,32	21,74
T - 12 (z určitelných)	61,3	52,17
T - 21 (z určitelných)	10,48	21,74
T - 22 (z určitelných)	12,9	4,35
T - *1 (úzké hrdlo)	26,58	43,48
T - *2 (široké hrdlo)	73,42	56,52
T - 1* z určitelných (situlovité)	76,61	73,91
T - 2* z určitelných (soudkovité)	23,39	26,09

V sídlištní keramice bylo zjištěno shodně 15% zastoupení malých (průměr okraje do 15cm) i velkých (nad 25cm) nádob (zbytek tvoří logicky nádoby středních velikostí o průměru okraje asi 15 - 25cm a odpovídající výšce asi 15 - 35cm), zatímco na pohřebišťích je podíl malých nádob plných 55%, zatímco velkých jen asi 7%. Průměrně se u sídlištní keramiky MO v Mikulčicích pohybuje průměr okraje na hodnotě okolo 22cm.

vlastnosti keramických znaků	% zastoupení - Mikulčice - sídlištní keramika	% zastoupení - souhrn pohřebišť
VL – M	15,12	55,07
VL – V	15,07	7,25

Určit typ hmoty (se všemi obtížemi, které byly zmíněny výše v oddílu IV.4.2) se u sídlištní keramiky podařilo v 96,5% případů (především proto, že se u posuzovaných jedinců jednalo o větší fragmenty), u keramiky z hrobů u všech nádob. Zastoupení jednotlivých

materiálových typů je v obou případech v podstatě podobné. Jednoznačně převládá typ 21 (u více než 50% všech kusů), tedy keramika ostřená pískem se zrnky do 1 mm, vytvářejícími pravidelný krupičkovitý povrch, a světlými šedohnědými tóny s růžovými až oranžovými skvrnami. Ostatní typy jsou v podstatě rovnoměrně rozloženy a až na jednu výjimku (typ 11) nepřesahují hodnotu 10%. Pokud si budeme všimnout složení těsta, pak je vlastnost 2 (v řádu desítek; středně hrubě ostřený materiál, krupičkový povrch) přítomna na 70% nádob, jemný materiál (vlastnost 1) nese asi 18% nádob, v hrubém provedení (vlastnost 3) je to pouze 10% (u hrobové keramiky je pouze poměr hrubé a jemné hmoty obrácen). Poměry barevnosti povrchu nádob v podstatě kopírují zastoupení typů hmoty. Přes 70% nádob má barevnost 1 (světlé šedohnědé či hnědošedé tóny s růžovými až oranžovými skvrnami), 17% barevnost 2 (tmavě šedá až šedočerná, u hrobových nádob asi 22%), barevnost 3 (světle šedá) je zanedbatelná a v podstatě dokládá předběžnou hypotézu, že se spíše jedná o druhotné přepálení nádob, u nichž již původní barva výpalu není zjistitelná.

vlastnosti keramických znaků	% zastoupení - Mikulčice - sídlištní keramika	% zastoupení - souhrn pohřebišť
M – určitelný	96,51	100
M – 11	14,46	10,15
M – 12	3,62	0
M – 13	0,6	0
M – 21	51,2	53,62
M – 22	9,64	14,49
M – 23	10,24	4,35
M – 31	6,02	8,7
M – 32	4,22	7,25
M – 33	0	1,45
M - 1* (jemný)	18,68	10,15
M - 2* (střední)	71,08	72,46
M - 3* (hrubý)	10,24	17,39
M - *1 (růžová)	69,88	72,46
M - *2 (šedoč)	17,47	21,74
M - *3 (šedá)	10,84	5,8

Nějaký způsob úpravy vnitřní strany nádoby je na keramice MO přítomen ve více než 80% případech (z těch fragmentů, jejichž povrch nebyl narušen uložením pod hladinou spodní vody). Vnitřní úprava se častěji projevuje v horní části nádoby, od hrdla zhruba po polovinu nádoby (vlastnost H), než na celém profilu nádoby, a to asi u tří čtvrtin nádob. V případě hrobové keramiky je to jen u dvou třetin nádob; větší zastoupení vnitřních úprav, provedených na nádobách i níže než na horní polovině nádoby, může souviset s větším množstvím malých nádob, případně s jejich horším technologickým provedením. Nejčastější

způsob vnitřní úpravy byl prováděn slabým působením prstů, po nichž zůstává stopa jemných rýžek po papilární kresbě prstů. Tyto stopy jsou patrné na asi 73% střepů (na 60% v případě hrobových nádob). Druhý nejčastější způsob je silnější působení prstů, po němž zůstávají žlábkové o šířce jednotlivých prstů. Zajímavý je rozdíl v zastoupení tohoto typu vnitřní úpravy u sídlištní a hrobové keramiky. U sídlištní keramiky je zachycena u 18% fragmentů, ovšem v případě nádob z pohřebišť je to plných 40%. Třetí způsob, úprava dřívkem, je zastoupena v 15% případech (resp. 12% u hrobové keramiky). Dalším hodnoceným kritériem je směr, kterým byly vnitřní úpravy prováděny. Poměrně překvapivě více než polovina všech hodnocených sídlištních nádob má vnitřní výzdobu provedenu šikmo, téměř 30% pak svisle a jen čtvrtina vodorovně (pravidelně či nepravidelně přes sebe). Některé nádoby nesou vnitřní úpravu, provedenou kombinací směrů (proto součet jednotlivých druhů vnitřních úprav přesahuje 100%). Jedna z nádob byla uvnitř upravována dokonce všemi třemi zmiňovanými směry, postupně směrem od hrdla ke dnu od vodorovného, přes šikmé až ke svislému. Na nádobách hrobových je ovšem zastoupení směrů provedení vnitřní výzdoby poněkud jiné. V všechny tři orientace jsou zastoupeny téměř stejně, šikmý směr, nejčastější na sídlištních nádobách, je ovšem v tomto případě nejméně častý!

vlastnosti keramických znaků	% zastoupení - Mikulčice - sídlištní keramika	% zastoupení - souhrn pohřebišť
VU – ano	81,82	84,06
VU - ne (kód "0")	18,18	15,94
VU – H	73,74	67,24
VU – C	26,26	36,21
VU - 11*	5,05	0
VU - 12*	7,07	5,17
VU - 13*	3,03	6,9
VU - 14*	0	0
VU - 21*	8,08	31,04
VU - 22*	4,04	1,72
VU - 23*	4,04	6,9
VU - 24*	2,02	0
VU - 31*	17,17	6,9
VU - 32*	41,41	25,86
VU - 33*	7,07	24,14
VU - 34*	9,09	3,45
VU - 1* (dřívko)	15,15	12,07
VU - 2* (žlábký)	18,18	39,66
VU - 3* (rýžky)	72,73	60,35
VU - *1 (svisle)	28,28	37,94
VU - *2 (šikmo)	52,53	32,75
VU - *3 (vodorovně)	14,14	37,94
VU - *4 (vodor.-neprav.)	10,1	3,45

Technologická úroveň výroby nádob, tedy celkové hodnocení technologického provedení jednotlivých hodnocených znaků na nádobě, včetně celkové kvality výstavby nádoby a její pravidelnosti, je sice poměrně subjektivní a obtížně "přenosná" záležitost, ovšem při hodnocení jedním jedincem s konstantním pohledem na "pravidla" tohoto hodnocení a při zavedení pouze tří kvalitativních stupňů (I – nejkvalitnější až III – nejméně kvalitní, tzv. derivát okruhu – viz oddíl IV.3.4) je možné získat zajímavý obecný pohled, především při porovnání sídlištní a hrobové keramiky. Do technologicky nejvyspělejšího stupně I patří v případě sídlištní keramiky asi 43% nádob, kdežto na pohřebištích je to jen asi 23% nádob. Do stupně II, představujícího jakýsi standard daného okruhu, lze zařadit 52% fragmentů, resp. 61% u keramiky hrobové (výběr mikulčické keramiky MO kvalitativních stupňů I a II viz tab. 47-63). Stupeň III, jenž by měl představovat již samotný okraj definice keramického okruhu (viz oddíl IV.3.4), je zastoupen na sídlištích pouhými 4% (např. tab. 60:1), na pohřebištích však 16%. Značná část technologicky vyspělejších nádob, objevujících se na pohřebištích, je při možnosti současného hodnocení všech nádob z dané lokality na první pohled odlišitelná od zbytku. Tyto nádoby jsou často větší a přesto gracilnější, vykazují pravidelnou stavbu těla a vyváženou proporcionalitu a vyznačují se technicky dobře zvládnutou výzdobou. Většina takových nádob byla do světa zemřelých patrně přenesena z běžného užívání, což nelze říci o nádobách ostatních.

vlastnosti keramických znaků	% zastoupení - Mikulčice - sídlištní keramika	% zastoupení - souhrn pohřebišť
TS určeno	96,51	100
TS 1 (z určitelných)	43,37	22,58
TS 2 (z určitelných)	52,41	61,29
TS 3 (z určitelných)	4,22	16,13

Samotná výstavba stěn nádob je pravidelná (extrémní případ tenkostěnnosti nádob MO představuje okraj na tab. 45:3), povrchová úprava nádob MO je však poněkud slabší než v případě BO (povrch zvnějšku bývá často zvlněný hrboletý, jsou na něm patrné i stopy po prstech, tvořící lokální zúžení nádob, kdežto u BO toto prakticky nenajdeme). Troufám si tvrdit, že názor B. Kavánové o užívání engob při úpravě povrchu nádob v tomto období (KAVÁNOVÁ 1996, 139 - snad měla na mysli alespoň z části i keramiku MO, je to ovšem z jejího textu těžko dešifrovatelné) je značně odvážný, z vlastní zkušenosti si nedovedu představit, jak rozlišit engobu od stop po druhotném přepálení (minimálně by měl být

představen způsob, jakým autorka tento jev rozpoznává a dokládá, srov. BUKO 1990, 121–122).

Síla stěn nádob přirozeně roste se zvětšujícím se objemem, ovšem i velké a obří nádoby MO mají velmi často vzhledem k své velikosti relativně tenké stěny a jsou proporcionálně vyrovnané (velikost a provedení okraje, síla dna, přechod hrdla), což svědčí o dokonalém zvládnutí výstavby nádob. Doklady způsobu vytváření (formování nádob) se však bohužel na keramice sledovaných okruhů neprojevují takovým způsobem jako např. na mladší polské keramice (např. RZEŹNIK 1993; 1995, 66–78). Nelze tedy touto cestou obohatit naše představy o práci s ručním kruhem ani uvažovat o jeho možných podobách.

Známým fenoménem raněstředověké keramiky jsou značky na dnech. Samotné "pravé" značky, tedy plastické symboly a vyobrazení na dnech nádob, jsou na keramice MO naprostou výjimkou; na sídlištní keramice se plastická značka objevila pouze jednou, což činí asi 3%⁵⁰, na keramice hrobové poněkud častěji (12%). Zmiňovaná jediná sídlištní nádoba s plastickou značkou (ve tvaru kosočtverce půleného jednou úhlopříčkou) je zvláštní i tím, že (opět) jako dosud jediná zjištěná nádoba MO nese i plastickou výzdobu, lištu, která však vzhledem k velikosti této nádoby měla jistě i praktický význam při jejím přenášení. Na keramice hrobové se objevují na dnech opakující se motivy hvězdice, kříže či hvězdice v kruhu, popř. snad trojzubce. Pozoruhodná je nádoba z hrobu 282 v Prušánkách, která je technologicky nepřilíš na výši (kvalitativní stupeň III) a nese jak plastickou značku, tak značku technickou (technická značka překrývá plastickou). Technické značky byly u keramiky MO (shodně u sídlištní i hrobové) zaznamenány téměř na pětinu nádob.

vlastností keramických znaků	% zastoupení - Mikulčice - sídlištní keramika	% zastoupení - souhrn pohřebišť
ZN - T (z celých nádob)	18,18	18,18
ZN - P (z celých nádob)	3,03	12,12

IV.4.4 Shrnutí vymezení MO

Takto byly popsány a statisticky představeny typické i vzácné podoby jednotlivých keramických znaků na nádobách MO. Nyní lze tedy ve zkratce shrnout nejtypičtější projevy, jež by měly charakterizovat keramiku tohoto okruhu a vydělit ji tak vůči keramice ostatní.

---

⁵⁰ Pro malý počet jedinců (33 kusů), které bylo možno vzhledem k přítomnosti dostatečného úseku dna nádoby zahrnout do statistiky, nelze brát výsledný podíl zastoupení plastických značek u keramiky MO závazně, ovšem ze zkušenosti z hodnocení stovek souborů s keramikou MO se domnívám, že se toto číslo blíží realitě.

Keramika MO je tedy nejčastěji následující podoby:

Ukončení okraje je z naprosté většiny provedeno **prožlabením** (až 85%), a je patrně jedno zda je ukončení orientováno **šikmo či horizontálně**. Okraj je celkově vyšší, buď **kalichovitě** prohnutý, **nebo rovný** a přímý od hrdla po ukončení, a to zhruba půl napůl (u hrobových nádob tvoří rovné okraje až dvě třetiny). Asi 15% nádob může mít okraj bez prožlabení (seříznutý oběma zmiňovanými směry), popř. s náznakem prožlabení - okraje typu N. V tomto případě jednoznačně převažují kalichovitě prohnuté okraje. Na více než polovině nádob je znát **úprava hrdla šablonou**, způsobující odsazení pod hrdlem. Pokud je přítomno, je v drtivé většině **na vnější straně** nádoby.

Výzdoba keramiky MO je téměř výlučně **hřebenová**. Téměř v 90% začíná hřebenovou vlnicí. Nejčastější výzdobné schéma tvoří **vlnice a hřebenový pás** (popř. další vlnice) – u sídlištní keramiky u dvou třetin, u hrobové dokonce u tří čtvrtin. **Sklon vlnic** je o něco více než v polovině případů **vlevo**, jinak je stranově vyrovnaný (přes 40%). Ovšem u hrobových nádob je pětina vlnic skloněna vpravo, zatímco u sídlištních pouze minimum.

U sídlištních nádob převládá **široké hrdlo**, blížící se šířce nejvyšší výdutě a zároveň průměrem přesahující dno (nádobky vhodné k přípravě pokrmů), u hrobových nádob je výrazně větší zastoupení nádob s úzkým hrdlem vzhledem k nejvyšší výduti (vhodnější např. k uchování tekutin?). Tři čtvrtiny nádob MO jsou **situlovitěho tvaru**, jen čtvrtina soudkovitého.

Keramická **hmota** je asi u 70% nádob **střední zrnitosti s krupičkovitým povrchem**, typická barevnost je charakterizována (opět asi v 70% případů) **světle béžovými až šedohnědými odstíny s růžovými až oranžovými skvrnami**.

Více než 80% nádob má **technologické stopy vnitřní úpravy**, převládají **jemné rýžky** po úpravě prsty, prováděné u více než poloviny nádob **šikmo** (u sídlištní keramiky; u hrobové je orientace stejnoměrně rozložena mezi svislou, šikmou a horizontální, více jsou zastoupeny žlábků po silnější úpravě prsty). Značky na dnech nádob nejsou typické. U hrobové keramiky tvoří malé nádoby (s průměrem okraje do 15cm) více než polovinu všech nádob náležejících MO.

Posouzení toho, kolik a které keramické znaky budou na konkrétních nádobách rozhodovat o příslušnosti k danému keramickému okruhu, je těžko definovatelné a formalizovatelné. Myslím, že v tomto ohledu bude hrát archeologova intuice i v budoucnu vždy rozhodující úlohu a nejsem si proto jist, zda je tento bod, predikovaný v teorii keramikologie (BUBENÍK - FROLÍK 1995), splnitelný nějakou exaktní kvantifikací. I hranice clustřů obsahuje člověk tužkou na základě vlastního úsudku. V případě fyzického hodnocení

konkrétních nádob máme možnost přímého posouzení a zvážení charakteristiky jednotlivých keramických znaků na nádobě či fragmentu - tento způsob umožňuje posoudit keramiku celkově a přímo. Protože sami vytváříme skupiny na základě větší či menší podobnosti námi vybraných a sledovaných znaků aniž víme, s jakým záměrem je vytvářel hrnčíř, zda je dělil, pojmenovával, resp. chápal stejně jako my - jako něco společného a zároveň specifického vůči skupinám ostatním, bude naše definování hranic keramických skupin či okruhů a rozhodování o tom, které nádoby tam ještě patří a které již ne, vždy poněkud umělé a s možnostmi toho, že neodrážejí historickou realitu. Ani v základních a nejtypičtějším znacích nikdy nebudeme mít jistotu, zda některou jinou variantu jednoho znaku nevydělujeme z daného okruhu omylem. Dobrým příkladem může být skupina nádob BO (typ BO-Mik 1, viz oddíl IV.3.4 a vyobrazení na tab. 39-40), jejichž znaky jsou shodné a jednoznačně "blučinské" do té míry, že se patrně jedná o jednoho a toho samého výrobce, přičemž na některé nádoby chybí vlnovka a na jiné je blučinská šroubovice doplněna zcela ojedinělými vpichy. Podobně hraniční problém představuje v případě MO výskyt nádob s mnoha znaky typickými pro tuto keramiku, ovšem s okrajem, na jehož konci nebylo provedeno prožlabení, ani nebyl okraj pro tento úkon předpřipraven (okraje typu N). I tyto nádoby mohly být vytvářeny stejnými výrobci ve stejných dílnách jako keramika MO (v databázi větších fragmentů z Mikulčic tvoří asi 15 %, ve výzkumu C 1991 ve V podhradí necelých 14%, v případě plochy P 1962-68 na předhradí 12% - viz dále v oddílech V a VI, tedy ve vzácné shodě opakovaně zhruba mezi 10-15%). Jde pouze o to, že jeden z nejtypičtějším keramických znaků je výrazně pozměněn. "Genetická" příbuznost této keramiky k MO je však neoddiskutovatelná. Je otázkou, zda jde o specifickou skupinu v rámci MO (stejný původ, mikrochronologický rozdíl), či zda jde o náhodný prvek neprovedení závěrečných řemeslných úkonů na nádobě. S přihlednutím k dalším znakům na takových nádobách jsem přesvědčen, že platí druhá možnost. Toto mé prozatímní oddělení nemůže být do budoucna chápáno jako neměnné (je třeba prověření ještě větší kvantity okrajů keramického horizontu MO i v jiných areálech mikulčického hradiště, či dokonce na jiných lokalitách v okolí).

V. Keramický horizont S a V podhradí – keramika mladší (pozdní) velkomoravské fáze

(charakteristika, kvantifikace zastoupení keramiky MO a BO)

V předchozích kapitolách byly vymezeny dva výrazné velkomoravské keramické okruhy, jež jsou jednoznačným dokladem civilizačního jevu, nazývaného regionalizace keramiky, spojeného s profesionalizací její výroby, a stratigrafickým rozbořem pak areál severního podhradí mikulčického hradiště spolu s představením jeho hmotné náplně. Severní podhradí, jako jednovrstevný, patrně relativně krátkodobě osídlený areál s absencí superpozic skýtá při studiu keramiky na první pohled překvapivou, leč jednoznačnou výhodu. Keramický horizont (k tomuto termínu BOHÁČOVÁ - ČIHÁKOVÁ 1994, 176, 179; BOHÁČOVÁ 1995, 125), kterým je sídliště charakterizováno, je totiž vzhledem k délce trvání a patrně násilnému zániku osídlení v tomto prostoru, které již prokazatelně nebylo obnoveno, velmi úzký, prakticky "čistý" (není zde starší keramika ani kontaminace mladším materiálem). Takto je tedy možné představit soubor keramiky, která byla užívána v jednom časovém úseku, jehož trvání je vzhledem k současným možnostem datování velmi krátké a dále chronologicky podrobněji nerozlišitelné. Samozřejmě chybí naopak možnost vytvářet relativně chronologické řady keramických skupin (okruhů, typů) na základě vertikální stratigrafie v kombinaci s typologií. Faktická absence vertikální stratigrafie, ve smyslu souvrství a superpozic objektů je ovšem ve fázi vydělení a představení "mladší" velkomoravské keramiky výhodná. Sídlíště v severním podhradí lze dle předchozích dokladů datovat do vrcholné fáze velkomoravské éry. Keramický horizont tohoto sídliště tak bude nejlepším (a nekontaminovaným) představením a dokladem technologické úrovně a typologické škály vyspělé velkomoravské keramiky. Je tedy na místě tento keramický horizont nyní obrazově představit na konkrétním materiálu.

V.1 Představení keramického horizontu S podhradí⁵¹ (Velká Morava, 2. pol. 9. stol. - přelom 9. a 10. stol.)

Keramický soubor z výzkumů 46 a 79 je bohužel z velké míry poznamenán dlouhotrvajícím uložením pod hladinou spodní vody, což zásadně ovlivňuje hodnocení keramické hmoty, popř. výpalu. Mezi typické příznaky tohoto tzv. „vyluhování“ patří určitá barevná uniformita v odstínech světlešedé až béžové, nápadná zrnitost povrchu střepů a časté částečné setřetí výzdoby.

Ke keramice MO ze svrchních partií souvrství (hor. 1 a 2) můžeme bezpečně řadit okraje z tab. 1:7, 11, 12, 19-29 tab.2:2, u výdutí je rozpoznání složitější, k charakteristickým patří zlomek 1:36, 43, 47. Na úrovni zánikového horizontu hradiště (hor. 3, 4) můžeme vybrat např. okraje tab. 4:8, 11, 12, 15, 16, 18-48, 51-53, 56 a 57, tab. 7:13, 15, 17, 19, výdutě s výzdobou tab. 4:50, tab. 5:16, 17, 19, 20, 22, tab. 6:5, 26. Z hor. 5, 6, 7, 10 lze jmenovat okraje na tab. 7:24, 25, 29, 32, tab. 8:18-20, 22-24, 34, tab. 9:17, 24-32, zdobené výdutě např. 8:26-28, 30-31, tab. 9:41 tab. 10:6-8, 15, 17, 18, 20, 23. Z mladší výplně jámy 1342 (kontext 12) lze přiřadit k popisovanému okruhu okraje na tab. 11:19, 20, 23, 35-39, 41-50, výdutě i s typickým zúženým přechodem na hrdle např. 12:4-6, 8 11, 12, zatímco ze spodní výplně (kontext 13) nemáme jediný zlomek okraje nádoby MO. Z povrchu podlahy 892 jsou to okraje na tab. 13:17, 20-22, výdutě 13:24, 25, 14:1, 4, 8. V navážce podlahy 892 (kontexty 14, 20 a snad 17) bylo jen několik okrajů náležejících MO, tab. 14:20, 45-48, 50 (ten poněkud osobitý, technologicky sem však patří), 52-55, tab. 15:2, tab. 17:6, 19, 25, 31, výdutě 16:5, 12, 14. Z podlahové úpravy, složené z jílové navážky 15 a povrchového nášlapu 3, přimykající se k SZ hraně domu 892, pocházejí prožlabené okraje MO vyobrazené na tab. 18:9, 11 (kontext 3), 12 (kontext 15) a z celého výzkumu největší zkompletovaný fragment nádoby s tímto okrajem s velkou částí hřebenem ryté výzdoby - tab. 18:14 (kontext 15).

Ukázku okrajů MO s neprovedeným prožlabením (ukončení okraje typu N) představují vyobrazení na tab. 1:13-15, 17, 20, 22, tab. 4:4, 6, 7, 51, tab. 7:9, 10, 28, tab. 8:8-9, 12, tab. 9:7, 24-27, tab.11:26-28, 36-37, 50, tab. 13:17, tab. 18:12.

V keramické kolekci z výzkumů 46 a 79 v S podhradí je třeba si ještě povšimnout zástupců BO. Vedle zlomků s náznaky „blučinského“ výzdobného stylu (jednoduchým rydlem ryté širší rýhy až žlábků, jednoduché, převážně vyšší vlnovky, viz tab. 1:38, 40, 45,

---

⁵¹ Na tabulkách keramiky v příloze jsou vyobrazeny všechny okraje z výzkumu 79 a výběr zdobených výdutí, popř. den nádob. Z výzkumu 46 není bohužel v současné době možné představit žádné vyobrazení, originály kreseb byly zničeny při požáru mikulčického pracoviště, stejně jako samotný keramický materiál, jež byl jejich předlohou.

tab. 3:21, 27, 30, tab. 5:21, tab. 6:16, 17, 23, tab. 12:10, tab. 16:4, 7, tab. 17:34) a jednoznačných kusů s typickým dekorem (tab. 9:37, 39, 42, tab. 10:2, tab. 16:6, 13, tab. 18:2) je ještě možné zmínit okraje, u nichž sice tento výzdobný motiv chybí, ale jejichž ukončení jsou zcela typická právě pro keramiku tohoto okruhu viz tab. 14:56, tab. 17:17, 21. Na sídlišti v S podhradí se keramika BO jako malá příměs (okolo 2-6% všech keramických zlomků bez ohledu na stratigrafii, tedy relativní chronologické rozdíly, viz dále) vyskytuje jak v relativně starších (o kolik?.) tak v mladších kontextech sídliště, aniž by byly pozorovány patrné typologické či technologické rozdíly (ve výzkumu 79 např. viz již zmiňované zlomky na tab. 14 a 16 z vrstvy 20 či 18:2 z vrstvy 17, oproti např. nálezům stratigraficky mladším ze zánikového horizontu 3, popř. z hor. 2 a 10 - tab. 1, 3, 5, 6, 9).

Jelikož před sebou máme soubor keramiky, o němž se dá hovořit jako o chronologicky relativně současném, je vhodné všimnout si i některých zlomků s výraznějšími keramickými znaky (především v případě okrajů), které by mohly být vodítkem k identifikaci dalších lokálních typů keramiky, minimálně pro geografickou oblast přímého vlivu mikulčického hradiště (srov. s východním podhradím v oddílu V.4.6):

1./ typ s pracovním názvem **KZ** (kalichovité zaoblené) - okraje, které jsou v podstatě shodné s prožlabenými (kalichovité prohnutí, zúžení střepu v přechodu hrdla a okraje, resp. zesílení okraje oproti hrdlu), ovšem samotné ukončení okraje prožlabením zcela chybí a okraj je ukončen protažením a zaoblením; okraj se zužuje, je zřetelně a vždy kalichovité prohnut a na konci zaoblen tedy bez jakýchkoliv stop po úkonu vytvářejícím po obvodu nádoby žlábek, přičemž některé technologické znaky i celková technologická úroveň se často shodují s exempláři s prožlabením (tab. 1:1-4, tab. 3:4, 6, tab. 7: 23, 27, tab. 8:7, 11, tab. 9:8, 10). Je možné jejich budoucí přiřazení k MO.

2./ typ s pracovním názvem **ZP** (zaškrcené profilované) - krátké silné okraje zhruba oválného průřezu, někdy složitěji tvarované, na vnitřní straně profilované jemnými žlábkami či rýhami (tab. 1:9, 16, tab. 3:10, 11, 13-15, tab. 14:35)

3./ typ s pracovním názvem **OO** (ostrý okraj) - patrně malá skupina nádob s nápadným zaoblením vnější strany ukončení okraje a jemným vytažením horní hrany do špičky tab. 12:18, 39. Z výzkumu 79 v S podhradí pochází pouze jeden okraj (viz tab. 1:18; v ploše 46 jich bylo 6), tyto okraje jsem však registroval i v materiálu z jiných poloh mikulčického hradiště.

Zlomky, vykazující relativně horší ztvárnění či provedení jednotlivých keramických znaků (jednoduché okraje, masivní stěny, celková proporcionální „těžkopádnost“, horší úroveň výstavby nádoby, apod.) a kterým takto obecně většinou přisuzujeme i vyšší

chronologické stáří v rámci středohradištního období, se vůbec nenacházejí v destrukčním horizontu 3. Z ostatních pomocných horizontů hlavní kulturní vrstvy sídliště (kontext 1) stratigraficky pod destrukčním horizontem 3 (hor. 5, 6, 7, 10) můžeme k takto klasifikované keramice přiřadit snad pouze několik zlomků tab. 8:35, tab. 9:11, 12, 21-23. Její výskyt je však o mnoho vyšší v úrovních, ležících stratigraficky nejnižší, tedy v navázkách podlahy 892 a ve spodní části zásypu jámy 1342 - kontexty 13, 14, 15, 17, konkrétně např. tab. 13:1-8, 13, tab. 14:16-18, 21, 22, 25-33, 36-39, tab. 15:1-3, 6, 15, 19, tab. 17:10-12, 20, 23, 24, 27-29, 32, 33. Zcela obdobná situace byla prakticky ve všech sledovaných jevech zjištěna i na ploše 46.

V.2 Zastoupení MO a BO v plochách 46 a 79

Typickým představitelem keramického horizontu S podhradí jsou právě oba popisované keramické okruhy, především ale keramika MO. Je však velmi překvapujícím a závažným zjištěním, jak značné zastoupení této keramiky v tomto horizontu je. Kvantitativní vyjádření výskytu keramiky MO (ale i keramiky BO) v nálezových situacích sídliště v severním podhradí bude náplní této kapitoly.

Na poměry mikulčického výzkumu podrobná dokumentace a popis nálezové situace plochy P 1974-II a nový revizně zjišťovací výzkum P 2005 v dotyku s prvně jmenovanou plochou, prováděný již metodikou kontextuální archeologie, přizpůsobenou specifikům a možností rozlišování raně středověkých kontextů (s obtížným rozpoznáváním jejich nepříliš patrných barevných a konzistenčních rozdílů, resp. s absencí výrazných přechodů mezi nimi), umožnili rozdělit vyzvednutou keramiku podle jejího uložení v přirozených kontextech (vrstvách, jednotlivých výplních objektů) či, především v případě staršího výzkumu, alespoň do určitých horizontů, které určují její relativně chronologickou posloupnost (ačkoliv může jít, a ve většině případů asi skutečně půjde, o chronologické rozdíly pod hranicí rozlišitelnosti současnými datovacími metodami). Hlavní stratigrafickou rozlišovací úroveň, na jejímž základě je poté možné rozdělovat keramiku v případech homogenních vrstev (nepřítomnosti rozlišitelných přirozených kontextů) či nedostatečné dokumentaci starších výzkumů, tvoří zánikový horizont sídliště, charakterizovaný četnou kamennou destrukcí. Tyto časté koncentrace kamenů se nacházejí v úrovni těsně nad podlahovými úpravami, překrývají zahloubené objekty či se do těchto objektů propadají. Pomyslné propojení nivelační úrovně bází těchto kamenů představuje úroveň povrchu v době zániku sídliště na sledovaných plochách (ve starších výzkumech vzhledem k řídkěji prováděné nivelaci, či obvyklé, leč nic

neříkající nivelaci nejvyšších bodů měřených objektů -kamenů, lebek, apod., je tato hranice o něco obtížněji rekonstruovatelná⁵²). Kameny a jiný movitý materiál přitom při destrukci sídliště nemohl ležet "ve vzduchu", čili přesné měření nivelace spodních hran těchto objektů umožňuje s přesností na centimetry určit ve smyslu vertikální stratigrafie linii, která je rozhodující pro odlišení artefaktů z doby života sídliště (pod její úrovní), z doby, rovnající se zhruba momentu zániku sídliště (na její úrovni), a nálezů nad touto úrovní, které ukazuje opět na předměty z doby kolem zániku sídliště, avšak silněji postiženy postdepozičními procesy (stále však, vzhledem k výše zmiňované absenci následného mladšího osídlení, bez nebezpečí přesunu hmoty a s tím spojené chronologické kontaminace artefaktů oběma směry). Je samozřejmé, že nejde o nijak zásadní ostrou hranici pro zcela exaktní rozdělení archeologického materiálu. V konkrétních jednotlivých případech tato hranice nemůže být brána jako striktní a jednoznačně něco dokazující (což je třeba mít neustále na paměti, aby nedocházelo k nežádoucím zjednodušujícím interpretacím na základě jednotlivostí, které mohou být výjimečné a ne typické, o což ve skutečnosti musí v archeologii jít). Avšak v opakujících se jevech, posuzovaných jako tendence (srov. FROLÍK 1995, 118) je v tomto dělení velký potenciál, pokud při takovém způsobu odlišování vyzvednutých artefaktů zjistíme, že jejich kvalitativní zastoupení či kvantitativní poměry jsou v jednotlivých kontextech (horizontech) rozdílné, ale zároveň se tato pozorování v rámci konkrétního kontextu (horizontu) opakují se stejným výsledkem ve více posuzovaných případech. Takto lze dojít k velmi závažným závěrům.

Pro vyhodnocení zastoupení keramiky MO v jednotlivých kontextech, resp. horizontech sídlištních situací v S podhradí, ale i v jiných areálech (viz dále), byla zvolena velmi jednoduchá metoda výpočtu poměru okrajů tohoto okruhu (popř. i BO a dalších lokálních typů) vůči všem okrajům ve stejných stratigrafických jednotkách. Riziko zkreslení výsledků z důvodu rozdílného způsobu fragmentarizace jednotlivých keramických skupin (např. rozdílná hmota a úroveň výpalu) je dle mého názoru zanedbatelné. V keramickém horizontu S podhradí jednoznačně není tak markantních rozdílů v těchto technologických znacích (k tomuto problému např. MACHÁČEK 2001, 92). Ani zjištění o něco větší lámavosti keramiky MO, projevující se zřejmě o něco menší vahou jeho průměrného fragmentu, nemůže výrazně ovlivnit celkové tendence (MACHÁČEK tamtéž – jde o typickou lámavost v oblasti hrdla, které pouze způsobuje častější podobu okrajového zlomku keramiky MO, jemuž často

---

⁵²) Nová metodika mikulčického terénního výzkumu je z velké části založena právě i na provádění podrobné nivelace nejen hran přirozených kontextů, ale právě i případného destrukčního horizontu sídliště, tvořeného často nejen zmiňovanou kamennou destrukcí, ale i koncentrací odpadu v okolí příbytků.

chybí oblast podhrdlí, čili plece, viz další důsledky, odrážející se ve způsobu výběru k inventarizaci a míře skartace). Stejně tak, pokud srovnáváme podíl okrajů různých keramických skupin vůči všem přítomným okrajům (ne jejich absolutní počet), a to vždy zvlášť ve stejných stratigrafických jednotkách, nemohou vadit jinak prokazatelné a existující rozdíly v míře fragmentarizace v závislosti na posdepozičních procesech (druhotný odpad, n transformace, apod.). Ačkoliv jsem si vědom, že ne vždy množství posuzovaných jedinců v jednotlivých kontextech či horizontech dosahuje hodnot, potřebných pro statistické výpočty, považuji za důležité všimnout si určitých tendencí (budou na patřičných místech komentovány), které se opakují nejen v jednotlivých kontextech S podhradí, ale, jak bude ukázáno dále, i v jiných částech mikulčického hradiště⁵³.

První hodnocenou plochou je nový výzkum P2005 (podrobně viz oddíl III). Podíl okrajů v úrovni nad destrukčním horizontem sídliště (hor. 1, 2), přímo v zánikových horizontech (hor. 3, 4, 6) spolu s úrovní nášlapu podlahy 892 (k. 2A, B) a v horizontu "života" sídliště – stratigraficky pod zánikovým horizontem (hor. 5, 7, 10, k. 14, 17, 20, 8), je zobrazen v následujících tabulkách:

hor. 1, 2

p okrajů	MO	BO
65	43	0
100%	66%	0%

destrukční hor. 3, 4, 6 + k. 2A, B

p okrajů	MO	BO
130	72	4
100%	55%	3%

celkem: relativně mladší horizont - fáze konce sídliště

p okrajů	MO	BO
195	115	4
100%	59%	2%

⁵³ V následujících tabulkách budou zobrazeny i případy pod hranicí statistického minima z důvodu následného zařazení těchto malých souborů do celkových výpočtů. Při nezveřejnění těchto případů by nesešly absolutní součty okrajů, což by mohlo být matoucí.

hor. 5, 7, 10,

p okrajů	MO	BO
54	20	1
100%	37%	2%

VR 14, 17, 20, 8

p okrajů	MO	BO
53	12	1
100%	23%	2%

celkem: relativně starší horizont - trvání sídliště před zánikem

p okrajů	MO	BO
107	32	2
100%	30%	2%

obj. 1342**k. 12**

p okrajů	MO	BO
40	24	0
100%	60%	0%

k.13

p okrajů	MO	BO
8	1	0
100%	13%	0%

Celkem jasně se ukazuje tendence, která se bude opakovat i v dalších výzkumech. Ve stratigraficky nejstarších vrstvách je keramika MO zastoupena asi jednou třetinou, na konci existence sídliště je počet zástupců MO asi až dvojnásobný. Okraje keramiky MO tak v tomto horizontu tvoří téměř 60% všech přítomných okrajových střepů. Podobně se chovají i konzistenčně, barevně i stratigraficky odlišné výplně jediné zachycené jámy JA 1342.

Způsob výzkumu plochy 46 umožnil rozdělit hlavní kulturní vrstvu 1 (viz oddíl III.4.1.1) s určitou opatrností na čtyři úrovně (**1-1**, odpovídající hor. 1 a 2 ve výzkumu 79; **1-2**, zhruba v úrovni destrukce sídliště, tedy srovnatelné s hor. 3, 4, 6 výzkumu 79; a úroveň **1-3** a "**nad podloží**", nacházející se níže, odpovídají hor. 5, 7, 10 a k. 14, 17, 20, 8). Nejobtížnější bylo rozlišení hor. 1-3, kde v některých nálezových situacích (u některých nálezových čísel) nejvíce hrozí smíšení s hor. 1-2 (při absenci většího množství kamenů).

Přesto i v tomto starším výzkumu, zejména díky na poměry mikulčického výzkumu výborně volené a provedené dokumentaci a nezvykle podrobným komentářům (zásluhu je třeba připsat jednoznačně vedoucímu výzkumu R. Skopalovi), jsou výsledky kvantifikace velmi podobné, viz následující tabulky:

otvírání čtverců + VR 1-1

p okrajů	MO	BO
110	65	4
100%	59%	4%

VR 1-1

p okrajů	MO	BO
66	41	4
100%	62%	6%

VR 1-2

p okrajů	MO	BO
727	420	22
100%	58%	3%

celkem - zánikový hor. a výše

p okrajů	MO	BO
903	526	30
100%	58%	3%

VR 1-3

p okrajů	MO	BO
533	260	16
100%	49%	3%

nad podloží

p okrajů	MO	BO
30	8	1
100%	27%	3%

**úroveň pod zánikovým horizontem (1-3 +
"nad podloží")**

p okrajů	MO	BO
563	268	17
100%	48%	3%

Opět zjišťujeme nejmenší zastoupení keramiky MO nad podloží a v úrovni pod zánikovým horizontem sídliště (27%, resp. 49%, celkem 48%), naopak v destrukčním horizontu a nad ním podíl keramiky MO výrazně stoupá (celkem 58%).

V případě zahloubených objektů byly jednotlivé úrovně, či přímo kontexty výplně, propočítávány z hlediska zastoupení MO samostatně a poté konfrontovány se stratigrafickou situací. Snahou bylo ověřit, zda stoupající poměr keramiky MO v závislosti na vertikální stratigrafii odpovídá předpokladům o míře zaplnění jam, učiněným na základě pozorování výplní a jejich vztahu k zánikovému horizontu (destrukci, povrchovým hrobům, pokud překrývají objekt či se propadají do měkčích výplní např. až ke dnu). Dokontextování výplní objektů starších výzkumů je provedeno kombinací terénních popisů jednotlivých nálezových situací (nálezových čísel) a realizovaných a dokumentovaných řezů. Ne všechny nálezové soubory (nálezová čísla – tedy náhodné skupiny nálezů, odkrytých společně a společně evidovaných a uložených) však lze jednoznačně přiřadit jednomu určitému kontextu. Při vybírání zásypu po umělých horizontech, či přímo naráz, došlo často k smíšení archeologického materiálu s vícero vrstev. Takové soubory jsou bohužel pro detailnější rozlišení podílu keramiky MO v závislosti na stratigrafii logicky nepoužitelné.

Stratigraficky nejnižše položené výplně jam (kontexty 34, 41, 42, 44) opakovaně u všech objektů **vykazují nejnižší zastoupení MO** (viz následující tabulky). Bohužel ve vícero případech již ex post není možné rozlišit ze které konkrétní výplně nálezové soubory (nálezová čísla) pocházejí (nálezový soubor pak musí být řazen ke dvěma výplním, čímž je pro kvantifikaci většinou nepoužitelný) V některých případech lze díky propadenému destrukčnímu horizontu rozlišit v zahloubených objektech i dílčí horizonty vrstvy 1 (podobně jako při hodnocení keramiky z vrstvy), ležící vždy nad k. 34. Podíl keramiky MO ve výplni tvořené vrstvou 1 oproti k. 34 výrazně vzrůstá.

obj. 46/4, kont. 1

p okrajů	MO	BO
4	1	0
100%	25%	0%

obj. 46/17, kont. 1

p okrajů	MO	BO
19	12	0
100%	63%	0%

obj. 46/19, kont. 1

p okrajů	MO	BO
12	10	2
100%	83%	17%

obj. 46/26, kont. 1

p okrajů	MO	BO
2	1	0
100%	50%	0%

obj. 46/29, kont. 34

p okrajů	MO	BO
1	1	0
100%	100%	0%

obj. 876, kont. 1-1

p okrajů	MO	BO
28	19	1
100%	68%	4%

obj. 876, kont. 1-2

p okrajů	MO	BO
11	4	1
100%	36%	9%

obj. 876, kont. 1 (celkem)

p okrajů	MO	BO
39	25	2
100%	64%	5%

obj. 876, kont. 34

p okrajů	MO	BO
1	1	0
100%	100%	0%

obj. 876, kont. 36 (37)

p okrajũ	MO	BO
65	32	5
100%	49%	8%

obj. 877, kont. 34

p okrajũ	MO	BO
20	7	0
100%	35%	0%

obj. 878, kont. 34

p okrajũ	MO	BO
14	8	1
100%	57%	7%

obj. 879, kont. 42

p okrajũ	MO	BO
7	2	1
100%	29%	14%

obj. 880, kont. 1-2

p okrajũ	MO	BO
4	3	0
100%	75%	0%

obj. 880, kont. 1

p okrajũ	MO	BO
18	8	0
100%	44%	0%

obj. 880, kont. 34, 44

p okrajũ	MO	BO
36	2	0
100%	6%	0%

obj. 881, kont. 1+34

p okrajũ	MO	BO
33	21	0
100%	64%	0%

obj. 881, kont. 34??

p okrajũ	MO	BO
21	11	1
100%	52%	5%

obj. 882, kont. 1

p okrajũ	MO	BO
53	44	3
100%	83%	6%

obj. 883, kont. 1 (1-1)

p okrajũ	MO	BO
64	43	5
100%	67%	8%

obj. 883, kont. 34

p okrajũ	MO	BO
50	19	5
100%	38%	10%

obj. 884, kont. 1

p okrajũ	MO	BO
24	12	1
100%	50%	4%

obj. 884, kont. 1, 34

p okrajũ	MO	BO
30	19	2
100%	63%	7%

obj. 885, kont. 1

p okrajũ	MO	BO
13	4	1
100%	31%	8%

obj. 886, kont. 1, 34

p okrajũ	MO	BO
5	1	0
100%	20%	0%

obj. 887, kont. 1

p okrajů	MO	BO
22	9	1
100%	41%	5%

obj. 888, kont. 1

p okrajů	MO	BO
46	18	5
100%	39%	11%

obj. 890a, kont. 1+38

p okrajů	MO	BO
13	9	1
100%	69%	8%

obj. 891, kont. 41

p okrajů	MO	BO
8	2	0
100%	25%	0%

objekty celkem**k. 1 (neurčeno) +1-1**

p okrajů	MO	BO
308	179	18
100%	58%	6%

k. 1-2

p okrajů	MO	BO
15	7	1
100%	47%	7%

k. 34, 1 (smíšené soubory, dále nepoužitelné)

p okrajů	MO	BO
90	48	2
100%	53%	2%

k. 36, 37, 38

p okrajů	MO	BO
75	39	5
100%	52%	7%

k. 34, 41, 42, 44

p okrajů	MO	BO
158	53	8
100%	34%	5%

výplně mladší k. 1 (1-1, 1-2), 36, 37, 38

p okrajů	MO	BO
398	225	23
100%	57%	6%

výplně starší k. 34, 41, 42, 44

p okrajů	MO	BO
158	53	8
100%	34%	5%

Některé objekty, zcela zaplněné jinými výplněmi (kromě hlavní kulturní vrstvy 1), případně překryty destrukční vrstvou (kamení, koncentrace kostí, kosterní pozůstatky), pak mohou být, právě podle míry výskytu okrajů MO, klasifikovány z hlediska relativní chronologie (ta může ovšem být ve skutečnosti jakousi "mikrochronologií", pohybující se jen v řádech týdnů až roků). Takto je možné říci o výplních k. 36, 37, 38, že patří do konce existence sídliště v S podhradí, zatímco výplně 34, 41, 42, 44 naopak vznikly již v průběhu jeho existence, popř. na počátku. Porovnáním stratigrafické situace objektů s těmito výplněmi ve vztahu k destrukčnímu horizontu tak, jak bylo uvedeno výše, se ukazuje, že se předpoklady zaplnění jam (a tudíž jejich relativního stáří) kryjí s podílem keramiky MO (viz plan 6; srov. popisy objektů a výplní v oddílu III.8)

To svědčí o tom, že míra zastoupení keramiky MO v jednotlivých kontextech či sídlištních horizontech skutečně nese chronologickou informaci, jen nebude možné ji absolutně vyjádřit. Vzhledem k patně nepřilíš dlouhému trvání sídliště v S podhradí (z hlediska možností archeologicko-historického datování) jsme tedy nejspíše svědky enormního dynamického nárůstu výroby a užívání tohoto keramického okruhu na konci velkomoravského období, které bylo, dle hodnocení celkové nálezové situace v S podhradí,

ale i v jiných areálech (viz dále), podobně jako ostatní řemeslná produkce, náhle přerváno patrně násilným zánikem hradiště někdy na počátku 10. stol.

Zcela opačný obraz ukazuje keramika BO. Ve všech hodnocených horizontech i stratigraficky rozdílných kontextech je podíl keramiky BO v podstatě konstantní, Pohybuje se mezi 2 až 6%. Nižší zastoupení přes 2% je zjištěno ve výzkumu 79 (a to jak u stratigraficky nejstarších, tak nejmladších úrovní, ve výzkumu 46 je to téměř 6% a opět nezávisle na stratigrafii. To je v kontrastu s keramikou MO. Jak uvidíme dále, naprosto shodná situace je i v dalších hodnocených výzkumech.

V.3 Zastoupení MO a BO v ploše P 1974-I (č. 45) v severním podhradí

Kvantifikaci zastoupení keramiky MO a BO jsem se pro kontrolu rozhodl provést i na poslední ploše v S podhradí, jejíž dokumentace umožňuje podrobný stratigrafický rozbor (ke stavu dokumentace ploch v S podhradí viz oddíl III.1), a to v případě výzkumu P 1974-I, č. 45 (MAZUCH 2009).

V.3.1 Archeologická situace na ploše 45

Zkoumaná plocha 45 (viz plan 14) se nachází v JZ části podhradí. Východní hranou navazuje na výzkum K 1972 - III, č. 42, na západní straně se nacházejí plochy K1972-75, č. 43; P1975-76, č. 49; a severozápadně pak plocha P 1981-82, č. 58. Plocha 45, jež čítá 11 standardních čtverců 5x5 m o celkové výměře 275 m², leží přímo na hraně bývalého řečiště Moravy, které oddělovalo S podhradí od vlastního opevněného centra. Rozpoznání podloží je v terénu velmi obtížné, podobně jako v případě ploch 46 a 79. Přechod kulturní vrstvy (silně prostoupené jílem) do jílového podkladu je opět pozvolné bez jasných hran. V ploše 45 je tento problém umocněn přítomností břehu říčního ramena, jehož určení v dynamicky se měnícím vodním toku je obtížné už jen v 2D rozměru, ne tak ve vertikální rovině. V J části výzkumu, v okolí zachyceného břehu říčního ramena, podloží klesá spolu se ztenčující se kulturní vrstvou, resp. již jen jednotlivými nálezy svažujícími se do tehdejšího koryta.

Specifické podmínky říční nivy, ve které zřejmě nedošlo k vytvoření půdního horizontu, často neumožňují plně využívat jinak běžný efekt barevného kontrastu nadloží a podloží, resp. vykreslení zásypů jam, popř. hrobů z důvodů jejich zaplnění nadloží

humusovitou vrstvou. Na ploše 45 je barevné rozlišení zásypů jam, i když jen slabě patrné, umožněno nejspíše přeměnou organických látek především intencionální povahy (z odpadu). Mnohem obtížnější je snaha o rozlišitelnost samotné kulturní vrstvy od již intaktního podloží (v podmínkách říční nivy by bylo patrně lepší hovořit o úrovni jílu, na kterém počalo osídlení toho kterého areálu). Ve vrstvě směrem do hloubky velmi pozvolně ubývá hlinité složky, takže určení podloží spíše závisí na úbytku artefaktů, resp. jejich absenci v určité hloubkové úrovni. Možnost odlišitelnosti tohoto jevu prudce klesá s mírou intenzity osídlení toho kterého prostoru (lepší podmínky skýtají např. plochy 46 a 79 – MAZUCH 2005 a, b, srov. opačný případ např. u plochy B 2006-08 – HLADÍK 2008; plocha 45 se v tomto ohledu nachází někde uprostřed). Zmiňovaný problém se opakuje v ještě komplikovanější podobě v případě přítomnosti břehu zaniklého řečiště. Možnost určení hrany břehu řečiště a jeho profilu, jak se ukázalo na vícero místech při výzkumech zaniklých koryt v Mikulčicích, závisí především na přítomnosti a na způsobu uložení většího množství artefaktů (nejspíše v podobě odpadu), hromadících se na tehdejších „funkčním“ břehu. Dle klesajících absolutních nadmořských výšek jednotlivých nálezů lze v těchto případech do určité míry rekonstruovat průběh břehu, avšak je třeba podotknout, že se jedná o časový úsek, odpovídající pouze době uložení těchto předmětů. Značně kolísající vodní režim řeky způsobuje rychlé nepředvídatelné a nevyrovnané dynamické změny, odrážející se právě na průběhu a charakteru řečiště, tudíž i na lokalizaci a tvaru břehů.

Artefakty kopírující hranu koryta byly ve většině případů (úsek mezi opevněným jádrem hradiště a S podhradím nevyjímaje) následně převrstveny mocným horizontem čistého písku (pouze s ojedinělým místním výskytem slabého zvrstvení organického původu). Ten způsobil částečné zaplnění koryta (v různé míře v jednotlivých úsecích). Charakter a míra tohoto zaplavení, opakovaně pozorovatelného při mikulčických výzkumech zaniklých řečišť, ukazuje na mocný a patrně náhlý a rychlý proces, který v praxi musel znamenat konec fungování toku v těchto místech. Otázkou zůstává rámcové datování tohoto jevu, na kterém závisí další zásadní interpretace, dotýkající se zániku hradiště, případně jeho podoby a funkce v povlkomoravském období. Na písčitéch naplaveninách, překrývajících artefakty velkomoravského stáří, které kopírují břeh koryta, se opět objevují nálezy velkomoravské provenience. Ty jsou nakonec spolu s písčitou naplaveninou překryty povodňovými jíly (výrazně nižšího stáří, středověk, novověk?), jež znivelovaly bývalé řečiště téměř do roviny tak, že z velké části dnes není v terénu vůbec patrné. Nálezy na písčité náplavě mohou mít dva zcela odlišné původy. Pokud by se jednalo o přímé pozůstatky lidského sídlení, znamenalo by to jednoznačně datování silných záplav ještě rámcově do počátku 10. stol. a otvíralo by to

možnosti alternativního pohledu na historický výklad konce mikulčického velkomoravského centra, či dokonce celého státního útvaru (oslabení mocenského centra v důsledku přírodní katastrofy?). Druhá možnost, dle mého soudu reálnější, avšak dosud blíže nepopsaná, představuje zmiňované nálezy jako „rozplavené“, resp. přemístěné předměty z okolí po zániku sídliště při opakujících se rozlivech říčních ramen Moravy (tento jev a jeho síla byla běžně pozorovatelná při každoročních záplavách Moravy před její regulací v polovině 70. let minulého stol.). Nelze je tudíž brát jako datovací pomůcku ani je zahrnovat do stratigrafických hodnocení. Proti první teorii je možné postavit i absenci archeologických objektů (především jam) v místech zaniklého koryta, jež by byly zahloubeny do povrchu zmiňované písčité vrstvy, stejně jako destrukci čelní kamenné plenty hradby, která se v některých zkoumaných úsecích nachází částečně i pod písčitymi náplavami (stejně tak i na nich, což ovšem této druhé verzi neodporuje). V případě této teorie však zůstává datace záplav otevřená, mohlo jít o jev jak spojený zhruba s dobou zániku hradiště jako v prvním případě (jistě však ne příliš dluho předtím), tak také mnohem pozdější. Na druhou stranu byla při výzkumech říčních koryt pozorována úporná snaha obyvatel hradiště odolávat agresivnímu vodnímu živlu (bohužel celkové vyhodnocení těchto pro poznání vývoje a proměn hradiště stěžejních výzkumů doposud chybí), každopádně však nikdy nelze jednoznačně doložit způsob uložení rozptýlených předmětů na zaplavené vrstvě, tudíž dle nich, jak již bylo řečeno, chronologicky posuzovat příslušné nálezové situace. Na první verzi s intencionalitou ostatně spoléhá i Z. KLANICA (např. 1985, 488-489, 522 - obr. 34; 1997, 103-104; 2007) při své interpretaci „kruhového“ objektu v plochách K 1972-75 a P 1975-76 (sousedící s popisovanou plochou 45) v ohybu řečiště mezi opevněným hradem a S podhradím. Celá tato myšlenková konstrukce by měla být, vzhledem k postupnému „ukotvování“ nedostatečně archeologicky doložené interpretace tohoto objektu (ležícího zčásti právě na povrchu záplavové vrstvy) v odborné literatuře, podrobena kritice v samostatné studii.

Zahloubené objekty v ploše 45 jsou pozorovatelné až v úrovni promíseného podloží, neboť (jak je zřejmé z popisu výše) byly v horních partiích vyplněny stejnou uloženinou (45/1), která tvoří v podstatě kulturní vrstvu na celé ploše 45 (podobně jako při výzkumech 46 a 79). Tato skutečnost poněkud zkresluje prvotní pohled na stratigrafii výplní jednotlivých zahloubených objektů, protože je neregistrujeme výše než v úrovni podloží (až na výjimky), přestože byly původně jistě zahloubeny z vyšší absolutní nadmořské výšky. Nelze je pouze v nadloží barevně rozlišit.

Úroveň tehdejšího pochůzného terénu na ploše 45 lze odhadnout jen obtížně. Chybí větší koncentrace odpadu a především kamenů, které by vymezovaly destrukční horizont sídliště (jako tomu bylo v plochách 46 a 79). Přesto lze na základě několika málo pozorování v některých čtvercích odhadovat, že by se mělo jednat o úroveň asi 10 – 20 cm nad podloží. Tento interval by tedy měl představovat skutečnou mocnost „kulturní vrstvy“ narostlé v době sídlení v tomto prostoru. V průměru je jen o něco slabší než v nedalekých výše zmiňovaných plochách, kde však byla prokázána přítomnost obydlí, tudíž i vyššího potenciálu „výroby“ odpadu.

Podlahové úpravy na ploše 45 postrádáme. Teoreticky je možné, že při hrubém způsobu terénních prací nebyly rozpoznány. Zvláště když poprvé byly takové podlahy v rámci areálů na jílových naplaveninách mimo opevněný hrad rozpoznány, jako naprosté novum, až ve výzkumu 46, který byl realizován prakticky současně s výzkumem 45, a zkušenosti s tímto fenoménem byly tedy minimální. Přesto se spíše přikláním k názoru, že zde příbytky nebyly. Svědčí pro to celá řada nepřímých důkazů - bezprostřední blízkost břehu řeky, popis „velmi chudé a kompaktní“ kulturní vrstvy 45/1 (kvalitativně odlišné od VR 46/1 či 79/1, na jejichž vzniku se bezpochyby podílela přeměna destrukcí dřevěných domů v humus, absence větších koncentrací KM narozdíl od ploch 46 a 79). Tato otázka je řešitelná pouze revizním výzkumem. Vzhledem k tomu, že oblast Z i V od plochy 45 již byla zkoumána (z výzkumu východního, plocha K 1972 - III, postrádáme jakoukoliv dokumentaci), jedinou alternativou by byl prostor hrany zaniklého řečiště SV od plochy K 1972 - III.

Kromě již zmíněného objektu 865 s nálezy tyglíků a olovených součástí (viz III.6.4) bylo na ploše 45 prozkoumáno dalších 12 zahloubených obj., z nichž 10 bylo číslováno již při výzkumu (864, 868 - 875) a 2 (45/3, 45/6) byly dočíslovány při zpracování plochy pro nálezovou zprávu. Číslo 866 a 867 byla zrušena po korekci původní interpretace těchto „objektů“ (jedná se v obou případech o počátek svažujícího se břehu říčního koryta).

5 jam nebylo prozkoumáno v celém objemu – 868, 869, 871, 45/3, 45/6. JA 45/6 postrádá jakékoliv informace v dokumentaci, vyjma jeho zakreslení.

Jen 2 obj. (864 a 868) z celkové ho počtu byly patrně dle dokumentace vyplněny až po zachytitelnou horní hranu jámy jinou vrstvou než VR 45/1. U zbylých 10 obj. (45/6 postrádá informace o charakteru výplně) je pak VR 45/1 vždy alespoň zčásti (někdy zcela) součástí zásypu. U většiny z těchto obj. s výplní VR 45/1 nelze jednoznačně určit, zda byly otevřeny ještě v době zániku sídliště (a byly pak postupně zaplněny hlínou a nálezy z okolí) či zda nebyly zaplněny již v průběhu existence sídliště v důsledku nejrůznějších lidských aktivit, jen

se výplň makroskopicky jeví shodná s VR 45/1 (původně vyčleněná výplň 45/22 byla ztotožněna s 45/1). To samé platí i o mobilních nálezech uvnitř těchto výplní. Navíc nálezy z oblasti těsně nad horní zaznamenanou hranou objektů mohly být přirozeně též součástí těchto jam, neboť ty byly v terénu rozpoznány až na úrovni podloží, ačkoliv lze odhadnout, že úroveň tehdejšího terénu a tedy i předpokládaná úroveň ze které byly obj. zahlubovány ležela o něco výše. Další úskalí způsobuje skutečnost, že ačkoliv mají některé jámy více přirozených výplní (a mohou být i dobře dokumentovány), samotné zásypy jam byly vybírány po mechanických vodorovných vrstvách – materiál z těchto výplní je tak smíchán a potenciaální chronologická pozorování jsou přinejmenším velmi komplikována. Absence většího množství kamenné destrukce (úroveň zánikového horizontu sídliště) oproti již dříve hodnoceným plochám 46 a 79 (způsobená patrně nepřítomností příbytků na ploše 45) též zhoršuje možnosti rozlišování skutečné výplně z doby fungování sídliště od následného postdepozičního procesu.

Jediný hrob na zkoumané ploše HR 1278 představuje skelet v neanatomické poloze, umístěný v zásypu obj. 875. Mrtvý padl nebo byl vhozen patrně do ještě nezaplňené jámy. S ohledem na podobná zjištění na plochách 46 a 79 jde nejspíše o další doklad násilného zániku sídliště v S podhradí. K tomu je ještě třeba přičíst větší počet podobných povrchových hrobů z výzkumu P1981-82, č. 58, bohužel nelze uvést bližší podrobnější údaje kvůli chybějící dokumentaci.

V.3.2 Zastoupení MO a BO v ploše 45

Dokumentační práce na ploše 45 byly prováděny standardním způsobem terénní dokumentace mikulčických výzkumů. Celkové řezy na okrajích zkoumané plochy 45 však nebyly vůbec dokumentovány (!). Existuje pouze šest pomocných řezů uvnitř zahloubených objektů, kde však výplně nejsou jednotně popisovány a důsledně ohraničeny. Informace v originální textové dokumentaci se v drtivé většině případů týkají až úrovně podloží a zachycených výplní zahloubených obj. O nadložní vrstvě máme jen kusé informace, zřejmě ale neobsahovala žádné významnější archeologické struktury – ani v rovině nějakých shluků kamenů či odpadu.

Z těchto důvodů nelze v kulturní vrstvě rozlišit pomocné horizonty (jako v ploše 46). Jelikož se celá plocha na břehu zaniklého toku svažuje k jihu do koryta, nelze reálně využít ani prostého mechanického rozdělení podle hloubek jednotlivých nálezů od povrchu. Přesto

jsem pracovně o toto umělé rozdělení alespoň na dvě hloubkové úrovně pokusil, a to podrobně v rámci každého čtverce. Určitá tendence vyššího podílu MO ve výše položené úrovni (hor. 1-1) oproti úrovni nad podloží (hor. 1-2) je sice patrná, ale jde skutečně jen o zanedbatelný rozdíl a zároveň pokus bez patřičné exaktnosti. Způsob výzkumu a jeho dokumentace a evidence při řešení tohoto problému bohužel víc neumožňuje. Kvantifikace zastoupení keramiky MO ve vrstvě je tedy nakonec provedena celkově pro VR 45/1. Podíl okrajů MO vůči všem vyzvednutým okrajům je více než dvouřetinový, opět podobně jako u ploch 46 a 79.

VR 1 – celkem

p okrajů	MO	BO
636	449	11
100%	70,60%	1,76%

svrchní horizont (1-1)

p okrajů	MO	BO
258	195	4
100%	75,58%	1,55%

horizont nad podloží (1-2)

p okrajů	MO	BO
378	254	7
100%	67,20%	2,00%

Dokontextování výplní jam bylo velmi obtížné kvůli nejednotnosti jejich popisu a absenci řezů. Stejně tak zpětné vztahení sáčků s nálezy (nálezy čísel) do původních kontextů. Proto je třeba brát toto dělení s rezervou. Malý počet jedinců v některých výplních ostatně bohužel ani neumožňuje provést relevantní statistiku, viz následující tabulky:

popis výplní zahlubbených objektů v ploše 45

č. kont. (VR)	č. JA, ve kterých se výplně objevují	kontext pod	kontext nad	popis
45/1	865, 865a, 869, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 45/3	všechny	§	tm. hlinitá až jílovito hlinitá, s hloubkou přibývá jílovité složky

45/21=1?	864	podloží	45/1	tmavě šedá až černá s uhlíky, jílovito hlinitá až hlinito jílovitá; VR 1 s větším množstvím UH?
45/22=1	****	****	****	původně zavedena, později ztotožněna s VR 45/1
45/23	865, 868, 870, 871	45/25, podloží	45/24	promísený jíł (hlínou), jílovitá (promísené podloží)
45/24	868	45/23	45/1	tmavě šedá jílovitohlinitá s obsahem nápadného množství rozmělněné mazanice a uhlíků
45/25	865	podloží	45/1, 45/23	šedá jílovitá s uhlíky (nad dnem – promísené podloží)

Dle stratigrafie snad pouze výplně 45/23 a 45/25 by mohly odpovídat kontextu 46/34 a představovat tak nejstarší odpad v této části sídliště. Skutečně se zdá, že podíl MO je zde nižší, ovšem ani absolutní součet okrajů z obou kontextů nepřekračuje hranici statistického minima. Při celkovém porovnání zastoupení okrajů MO v objektech (ať už v jakýchkoliv výplních) a ve vrstvě se ovšem přece jen ukazuje rozdíl. Nižší podíl MO v objektech by měl signalizovat podobnou tendenci, jaká se projevovala v případě ploch 46 a 79.

obj. 864, kont. 21

p okrajů	MO	BO
12	12	0
100%	100%	0%

obj. 864, kont. 21, 23

p okrajů	MO	BO
3	1	0
100%	33%	0%

obj. 865, kont. 1

p okrajů	MO	BO
115	59	3
100%	51%	3%

obj. 865, kont. 1 + 25

p okrajů	MO	BO
4	2	0
100%	50%	0%

obj. 865, kont. 25

p okrajū	MO	BO
11	4	2
100%	36%	18%

obj. 865a, kont. 1

p okrajū	MO	BO
5	4	0
100%	80%	0%

obj. 868, kont. 23, 24

p okrajū	MO	BO
16	12	0
100%	75%	0%

obj. 870, kont. 1

p okrajū	MO	BO
25	17	1
100%	68%	4%

obj. 870, kont. 1, 23

p okrajū	MO	BO
16	12	0
100%	75%	0%

obj. 871, kont. 1

p okrajū	MO	BO
104	45	0
100%	43%	0%

obj. 871, kont. 1, 23

p okrajū	MO	BO
21	11	1
100%	52,38%	5,00%

obj. 871, kont. 23

p okrajū	MO	BO
6	3	0
100%	50,00%	0,00%

obj. 872, kont. 1

p okrajů	MO	BO
11	8	0
100%	72,73%	0,00%

obj. 873, kont. 1

p okrajů	MO	BO
22	21	0
100%	95,45%	0,00%

obj. 874, kont. 1

p okrajů	MO	BO
8	4	0
100%	50,00%	0,00%

obj. 875, kont. 1

p okrajů	MO	BO
41	26	1
100%	63,41%	3,85%

obj. celkem

p okrajů	MO	BO
420	241	8
100%	57,38%	2,00%

výplně 23, 25 dohromady

p okrajů	MO	BO
44	21	2
100%	47,73%	5%

Keramika BO je v ploše opět zastoupena asi 3%, a to jak ve vrstvě, tak v objektech (srov. tabulky výše).

V.4 Východní podhradí mikulčického hradiště (výzkum C1991, jako kontrolní plocha pro kvantifikaci keramiky a srovnávací soubor ke keramickému horizontu severního podhradí)

Vedle plochy DV 1961-64, jediné zkoumané ploše (mimo menší sondáže) v nížeji položené JZ části opevněného jádra hradiště (tzv. "Dolní Valy"), jejíž dokumentace je skutečně velice špatná a keramický materiál je silně postižen skartací, mi byl již od mého prvního kontaktu s mikulčickým výzkumem neustále, jako reprezentant nejmladší fáze velkomoravského osídlení hradiště, připomínán areál V podhradí, resp. výzkum sídliště v trati "Rubisko", plocha C1991, č. 69. Zpracování této plochy (resp. jedné ze tří dokumentovaných sond, situovaných v poloze, kde nikdo příliš neočekával stopy po osídlení z důvodu zdánlivě nižší absolutní nadmořské výšky a mocného nánosu povodňových jílovitých sedimentů) chtěl provést nejprve Č. Staňa, který výzkum v roce 1991 oficiálně vedl, leč nestalo se tak (jedinou zmínku v literatuře tak dosud tvořil článek O. MARKA 1993). Později jsem od něj tuto možnost dostal já. Právě Č. Staňa mě upozornil na význam, který tento výzkum může mít pro studium velkomoravské keramiky, a to právě z důvodu značného množství zástupců MO (jenž nazýval po svém jako josefovský typ). Bohužel naděje, které jsem do tohoto výzkumu vkládal, především z hlediska jeho zdánlivě moderního pojetí dokumentace (jakési rané aplikace kontextuální metody a též vzhledem k datu výzkumu), vzaly brzy za své poté, co jsem blíže rozebral metodiku terénních prací a konfrontoval popisný komentář s kresebnou dokumentací (souhrnně viz dále; podrobné stratigrafické zpracování plochy C1991 ve východním podhradí viz MAZUCH 2005c). DEfinitivně mě v mé skepsi utvrdil revizní výzkum C 2007 (MAZUCH 2008) v dotyku se zmiňovanou plochou C1991, který ukázal značně rozdílný obraz mocnosti kulturní vrstvy v tomto areálu.

Přesto je velmi důležité představení keramické i akeramické náplně tohoto sídliště spolu s ukázkou míry zastoupení velkomoravských keramických okruhů podobným způsobem jako v případě ploch v S podhradí. Cílem této snahy je poukázání na nápadnou podobnost sídliště V podhradí s podhradím severním (především v rovině archeologického materiálu, zejména právě keramiky), která je téměř jistě způsobena chronologickou současností obou areálů. Výzkum sídliště ve V podhradí byl tedy vybrán jako kontrolní bod pro kvantifikaci keramiky MO a BO, tedy jako srovnávací paralela ke keramickému horizontu S podhradí. Při podobnosti keramického projevu v obou od sebe značně vzdálených areálech (které ovšem v obou případech svojí polohou představují sídliště přímo pod hradbami centrálního opevněného hradu) by bylo možno tento keramický horizont skutečně považovat

za představitele keramické produkce vrcholné a s jistotou i závěrečné fáze velkomoravského osídlení mikulčického hradiště, tedy patrně i velkomoravské epochy vůbec. Nejprve je ovšem nutné ve zkratce pojednat o celkové archeologické situaci zmiňovaného výzkumu C1991, č. 69 ve východním podhradí (umístění areálu V podhradí viz plan 1).

V.4.1 Archeologická situace výzkumu C 1991 ve východním podhradí

Výzkum C 1991 v poloze „Rubisko“ (plan 11) se nachází pouhých 100 až 200 metrů od východního výběžku mikulčického hradiska (je ovšem v současnosti od hradiska oddělena uměle vyhloubeným kanálem, kterým protéká voda) a asi 200 metrů od ohbí bývalého koryta řeky Moravy (dnes slepého ramene). Terén zde do roku 1991 nebyl nikdy zkoumán, protože jej pokrýval vzrostlý les. Niveleta současného povrchu se pohybuje v rozmezí zhruba 159,80 – 160,00, což mimochodem téměř přesně odpovídá hodnotám, naměřeným v areálu S podhradí.

Roku 1989 byl v trati „Rubisko“ vymýcen lesní porost na ploše pěti hektarů. Tento prostor měl značně protáhlý tvar s delší osou asi 600 metrů, šířka mýtiny se pohybovala mezi 45 a 130 metry (viz plan 12). Podle tehdejší technologie se následná rekultivace mýtin prováděla tím způsobem, že pařezy byly těžkou mechanizací vytrhány, pak shrnuly do hlubokých vybagrovaných jam a nakonec přihrnuty vytěženou zeminou. Na celé ploše pak byla provedena hluboká orba.

Jednotlivé rýhy pro zahrnování pařezů jsou číslovány jako sondy I, II, III, IV. Sonda I nebyla prozkoumána, protože byla zavezena ještě před příjezdem archeologů, průzkum sond II a III spočíval pouze v jakémsi shlédnutí plochy, identifikování kulturní vrstvy a sběru materiálu („sondy“ I, II a III byly totiž ve skutečnosti právě ony již výše zmiňované jámy na pařezy, viz foto 14.A). Pouze sonda IV měla tedy charakter regulérního archeologického terénního výzkumu (foto 14.B). V dalším průběhu rekultivace byl v sondě III zjištěn okraj osídlené plochy a v dalších jamách směrem k SV již jen povodňové náplavy a sterilní jíly (proto nebyly číslovány).

Jak již bylo naznačeno v úvodu, lze za největší pozitivum výzkumu plochy 69 považovat bezpochyby tu skutečnost, že bylo, v rámci mikulčických výzkumů vůbec poprvé, překročeno k číslování vrstev. Ovšem toto důsledné číslování dovoluje jednoznačné identifikování vrstev pouze v případě řezů. I když byly na počátku výzkumu sondy IV položeny pomocné sondičky kolem profilu a byla tak, podle mě velmi správně, předem zjištěna základní stratigrafie a možná i očíslována zachycená souvrství, byl podle popisné

části dokumentace i podle charakteru dokumentace kresebné (bez podrobnějších komentářů) výzkum dále kopán „tradičním mikulčickým“ způsobem, tedy po umělých úrovních, bez jakékoliv provázanosti horizontálních plánů s profily. Stejně tak archeologický materiál lze jen velmi zhruba zpětně přidělit jednotlivým přirozeným kontextům, dokumentovaným na profilech. U nálezů uváděné hloubky mohou vykazovat značný rozptyl, protože původní povrch byl v okolí sond porušen buldozerem. Mají tedy jen orientační hodnotu.

Ostatně ani kontextuální pojetí dokumentace profilů není v některých partiích prosto značně diskutabilních jevů. Sled vrstev na sebe v přechodu jednotlivých hlavních obvodových profilů někdy nenavazuje, číslování vykazuje místy nelogičnost. Po kritickém rozboru dokumentovaných profilů jsem provedl jistou opravu a redukci (viz dále) a s výslednou podobou dále pracuji i v přehledech „kontextů“ či nálezů. Zda ovšem můj výklad odpovídá realu, odkrytému v terénu, to bylo možné rozpoznat jedině novým ověřovacím výzkumem (viz dále). Původní verze dokumentace profilů je bez detailního doprovodného textu, který se v originální dostupné dokumentaci sledované plochy nevyskytuje, každopádně jen těžko akceptovatelná a především nedůvěryhodná.

V.4.2 Stručný popis nálezové situace

Sonda I

Sonda byla zahrnuta ještě před příchodem archeologů, je však nejvýš pravděpodobné, že sídliště zachytila. V okolí zahrnuté sondy se totiž objevily četné známky sídlištní aktivity, které se dostaly na povrch při jejím hloubení.

Sonda II

Sonda má rozměr 20 x 8m. Na jejím SV výchozu byly zjištěny stopy porušené kulturní vrstvy, která byla na zbývající ploše dna sondy buldozerem již vyhrnuta. Na bočních stěnách byly začištěny úzké svislé pásy, které měly za cíl zjistit základní stratigrafickou situaci (označeny jako úseky B, D, F, G, A – nebyly dokumentovány, nebo se dokumentace ztratila, viz výše). Na všech takto získaných profilech zasahovala od povrchu až do hloubky zhruba 60 cm hnědá jílovitohlinitá vrstva homogenních náplav, archeologicky sterilní (středověké až recentní „povodňové“ hlíny). Níže ležela tmavá až černá hlinitojílovitá mazlavá vrstva s rozmělněnými uhlíky, zlomky keramiky a rozmočených kostí. Mocnost této kulturní vrstvy se pohybovala mezi 20 a 30 cm. Tato vrstva byla analogicky se situací v regulérně zkoumané sondě IV označena jako vrstva 4 (viz dále v přehledu kontextů a v celkovém zhodnocení

nálezové situace). U západního rohu sondy se ve sterilním jílovitém podloží objevila oválná výplň jámy o rozměrech 100 x 60cm, jejíž kotlovité dno dosahovalo hloubky až 150 cm pod povrch (opět nedokumentovaná, dodatečně jsem ji označil jako obj. 69/18).

Sonda III

Jáma dlouhá 39,40 metru o šířce mezi 8,60 (SV) a 9,65 (JZ) metry, byla vyhloubená až 2,5 metru pod dnešní povrch. Tmavá až černá jílovitá kulturní vrstva (VR 4) byla zachycena pouze v JZ části sondy v hloubce 80-100 cm. Ve vzdálenosti 4-5 metrů od JZ okraje sondy se tato vrstva vytratila a přešla ve vrstvu písčitojílovitou, archeologicky téměř sterilní. Dále k SV pokračoval již jen tuhý, místy mazlavý sterilní jíl (podloží). I s ohledem na povrchový sběr v okolí je zřejmé, že někde v těchto místech se nachází SV resp. V okraj osídlené plochy východního mikulčického podhradí.

Sonda IV

Na základě zjištění v sondě III byla Z od ní již záměrně za účelem archeologického průzkumu rozměřena sonda IV s cílem získat podrobnější představu o stratigrafii areálu zjištěného sídliště. Buldozerem byla odebrána jen horní vrstva povodňových náplav, od hloubky 40-50 cm se pokračovalo ručně.

Sonda má rozměry 18,65 x 5,60m. Plocha byla rozdělena na „čtverce“ o délce pěti metrů, které byly číslovány od JZ k SV písmeny A, B, C, D. Délka posledního „čtverce“ D byla tedy jen 3,65 metru.

Již při snižování plochy buldozerem se počaly v hloubce 40-50 cm v žlutošedé jílovité vrstvě promísené pískem objevovat jednotlivé kameny, zejména na rozhraní čtverců B a C a v SV části čtverce D (vrstva 2 a 3).

V hloubce 60-65 cm se takřka na celé ploše objevila černá jílovitá vrstva s uhlíky a drobkami mazanice, která obsahovala poměrně velké množství zlomků keramiky (vrstva 4). Teprve v této úrovni došlo k zmiňovanému rozdělení plochy na jednotlivé čtverce A až D.

Po celé délce sondy IV byla nejprve podél SZ i JV profilu vyhloubena sonda 50 cm široká, která zjistila stratigrafickou situaci, a na základě těchto zjištění pak měla být plocha čtverce skrývána plošně. Tento metodicky dobře zvolený postup však nebyl dodržen. Následný podrobný „popis nálezové situace“, stejně jako jednotlivé plošné plány ukazují, že terén dále nebyl snižován ani dokumentován podle přirozeného zvrstvení, které bylo v zmiňovaných pomocných sondách zachyceno. Jednotlivé dokumentované úrovně tudíž neříkají naprosto nic o zkoumaných strukturách (do plošných plánů, které představují umělé

snížené a „znivelované“ úrovně, nebyly ostatně kontexty ani zapsány). Nejcennějším z celé výzkumné akce tedy zůstávají poměrně dobře zdokumentované celkové profily a samotný archeologický materiál, který je naštěstí až na výjimky kontextován (pokud se ovšem skutečně postupovalo důsledně).

Čtverec A

Pod tmavou až černou jílovitou hlavní kulturní vrstvou (VR 4) se objevila světlejší jílovitopísčítá vrstva číslo 5 (viz dále popis vrstev), obsahující řídké drobné uhlíky. Do této vrstvy byly zahloubeny dvě kúlové jamky s tmavší výplní o průměru asi 10 cm, vzdálené od sebe asi 40 cm. Na okraji severnější jamky je svisle postaven menší plochý pískovec. Vrstva mírně klesala směrem do jižního rohu čtverce, kde se objevily přepálené pískovce a také několik zlomků i větších částí žernovů, rovněž se stopami žáru. Bez dalšího výzkumu lze pouze uvažovat o této vrstvě jako o možném zachycení podlahové úpravy.

V podložním jílu pak byly zahloubeny dvě mělké, nepravidelné prolákliny (opět žádná dokumentace, žádné označení), jedna zhruba uprostřed, druhá v severním rohu čtverce. Obě hluboké asi jen 15 cm (rozměry neznámé).

Čtverec B-C

Obj. 1320 (foto 15.A, B; výplně viz soupis kontextů níže). Jáma má téměř pravidelný obdélný tvar se zaoblenými rohy. Orientována je delší osou do směru západ-východ, západní část jámy mizí pod JZ profilem sondy v nezkoumané ploše. Boční stěny jámy se svažují pozvolně šikmo, dno mísovité, ale poměrně ploché, dosahuje hloubky asi 70 cm pod úroveň okolního podloží. Šířka jámy je v úrovni podloží 340-350 cm, délka odkryté části jámy 460 cm.

Čtverec D

V terénu se podařilo zachytit plošku rozdrobené a shora vyhlazené přepálené mazanice o velikosti asi 30x50 cm (dodatečně označena kvůli přehlednosti jako obj. 69/16). Jižně od ní je zachycena podobná ploška, ale v úrovni o 15 cm hlubší (obj. 69/17). Patrně bylo i ožehnutí zeminy v okolí. Obě plošky lze interpretovat jako zbytky dvou ohnišť ve vzájemné superpozici.

V.4.3 Základní stratigrafie (komentář k hlavním profilům)

Zkoumané sídliště je založeno na jílovitém terénním podkladu. Rozlišování jednotlivých vrstev bylo většinou velmi obtížné, neboť tyto se často lišily jen bohatší či chudší písčitou příměsí a nevýrazným barevným odstínem, přechod mezi jednotlivými vrstvami byl plynulý a jejich rozhraní nevýrazné. Výjimku tvoří vrstvy požárové a vrstvy dochované v zásypu jámy ve čtverci B. Při sběru nálezů, který prováděli postupně různí autoři, nebyla jednotnost, stejně jako v definování zbarvení vrstev, které se postupným vysycháním měnilo (tato tvrzení pocházejí přímo z dokumentačních podkladů pro nálezovou zprávu).

Popis vrstev v sondě IV je v originální dokumentaci zaznamenán na dvou místech. První část – „přehled vrstev v sondě IV“ udává kromě základního popisu i informaci, ve kterém čtv. sondy IV se příslušná vrstva nachází. Část druhá – „komentář k vrstvám“ – je pokusem o interpretaci jednotlivých vrstev s náznaky stratigrafických vztahů. Bohužel jsou zde na několika místech opět patrné značné rozdíly mezi oběma verzemi, nikde nevysvětlené a patřičně nekomentované. Po rozboru jednotlivých dokumentovaných řezů jsem se pokusil o vlastní výklad kontextů v sondě IV. Následující tabulka představuje zjednodušený přehled vrstev, vycházející z dokumentovaných řezů sondy IV.

<i>VR číslo</i>	<i>popis</i>		<i>pracovní interpretace</i>	<i>poznámka</i>
1	zbytečně zavedena		pouze činnost buldozeru	vyřazena
2	jemný jíl	světle okrová		náplava
3	hlinitojílovitá	světle šedá		náplava
4	jílovitohlinitá	tmavá až černá s uhlíky	horizont horní vrstvy kamenů, plynule přechází ve VR 5	kulturní vrstva A
5	jílovitopísčítá	s uhlíky		podlahová úprava?
6	jílovitopísčítá		přechází v písč.-jílov. až v podložní jíl	přechod do podloží až podloží sloučeno s č. 8
7	jílovitopísčítá	šedá s vrstvičkami uhlíků	kalová	kulturní vrstva B?, zahlužený obj?
8	jíl			podloží
9	jílovitohlinitá	promísená uhlíky a mazanicí		požárová?
10	písčítá			výplň jámy 1320

10A	hlinitopísčítá	světlá	nad 10 - přechází v ni	výplň jámy 1320	sloučeno s č. 10
10B	jílovitopísčítá	světlá		výplň jámy 1320	
11	hlinitá	tmavá s uhlíky mazanicí	zrnka jílu	výplň jámy 1320? druhotný zásah do výplně??	
12	hlinitopísčítá	šedá	na povrchu vrstvička uhlíků		sloučeno s č. 15
13	uhlíková			požárová?	
14	jílovitá mazlavá	světle šedá	bahno?	výplň dna jámy 1320	
15	písčitojílovitá	šedá		?? – nejasná dokumentace	
15A	jílovitá		těsně pod hor. přepálených kamenů		sloučeno s č. 15

Celkový zrekonstruovaný pohled na hlavní profily sondy ukazuje plan 13. Nejasná místa jsou buď logicky doplněna nebo odhadnuta vzhledem ke stratigrafickým zjištěním v jiných, lépe dokumentovaných místech. Nejproblematictější partie, v kresebné dokumentaci nedořešené a dodatečně doplnitelné jen hypoteticky, jsou označeny obdélníkem.

pozn.: VR 4 je v některých částech dokumentace JV profilu rozdělena plnou čarou na dvě části (jedna je černě vybarvena tužkou) obě však nesou číslo 4 (?). Ačkoliv se očividně jedná o nelogičnost (bez nějakého vysvětlení – jestli jde o barevnou odlišnost, proč tedy stejné označení?), pro zajímavost jsem v celkovém zobrazení hlavních profilů tuto linii ponechal.

V.4.4 Hmotná kultura sídliště ve V podhradí

Zbraně a výzbroj

Do této kategorie lze zařadit pouze nestratifikovaný zlomek železné ostruhy (sonda II, tab. 20:15) a železnou šipku (sonda IV – čtv. A, VR 5, tab. 20:11).

Řemeslnické a výrobní nástroje

Z výrobních nástrojů jsou na lokalitě „Rubisko“ známy pouze přesleny (viz tab. 21:10-12, 15, 16). Jeden pochází ze sondy II (nestratifikován), zbylé čtyři z vrstev 3 a 4 (sonda IV). K řemeslnickým nástrojům můžeme snad řadit i tzv. osník (VR 4, tab. 20:23), který měl sloužit v kolářském řemesle (ovšem existuje i interpretace tohoto předmětu jako zástrčky ze zámku pro klíč - Dostál 1975, 204-206).

Zemědělské nástroje

Mezi zemědělskými nástroji vyniká především vzácný nález dvou značně zkorodovaných železných radlic vedle sebe (sonda III, patrně VR 4, tab. 21:1, 2). Kromě ní byla při výzkumu sondy IV ještě nalezena železná otka (čtv. C, D, VR 4, tab. 20:24) a části (snad dvou) žernovů z baze VR 5 (sonda IV – J část čtv. A).

Nástroje a předměty denní potřeby

Nejtypičtějším nástrojem denní potřeby a bezpochyby nejčastějším železným nástrojem vůbec je nůž. Několik zlomků nožů pochází z VR 4 (sonda IV, tab. 20:1-4, 6, 9?, 13), část většího nože pak ze sondy III (nejspíše opět z vrstvy 4, tab. 20:14). Z dalších železných předmětů, zařaditelných do této kategorie, lze vzpomenout už jen kování dřevěného vědérka (sonda IV, VR 4, tab. 20:17).

S udržováním ostrosti nožů souvisí i nálezy kamenných příručních brousek se stopami po broušení. Dva brousky pocházejí z nedokumentovaných sond II (tab. 21:17), resp. III (tab. 21:16), pouze jeden (tab. 21:18) byl nalezen při výzkumu sondy IV, a to ve vrstvě 11 (stratigraficky nejmladší výplň obj. 1320, čtv. B).

Z kostěné industrie jsou zastoupeny pouze 2 ks tzv. bruslí (sonda IV, VR 4, tab. 22:1, 2).

Mezi pomůcky každodenní potřeby můžeme zařadit i zlomky pražnic (sonda IV – čtv. D, VR 4).

Součásti oděvu a ozdoby

Jediným nálezem spadajícím do této kategorie je železná přezka (sonda IV – čtv. C, tab. 20:18).

Ostatní nálezy

Kovy

Kromě několika amorfních či funkčně neurčitelných zlomků železných předmětů (např. hrot, zlomky tyčinky, kroužek, plech, apod.) je třeba především zmínit nálezy železné strusky (např. tab. 21:13). Většina kusů pochází z vrstvy 4, několik kousků pak z VR 5, 9 a z výplně obj. 1320 (VR 11 a 14) – ovšem v nijak nápadném množství.

Ve vrstvě 4 byly nalezeny i dva amorfní kousky olova a bronzů.

Kost a paroh, hlína

Vzhledem k obecně velmi špatnému dochování kostí na této lokalitě (viz dále v celkovém zhodnocení) nepřekvapuje, že v této kategorii není zastoupen jediný předmět.⁵⁴

V.4.5 Sídlní vývoj areálu V podhradí – pokus o interpretaci

Objev sídliště, zachyceného při rekultivaci vymýcené lesní plochy v prostoru mezi Mikulčickým hradiskem a bývalým řečištěm řeky Moravy (do regulace toku), ukázal, že prostor okolo hradiště byl osídlen nejen na vyvýšených písčitéch návrších v okolí, ale i na (v současnosti) plochém rovinatém terénu s jílovitým podložím. Dosud bylo takové osídlení známé jen v prostoru S podhradí. Průzkumu východním (ale i J a JV) směrem bránil jednak lesní porost, ale především poměrně mocné povodňové sedimenty.

Současný povrch terénu v diskutované oblasti se pohyboval v úrovni mezi 159,80 – 160,00 m n. m., úroveň sterilního podložního jílu, na němž bylo sídliště založeno, má hodnotu 158,90, dno jámy 1320 pak 158,20 m n. m. Během osídlení terén postupně narůstal a poslední stopy osídlení shledáváme v horní části vrstvy 4 (v sondě IV 159,40 - 159,60 m n. m., v sondě II 159,25-159,40 m n. m). Výše ležící vrstvy jsou povodňové sedimenty, které narůstaly prakticky až do doby regulace řeky Moravy. V oblasti sledovaných sond tvořily tyto sedimenty vrstvu 40 - 70 cm mocnou.

Charakteristickou pro toto sídliště se dle původní dokumentace jeví tmavá jílovitohlinitá vrstva (číslo 4), která byla zjištěna ve všech sledovaných sondách (II, III a IV). Vrstvu 4 by tedy podle všeho bylo možno srovnat s existencí VR 46/1, resp. VR 79/1 z výzkumů v S podhradí (viz článek o S podhradí v tomto sborníku). Spodní partie těchto vrstev snad může pocházet z doby fungování sídliště, ovšem situace na S podhradí ve výzkumech 46 a 79 ukazují spíše na to, že i po zániku sídliště se barevnost a konzistence vrstvy na úrovni destrukce po nějaký čas neměnila a jakýmsi způsobem chvíli dále „narůstala“. Proč tomu tak bylo a kdy a z jakého důvodu potom přišlo k barevným a konzistenčním změnám této vrstvy či jejího náhlého převrstvení jinou uloženinou, to je již věcí za hranicemi archeologie. Tyto jevy, pokud je to dnes vůbec realizovatelné, mohou objasnit pouze přírodní vědy, např. pedologie či paleohydrologie. Vyšší partie této vrstvy jsou již bez jakýchkoliv archeologických struktur a obsahují jen malé množství nálezů. Poměrně

---

⁵⁴ Ostatně celkově byly ze všech předmětů vyráběných z kostěné suroviny nalezeny jen již zmiňované brusle, které jsou vyráběny z robustních kostí.

značnou mocnost této vrstvy tak lze nejspíše tak, že část této relativně mocné vrstvy je důsledkem přeměny organických zbytků sídliště (především dřevěných obydlí) v humusovou vrstvu, přirozeně tak kontaminovanou nejrůznějším odpadem. Takto by vlastně vznikla jakási „pseudokulturní“ vrstva. Podle srovnání nivelace řezů a plošných plánů se zdá, že vrstva s větší destrukcí kamenů a množstvím nálezů (ostatně je to i úroveň, která byla evidentně vždy zvolena pro plošný plán v tom kterém čtverci sondy IV – i to svědčí o tom, že výše toho asi moc k dokumentování nebylo) se nalézá až v nejspodnější části VR 4, těsně nad stykem s níže položenou VR 5 (niv. okolo 159,20 m n. m.). Závažný doklad, potvrzující tuto domněnku, přinesla revizní sondáž C2007, č. 83 (MAZUCH 2008) v dotyku s popisovanou plochou C 1991. Ačkoliv dokumentace i archeologický materiál z tohoto výzkumu padl za obět' ničujícímu požáru mikulčického archeologického pracoviště v září 2007 (nálezy z tohoto výzkumu byly v té době právě v procesu inventarizace), je třeba na tomto místě vzpomenout alespoň hlavní poznatky.

Do hloubky asi 80 cm od povrchu nebylo pozorováno nic, co by mohlo být ztotožněno s kulturní vrstvou, pouze asi 2 malé úlomky novověké keramiky. Přítomnost mocné vrstvy VR 4, či dokonce další zvrstvením nad ní (VR 2, 3) tedy revizní výzkum nezaznamenal. Teprve na této úrovni se zcela jednoznačně a nápadně od předešlé, archeologicky negativní jílové vrstvy oddělila tmavší hlinitojílovitá šedočerná vrstva s kousky mazanice a uhlíků, obsahující početný archeologický materiál. Společně s nálezy (šlo o keramiku a v jednom případě o přeslen a pěkně zachovaný železný nůž) ležely na styku těchto dvou vrstev i různě rozptýlené kameny, které však jednoznačně patřily spodnější kulturní vrstvě a byly horní sterilní jílovitou pouze překryty. Bohužel už jen z autopsie mohu vzpomenout, že tato vrstva v průměru neměla více než 15-20 cm tloušťky. Specifické půdní podmínky s jílovitým podložím, jeho pozvolným přechodem v kulturní vrstvu, velmi ztěžovaly rozhodování o tom, kde se nachází báze této kulturní vrstvy. Tam, kde jsme již pociťovali rostlé podloží, se ještě vyskytovaly sem tam střepy, což plně koresponduje s jevem, pozorovaným při výzkumu v S podhradí. Zásadním rozporem tedy zůstává skutečnost, že při starším výzkumu bylo rozlišeno v nadloží souvrství (VR 2, 3, 4 a další lokální vrstvy 5, 6, 9), které se v revizním výzkumu v bezprostřední návaznosti na původně dokumentovaný profil vůbec nenacházejí. V nivelační úrovni VR 2, 3 a svrchní části VR 4 byla registrována jednodílná jílovitá vrstva archeologicky zcela jednoznačně sterilní! Rozdíl mezi revizním zjištěním a původní dokumentací je až zarážející. Myslím, že tento rozpor je důkazem nesmyslnosti metodického postupu z roku 1991, jenž, jako určitý hybrid, zůstal na hranici mezi kontextuální archeologií a „tradiční“ mikulčickou terénní technikou, která vůbec neregistrovala vztah konkrétního

nalezeného archeologického materiálu k terénním pozorováním (chybělo rozlišování jednotlivých vrstev a příslušných nálezů v rovině vertikální a podrobnější sledování rozptylu nálezů v rovině horizontální). Při náhodném snižování umělých horizontů v ploše totiž nebylo sledováno, z kterých konkrétních kontextů nálezy pocházejí (včetně jejich přesných nivelací)⁵⁵, a tak mohly být artefakty přisouzeny výše ležícím „kulturním vrstvám 2, 3“. Mocnost hlavní kulturní vrstvy 4 tak, jak byla dokumentována, je ovšem nevysvětlitelným jevem. JV profil revizního výzkumu 83 odpovídá SZ profilu plochy 69 ve čtv. A. Úroveň zjištěné kulturní vrstvy v revizním výzkumu 83 však odpovídá maximálně dolním partiím VR4, spíše ale VR 9. Celková mocnost této vrstvy činila nejvýše 20 cm, spíše méně, kdežto kulturní souvrství 4 a 9 na SZ profilu plochy 69 mělo mít dle dokumentace až 60 cm, což je naprosto nemožné. Další vrstvy těsně nad podložím, v původním výzkumu stratigraficky pod VR4 (jako např. 5, 7), jsou patrně lokálního charakteru a v místech revizní sondáže se dle původní dokumentace ani neobjevovaly. Tmavé až černé zbarvení kulturní vrstvy, bohatý obsah uhlíků a častý výskyt ohořelých kamenů vyvolává domněnku, že sídliště pravděpodobně zaniklo požárem, podobně jako osídlení S podhradí.

O struktuře sídliště ve V podhradí nelze na základě výsledků průzkumu mnoho říci. Byla zachycena jedna rozsáhlejší zahloubená jáma č. 1320 (sonda IV, čtverec B, C) nejspíše odpadního charakteru. Za pozornost stojí poměrně mocná písková vrstva v její výplni (10), neboť písek je v bezprostředním okolí zeminou cizí a musel být transportován z blízkosti řeky či z nejbližší pískové duny (v dokumentaci nebylo určení původu písku, ačkoliv vátý písek by měl být poměrně dobře rozeznatelný od písku fluviálního). Na mikulčické „poměry“ má jáma poměrně složitou stratigrafii, což ale může být způsobeno tím, že pracovníci na ploše 69 si oproti starším výzkumům dali větší práci s „čtením“ a dokumentací řezů.⁵⁶ Další menší zahloubená jáma byla zjištěna v sondě II - JA 69/18 (v originální dokumentaci nečíslována, nijak blíže nepopsána), nepočítáme-li nevýrazné deprese v podloží ve čtverci A a C.

Dvě přepálené plošky v superpozici v severní části čtverce D (obj. 69/16 a 69/17) představují jediné zbytky topeniště, které se podařilo zjistit. Stejně tak dvě kúlové jamky ve čtverci A jsou jediné skrovné stopy nadzemní konstrukce na zkoumané ploše. V případě, že by se dalším výzkumem potvrdila domněnka o interpretaci vrstvy 5 jako písčitojílovité

---

⁵⁵) O tom svědčí i popis postupu výzkumu v originální dokumentaci, ze kterého jasně vyplývá, že začištění profilů – tedy i „okontextování“ vrstev proběhlo až v samotném závěru výzkumu, kdy byl terén již plošně snížen na podloží (!).

⁵⁶ Otázkou zůstává, zda nebylo rozlišování údajných vrstviček až přehnané, ve snaze „postoupit“ na úroveň nové kontextuální metody.

podlahové úpravy, by tyto křulové jamky (pokud měly skutečně intencionální původ) mohly představovat např. stopy po vnitřním zařízení domu.

V sondě III byl podle informací autora popisné části dokumentace výzkumu 69 zachycen konec osídlení. Je jen škoda, že neexistuje žádný profil této sondy (zjevně ani nebyl proveden – neexistuje žádný zakreslený „úsek“ jako v případě sondy II). Bylo by jistě zajímavé a užitečné mít srovnání řezů z míst zasažených raně středověkým osídlením a z míst v bezprostřední blízkosti, ovšem lidskou činností nenarušených. Mohlo by to přinést i některé odpovědi na otázky spojené s nárůstem nadloží, rozlišováním úrovně podloží, stejně jako úrovně povrchu terénu v 9. stol. Podobně jako v případě sondy III byl údajný úbytek sídlištní aktivity patrný i v SV části sondy IV ve čtverci D. Jak povrchový sběr na celé vymýcené ploše, tak i dalších 8 zcela co do osídlení sterilních jam na pařezy, vyhloubených dále SV směrem od sond III a IV, ukazuje na to, že nejzazší V hranice osídlení východního podhradí končí právě v místech těchto dvou sond (MAREK 1993, 73-74).

Posuzujeme-li intenzitu osídlení na tomto sídlišti podle množství dochovaných artefaktů a odpadu, lze ji srovnávat se sídlištními vrstvami v oblasti severního podhradí. Dosti zakreslené je však množství odpadu zvířecích kostí, neboť půdní podmínky na lokalitě brání jejich dochování; v mokřém jílovitém prostředí jsou kosti natolik rozmočené, že se při odkryvu prakticky rozpadají. Počet vyzvednutých kostí je tedy jen těžko vyčíslitelný, ovšem je jistě pouze malým zlomkem jejich celkového množství. Tento jev je znám i z nejnovějšího výzkumu v SZ podhradí (plocha B 2006-08, č. 82, HLADÍK 2008), podobně i z výzkumů na písčítých dunách, kde nedošlo k vytvoření humusovité kulturní vrstvy, jako např. v případě sídliště na duně Trapíkov, SZ od mikulčického hradiště (POLÁČEK, RUTAR 2004, POLÁČEK 2008). Také keramika je poznamenána dlouhodobým uložením v mokřém prostředí, po většinu času prakticky pod hladinou spodní vody. Povrch střepů je silně vyluhovaný a výrazně vystupuje písčité ostřivo. Téměř naprostá absence mazanice, která je jinak zcela běžným druhem nálezů, je jistě také výsledkem působení mokřého prostředí na slabě vypálenou hlínu.

K datování objeveného sídliště může nejspíše přispět pouze keramika. Je až v nápadně velké míře reprezentována vyspělejšími typy, jak je známe z jiných míst mikulčického areálu. To znamená, že výrazně převažují střepy náležející MO (viz dále – oddíl V.4.6), reprezentujícímu vrcholnou popř. závěrečnou fázi velkomoravského osídlení lokality. Zdejší nálezová situace opět potvrzuje dřívější pozorování, poukazující na to, že v oblasti mikulčického hradiště a okolí vzniká nejstarší osídlení na výhodnějších polohách, vyvýšených pískových dunách či aspoň na místech výše položených. Níže situované polohy vesměs

s jílovitým podložím, což je právě i případ plochy 69, jsou využívány k osídlení až v pozdějším období, kdy si to snad vyžadoval narůstající počet obyvatelstva. Jedním z nabízejících se důvodů by mohla být rozsáhlá záměrné reorganizace sídelní struktury opevněného centra hradiště v souvislosti s budováním kostelů s okrsky určenými k pohřbívání, které mohlo vytlačit jiné sídlištní aktivity (bydliště služebníků, popř. výrobců) mimo opevněnou plochu do před tím neosídlených nižších poloh.⁵⁷

V tomto ohledu je zajímavé, že zánikový horizont sídliště na S podhradí lze lokalizovat podle destrukce kamenů do absolutní nivelety zhruba mezi 159,25 - 159,45 m n. m. (báze kamenů leží v niv. okolo **159,30 m n. m.**, vyšší niveleta ovšem představuje povrch podlahových úprav, asi mírně vyvýšených nad tehdejší okolní terén), průměrná niveleta bází kamenů, zachycených na výzkumu 69, se pohybuje zhruba někde na úrovni **159,10-20 m n. m.**, což je v případě S podhradí již bezpečně niveleta podloží. Sídlíště ve V podhradí tedy leželo v podstatě stejně „vysoko“ jako sídlíště v podhradí severním. I niveleta 159,10 m n. m. tak obyvatelům nejbližšího „zázemí“ hradiště dovolovala někdy v období po pol. 9. stol. ještě bezpečné sídlení (tedy bezpečně minimálně v době vzniku sídliště). Při jakékoliv povodni však bylo východní podhradí ohroženo dříve než jiné dosud archeologicky prozkoumané areály v nejbližším zázemí hradiště.

Závěrem lze říci, že pouze souhra okolností, spojená s těžbou lužního lesa, umožnila zjistit a orientačně prozkoumat dosud neznámé sídliště, které by za jiných okolností čekalo na své objevení zřejmě ještě dlouhou dobu. Jestliže sídlíště ve V podhradí nebylo úplnou výjimkou, je možné očekávat podobnou míru raněstředověkých sídlištních aktivit, skrytých pod mocnou vrstvou mladších jílových náplav, i v místech, která dosud nejsou označována jako osídlená (např. Z a JV od opevněného centra).

V.4.6 Keramický horizont V podhradí a kvantifikace MO a BO

Keramický soubor z plochy C 1991 vykazuje zcela shodné rysy s keramikou získanou při výzkumech sídliště v S podhradí. To je zatím, kromě podobného charakteru souvrství a poloze vzhledem k opevněnému centru hradiště, jeden ze základních pilířů podobné funkční i časové interpretace osídlení těchto dvou poloh. Střepy jsou bohužel značně poznamenány dlouhotrvajícím uložením pod hladinou spodní vody. Mezi typické příznaky tohoto tzv.

---

⁵⁷ Tímto zřejmým předělem ve vývoji mikulčické akropole se dosud bohužel nikdo blíže nezabýval – otázka datování tohoto procesu je ostatně nezodpověditelná bez detailního **statigraficko-materiálového** rozboru jednotlivých příkostelních pohřebišť.

„vyluhování“ patří určitá barevná uniformita v odstínech světlešedé až béžové, nápadná zrnitost povrchu střepů a časté částečné setření výzdoby. Vzhledem k problematičnosti rozlišování materiálu podle jednotlivých vrstev, nelze vždy přesně a jednoznačně stratigraficky zařadit všechny sáčky s keramikou.⁵⁸ To platí především pro vrstvy 5, 7, 9 (tab. 26). Keramiku z těchto vrstev stratigraficky pod hlavní kulturní vrstvou 4 je tudíž nutné brát jako jeden celek. Kromě početné kolekce z vrstvy 4 (tab. 23-25) pak má cenu představit ještě keramiku z výplní jámy 1320 (tab. 26-10). Jedná se o výplně 11, 10 (10A), 15, 13 (stratigraficky od nejmladší), přičemž ovšem ještě existují nálezová čísla, u nich jde opět o smíšení dvou vrstev (10+15 a 13+15), podobně jako v případě kontextů 5, 7, 9. Paradoxně největší a nejlépe hodnotitelné keramické zlomky pocházejí ze zcela nestratifikovaných situací (sondy I-III, hloubené těžkou mechanikou) s velkou pravděpodobností druhotného přenosu materiálu (keramika ze svrchních náplav VR 2, 3, tedy z vrstev vzniklých až postdepozičními procesy, případně nálezová čísla smíšených vrstev 3, 4) či ze sběru při rekultivačních pracích (tab. 30-31).

Celkový ráz keramiky z výzkumu 69 ve V podhradí je typicky velkomoravský. Zcela dominujícím prvkem jsou zde střepy keramiky MO. Markantní je to zejména u vrstvy 4 (okraje tab. 23:1, 4, 5, 7, 9, 15, 17, 19, 22, 23, 26, 28, 29, 36, 42, 44-49, tab. 24:2, 5, 6, 9, 13, 14, 16, 18, výdutě s typickým častým odsazením pod hrdlem tab. 24: 22, 24-27, 32, popř. s charakteristickou výzdobou 24:29, 31, tab. 25:1, 5). Ze sběru a z nestratifikovaných poloh lze mezi keramikou MO řadit okraje na tab. 30:1, 4, 6, tab. 31:1, 4-7, 11, 14, 16, 17, 19, 22, 24-26, 30, 31, 36-38, 40-42).

Ukázku okrajů MO s neprovedeným prožlabením (ukončení okraje typu N) z VR 4 představují vyobrazení na tab. 23:7, 8, 14, 16, 21, tab. 24:4, 7, 8, 17, 19, VR 11 tab. 26:17, 21 tab. 28:7 či ve velkém exempláři tab. 27:2, ze sběru pak okraj tab. 31:35)

Z vrstev 5, 7 a 9 bylo vyzvednuto bohužel výrazně méně keramiky než z vrstev stratigraficky mladších (vrstvy 4, 3), tudíž existuje i méně zlomků, hodných vyobrazení. Každopádně i v těchto vrstvách se objevují okraje MO (tab. 26:8, 10). Kromě nich zde však jsou zastoupeny i zlomky, vykazující relativně starší keramické znaky, jako jednoduché okraje, masivní stěny, dokonce výzdoba starohradištního rázu (např. tab. 26:3, 4). Takováto keramika se ve vrstvách mladších nevyskytuje (srov. s keramikou ze S podhradí). Výplně obj. 1320 obsahují keramiku celkově odpovídající hlavní kulturní vrstvě 4. Ve vrstvách 11, 10, 15

---

⁵⁸ Jeden sáček představuje jedno tzv. nálezové číslo. Nálezové číslo je imaginární jednotkou, na níž byla velmi nešťastně postavena celá klasická metodika terénního výzkumu mikulčického hradiště, resp. na ni byly navázány všechny terénní informace, a byla to také výchozí jednotka evidenčního systému pro vztah nálezů k terénu.

i 13 (přičemž je potřeba připomenout smíšení materiálu z vrstev 10, 13, 15, viz výše) rovněž převažuje keramika s prožlabeným okrajem (26:14-16, 18, 22, 23, 25, tab. 28:2-4, 13-16, 20, tab. 29: 11, 12, některé zdobené výdutě tab. 27:5, 6, tab. 9:1, tab. 29:1, 3).

Jelikož před sebou máme soubor keramiky, o němž se dá hovořit jako o chronologicky relativně současném, je vhodné všimnout si (podobně jako v případě rozboru keramiky ze S podhradí, i některých zlomků s výraznějšími keramickými znaky (především v případě okrajů), které by mohly být vodítkem k identifikaci dalších lokálních typů keramiky, minimálně pro geografickou oblast přímého vlivu mikulčického hradiště (srov. oddíl V.1).

1./ typ s pracovním názvem **KZ** (kalichovité zaoblené) - VR 4 tab. 24:3, 11, 15, VR 11 tab. 26:26, VR 10+15 tab. 28:6, VR 13+15 tab. 28:9, 10 a z nestratifikovaných poloh tab. 31:27, 29).

2./ typ s pracovním názvem **ZP** (zaškrčené profilované) - VR 4 tab. 23:27, 31, tab. 24:10, VR 11 velký střep na tab. 26:28 i s výzdobou, VR 13+15 tab. 28:18).

V keramické kolekci je třeba si ještě povšimnout zástupců BO. Vedle jednoznačných kusů s typickým pravidelným a s jistotou provedeným dekorem v podobě jednoduchých vyšších vlnovek střídaných jednoduše rytými šroubovicemi, často poměrně širokými (tab. 24:34, 35, tab. 25:2, 3, 10, tab. 26:12, tab. 27:8, tab. 30:5, 11, 31:13), je ještě možné zmínit okraje, u nichž sice tento výzdobný motiv chybí, ale jejichž ukončení jsou zcela typická právě pro keramiku tohoto okruhu (tab. 23:6, 35, 40, tab. 26:24, tab. 31:9, 12; ve zvláštní, ale u „blučinských“ nádob ne ojedinělé variantě i tab. 30:3).

Kvantifikaci keramiky MO a BO nemá příliš cenu, vzhledem k pochybnému kontextování, řešit v jednotlivých vrstvách. Důležitá je hlavní kulturní vrstva 4 (k ní by měly být připojeny i fragmenty z vrstev 2 a 3), zvláště mohou být hodnoceny vrstvy 5, 7 a 9 (pokud vůbec byly přirozenými kontexty, jsou ovšem stratigraficky níže než VR 4) a nakonec výplně obj 1320.

VR 2, 3, 4

p okrajů	MO	BO
111	66	4
100%	59,46%	3,60%

VR 5, 7, 9

p okrajů	MO	BO
9	3	1
100%	33,33%	11,11%

obj. 1320, výplně 10-15

p okrajů	MO	BO
50	31	4
100%	62,00%	8,00%

celkem výzkum 69, stratifikované soubory

p okrajů	MO	BO
179	108	10
100%	60,34%	5,59%

Zastoupení okrajů keramiky MO ve V podhradí tedy opět překračuje hranici 60%.

Podíl keramiky BO ve V podhradí tvoří necelých 6%, (vzhledem k malému počtu jedinců je výpočet učiněn pro všechny kontexty dohromady).

VI. Možnosti poznání keramiky mladšího velkomoravského horizontu (keramický horizont S podhradí – MO a BO) v dalších areálech mikulčického hradiště

Keramický horizont S podhradí se tedy v předchozí kapitole podařilo identifikovat i v podhradí východním. Již dříve bylo zřejmé, že se vyskytuje i v okolí VII. kostela (podrobnější publikace nových výzkumů je v přípravě) a areálu tzv. Dolních Valů (POLÁČEK 1995, 168-169), v JZ, níže položené části opevněného jádra hradiště, ležícího však mimo písčitou dunu na jílech⁵⁹. Nelze však vůbec pochybovat o tom, že tento keramický horizont, charakterizující osídlení mikulčického hradiště v mladší a pozdní velkomoravské fázi, je přítomen i v centrální opevněné části hradiště, na tzv. akropoli, i v areálu opevněného předhradí. Velkým

---

⁵⁹ Velmi zajímavá je otázka funkce tohoto zdánlivě prázdného areálu, kde oproti vyvýšené SV části nebyla zjištěna jediná kamenná stavba. Nabízí se možnost, že šlo o do jisté míry prázdnou plochu, sloužící jako refugium či místo pro trh. Ovšem existují i další možnosti výkladu. Za prvé je nutný ověřovací výzkum v tomto areálu, neboť se může ukázat, že zde jsou přítomny přesně ty jílové podlahy, jaké známe ze sídliště v S podhradí a jež byly poprvé rozpoznány až po více než 10 letech od výzkumu na Dolních Valech (DV 1961-64). Za druhé může jít o jev dynamicko-chronologický, jev pod hranici možností archeologické datace. Nelze totiž vyloučit, že toto místo bylo opevněno až dodatečně, ovšem snaha o rozšíření centrální chráněné části hradiště mohla být ihned v počátku přerušena zánikem celého hradiště, spojeným s koncem Velké Moravy jako státního útvaru. Pro účely zjištění zastoupení velkomoravských keramických okruhů je však tento výzkum nepoužitelný, opět z důvodu částečné skartace keramiky.

problémem však bude jeho rozpoznání. Ačkoliv jsou Mikulčice obecně brány za málo druhotně poškozenou lokalitu (což skutečně oproti např. Nitře, Uherskému Hradišti či Olomouci platí), není ve skutečnosti tento stav až tak ideální. SV část akropole se známými sakrálními stavbami a palácem byla silně narušena dlouhotrvající orbou a celková konfigurace terénu je mnohem plošší, než byla v raném středověku. Nejvíce poškozena je centrální část, která dříve tvořila vyvýšený hřbet. Zde došlo k značnému odnosu kulturní vrstvy, o čemž se v literatuře příliš nehovoří. Je třeba si uvědomit, že např. v prostoru paláce či III. kostela byl terén při zahájení výzkumu na úrovni základů těchto staveb, čili až pod jejich bývalou podlahou. Naopak místa blíže k okraji opevněné plochy mají zachovanou vyšší stratigrafii, což je patrné např. v případě II. kostela. Ovšem ani zde nebyla zachycena podlaha mladší fáze stavby (interpretace několika pískovců, vydávaných J. Poulíkem za podlahu, je dle mého názoru stěží udržitelná – POULÍK 1957). A byly to právě plochy v centrální části akropole v okolí kostelů a především přilehlých pohřebišť, které byly zkoumány hned v prvních letech tzv. "systematického" výzkumu neobyčejně extenzivním způsobem v obrovských plochách a ve velmi krátké době (např. plochy Z 1955-56, III. kostel – 1956-57, Z 1957-59). Cílem bohužel v té době bylo především odkrývání reliktních kostelních staveb a získání unikátních nálezů z hrobů, tedy ona evidentní preference archeologie pohřebišť zmiňovaná v úvodu této práce. Sídlištní situace ve vertikálně stratigrafických vztazích s hroby (ať už jakýmkoliv směrem), a především návaznost hranic pohřebišť s okolními sídlištními situacemi (v rovině horizontální stratigrafie) byla přehlížena či podceňována. Existují informace o tom, že v prvních letech výzkumu byla tzv. "mladá" keramika, tedy jistě značná část mladohradištních střepů, ale bezpochyby i keramika MO (která byla, jak již zde bylo vzpomenu, dlouho považována též za mladohradištní), přímo při terénním výzkumu čas od času likvidována jako podřadný artefakt. Plochy v centrální části akropole v okolí kostelů a přilehlých hřbitovů jsou téměř "dokonale" obkopány a neumožňují revizi z hlediska sídlištních situací. Na druhou stranu právě zde muselo dojít již mnoho let před archeologickým výzkumem k postdepoziciční destrukci stratigraficky nejmladších vrstev z důvodu zmiňované dlouhodobé zemědělské činnosti. Horizont z konce velkomoravského osídlení se tímto způsobem dostal do přeorané horní vrstvy spolu s lokálně omezeným mladohradištním sídlením. Není divu, že po takto datovatelných strukturách nemohlo zůstat kromě smíšeného keramického materiálu prakticky nic.

Právě v těchto místech v centrální části akropole je i při prostém vynesení výskytu keramiky BO a MO jasně patrná její výrazná absence (viz POLÁČEK 1995 alespoň pro "typ 3"; MAZUCH 2000 pro keramiku BO). I tato skutečnost tedy představuje jeden z dalších

nepřímých dokladů svědčících o tom, že výroba a užívání keramiky BO a MO spadá do mladší či vrcholné fáze velkomoravského období, neboť v tomto prostoru může chybět svrchních 40 až 50cm historického terénu. Tato hodnota klesá od středu akropole směrem k opevnění (s klesající absolutní nadmořskou výškou). J část akropole byla v určité době, kterou zatím nelze přesněji určit, vyčleněna pro sakrální účely a od sídliště (patřilo nobilitě, popř. služebnictvu?) v S části byla oddělena komunikací, jež byla z obou stran lemována palisádou (rozpoznána byla např. v plochách Z1968-I a Z 1969-II, viz celkové plány POLÁČEK - MAREK 2005; 175, obr. 158; 198, obr. 190; ve starších výzkumech nebyla vůbec zaregistrována).

Jedině revizní výzkum právě takových míst v dotyku obou "světů" může ukázat, zda poslední zachovaný horizont sídliště (v tomto případě s písčítými podlahami)⁶⁰, z části též možná postižený orbou, zčásti zachovaný minimálně v podobě podlah propadajících se do starších zahloubených objektů, není právě oním horizontem mladšího či pozdního velkomoravského úseku s keramikou MO. Jsem přesvědčen, že tomu tak je. Vedou mě k tomu dvě zjištění:

První vychází ze závěrů rozboru keramiky dvou čtverců plochy Z 1982, nacházející se v S části akropole. V horních partiích souvrství zde výrazně převládá keramika MO, zatímco stratigraficky pod útržky podlahy a v zahloubených objektech na úrovni podloží již nebyla přítomna (s využitím poznatků V. HADRAVY 2008). Právě v prostoru S i SV části hlavního opevněného jádra jsou nejlépe zachovaná souvrství, z nichž by bylo možno získat informace o charakteru a chronologickém zařazení tohoto sídliště. Výzkumy, které zde dříve probíhaly, jsou kvůli dosti špatné dokumentaci téměř nepoužitelné, ovšem dosud stále značně rozlehlá neprozkoumaná plocha skýtá do budoucna velký potenciál pro moderní exaktní terénní výzkum.

Druhým důvodem jsou pak zjištění učiněná při drobném výzkumu Z 2002-I (MAZUCH 2003b) v SZ části akropole - v důležitém prostoru se zachovanou stratografií - západně od brány a mostu spojujícího knížecí hrad s předhradím a v podstatě naproti II. kostela přes tehdejší hlavní komunikaci. Právě zde byla bohužel v počátku mikulčického výzkumu založena archeologická expedice. Kvůli její mnohaleté existenci spojené s výstavbou různých budov a inženýrských sítí, došlo v těchto místech k mnoha neomluvitelným a odborně neošetřeným zásahům do unikátních terénních situací. Sondáž z roku 2002 byla též vyvolána stavební úpravou, ovšem v rámci možností byla dokumentována s oddělováním materiálu podle přirozených kontextů, i když důsledná aplikace kontextuální metody nemohla být

---

⁶⁰ Narozdíl od S podhradí - vždy záleží na charakteru podloží, z něhož byl použit materiál na navršení podlahy.

dodržena z důvodu havarijní povahy sledovaného výkopu - jeho omezené šířky a značné časové tísně.

Těsně nad podloží se v sondě Z2001-I (vrstva 3) nacházely slovanské nálezy spolu s pravěkou keramikou. Z vrstvy 3 byly patrně zahloubeny všechny zjištěné jámy. Vrstva 2 (na hranici s vrstvou 3) pak obsahovala všechny písčité či jílovité úpravy zjištěné ve zkoumaných sondách.⁶¹ Nad těmito úpravami, v některých místech přesně na hranici mezi vrstvami 2 a 1, se objevuje horizont kamení (někdy až skládaných do jakési „dlažby“) s množstvím nálezů a mazanicovými vrstvičkami (ohnišť?). Při výzkumu plochy 1969-I pod depozitářem se projevila shodná stratigrafie - nejjasněji v případě superpozice ve čtv. -11/+2; kamenná destrukce (v hloubce asi 60 cm pod povrchem) překrývala písčitou podlahovou úpravu č.743

Podlahové úpravy v popisované sondě Z 2002-I do objektů propadají, stejně jako horizonty kamení a nálezy z vrstev 2 a 1. Právě v těchto vrstvách s jedinými zjištěnými písčitými podlahami (níže nejsou pozorovány ani v útržcích) zcela převládá keramika MO (tvoří opět až 66%), zatímco ve stratigraficky níže se vyskytujících objektech je možné chápat její výskyt jako intruzi (viz následující tabulka). Zastoupení keramiky BO je podobné jako v případě S i V podhradí.

vrstvy	MO	BO
vrstvy 1 až 3	52,26%	2,84%
vrstvy 1 a 2	66,45%	3,38%
objekty pod podlahami	8,21%	0,79%

V této souvislosti je třeba zmínit unikátní mincovní nález z plochy Z1969-I, těsně sousedící se sondou Z2002-I. Objev tří lombardských brakteátových mincí., tzv. širokých denárů, ražených v Pavii a v Miláně mezi léty 894-895, resp. 896-898 (KUČEROVSKÁ 1998, 156-157, obr. 6, katalog. č.19-21), byl učiněn ve čtv. -9/+2 a -10/+2, přičemž jednotlivé mince byly uloženy ve stejné relativní hloubce 70 cm pod povrchem. Tato hloubka ve vedlejší sondě Z2002-I (při nesvažitém terénu) odpovídá v průměru právě vrstvě 2 (či hranici mezi vrstvou 2 a 1) se zjištěnými podlahovými úpravami a keramikou obou velkomoravských okruhů BO a MO. Výlučnost sídliště v blízkosti brány a mezi II. a III. kostelem je podložena i archeologicky zachyceným žlábkem, jenž je patrně pozůstatkem po ohrazení areálu pohřebiště, náležejícího ke III. kostelu (tzv. bazilice). Žlábek má totiž v místech výzkumu

---

⁶¹ Při odkrývání situace na ploše Z1969-I v těsném sousedství popisované sondy Z 2002-I byly objeveny ve stejném horizontu dvě takové podlahové úpravy téměř v celém půdorysu - obj. 734 a 735.

Z1969-I přerušení, které ukazuje na skutečnost, že ze sídliště vedl skrz pohřebiště zvláštní vstup právě přímo ke vchodu do kostela číslo III.

Značně problematické je poznání stratigrafie opevněného předhradí. Zásadní pozornost je třeba věnovat skutečnosti, že tato opevněná uzavřená plocha leží na dvou odlišných typech podloží. Zatímco JV část je oním prostorem na písčitém podloží (jde ještě o okraj duny, na níž se rozkládá akropole) se známou mocnou vertikální stratografií často s vícero převrstvenými horizonty písčitých podlahových úprav (obecně např. KLANICA 1970, 110), SZ část sídliště u brány s mostem směřujícím ven z opevněného areálu leží na jílu. Stratigrafie je v těchto místech mnohem "plošší". Důležité pro pochopení postdepozicičních procesů je též svědectví pamětníků a letecké snímky z meziválečné doby, ukazující na zemědělské využívání právě JV části s písčitém podložím. Podobně jako v případě akropole totiž orba zničila svrchní vrstvu, patrně je i poškození nejmladšího horizontu podlah. Ačkoliv relativně velká míra prokopanosti tohoto areálu zdánlivě naznačuje dobrou znalost stratigrafických situací a struktury sídliště na předhradí, jsou možnosti archeologického vyhodnocení jednotlivých zkoumaných ploch značně komplikované. Největší plochy S 1960 a P 1963-64 jsou vzhledem k zcela nedostatečnému způsobu dokumentace prakticky nehodnotitelné⁶² Výzkumy P 1973, P 1976-77 v severní části předhradí jsou sice alespoň, co do archeologického vyhodnocení, dovedeny k nálezovým zprávám, o zcela přesvědčivý stratigrafický rozbor však nejde. Právě výzkum P 1973, který použila B. Kavanová pro svoje, zde již vzpomínané, hodnocení mikulčické keramiky (KAVANOVÁ 1996). Postup a metoda stratigrafického hodnocení této plochy, kterými by mohla doložit své závěry (dělení na horizonty A-D), je popsán dosti obecně. V globálu sice působí přesvědčivě, otázkou však zůstává způsob přidělování jednotlivých objektů k stanoveným horizontům. Jsem přesvědčen, že je ke škodě autorčiny velké snahy, že nevěnovala konkrétnímu stratigrafickému rozboru samostatnou studii (včetně uveřejnění postupu, jakým vyčlenila horizonty osídlení, metodiky, jakou přiřazuje jednotlivé objekty k těmto horizontům, a konkrétních grafických dokladů stratigrafie z originální dokumentace), zvláště když byla ve své době v podstatě jediným archeologem, který se snažil o správný přístup k vyhodnocení sídlištních situací v

---

⁶² Zřejmě nejsmutnějším příkladem toho, jak vypadal výzkum jedné ze zásadních částí předního velkomoravského mocenského centra, je právě plocha S 1960. Byla zkoumána kvůli výstavbě parkoviště pro muzeum. Svrchní vrstvy byly zcela oproti všem "mikulčickým" zvyklostem odebrány těžkou technikou a naopak nejspodnější horizont, dnes pohřbený pod asfaltovou plochu parkoviště, zůstal nedokopán. Nejasné je i zaměření celé zkoumané plochy - neznáme tedy její přesnou polohu v terénu, došlo ke skartaci atypických střepů a inventovaná keramika je pouze slovně popsána (bez vyobrazení), což komplikuje jakoukoliv snahu o elementární orientaci v keramickém materiálu.

Mikulčicích na základě analýzy stratigrafických situací⁶³. Bohužel autorčino případné správné stratigrafické vyhodnocení je sráženo rozbořem a chronologizací keramiky, vztažené na Klanicovo, v této práci již podrobně kritizované, třídění mikulčické keramiky (viz oddíl IV.2).

Kromě posledně zmiňované plochy mohly být veškeré naděje na poznání stratigrafie a chronologie sídliště na předhradí vkládány asi již jen do ploch P1962-68 a P1971 (odtud jednoznačně i výběr ploch L. POLÁČKA – 1994 pro jeho pokus). Jejich dokumentace, především množství realizovaných řezů (v ploše P1962-68 je to však případ jen posledních sezón, tedy pásů čtverců –J a –K), umožňuje při částečné konfrontaci s plošnými plány (kterých však není dostatečný počet a které bohužel dokumentují momentální stav snížené plochy v době jejího pořizování, tedy začištěnou ideální rovinu, a ne povrch ve třetím rozměru kolísajících přirozených kontextů, zde zejména podlah) rozpoznat obecně strukturu osídlení v jednotlivých horizontech, i když tato konfrontace je ztížena neztotožněním v řezech odlišných vrstev s plošně zakreslenými útvary. Tímto způsobem je stratigraficky vyhodnocen výzkum P1971 (POLÁČEK –MAREK 1993) s kritickým zhodnocením míry vypovídacích schopností jednotlivých nálezových celků (nálezových čísel), tedy jejich "čistoty" v rovině intruzí a reziduí, a především v podstatě jakési "druhotné" kontaminace, způsobené samotnou metodou terénní práce, kdy došlo ke smíchání materiálu z více kontextů do jednoho sáčku zcela nezávisle na velmi podrobné dokumentaci zvrstvení. Bohužel k rozlišování a popisu souvrství docházelo vždy až na závěr výzkumu po snížení plochy odečtem z profilů a jak již bylo řečeno nedošlo ke konfrontaci těchto zjištění s plošnými plány, zde je možné pouze mechanické přiřazení plánů k profilům pomocí nivelet). Problém s vyhodnocením stratigrafie a s chronologií těchto mohutných souvrství s horizonty podlah velmi přesně vystihl Z. KLANICA (1970, 110). Paradoxně to však byl právě on, kdo byl v té době garantem metodiky terénní práce a dokumentace mikulčických výzkumů s neomezenou možností jejího definování či zkvalitnění. Proto je zářezující, že jeho vlastní slova ve zmiňované stati dokládají, že si byl výše uvedených nedostatků ve způsobu terénního výzkumu a jeho dokumentace celkem jasně vědom (?!), přesto k žádným změnám po dlouhá

---

⁶³ To samé již bohužel nelze úplně říci o další autorčině publikaci, která se sice primárně věnuje archeologickému obhájení existence tzv. 12: kostela u SV brány mikulčické akropole, ovšem značná část studie je věnována stratigrafickému hodnocení celé velké zkoumané plochy Z 1977-81 (KAVÁNOVÁ 2003). Stať obsahuje značné množství diskutabilních míst. Po konfrontaci s originální dokumentací, kterou jsem měl možnost jako pracovník mikulčické expozitury prostudovat, se celý řetězec autorčiných archeologických "dokladů" hroutí. Celá interpretace je postavena na velmi labilní a překombinované myšlenkové konstrukci s mnoha otočenými stratigrafickými vztahy; jeden z klíčových překreslených publikovaných profilů vůbec neodpovídá originální dokumentaci. Proto je pro mě celá publikace i s dalšími pokusy o chronologizaci keramiky vzhledem k této nedůvěryhodnosti zcela nepřijatelná. Celá nálezová situace si žádá jednoznačnou revizi a kritiku publikovaných závěrů. Tato kritika je ovšem, vzhledem k neuvěřitelně komplikovaným autorčiny vývodům, možná ještě pracnější, než od základu nově provedené vyhodnocení této plochy.

léta nedocházelo. Naopak, některé výzkumy ze 70. a 80. let nedosahují ani úrovně dokumentace plochy P1962-68. Ačkoliv tedy lze dosáhnout stratigrafického vyhodnocení celkové nálezové situace z těchto výzkumů, je vzhledem k metodice snižování terénu bohužel po mocných mechanických vrstvách téměř nemožné pracovat se stratigrafickým relokalizováním a chronologií samotných odkrytých artefaktů, z nichž nejzásadnější je keramika. Tento problém byl jednoznačně příčinou poněkud nejasného a nepřiliš přesvědčivého pokusu o stratigraficko-chronologické hodnocení mikulčické keramiky z pera L. POLÁČKA (1994; pokus s plochou P1971). Na stejná úskalí jsem narazil i já při snaze o odlišení stejného horizontu osídlení, jaký je přítomen v S podhradí (tedy včetně rozpoznání keramického horizontu s keramikou MO) i na opevněném předhradí. Tento problém měl být původně, před zničením části mé disertační práce a většiny podkladů při zmiňovaném požáru mikulčického pracoviště, jedním z hlavních bodů předkládané práce. Stratigrafický rozbor pásů „-K“ a „-J“ v ploše P 1962-68, které jsem zvolil za zkušební, ukazoval na velmi zajímavé skutečnosti, především ve vztahu ke strukturálním změnám na sídlišti. Jasně se ukazovalo, že v poslední fázi života sídliště na předhradí došlo ve více případech k jakémusi "scelení parcel". Nad místem, které zabíraly dvě podlahy, byla znovu navržena už jen jedna, odpovídající výměře obou převrstvených podlah, popř. byly její rozměry ještě větší. Dále šlo s velkou mírou pravděpodobnosti ztotožnit podlahy fungující ve stejné době, ovšem ne ve všech případech. Některé podlahy byly obnovovány až ve třech, dokonce snad i ve čtyřech fázích nad sebou, jiné pouze ve dvou, navíc někdy nešlo o stejné rozměry. V některých případech, především na styku s neprokopanou plochou, nešlo rozpoznat přesné rozměry a orientaci podlah (a to jednoznačně z důvodů již zmiňované nedostatečné plošné dokumentace a provázanosti s profily). Přesto však bylo možné rámcově rekonstruovat strukturu a hustotu obydlí v jednotlivých fázích sídliště, která nebyla tak statická, jak se doposud jevílo při publikování celkových plánů bez rozlišení třetího rozměru (průmět různých horizontů osídlení do jednoho celkového plánu ukazuje hustou "pravidelnou a "ulicovitou" zástavbu).

Pro studium velkomoravské keramiky je ovšem důležité, že se jasně již při zběžném pohledu na materiál a jeho rámcovou zpětnou lokalizaci ve smyslu stratigrafické pozice ukazovalo, že keramický horizont, známý ze S podhradí či z již zmíněného sídliště v blízkosti II. a III. kostela u SZ brány hlavního hradu, je přítomen i na předhradí, a to v drtivé většině v prostoru kolem a nad nejmladšími fázemi podlah jednotlivých domů, zatímco ve spodních partiích se objevoval jen sporadicky. Již tehdy mi však bylo zřejmé, že ono vzpomínané smíšení materiálu z různých vrstev způsobené metodikou výzkumu, znemožní exaktnější hodnocení. Tento téměř hotový stratigrafický rozbor podlehl požáru a kopie dokumentace,

navíc nekvalitní a černobílé (bez barevného rozlišení písčitých (žlutá), či jílovitých (oranžová) navážek a uhlíkových vrstev (černá), jsem obdržel velmi pozdě vzhledem k časové tísní, ve které jsem mohl dokončit tuto studii. Dokládat z nebarevných kopií předchozí, již tak velmi pracně a obtížně získané poznatky bude v budoucnu bohužel skutečným archeologickým oříškem. Jelikož získání kopií bylo dlouho nemožné, pokusil jsem se o opačný postup, kterým bych alespoň kvantifikoval množství MO ve vztahu k vertikální stratigrafii (k jednotlivým fázím obydlí). V možnostech roku 2008, kdy po požáru nebylo k dispozici téměř nic z dokumentační ani evidenční složky mikulčických výzkumů, jsem využil náhodně zachovaný soupis okrajů MO ze sezóny 1967⁶⁴. Analýzou všech nálezových celků, v nichž se vyskytovala tato keramika, se jasně ukázalo, že jde o soubory ze stratigraficky nejmladších vrstev. Bohužel terénní informace u jednotlivých nálezových celků (sáčků s keramikou) dokládají snižování svrchních vrstev jednorázově v mocnosti až 60 cm, čímž dochází k neúměrnému smíchání materiálu z různých sídlištních fází. Především však keramiky, vázající se na stratigraficky nejmladší podlahy, a fragmentů patřících mezivrstvě pod nimi, resp. k výbavě starších domů. Způsob popisu nálezových situací, který byl v Mikulčicích vždy vázán na soubory nálezů, ne na přirozené kontexty, byl často nedostatečně podrobný ve smyslu přesnější lokalizace. Nejdůležitější nálezové celky, prokazatelně ležící přímo mezi (pod) podlahovými úpravami a tudíž do jisté míry "uzavřené" a odolnější proti nevídané kontaminaci, ve většině případů nelze z těchto popisů identifikovat. Stratigrafická hodnocení komplikuje i nedostatečně podrobná nivelace. Uvádění hloubek, z kterých byly nálezové soubory vyzvedávány, bylo prováděno pouze odečtem od povrchu, tedy velmi hrubým a nepřilíživě exaktním způsobem. V situacích, kdy pouhé centimetry rozhodují o poloze artefaktů vzhledem k jejich skutečnému uložení v tom kterém kontextu, jsou takovéto informace nepoužitelné. Kvantifikace poměrného zastoupení okrajů MO a BO, povětšinou tedy výše uvedeným způsobem smíšených souborů, musí být logicky nižší než v případě jednofázových sídlišť, která byla představena v předchozích kapitolách, a to i v případě, kdyby ve skutečnosti původně odpovídala vysokým hodnotám v těchto areálech zjištěným. Značně negativní roli, absolutně rozostřující jakékoliv možnosti odhadu skutečného stavu, sehrává kromě špatné metodiky snižování souvrství při terénním výzkumu i částečná skartace keramiky, která postihla i zkoumanou plochu P 1962-68. Již zběžný pohled na atypický materiál, který ušel skartaci, jasně ukazuje, že zachovány byly pouze velké střepy. Jde tedy o úplně opačný obraz,

---

⁶⁴ Tyto soupisy, činěné na základě posuzování kreseb v inventárních knihách, měly sloužit jako podklad k sestavení úplné databáze všech inventovaných okrajů MO, která měla být v původním záměru mé práce východiskem pro typologické posouzení celého mikulčického nálezového souboru tohoto keramického okruhu a jeho lokalizaci a stratifikaci.

než je běžný u mikulčické "atypické" keramiky, kde byly ponechány povětšinou menší a hůře hodnotitelné málo zdobené střepy, zlomky den nádob, menší okraje bez výzdoby, apod. - vše bohužel bez obecně stanovených pevných a neměnných kritérií takového výběru). Velké množství keramiky a přítomnost průměrně větších fragmentů ze stratigraficky starších situací na této ploše⁶⁵ způsobovalo skutečnost, že menší zlomky končily v sáčcích s atypickou (neinventovanou keramikou) a padly tak za oběť skartaci, ačkoliv jinde by byly jednoznačně součástí výběru, určeného k inventarizaci. Takto nutně musely být postiženy především okraje MO (viz blíže v oddílu IV.4.3). Exaktně to ukazuje i tabulka se zastoupením této keramiky, rozlišená na okraje z inventované keramiky a ze zachované části atypických zlomků. Zcela netypicky se totiž větší množství fragmentů MO objevuje mezi inventovanou keramikou, než v sáčcích s keramikou atypickou, ačkoliv obrázek z jiných posuzovaných výzkumů, nepostižených částečnou skartací, je **vždy naprosto opačný**.

celkem okrajů invent	MO - invent	BO - invent	celkem okrajů atyp	MO – atyp	BO - atyp
198	83	11	431	117	49
100%	41,92%	5,56%	100%	27,00%	11,37%

Vzhledem k naprosto neodhadnutelné míře a způsobu postižení keramického souboru z výzkumu P 1962-68⁶⁶ má však předešlé vyčíslení jen orientační povahu. Při srovnání s jinými výzkumy a množstvím okrajů keramiky MO ponechaných v sáčcích s atypickou keramikou bychom se bez problémů dostali k hodnotám přesahujícím 50% zastoupení této keramiky v nejsvrchnějších partiích sídliště v J části předhradí. Ostatně i letmý pohled na publikovaný materiál v nálezové zprávě z již výše zmiňovaného výzkumu P 1973 v S části předhradí zcela jasně ukazuje jednoznačnou převahu keramiky MO v souborech nejmladšího horizontu A (KAVÁNOVÁ 1994), ne nepodobnou situaci v S podhradí. Dalším dokladem přítomnosti keramického horizontu "S podhradí", tedy mladší velkomoravské fáze, je i zjištění výskytu typů KZ, ZP či OO v obou zmiňovaných plochách na předhradí (viz oddíl V.1; V.4.6).

Pokud by tedy bylo možné (tedy nyní pouze na základě nového moderního terénního výzkumu s metodikou MARS, viz oddíl III.3) oddělit celý horizont osídlení mikulčického

⁶⁵ Při předpokládaném dynamickém navyšování pochůzně úrovně sídliště, spojeném s vertikálním nárůstem kulturní vrstvy v uzavřeném prostoru mezi hradbami a vyvolávajícím zřejmou nutnost budování nových podlah pro obydlí, patrně nedocházelo k větší fragmentarizaci keramiky.

⁶⁶ Kombinace skartace, nepřijatelné metody snižování terénu při výzkumu a evidence získaného materiálu vzhledem ke skutečným stratigrafickým jednotkám, obtížné lokalizaci těchto jednotek v 3D prostoru a těžko kvantifikovatelné míry přirozených postdepozičních procesů, především reziduální povahy.

předhradí, charakterizovaný představeným keramickým horizontem typu "S podhradí" a chronologicky tudíž srovnatelný, může se výrazně měnit poněkud zkreslující a zjednodušující pohled na intenzitu osídlení opevněného předhradí v porovnání např. právě se S podhradím. V obecných hodnoceních těchto aspektů bylo v minulosti vždy patrné jakési stlačení celého souboru artefaktů z různých vrstev a jednoznačně tedy i z různých fází osídlení tohoto areálu, resp. chronologicky odlišných, jakoby do plochy bez třetího rozměru, které se pak projevovalo jakousi "bohatostí" kulturní vrstvy, svádějící k sociálně orientovaným interpretacím funkce sídliště na opevněném předhradí. Nesmyslnost popisovaného postupu je již jen v tom, že je srovnáváno souvrství o mocnosti přes jeden metr s kulturní vrstvou S podhradí, mající reálně mocnost do 30 cm). Pokud bychom však připustili, že nejmladší fáze podlah na předhradí patří horizontu závěru velkomoravského osídlení, není ve struktuře obou sídlišť ani v kvantitě a kvalitě jejich materiální náplně v podstatě výraznějších rozdílů.

K problematice opevněného předhradí mikulčického hradiště je ještě třeba připomenout jednu skutečnost. Jižní část předhradí je, jak bylo již řečeno v úvodu, stratigraficky skutečně dosti odlišná od té severní. V jižní části (např. v případě plochy P 1962-68) je souvrství složitější a hustota objektů a fázovost podlah mnohem intenzivnější než v části severní. Tato skutečnost svádí k myšlence, zda ve starších fázích sídliště nebylo předhradí prosto opevnění a osídlení se nekonzentrovalo zpočátku pouze do J části, což by mohlo mít odraz v oné intenzitě, avšak nevysvětlilo by to vertikální nárůst kulturní vrstvy. Takovéto zvyšování, ne nepodobné situacím ve středověkých městech, totiž svědčí o uzavřeném prostoru, kde např. již jen vršení odpadu jiný způsob udržení osídlení, než postupné zvyšování pochůzná úroveň terénu (tedy i podlahových úprav domů), neumožňuje. Budoucí terénní výzkum by tedy měl odpovědět mimo jiné i na otázku, zda předhradí nebylo ve starších fázích osídlení opevněno v menší ploše, čili zda jeho severní ukončení nebylo původně posunuto více směrem k jihu. Převrstvování podlah, často na stejných místech a v podobném rozsahu, též vyvolává otázku, zda nemohla být již v prostředí Velké Moravy v tomto konkrétním případě nějakým způsobem zachována určitá "parcelace" prostoru, např. na základě dědičnosti (zásadní je v tomto ohledu ovšem poznání rychlosti procesu zmiňovaného vrstvení podlah, tedy jeho dynamiky, resp. šířky jeho chronologického rozpětí, což je prozatím absolutně nemožné).

Keramický okruh nejmladší velkomoravské fáze je dozajista přítomen i ve zbylých dosud známých areálech mikulčické aglomerace, a to na Kostelisku JZ od hlavního hradu a v tzv. Těšickém lese, rozsáhlém areálu ležícím naopak JV směrem od akropole (viz plan 1).

Zatímco sídlištní situace na Kostelisku dosud nejsou podrobněji zpracovány, připravuje se v současnosti kompletní revize starších vyhodnocení výzkumů v Těšickém lese (i zde je patrné, že přítomnost keramiky MO je opět v horních partiích kulturní vrstvy⁶⁷, otázkou je pouze v jaké míře, což by měl doložit nový ověřovací terénní výzkum).

Případ Kosteliska či areálu Těšického lesa, kdy nad objekty s keramikou MO snad ještě leží horizont hrobů (HLADÍK – MAZUCH - POLÁČEK 2008⁶⁸, bývá zjednodušeně interpretován jako doklad povelkomoravského vývoje hradiště (a onoho temného 10. stol.). S ohledem na výsledky pozorování v severním podhradí bych byl však osobně s tímto soudem velmi opatrný. Stratigraficky "nad" může logicky v některých případech znamenat rozdíl ne let, ale třeba jen měsíců, což nabourává v archeologii raného středověku stále bohužel velmi živou a běžnou představu o časově velmi vzdálených jevech. Z tohoto pohledu může zmiňovaný horizont hrobů stejně dobře představovat hromadné pohřbívání po násilném zásahu do života velkomoravského centra, či dokonce svědčit přímo o jeho náhlém zániku. Tyto hroby jsou převážně mělké, bez nálezů. Velmi důležitými se v této souvislosti jeví být antropologická vyhodnocení kosterních pozůstatků ve vztahu např. k stopám po násilné smrti jednotlivých zemědělců. Zmiňované hroby však dosud plošným antropologickým hodnocením unikaly, patrně pro svou archeologickou "podřadnost" (absence hrobové výbavy). Podobně vyhlížející mělké hroby jsou přítomny i na akropoli, jedná se však pouze o situace, útržkovitě zachované před recentní orbou jen v místech, kde se svrchní vrstvy propadají do starších objektů. Skupina takových pohřbů byla odkryta v zásypu příkopu nejasné funkce (viz MAZUCH 2003b) na ploše Z 1970-I a Z 1971-I (celková situace dosud nevyhodnocených výzkumů - viz alespoň POLÁČEK - MAREK 2005, 202-203; 211-212). Je zcela jasné, že hroby překračovaly vnější obrysy příkopu, avšak byly postupně ničeny zemědělskou činností. Rozsah takovýchto skupin hrobů a jejich množství je však právě vzhledem k již zmiňovaným postdepozičním procesům v centrální části hradiště nerekonstruovatelný. Nejvýmluvnějším dokladem "neuklizenosti" důsledků katastrofy, způsobené násilným útokem na hradiště, a tedy i dokladem poslední fáze jeho skutečného fungování v intencích raně středověkého mocenského centra (ne tedy již jen sporadického osídlení lokality např. v mladohradištním období, viz POLÁČEK 1999), jsou kosterní pozůstatky obránců hradeb, odkryté vícekrát při výzkumech opevnění. Jejich poloha a stratigrafické umístění svědčí o poslední neúspěšné obraně velkomoravského hradiště a především o jasném ukončení jeho existence jako takové,

---

⁶⁷ Za tuto předběžnou informaci děkuji autorovi nového revizního vyhodnocení výzkumů v tomto areálu M. Hladíkovi.

⁶⁸ Podrobný rozbor především situací na Kostelisku však dosud nebyl proveden, ani stratigraficky ani s ohledem na relevantní práci s keramickými soubory.

neboť mrtví fakticky nejsou pohřbení a leží přímo na tehdejší povrchu (což ostatně platí i pro S podhradí, kde sice jde v některých případech o pietní uložení zemřelých, avšak ne o regulární hroby).

VII. Srovnání keramických okruhů MO a BO **(typologie, rozšíření)**

Úkolem této kapitoly je srovnání obou velkomoravských okruhů v Mikulčicích, které byly z různých hledisek předmětem předchozích kapitol práce, a ve zkratce ukázat jejich geografické rozšíření.

VII.1 Typologické srovnání MO a BO a srovnání míry jejich zastoupení ve shodných kontextech mikulčických stratigrafií

Nejprve si všimněme **shodných rysů** obou keramických okruhů, sledovaných na keramice z mikulčického hradiště. Je to především velká sevřenost v typové škále okrajů i výzdoby, výrazná menší síla stěn, odrážející obecně vysokou kvalitu technologického provedení jednotlivých keramických znaků, převyšující jinou soudobou keramiku (v pravidelnosti rytí výzdoby a samotné výstavby nádob i v kvalitě výpalu stojí přece jen poněkud výše keramika BO). Společným znakem je i velmi přísně dodržovaný způsob rytí výzdoby. I když jsou oba okruhy charakterizovány přesně opačným typem výzdoby (jednoduché rytí proti hřebenovému), téměř se v obou případech nevyskytuje míchání různých rycích nástrojů na jedné nádobě a také je prakticky nemožné nalézt nádobu BO zdobenou hřebenem a jen zcela ojediněle naopak nádobu MO s jednoduchým rytím. Nádoby obou okruhů též ve více než třech čtvrtinách případů mají situlovitý tvar (tvarová vlastnost "a", hodnota 1), zatímco tvar soudkovitý (tvarová vlastnost "a", hodnota 2) je přítomen jen u pětiny až čtvrtiny nádob. Předkládaná práce navíc opět a definitivně prokázala společný výskyt obou okruhů ve shodných kontextech, což jednoznačně svědčí o jejich alespoň částečné chronologické současnosti.

Poměrně zajímavý je i souhrn **rozdílností** mezi těmito okruhy. Nejnápadnější je absolutní odlišnost použitého zdobícího nástroje (jednoduché rydlo u BO/hřeben u MO). Překvapivě se ukazuje, že dosti výrazné rozdíly jsou i v oblasti metrické a tvarové. Keramika

BO vykazuje v globálu daleko menší počet velkých nádob, a to i v sídlištním materiálu. K tomu je třeba přidat i patrně nejzávažnější rozdíl, spočívající v poměru sídlištních nádob s úzkým hrdlem ku nádobám s hrdlem širokým (tvarová vlastnost "b", hodnota 1, resp. 2). Úzké hrdlo, nehodící se např. k přípravě stravy (tvarová vlastnost "b", hodnota 1), se vyskytuje u keramiky BO ve více než 60% případů, zatímco u keramiky MO jen asi u čtvrtiny nádob! Naopak nádoby se širokým hrdlem (ve vlastnosti "b" nesou hodnotu 2) jsou v případě MO zastoupeny u více než 70% nádob⁶⁹, u keramiky BO je to necelých 40%. Někde na hranici mezi morfologickými vlastnostmi a technologií se nachází rozdíl v síle stěny nádob v oblasti hrdla. BO vykazuje v těchto místech spíše zesílení, způsobené zapravováním zevnitř, po němž bývá patrná nepravidelná "jizva", naopak u MO to bývá často nejužší místo z důvodu upravování hrdla šablonami (dochází zde k odebrání hmoty, které má za následek vznik "odsazení", mající dopad na způsob fragmentarizace nádob, viz oddíl IV.4.3).

V oblasti technologické je zásadní rozdíl v keramické hmotě a především v barvě nádob, ať je to jakkoliv podceňovaný znak. Barva je zřejmě z největší míry odrazem způsobu a postupu výpalu, viz MACHÁČEK 2001, 44, ovšem je otázkou, nakolik se do výsledné barvy promítá i složení keramického těsta, a především způsob používání nádob (oheň při přípravě pokrmů) a postdepoziční procesy, které mohou výrazně promluvit do výsledné podoby nádob a tudíž i do závěrů makroskopického pozorování. Tmavé odstíny (nejčastěji šedočerné) a kompaktní tvrdé vypálení typické pro BO jsou v případě MO přítomny ani ne na pětině nádob, zato jsou u ní typické světlejší odstíny (až u tří čtvrtin nádob) okrové až šedé s množstvím růžových či oranžových skvrn a zcela převládající krupičkovitý povrch, svědčící pro výběr písčitého ostřiva se zrnky o velikosti běžně do jednoho mm. Zajímavým úkazem, který je zatím obtížné jakkoliv komentovat, je naprostá absence technických (negativních) značek (otisků osy hrnčířského kruhu) na nádobách BO z Mikulčic, oproti keramice MO, kde se technické značky vyskytují téměř u pětiny nádob (z těch, u nichž byla pochopitelně zachována patřičná část dna). Stejně tak je obrovský rozdíl mezi BO a MO v množství nádob, u kterých je přítomna úprava vnitřních stěn. U keramiky MO jsou viditelné stopy po takovéto různé úpravě na více než 80% nádob, zatímco u nádob BO se jedná o minimum případů (exaktně bohužel tato vlastnost nebyla sledována).

Nejzásadnější z hlediska výskytu a kvantity keramiky obou okruhů na mikulčickém hradišti je obrovský rozdíl v jejich procentuálním zastoupení ve stejných kontextech.

---

⁶⁹ Údaj platí pro sídlištní keramiku, u hrobových nádob MO je toto procento nižší, těsně nad 50%. Rozdíl by mohl souviset s tím, že do hrobů byly častěji ukládány nádoby představující patrně pouhý obal na potraviny (tekutiny), kde není potřeba výhody rozevřeného hrdla tak, jako u přípravy pokrmů.

Keramika MO se v mladším velkomoravském horizontu běžně vyskytuje v rozpětí 30-60 i více % v každém hodnoceném souboru, kdežto keramika BO si udržuje stabilní poměr mezi 2 až maximálně 6%. Tato skutečnost, společně s tvarovými rozdíly, navozuje dojem, že by mohlo jít o odraz rozdílné funkce obou těchto skupin nádob (k tomu ještě v závěru – oddíl VIII). Mohl by pro to svědčit i poslední významný rozdíl (překračujícího již hranice mikulčického hradiště), který spočívá v celkovém geografickém rozptylu obou keramických okruhů.

VII.2 Srovnání geografického rozšíření MO a BO

VII.2.1 Geografické rozšíření BO

Obraz výskytu keramiky BO na území bývalé Velkomoravské říše je diametrálně odlišný od keramiky MO. Soupis lokalit, kde se tato keramika nachází, čítá 79 lokalit z Moravy, Slovenska, Rakouska a Čech.⁷⁰ Celkové rozšíření BO tedy zabírá plochu několikanásobně větší než v případě MO. Naprostá většina lokalit s nálezy BO leží na území jižní Moravy (především pohřebiště, ale i sídliště). Objevují se také v obou hlavních moravských centrech velkomoravské říše - na hradištích Valy u Mikulčic i na území uherskohradištské sídlištní aglomerace. Přítomna je i na dalším důležitém hradišti na Pohansku u Břeclavi. Zatímco nálezy z Pohanska a Mikulčic jsou relativně hojné (u Mikulčic včetně nalezišť tvořících hospodářské zázemí tohoto mocenského centra, zázemí Pohanska je v současné době systematicky poznáváno různými prospekčními metodami, výsledky lze očekávat v blízké budoucnosti⁷¹), v případě Uherského Hradiště - Starého Města a jeho širšího okolí se jedná skutečně jen o ojedinělé nálezy (zde jsme však odkázáni pouze na ústní informace, poněkud chybí konkrétní publikování jednotlivých výzkumů a představení materiálu). Jinak jsou nálezy keramiky BO poměrně stejnoměrně rozmístěny po celém území jižní Moravy (nejzápadnější výskyt tvoří nálezy z Kramolína na JZ Moravě). Severněji byla zjištěna přítomnost BO v Míšovicích, Količíně, Držovicích, a dokonce až ve Stěbořicích na Opavsku. Na Slovensku se tato keramika objevuje opět na ústřední velkomoravské lokalitě v Nitře a podél toku stejnojmenné řeky, v Pováží (dokonce až u řeky Ipeľ), i na moravsko –

---

⁷⁰ Výčet lokalit nebyl do této práce zařazen pro poněkud odlišné zaměření tématu. Podrobný katalog všech nádob BO publikovaných do roku 2000 s literaturou i s kódováním keramických znaků viz MAZUCH 2000.

⁷¹ Za informaci velmi děkuji P. Dreslerovi.

slovenském pomezí. Zde, ale jistě i v jiných částech západní poloviny Slovenska, bude ve skutečnosti zřejmě nálezů více, ale bylo by asi bylo nutné proniknout přímo k uloženému materiálu, aby bylo možno pronášet nějaké zásadní soudy o vztahu tohoto území k BO. Každopádně jsou právě slovenské nálezy velmi důležité pro celkové hodnocení tohoto okruhu. Nálezy z Dolního Rakouska reprezentují zatím nádoby z Mitterhoffu, Wetzelsdorfu a Laa ad. Thaya - Bonteufelu. Z hlediska historie má značnou důležitost zjištění přítomnosti keramiky, dle nákresů a fotografií zařaditelné též k BO, nacházející se ve východních Čechách na hradišti Stará Kouřim (ŠOLLE 1955, 70, obr.51; 1959, 467; 1966, 196, obr. 59, foto LIII/1 a LV/1, některé snad i II. stupně BO – tedy nejen deriváty).

VII.2.2 Geografické rozšíření MO

Kromě Mikulčic, kde se patrně v závěru velkomoravského období stává keramika MO zcela dominantním prvkem, je třeba hned na druhém místě vzpomenout Pohansko u Břeclavi. Poprvé se otázce výskytu této keramiky (tehdy samozřejmě označované jinými názvy) věnoval ve svém stěžejním díle o velmožském dvorci B. DOSTÁL (1975, 163-164, 170). Dnes zásluhou dalších publikací archeologů z Pohanska víme, že keramika MO se ve velké míře vyskytuje prakticky ve všech areálech tohoto velkomoravského centra i v jeho zázemí⁷², jež je v poslední době pracovištěm na Pohansku systematicky poznáváno kombinací všech dostupných moderních metod nedestruktivní archeologie. V nejzásadnější práci o keramice na Pohansku J. MACHÁČEK (2001) vydělil svoji typologickou skupinu B (i s podskupinou B2), kterou zařadil do MO. Jeho typologické vymezení přesně spadá do definice MO, jež byla představena v této práci. Zastoupení MO v J. Macháčkem vydělené 3. – vrcholně velkomoravské fázi činí v areálu Lesní školky necelých 30%. Na Pohansku je tedy podíl této keramiky nižší než v Mikulčicích. Porovnání procentuálního zastoupení keramiky MO v Mikulčicích a na Pohansku však nelze porovnávat automaticky. Jednoduše by totiž mohlo být toto porovnání vyložitelné jako chronologický jev. Nevíme však, kde bylo jádro výroby této keramiky (vzhledem k celkovému objemu šlo skutečně nejspíše o Mikulčice), což může mít na množství určité keramiky v té které lokalitě logicky mnohem větší dopad, než chronologický prvek. Ovšem výroba keramiky MO na Pohansku samozřejmě probíhala.

---

⁷² Za informaci velmi děkuji P. Dreslerovi. Vedle objektů z Velmožského dvorce si lze nejjednodušeji udělat dobrou představu z přehledně publikovaného materiálu z výzkumu J předhradí – VIGNATIOVÁ 1993, kde se keramika MO vyskytuje ve větším počtu objektů, a samozřejmě i z výzkumu v areálu Lesní školky – MACHÁČEK 2001)

Jedním z lokálních jevů je určitě i patrně větší výskyt jednoduchého rytí u MO na Pohansku (srov. zajímavý postřeh v MACHÁČEK 2001, 242), které je, jak bylo ostatně uvedeno výše, v Mikulčicích naprosto výjimečné. I když je typologické vymezení keramiky z obou hradišť téměř shodné, byla by jistě vítaná ještě podrobná konfrontace detailů na keramice z obou velkomoravských center, jakými jsou např. množství a druh vnitřní úpravy nádob, podíl neprožlabeného okraje (typ N – dle publikované keramiky z Velmožského dvorce i J předhradí se tento typ okraje na Pohansku bezpochyby vyskytuje), ale i vizuální porovnání materiálu a výpalu (barvy). V souvislosti s porovnáním keramické produkce na Pohansku a v Mikulčicích je třeba ještě připomenout, že typologická skupina A z Pohanska, vyčleněná J. MACHÁČEKEM (tamtéž, 137-151), se objevuje v několika exemplářích právě v keramickém horizontu s MO a BO v Mikulčicích.

Současné výborné vztahy a tudíž možná úzká spolupráce archeologických pracovišť na Pohansku a v Mikulčicích⁷³ jistě dovolí v blízké budoucnosti úplné sjednocení náhledu na MO a společný postup v poznání a porovnání jeho zastoupení na obou hradištích. Může tak významně pomoci v ověřování hypotéz, nastíněných v předkládané práci, týkajících se především chronologického zařazení keramiky MO (k této otázce viz závěr – oddíl VIII) a míry její použitelnosti pro datování nejmladší fáze existence, případně samotného zániku velkomoravského státu.

Doklad centra původu MO v oblasti velkomoravských hradišť u Mikulčic a na Pohansku umocňují i další nálezy této keramiky v jejich nejbližším okolí. Výčet lokalit charakterizujících celkové rozšíření MO podal J. MACHÁČEK (2001, 247-248). K tomuto přehledu je dnes ještě možné přidat již zmiňovaná pohřebiště Mikulčice - "Panské", Prušánky a Josefov, zařazená do typologicko-technologického vymezení keramiky MO (s citacemi v oddílu IV.4.3 a viz databáze v elektronické verzi práce), sídliště poblíž prušáneckých pohřebišť (výzkum ze 70. let, dosud nepublikováno), sídliště v zázemí Pohanska v poloze "Líbivá" (MACHÁČEK, 2001b) a nový výzkum časně slovanského až velkomoravského sídliště v poloze Mikulčice – "Podbřežníky" (MAZUCH v tisku).

Stejně jako v případě BO se i keramika MO velmi nápadně vyhýbá oblasti uherskohradištska (MĚŘÍNSKÝ 1990, 65, STAŇA 1994, 1995, 81-82). Jistě zde bude několik

---

⁷³ Je poměrně paradoxní, že typologické definování znaků keramiky MO bylo dosud jednoznačně přehledněji a lépe provedeno badateli z Pohanska (DOSTÁL 1975, MACHÁČEK 2001) než z Mikulčic (KLANICA 1970; KAVÁNOVÁ 1996, 2001, 2003; POLÁČEK 1995). Nutnost spolupráce obou pracovišť je vzpomínána také proto, že právě autoři z Mikulčic nereflektovali na práce svých kolegů (např. B. Kavánová ve všech starších pracích o keramice na B. Dostála a v roce 2003 na práci Macháčkovu), a nedokázali se odpoutat od Klanicova pokusu o třídění keramiky (viz kritika v oddílu IV.2), projevující se prací s vágně "otypovanými" střepy.

exemplářů této keramiky, podobně jako je v Mikulčicích v minimálním množství přítomen okruh pomoravské keramiky, typické právě pro staroměstsko – uherskohradištskou aglomeraci a její okolí (GALUŠKA 1995; ovšem typologicko technologické vymezení tohoto okruhu v citované práci není dle mého názoru dostatečné; pomoravská keramika by si jistě zasloužila podrobnější samostatnou studii). Z literatury je známa nejspíše jen nádoba z hrobu 1379 na pohřebišti ve Starém Městě - "Na Valách" (HRUBÝ 1955, 519, tab. 42/3; jde o jediný artefakt v hrobě). Tento hrob byl, jako mladší, v superpozici s hrobem 1378 s rakví s kováním a bohatou výbavou např. v podobě 6 zlatých náušnic, stříbrných prstenů a zlatých gombíků (HRUBÝ tamtéž).

V kontrastu se zmiňovanou geografickou mezerou v rozšíření MO tím více vyniká výskyt této keramiky ve velkomoravských kontextech v Olomouci a otázka pravděpodobně úzké typologické podobnosti keramiky MO s tzv. litoměřickým typem v SZ Čechách. Oba jevy mohou mít potenciálně značnou důležitost při řešení některých historických otázek.

Problematiku výskytu keramiky typologicky nejspíše shodné s vymezením keramiky MO v Olomouci shrnul J. MACHÁČEK (2001, 248 s lit.). Důležitou publikací je v tomto ohledu práce J. BLÁHY (2001), v níž autor shrnul stav archeologického poznání velkomoravské Olomouce. Při popisu výzkumu na nádvoří tzv. Tereziánské zbrojnice (BLÁHA 1980), kde se vyskytlo značné množství zmiňované keramiky ve dvou v superpozici zachycených zahloubených objektech, autor typologicko technologicky ve zkratce vymezil tuto skupinu a označil ji jako olomouckou keramickou skupinu I (BLÁHA 2001, 51). Tato skupina má tvořit 71,2% všech získaných fragmentů v popsáných objektech (bohužel bez rozlišení jejího podílu v každém z objektů zvlášť, které J. Bláha vysvětluje statisticky malým souborem) a autor ji právem ztotožňuje s keramikou MO (v originálním textu logicky ještě k mikulčickému "typu" 3 a k Dostálově 3.⁷⁴ a 4. skupině z Pohanska). Vysoký podíl této keramiky v uvedených objektech nebude dle mého názoru z hlediska vlastního definování MO (představeného na keramice z Mikulčic v předkládané práci i na materiálu z Pohanska J. Macháčkem) tak značný, jak uvádí autor. A to především z důvodu možného přecenění vypovídacích možností technologické složky deskripce (hodnocení fragmentů bez dostatečně výmluvných morfologických znaků - podobně jako v případě výše vzpomínaného Klanicova přístupu k třídění mikulčické keramiky), avšak i z pohledu morfologického (již z ohledem na

---

⁷⁴ J. Bláha si, jako jeden z mála autorů, povšiml, že v Dostálově definici 3. keramické skupiny z Pohanska (DOSTÁL 1975, 162-163) jsou obsaženy i definované keramické znaky, řadící část nádob této skupiny též k MO. Ačkoliv si B. Dostál byl vědom zřejmě typologické podobnosti některých nádob jeho 3. skupiny s publikovanou keramikou Poulíkova VII. horizontu (viz oddíl IV.4.1 této práce), byl limitován tím, že J. Poulík ani po letech nekorigoval své původní, evidentně mylné, "vysoké" chronologické zařazení této keramiky.

vyobrazení některých fragmentů). V každém případě je zřejmé, že se skutečně jedná v rámci Moravy o jakýsi "izolovaný ostrůvek" s keramikou MO (MACHÁČEK 2001, 248), jehož výjimečnost v tomto regionu je ještě umocněna vazbou jejího výskytu výlučně na Olomoucký kopec (BLÁHA 2001, 52). Závažnou otázku a určitou nedůvěru vyvolává autorem nově stanovené datování olomoucké skupiny I, jako složky MO, které příliš nekoresponduje s dosavadním chronologickým zařazením této keramiky, ostatně podpořeným i předkládanou prací (k chronologickému postavení keramiky MO a možné příčině jejího výskytu na Olomoucku viz následující oddíl).

Ještě pozoruhodnější než přítomnost keramiky MO v Olomouci je bezpochyby její výskyt v okolí Litoměřic v SZ Čechách. Typologické podobnosti keramiky tzv. litoměřického typu (ZÁPOTOCKÝ 1965, 262-263) s keramikou MO z Pohanska a Mikulčic si všiml již B. DOSTÁL (1975, 163-164). Nově celý problém podobnosti keramiky z enklávy raných Přemyslovců a centra Velké Moravy P. MEDUNA (2007). Navazuje podrobněji v širších historických souvislostech na svou předešlou interpretaci (BUBENÍK – MEDUNA 1994, 186), vykládající zcela logicky tento jev jako výsledek přesunu (dosazení) obyvatelstva (bojovníků, řemeslníků?) z již rozvráceného velkomoravského prostoru do nově se rodícího přemyslovského státu. Kromě neoddiskutovatelné typologické podobnosti keramiky litoměřického typu s MO⁷⁵ je výjimečnost této keramiky v oblasti SZ Čech podpořena i její silnou koncentrací na relativně malém území okolo Litoměřic (bez autonomního typologického vývoje - MEDUNA 2007, 23) a přítomností většího počtu bojovníckých hrobů v tomto prostoru, což je dle autora doposud v rámci českých hradišť určité unikum.

Přes o něco vyjasněnější pohled na rozšíření litoměřického typu, který v posledně citované práci předložil P. Meduna, je otázka míry jejího výskytu v SZ Čechách stále obestřena jistou rouškou tajemství ke škodě možnosti ještě prokazatelnější podpory autorovy velmi dobře představitelné hypotézy. Po typologicko technologickém vymezení keramických znaků MO z centrálních velkomoravských lokalit stojí nyní podobný úkol před badateli z Čech, resp. z regionu s výskytem litoměřického typu, neboť je právě na nich, aby rozptýlili tuto jakousi mlhu, bránící větším možnostem srovnání obou keramických skupin. Jde o nutnost zveřejnění větší části nálezového fondu keramiky litoměřického typu s výčtem pokud

---

⁷⁵ Podobně jako P. MEDUNA (2007, 24 v pozn. 13) jsem měl i já možnost porovnat při dvou příležitostech keramiku z obou vzdálených oblastí. Vyjma keramické hmoty, která byla, alespoň v případě těch několika fragmentů z Čech, přece jen poněkud odlišná, jsou z hlediska typologického obě skupiny v podstatě velmi lehce zaměnitelné. V obrovském souboru keramiky MO z velkomoravských center na jižní Moravě lze nalézt množství nádob, vystavených na vyšší technologické úrovni (viz popis znaků MO v oddílu IV.4.2 a IV.4.3), než jsem měl možnost posoudit u předložených fragmentů z Čech, ovšem toto porovnání je irelevantní pro neznalost celé kolekce keramiky litoměřického typu, která je bohužel velmi málo publikovaná, a to především v podobě sídlištního materiálu, je-li nějaký.

možno všech lokalit s jejím výskytem, doplněným o nové výzkumy, a především o detailnější definici této keramiky společně s alespoň rámcovým představením její kvantity v rámci daného regionu. Dosavadní obraz výskytu litoměřického typu by si totiž bylo možno v podstatě představit i bez oněch hlubších historických interpretací s přesídlením obyvatelstva, jako aktivitu části kariéry třeba i jediného velkomoravského hrnčíře, přeživšího katastrofu Velké Moravy a náhodně usazeného někde v okolí Litoměřic. Tato slova jsou pochopitelně myšlena s nadsázkou, neboť se mi nechce věřit, že při enormně zvýšené stavební činnosti v posledních 15 letech, jež vyvolala doslova boom záchranných výzkumů po celém území republiky, nebyla kolekce této keramiky, přinejmenším v tak velkém městě, jakými jsou Litoměřice, rozšířena o nové, snad i sídlištní nálezy (to vše ještě podpořeno rozmachem nedestruktivní archeologie především v podobě cílených povrchových sběrů). Soubor hrobů, které by bylo možno teoreticky přisoudit moravským exulantům (a jenž je zdá se omezen jen na rozpoznání bojovnické složky této případně přesídlené skupiny obyvatel z jihovýchodu, pokud tedy nešlo pouze o muže), by měl mít pochopitelně odezvu v nalezení míst(a) jejich sídlení. Představuje-li výskyt litoměřického typu skutečně příklad přenesení jednoho ze symptomů živé kultury (v tomto případě keramiky MO) z jedné oblasti do jiné, tedy z původního domova jeho nositelů do nového vzdáleného působiště, měla by právě keramika, pro svou schopnost vzdorovat působení času, tato sídliště prozradit. Výše uvedená slova neplatí jen pro případ litoměřického typu. Obtížnou orientaci v procesu regionalizace raně středověké keramiky v Čechách, alespoň dle mého názoru, způsobuje především nejasnost vymezení či typologické definice jednotlivých do literatury zavedených typů. V základních studiích, které poprvé představují nově zavedené keramické typy či skupiny, bývá toto vymezení velmi obecné, někdy až značně nejasné, a ukázané na malém množství jedinců, ne-li na jednotlivých kusech. Ani těchto pár nádob však nebývá již na první pohled příliš typologicky signifikantních, a především nenesou přesvědčivé společné keramické znaky, jež by opravňovaly k vlastnímu zavedení keramických typů, skupin či okruhů (k tomuto problému názorně viz KOTKOVÁ 2004, 75-96 s lit.). V porovnání s moravským prostředím se jedná o značně heterogenní skupiny (srov. MACHÁČEK 2001, 230), lokalizované do velmi malých území (ani rozsah jejich výskytu nebývá v publikacích uspokojivě představen), což tím víc vystupuje v případě zavádění hierarchického pojmu okruh. Tento dle mého soudu značný problém je zde vzpomenut jen velmi obecně, neboť se vymyká tématu předkládané práce. Připomínka však směřuje k tomu, že jde o stav, který je velmi podobný situaci v moravské archeologii zhruba před rokem 2000. Do té doby jen obecné vymezení velkomoravských keramických okruhů umožňovalo také značnou "volnost" v otázkách

historických interpretací. V soudobé české archeologii se tento jev, který vzniká dle mého názoru právě z důvodů typologické nevyjasněnosti některých již zavedených keramických typů, projevuje tím, že v člancích nemusí být zobrazováni konkrétní představitelé té které zavedené keramické skupiny a jejich údajný výskyt je pak používán k účelovým datacím. Nebezpečí spočívá v tom, že právě při neexaktnosti typologických definic nelze bez alespoň vizuální konfrontace zaručit, že se skutečně jedná o jedince "té správné" skupiny - jeden z příkladů ukazuje kritika I. ŠTEFANA 2004). Závěrem chci ještě připomenout zásadní typologický rozdíl mezi nádobami MO a keramikou litoměřického typu. Jak bylo uvedeno při kvantifikaci jednotlivých keramických znaků MO, nejtypičtější způsob výzdoby těchto nádob začíná vlnicí (asi 87% všech nádob, výzdobné schéma A nebo B, viz oddíl IV.4.3). Výzdoba litoměřického typu je však charakterizována jako "víceméně jednotně koncipovaná výzdoba hřebenové vlnice mezi dvěma liniemi" (MEDUNA 2007, 23), tedy v definici MO jako výzdobné schéma D (varianta D1). Všechny varianty typu D (D1-3) dohromady tvoří v mikulčickém materiálu keramiky MO jen maximálně 10%; samotná varianta D, přesně odpovídající litoměřické výzdobě, je prokazatelně zjištěna jen ve třech případech ze 171 hodnocených nádob z Mikulčic. Zajímavé na druhou stranu ovšem je, že u hrobové keramiky z pohřebišť v okolí Mikulčic (viz databáze pohřebišť) je varianta D1 zjištěna v šesti z celkově sedmi existujících výzdobných schémat typu D (v rámci všech tří variant D1-3).

VIII. Závěr - keramika jako chronologická pomůcka k poznání mladšího velkomoravského horizontu?

(otázka významu a datace velkomoravských keramických okruhů)

Hlavním předmětem celé studie byly velkomoravské keramické okruhy blučinský a mikulčický. Pokud je tedy užití obou termínů relevantní a charakterizuje jisté specifické skupiny nádob, výrazně se určitými znaky (definovanými výše) vydělující z ostatního středohradištního materiálu, musí po jejich obsahovém a prostorovém vymezení následovat zhodnocení z hlediska původu, funkčního významu (historického smyslu) jejich existence a především z pohledu chronologie a možnosti využití keramiky jako datovací pomůcky.

Otázka původu obou keramických okruhů a reálných důvodů jejich existence (funkce) je jistě zásadní, ovšem z pohledu řešení této problematiky jsem značně skeptický. Domnívám se, že odpovědi na tyto otázky nejspíše leží za hranicí možností historického poznání a budou jen těžko moci být náležitě zodpovězeny, ať už potvrzením nebo vyvrácením zde nastíněných hypotéz.

Příklad porovnání dvou v mnoha směrech poněkud odlišných keramických okruhů Velké Moravy otevírá ještě jednu otázku, dle mého názoru klíčovou pro pokus o vysvětlení důvodu obecného objevování se skupin nádob, nějakým způsobem si navzájem podobných.⁷⁶ Je totiž zřejmé, že ačkoliv obě prezentované skupiny nádob nazýváme zcela jednoznačně správně stejným archeologickým termínem "okruh", nevíme vlastně, co stojí reálně za výskytem něčeho, co považujeme za keramický okruh ve smyslu významu existence nějaké skupiny nádob s podobnými vnějšími znaky a časovým zařazením a jeho funkce v živé kultuře. Jinak řečeno, ačkoliv se jedná o stejnou, pro potřebu archeologického bádání zavedenou, hierarchickou jednotku, ve skutečném světě mohl mít výskyt dvou takových keramických okruhů zcela jiné důvody. Vysvětlení značného rozdílu v geografickém rozšíření obou sledovaných keramických okruhů (území výskytu BO je několikanásobně větší než v případě keramiky MO, viz oddíl VII.2), jejich nestejnomyšlného zastoupení v centrální oblasti velkomoravského státu (zastoupení BO je řádově nižší než množství MO, viz oddíl V), dále pak technologicky dokonalého provedení všech keramických znaků nádob BO (včetně jejich samotné výstavby a kvalitní úpravy povrchu) a morfologických rozdílů (menší počet velkých nádob u keramiky BO, a to i v sídlištním materiálu, relativně úzké hrdlo vzhledem k proporcím nádob, nehodící se např. k přípravě stravy, se vyskytuje u keramiky BO ve více než 60% případů, zatímco u keramiky MO jen asi ve 25%, viz oddíl VII.1) bychom mohli hledat ve specifické funkci keramiky BO. Hypoteticky si lze blučinské nádoby představit např. jako "stolní" keramiku (srov. BUKO 1990, 170-171), popř. obal na specifické druhy zboží či produktů. Množství keramiky MO a její koncentrace v oblasti velkomoravských center Mikulčic a Pohanska pak ukazuje na prozaičtější funkci této keramiky. V určité době musela, především na mikulčickém hradišti, představovat naprostou většinu běžné spotřební keramiky. Jednoznačně se jeví i její původ, který bude vycházet z okruhu specializované dílenské výroby, nejspíše právě z Mikulčic. Důvod velmi zvláštního ukončení okraje prožlabením u tohoto keramického okruhu ovšem nejsem schopen nijak komentovat

---

⁷⁶ Nemám nyní na mysli přirozenou podobnost na základě nějaké místní regionální tradice, např. ve smyslu etnicity; jak se pokusím ukázat dále, myslím, že výskyt obou keramických okruhů je výsledkem specializované dílenské výroby (srov. např. MACHÁČEK 2001, 255 - 257) v době, kdy tyto možnosti již dle mého názoru odpadají.

(interpretaci tohoto jevu jako úpravy pro pokličku neshledávám jako udržitelnou, viz oddíl IV.4.3), pokud nejde prozaicky pouze o módní prvek, viz dále.

Problematika původu keramiky BO je ovšem patrně komplikovanější. Při nejlepší vůli zatím totiž nelze prakticky doložit, zda je specifická keramika BO „vynálezem“ až specializovaných hrnčířských dílen, nebo zda-li vychází z místních tradic nějakého regionu (s čímž počítal, ovšem jako s jedinou variantou, J. POULÍK - 1948).

Navzdory tomu, že druhá možnost je stále často přijímána a přejímána, a že se stále v literatuře objevují zmínky o „původní blučinské oblasti“, není (možná překvapivě) zas až tak mnoho dokladů svědčících ve prospěch tohoto modelu. Za dosavadního stavu výzkumu z hlediska prostorového rozptylu nádob BO při současném srovnání jejich technologicko-morfologické úrovně výroby (včetně „derivátů“, tedy kvalitativního stupně III, viz oddíl IV.3.4) lze v první řadě opustit tezi o „původní blučinské oblasti“ jako o území, ze kterého pochází nejen ideový základ pro svéráznou výzdobu a vzhled nádob BO, ale kde měla být soustředěna - alespoň zpočátku (J. Poulík hovoří o 1. pol. 9. stol) přímo i jejich výroba. Nevidím důvod, proč by měla být zrovna tato oblast nositelem takové progresivity, jakou bezesporu představuje v rámci stejného keramického horizontu právě existence technologicky a esteticky vyspělé keramiky BO. Nádoby BO na pohřebištích nacházejících se v oblasti původně vymezené J. POULÍKEM (1948) nijak nevybočují svým technologicko-morfologickým provedením z „průměru“ vzhledem ke keramice z ostatních moravských pohřebišť, ležících vně tohoto území (i když by obecně při přejímání nějakého prvku měl být snad patrný rozdíl v podobě nebo vlastnostech tohoto prvku mezi původní oblastí jeho vzniku a oblastí, kam se tento prvek šířil).

Původ svérázu keramiky BO by tedy musel vycházet z celého území jeho výskytu na jižní Moravě (o jeho moravském původu nelze, díky množství a hustotě lokalit s touto keramikou vzhledem k ostatním oblastem s nálezy nádob BO, doufám, pochybovat). V tomto případě by však měly být v keramickém materiálu rozlišitelné nějaké starší prvky či přímo celé nádoby, které by představovaly genetický základ pro výslednou podobu a kvalitu nádob samotného BO (tedy keramiky kvalitativních stupňů I a II), jenž by potom byly vyráběny velkomoravskými řemeslníky ve specializovaných hrnčířských dílnách. Tyto genetické „předchůdce“ bychom proto nutně museli hledat v některých nádobách, které spadají do kvalitativního stupně III, přimknuté k BO, neboť jen tyto nádoby nesou určité morfologické znaky, které mají shodné rysy s vlastními nádobami BO okruhu kvalitativních stupňů I a II (na nádobách starohradištních a v podstatě ani v jiném keramickém materiálu stejného keramického horizontu s BO se neobjevují motivy jednoduše rytých vyšších vlnic či

šroubovic, které tvoří základ typického dekoru nádob tohoto okruhu). Bylo by tedy logické předpokládat u takovýchto nádob, jako přímých „předchůdkyň“ dílenské organizované výroby kvalitní keramiky vlastního BO, chronologicky o něco větší stáří (i když by tento rozdíl nemusel být velký, a tedy ani archeologicky podchytitelný), což není vyloučeno, ale hlavně by musel být jejich výskyt prakticky stejný jak na pohřebištích (právě z hrobových nádob jsem vlastně kvalitativní stupeň III, přimykající se k blučinského typu, vydělil), tak na sídlištích, neboť by tyto nádoby měly zapadat do běžné kvalitativní úrovně výroby keramiky celého soudobého keramického horizontu. Jsem však přesvědčen (zejména na základě studia sídlištního materiálu z mikulčického hradiště, ale i z pohledu jiné, v literatuře publikované sídlištní keramiky), že podobných nádob se na sídlištích objeví minimum a že tedy převážná část keramiky III. kvalitativního stupně BO (s nedokonalým způsobem technologického vytváření nádob, obtáčením jen částí jinak v ruce robeného keramického zboží, viditelnou snahou o napodobení všech keramických znaků tak, jak jsou provedeny na nádobách stupňů I a II, apod.) vznikala „podomácky“ přímo se záměrem jejího uložení do hrobu. Souhlasím tedy s tezí V. HRUBÉHO (1965, str. 264-269) o celkovém poněkud odlišném charakteru hrobové a sídlištní keramiky.

Pochopitelně se můžeme setkat i s nádobami, a to jak z pohřebišť, tak ze sídlišť, jež budeme také řadit ke III. kvalitativnímu stupni BO, ačkoliv nemusí být přímo technologicky primitivní (v ruce robené). Jediným vodítkem spojujícím takové nádoby s produkcí zmíněného okruhu pak bude pouze výzdoba - tedy její schéma, odpovídající v této práci představeným většinovým typům A – E (oddíl IV.3.2.2) jako nejnápadnější a nejsnáze napodobitelný, a tudíž i nejsnáze šířitelný keramický znak.

Odhlédněme nyní od teorie vzniku ideové myšlenky výzdobného motivu, výrazu jednotlivých keramických znaků, a tedy i počátku výroby nádob BO v podmínkách přirozeného předvelkomoravského vývoje slovanské keramiky a řemesla, a předpokládejme, že jde až o původní projev specializovaných organizovaných hrnčířských dílen, pracujících v podmínkách fungujícího raně feudálního státu - Velké Moravy.

V podmínkách konsolidace raně feudálního státu na území Moravy, kdy se mění celá struktura společnosti a ekonomiky, jejíž projevem je vznikání nových hradišť a přebudovávání starých - jako budoucích mocenských center, lze důvodně předpokládat i počátek organizace řemesel (a tudíž i hrnčířství) a jejich centralizace díky rozvoji nových ekonomických vztahů a trhu, jakož i náhlému vzednutí poptávky po řemeslných výrobcích, spojených se značným nárůstem počtu a hustoty obyvatelstva. V řemeslných dílnách vznikajících v rámci takovýchto aglomerací, zvnějšku nutně zemědělsky zajišťovaných (už to

předpokládá značné nároky na organizaci), se pak mohli sdružovat okolní poloprofesionální hrnčíři (mohlo jít dokonce i o jejich jistý kvalitativní výběr), kteří tak v těchto podmínkách mohli poměrně rychle zkvalitňovat technologickou úroveň hrnčířské produkce. Z takového prostředí pak dost dobře mohla vzejít tak nápadná, vysoce kvalitní a esteticky přitažlivá keramika, kterou nazýváme BO. Důvodem jejího vzniku pak mohla být dost dobře její specifická funkce v tehdejší živé kultuře, viz výše. Stejně tak proces formování a především šíření keramiky BO by pak v tomto prostředí probíhal daleko rychleji, než by to bylo možné v prostředí venkovských sídlišť, svázaném (už z jeho vlastní podstaty) v mnoha aspektech silným konzervatismem (což lze v leccčem pozorovat vlastně až do současnosti).

Uchycení se, resp. uplatnění se a obliba jakékoliv „novinky“ však závisí, už ze samotné podstaty lidského myšlení a jednání, na možnostech její prezentace, na šíři okruhu lidí, který může oslovit a který ji může následně přijmout, a na množství takovýchto příležitostí (v podstatě na principu dnešní reklamy). Prostředí specializovaných hrnčířských dílen soustředěných na hradištích nebo v jejich bezprostřední blízkosti je tomuto procesu daleko více otevřeno než je tomu v podmínkách řemeslné výroby na „venkovských“ sídlištích. Právě obliba určitého výrobku, tedy poptávka, je vždy v konečném důsledku hnacím motorem fungování trhu, a právě působivá výzdoba nádob BO mohla sehrát v tomto procesu podle mého názoru rozhodující úlohu.

Výrobu technologicky i esteticky kvalitních nádob BO tak mohly přebírat i další dílny (a částečně i přetvářet svým vlastním tvůrčím vkladem - což jsou ony typy v rámci keramického okruhu, jako např. typ 1/54 z líšeňského hradiště a okolí – pokud právě tento příklad není výsledkem chronologického rozdílu), a co je důležité, zpětně i hrnčíři pracující na venkovských sídlištích, ovšem s rozdílnou úrovní jejich řemeslné dovednosti, která by se měla projevit při snaze o napodobení „profesionálních“ předloh v rozličném (většinou asi méně kvalitním) provedení jednotlivých keramických znaků na jejich výrobcích. Někteří takoví hrnčíři mohli samozřejmě zvládat svou práci tak, že se jejich výtvořiny mohly prakticky vyrovnat svým celkovým vzhledem i nádobám, vyráběným ve výše zmíněných centrálních dílnách. Tímto způsobem by se dala vysvětlit přeci jen určitá variabilita v kvalitě technologického provedení nádob BO (tedy kvalitativních stupňů I a II, jež by tedy byly odrazem výroby obou skupin hrnčířů - etnograficky řečeno jakýchsi „profesionálů“ i „poloprofesionálů“), která však nemá ostrých hranic. Motivací k tomuto napodobování profesionálních dílenských výrobků „místními“ poloprofesionálními hrnčíři pak bývají běžné lidské důvody, které jsou stejné v každé historické epoše – značné pořizovací náklady „originálů“, jejich nedostupnost jak z geografického pohledu (například z důvodů periferity

oblasti, ze které pochází zájemce o toto zboží - na což správně poukázal již J. POULÍK 1948, 30), tak ve smyslu momentální potřeby, apod. - což platí tím víc o napodobeninách vyrobených podomácky, dá se říci hrnčířskými amatéry.

Obrovský geografický rozsah výroby a užívání keramiky BO, svědčící o její značné oblibě, a určitá sevřenost v provedení a variabilitě keramických znaků ukazují skutečně na výrobu nádob BO v dílenském prostředí v rámci specializovaného řemesla (k tomu srov. např. MĚŘÍNSKÝ 1985, 55), spojenou v tomto případě s jistě propracovaným systémem distribuce této keramiky a procesem zpětné reflexe některých typických a hlavně nápadných prvků (např. výzdoby) do „venkovské“ hrnčířské produkce, ba i do perifernějších oblastí jádra velkomoravského státu.

Z předchozích kapitol předkládané práce jednoznačně vyplývá, že keramiku velkomoravských okruhů mikulčického i blučinského spojují, díky jejímu dokonalému provedení a širokému rozptylu, s fungováním specializovaných hrnčířských dílen (nebo i dalších jednotlivých hrnčířů na vysoké řemeslnické úrovni; k modelům charakteru výroby keramiky a její organizace viz MACHÁČEK 2001, 219-221), o jejichž přesné lokalizaci a oblastech odbytu však doposud nevíme téměř nic (až na hrnčířské pece v Nitře - Lupce signalizující zde jasnou přítomnost takovéto dílny). Nevíme, kde přesně byly tyto dílny zřizovány a kým, odkud se vzal podnět k jejich zakládání, ani v čem vlastně vězí kořeny výroby obou těchto progresivních keramických skupin, tedy kde leží centrum jejich vzniku. Nevíme téměř nic ani o samotných hrnčířích, o organizaci takovéto hrnčířské dílny, objemu její produkce a jejím vnitřním řádu (otázky personálního složení těchto dílen, způsobu výběru jejich členů, apod.) ani o vztahu těchto dílen mezi sebou.

Je pravděpodobné, že nejkvalitnější keramika v rámci velkomoravských okruhů byla vyráběna přímo na hradištích nebo v jejich zázemích, neboť zde byla jistě zaručena díky značné koncentraci obyvatelstva vysoká poptávka (jistě spojená s požadavkem na kvalitu provedení), a tudíž i zajištěn odbyt tohoto zboží. Pokud se toto potvrdí, zůstává otázkou, zda byli řemeslníci na centrální hradiště právě těmito skutečnostmi lákáni sami, nebo zda sem byli záměrně dosazováni vládnoucí vrstvou jednotlivých hradišť (v tom případě by mohla být tato keramika vyráběna i centrálně v okolí hradišť na způsob služebných osad, dokládáných B. KRZEMIOŃSKOU a D. TŘEŠTÍKEM (1964) pro raně středověký český stát), což už souvisí s otázkou sociálního postavení hrnčířů - tedy jejich svobody, nebo jejich existence jako součásti něčího majetku. Takové dílny zřejmě zároveň zásobovaly širší okolí, a to i tam, kde pracovali lokální výrobci - stále ještě profesně na výši, jež mohli dílenskou keramiku napodobovat (mohli samozřejmě vyrábět i zcela jiné nádoby, což ostatně nakonec platí i o dílnách na

hradištích). Zatím se taková možnost jeví být pravděpodobnější spíše jen v případě keramiky BO (už vzhledem k značně rozlehlému území s jejím výskytem). Tato na svou dobu velmi technologicky vyspělá keramika s působivým dekorem jistě sváděla v celé řadě případů k napodobování dílenských výrobků hrnčíři s horší úrovní dovednosti, nebo přímo k její podomácké výrobě (a to z různých důvodů, např. kvůli pořizovací nákladnosti, horší dostupnosti trhu - při akceptování nižší náročnosti na vzhled a kvalitu užívaných nádob). Tento proces se odráží v archeologickém materiálu zejména venkovského prostředí (kde nám ovšem bohužel stále chybí více znalostí o sídlištích a sídlištní keramice v návaznosti na konkrétní pohřebiště) v existenci keramiky z různých hledisek (v různých keramických znacích) podobné nádobám vlastního BO (stupňům I a II), které se však obecně, co do technologie provedení jednotlivých keramických znaků, nemohou zdaleka srovnávat s výrobky z dílen na hradištích nebo ve větších centrech venkovského prostředí, a nejsou tedy řazeny do vlastního BO ("deriváty" - kvalitativní stupeň III). V některých případech jde dokonce o nádoby z technologického hlediska ještě vyráběné v ruce, někdy za částečné asistence ručního kruhu, velmi špatně vypálené. Jsou zatím známy zejména z pohřebišť, čímž podporují tu část teorií, uvažujících o ne zcela jednotné slovanské keramice ze sídlišť a pohřebišť ve střední době hradištní (především z technologického hlediska a z technologické stránky provedení všech keramických znaků, včetně morfologických).

V souvislosti s otázkami fungování hrnčířských dílen je důležité všimnout si velmi pravděpodobné možnosti existence tzv. „potulných hrnčířů“ nebo „krajánků“ (HOLUBOWICZ 1965,148-149), s kterými bychom mohli počítat i v souvislosti s keramikou BO. Tito potulní hrnčíři by mohli pocházet jak z řad dílenských výrobců této keramiky (a produkovat tak stejně dobře vytvářenou keramiku), tak i z prostředí vesnického (zde se vyskytovali hrnčíři na různé kvalitativní řemeslnické úrovni, odrážející se od jejich osobních schopností a zkušeností, kteří mohli kromě jiných výrobků napodobovat i keramiku vyráběnou v dílnách). Krajánci by pak pracovali na určitém stabilním území opakovaně v určitém kruhu navštěvovaném, takže oblasti jejich působnosti bychom mohli hledat např. v prostorech mezi dosahy distribuce jednotlivých dílen.

Klíčem k tak obrovskému růstu oblíbenosti této keramiky, jež mohla vést později k její hromadné výrobě v dílenském prostředí na geograficky značně rozsáhlém území, tvořícím později základ velkomoravského státního útvaru, pak mohla být skutečně její osobitá výzdoba, která bezesporu i dnes (o to víc v porovnání s ostatní velkomoravskou hrnčířskou produkcí) zanechává v pozorovateli působivý estetický dojem. Pokud skutečně nešlo o keramiku se specifickou funkcí obalu na určitou komoditu, spojenou s obchodem

(odevzdáváním dávek?). Na druhou stranu by hypotéza o funkční vyhraněnosti keramiky BO nevysvětlovala její absenci v oblasti uherskohradištska (snad jediné v případě zásadnějšího vnitřního správního členění Velké Moravy), což se opakuje i v případě keramiky MO.

Pro keramiku této oblasti je charakteristický zase jiný soubor nádob, vycházející z odlišných výrobních tradic označovaný jako pomoravský typ (naposled souhrnně - GALUŠKA 1995), který by měl být snad rovněž považován za keramický okruh, neboť i tuto keramiku je nutno chápat jako výsledek činnosti specializovaných hrnčířských dílen. I keramiku pomoravského okruhu sporadicky objevujeme na významných lokalitách s přítomností keramiky BO a MO v Mikulčicích a Pohansku u Břeclavi. Patrný je i vliv pomoravského okruhu na oblast slovenského Pomoraví⁷⁷.

Je možné, že výše popsáný jev ukazuje na určité rozdělení sféry vlivu dvou hlavních moravských center Velkomoravské říše, odrážející se v původně možná rozdílné tradici výroby keramiky, později však živené jistou konkurencí dílen vyrábějících tu či onu keramiku. Tuto hypotézu by podporovala i skutečnost, že se v podstatě nemísí keramické znaky, typické pro jednotlivé okruhy, mezi sebou (např. „blučinské“ výzdobné schéma na nádobách MO, apod., přičemž zdánlivě této myšlence odporující sporadický společný výskyt keramiky všech tří výše zmíněných výrobních okruhů na nejvýznamnějších moravských hradištích by mohl být vysvětlen velikostí poptávky co do objemu i šíře, spojené s přítomností značného množství obyvatel v těchto centrech). Mohlo by dokonce jít i o odraz přímo vnitřního správního rozdělení Velké Moravy, o němž sice nemáme žádné zprávy, ale některé indicie na možnost existence této skutečnosti ukazují (MĚŘÍNSKÝ 1990). Hranice mezi těmito sférami vlivu se zhruba kryje s původním Poulíkovým vymezením jeho kmenových oblastí s keramikou blučinského a pomoravského typu. Otázkou ovšem je, zda tento rozdíl není, spíše než společensky, ve větší míře způsoben přirozeným rozdělením jižní Moravy z hlediska georeliéfu.

Poslední a možná nejdůležitější otázkou je chronologické postavení obou v této práci řešených velkomoravských keramických okruhů a možnosti použití keramiky jako pomůcky pro datování archeologických situací a jemnější dělení hmotné kultury velkomoravské epochy. Jako vždy v případě posuzování jakéhokoliv druhu artefaktů bude téměř neřešitelným problémem určit spodní časovou hranici výskytu obou keramických skupin. Komplikovanější

---

⁷⁷ Často je v této souvislosti vzpomínáno např. mohylové pohřebiště ve Skalici; postavení tohoto pohřebiště je ovšem velmi zvláštní, neboť jsou zde zastoupeny dvě nádoby, o kterých by se dalo soudit, že by snad mohly být vyrobeny pod vlivem BO - BUDINSKÝ-KRIČKA 1959, 178-179, obr. IX/13, X/2, a zároveň i tři nádoby MO, jedna, dle vyobrazení patrně i s okrajem typu N - tamtéž 199, tab. 30 – mohyla 24/hrob 2; 204, tab. 35 - mohyla 27 a 30.

situace je opět kolem datace BO.

Troufám si tvrdit, že je nemožné přihlížet při datování BO jako celku k rozdílům ve „vyspělosti“ nádob na celém území jejich výskytu, či například k nějaké umělé vývojové řadě změn v rámci tohoto keramického okruhu, chronologicky se opírající o doprovodné předměty, vyskytující se v jednotlivých (pro potřeby této řady vybraných) případech na různých pohřebištích společně s touto keramikou. Je nutno přihlížet zvláště ke keramice hrobové a zvláště ke keramice sídlištní, protože ta se jeví ve stejném časovém horizontu vždy celkově na technologicky vyšší úrovni než je tomu u nádob z pohřebišť (čehož si povšiml už J. POULÍK 1948, 30 a zejména se tímto problémem zabýval V. HRUBÝ 1955, 138-139). Sám jsem to pozoroval při srovnání celého souboru sídlištní keramiky BO na mikulčickém hradišti s ostatními nádobami z moravských pohřebišť, kde se ale ještě může promítat další rovina stěžující globální datování tohoto okruhu, a totiž rozdíl mezi úrovní řemeslné (tedy i hrnčířské) výroby v centrech, jejich přilehlém zázemí a periferních oblastech.

Ve své zásadní práci o keramice blučinského „typu“ opřel J. POULÍK (1948, - a později znovu v článku, zpětně revidujícím chronologizaci této specifické skupiny nádob, tentýž, 1989-90) datování počátku výroby nádob jeho blučinského typu o jistou celkovou starobylost keramického inventáře pohřebišť ve Vranovicích, kde se objevují mimo jiné i nálezy slovansko - avarského rázu, které jsou podle Poulíka v přímé následnosti na kostrové pohřebišťe s podobnými nálezy v Mistelbachu, jež datuje do 8. stol. (nejvýše k roku 800). Při dataci blučinského „typu“ pak dále přihlíží k „typologické“ dokonalosti (v dnešním pojetí tedy k morfologicko - technologické úrovni) nádob, kdy hovoří o „starší“ a „mladší“ keramice blučinského „tvaru“, přičemž mladší nazývá „nevýraznými formami“, jež se mají vyznačovat pozbýváním výraznosti vlnic a zjednodušováním „klasického“ motivu „blučinské“ výzdoby (tedy nově výzdobného typu A keramiky BO), což dokládá datováním jednotlivých „kovových“ inventářů nalézáných společně s touto keramikou v hrobech (opět ve vybraných jednotlivých případech z různých pohřebišť bez výraznější vzájemné souvislosti). Právě takové metody datace, založené na rozdílné úrovni technologické dokonalosti nádob a změn v morfologických prvcích (chápaných však vždy čistě chronologicky - bez ohledu na zcela logickou existenci různě zkušených hrnčířů s různými možnostmi, odvíjejícími se od místa jejich působišť), nedokazovaných přímo na studiu keramického materiálu a stratigrafie, ale určovaných na základě podle mého názoru nepříliš pevné chronologizace doprovodných hrobových nálezů, jsem kritizoval výše jako přinejmenším nejisté, zvláště když mohou už v základu vycházet z nesprávné interpretace podstaty existence určité specifické skupiny nádob, resp. keramického okruhu. Jako příklad toho, jak ošidné je použití této metody datace

konkrétních nádob podle společného inventáře a schematizování „vývoje“ určitého keramického souboru, pokud je aplikována na jednotlivé případy, mohou sloužit dvě následující nádoby BO. Jedna pochází z hrobu č. 6 na pohřebišti ve Vranovicích a měla by být dle J. Poulíka vlastně nejstarším zástupcem tohoto typu (fotografické vyobrazení, viz POULÍK 1948, tab.VII/4), zatímco druhá z hrobu č. 68/Z na pohřebišti ve Starém Městě v poloze „Na valách“ (fotografické vyobrazení, viz např. POULÍK 1948, tab. XVI), která je Poulíkem datována, díky stříbrné náušnici zdobené granulací, od konce 9. až do pol. 10. stol., by tedy měla stát na konci vývoje blučinského „typu“ jako jedna z „nejmladších“ nádob oněch „nevýrazných“ forem, o kterých jsem se zmiňoval výše. Z technologicko - morfologického hlediska a v souladu s poznatky, které jsem popsal v oddílu IV.3, by však bylo možné tyto nádoby charakterizovat jako v podstatě stejné (zřejmě vyjma keramické hmoty) - až na to, že nádoba z Vranovic má pod hrdlem, narozdíl od nádoby ze Starého Města, vlnice dvě. Takových dokladů či nesrovnalostí lze nalézt celou řadu (z jakého důvodu je například Poulíkem řazena mezi „velmi mladé nádoby blučinského „typu“, vzhledem k definici tohoto termínu, nádoba z hrobu č. 37 z Boleradic, kterou bych zcela ve shodě s Poulíkovým popisem vývoje blučinského „typu“ zařadil mezi jeho „dokonalou keramiku blučinského tvaru“, kterou umísťuje do období mezi rokem 800 a 850? – POULÍK 1948, 100). Nejen tyto příklady, dle mého názoru, ukazují na nemožnost posuzování stáří **jednotlivých** nádob podle úrovně jejich technologického provedení (přinejmenším z toho nelze utvořit žádné pravidlo). Všechna pozorování na keramice mnou učiněná a v této práci přednesená mě bezpečně utvrzují v tom, že takto zjednodušeně o keramice smýšlet v žádném případě nelze.

J. Poulík tedy datoval počátek výroby blučinského „typu“ (odhlédneme teď od původní interpretace existence této keramiky) na základě „starobylého“ rázu pohřebišť ve Vranovicích (které však bylo velmi narušeno recentními zásahy při těžbě písku, takže není jisté, zda dochovaná část adekvátně reprezentuje z hlediska chronologie původní celkový charakter pohřebišť). Tamní „nejstarší“ keramiku blučinského „typu“ (jejíž výzdoba údajně vývojově souvisí s výzdobou na tamních nádobách Poulíkova chronologického stupně II slovanské keramiky) tak klade na přelom 8. a 9. století (POULÍK 1948, 94-100). Toto datování potvrdil i po více než čtyřiceti letech, kdy se v článku „Po létech opět o blučinském typu“ (POULÍK 1989-90) zabývá revizí datování vzniku blučinského typu (neboť mezitím posunul tuto hranici k roku 850, viz POULÍK 1957, str. 289) na základě rozboru hrobu č. 6 z pohřebišť ve Vranovicích, kde se společně s nádobou zcela typickou pro BO objevuje i nádoba značně nízké technologické úrovně provedení všech keramických znaků (v ruce robená), zdobená čtyřmi neuměle provedenými jednoduchými vlnkami. Tuto jistou „primitivitu“ v

technologii výroby a v morfologických znacích vysvětluje autor opět jednoduše chronologicky, takže zmiňovanou nádobu řadí ještě geneticky do starohradištního období či do vývojového stupně II. Datuje tak celý hrob, potažmo i výše uvedenou nádobu BO v tomto hrobě také umístěnou, opět k roku 800.

Je zajímavé, že J. Poulík, přestože datoval počátek výroby nádob blučinského „typu“ na přelom 8. a 9. stol., neuvádí (při pozorném čtení kapitoly o datování blučinského „tvaru“, POULÍK 1948, 94-98) kromě nádob blučinského „typu“ z pohřebiště ve Vranovicích, které je vlastně opěrným bodem tohoto datování, jmenovitě prakticky žádný jiný keramický materiál (snad kromě zmínky o stáří pohřebiště v Blučině, tamtéž, str. 95), který by podle něj spadal do 1. pol. 9. stol (!?).

Výše uvedené snahy J. Poulíka o datování BO jsou typickou ukázkou způsobu datace na základě hrobů, kterou jsem kritizoval v úvodu této práce a která se i dnes stále ještě v archeologii objevuje. Z těchto příkladů je dobře patrná rozporuplnost takových pokusů, činěných na základě výběru jednotlivých hrobů, jednotlivých předmětů nekeramické výbavy, či dokonce dle míry "typologické vyspělosti" samotné keramiky (bez celkových stratigrafických vyhodnocení pohřebišť).

Velká různorodost v podstatě uzavřeného nálezového celku nádob z pecí v Nitře - Lupce (CHROPOVSKÝ 1959; 1962; nověji VLKOLINSKÁ 1995; blíže viz oddíl IV.3.4 předkládané práce) či značné rozdíly ve výzdobě jednotlivých nádob jinak, co do ostatních znaků, jednotné keramiky typu BO – Mik 1 (opět viz oddíl IV.3.4) vedou k domněnce, že nelze v rámci BO počítat s nějakým vnitřním chronologickým vývojem, který by mohl být (pokud je nějaký) charakterizován změnami ve vlastnostech či vzhledu jednotlivých znaků, obecně rozeznávaných na keramice. Proti tomuto "vnitřnímu vývoji" svědčí i určitá již zmiňovaná uniformita BO. Ukazuje se, že keramika BO byla pravděpodobně vyráběna současně ve všech výzdobných, tvarových i okrajových typech. Podobně se jeví i absence výraznějšího typologického vývoje uvnitř keramiky MO (možná i z důvodu krátkého časového úseku výroby a užívání obou keramických okruhů, ležícího pod hranicí dosavadních rozlišovacích schopností archeologie). Určité odlišnosti nebo tendence v provedení a vzhledu keramických znaků společných pro více nádob BO bychom mohli spatřovat daleko spíše ve velkém geografickém rozptylu této keramiky (tedy v rozdílném pojetí výroby těchto nádob různě od sebe vzdálenými hrnčíři nebo jednotlivými samostatně pracujícími dílnami - viz např. lokálně omezený typ 1/54 nebo v této práci vyčleněná věstonická keramická skupina) než v oblasti chronologické.

To vše by nebylo v rozporu s posunutím datování počátku výroby keramiky tohoto

okruhu více směrem k polovině 9. stol. (viz str. 105, srov. POULÍK 1957, 289) – ba právě naopak. V případě počátku výroby nádob BO kolem roku 800 (jak bylo dosud předpokládáno) bychom totiž při jejím trvání okolo sta let museli počítat s udržení takto vzhledově i technologicky jednotné keramiky pěti či šesti generacemi řemeslníků (!) – a to je skutečně velmi nepravděpodobné.

Ani v literatuře často zmiňovaný argument o postupném zjednodušování výzdobného schématu (v případě tzv. „úpadkových“ forem blučinského „typu“), přejímaný prakticky z práce J. POULÍKA (1948), nemusí být chápán jen čistě chronologicky. Dokládá to v Mikulčicích i na Pohansku stratigraficky podložený současný výskyt nádob s výzdobným schématem B a D (postrádajících tedy jednu z vlnovek) společně s "klasickým" schématem A, podpořený navíc i shodným provedením dalších keramických znaků. Nejradikálnějším zjednodušením na nádobách BO je provedení výzdoby pouze šroubovicí (tedy s absencí jakékoliv vlnovky, např. nádoba z hrobů č. 1804 a 1791 na mikulčickém hradišti, viz tab. 38:1, 2), které lze ovšem nejjednodušeji vysvětlit momentálním osobním projevem některého z hrnčírů.

Mimo hrobovou keramiku tak v podstatě jediné větší soubory keramiky BO ze sídlištních situací představují publikované nálezy z Pohanska - Velmožského dvorce (DOSTÁL 1975), Jižního předhradí (VIGNATIOVÁ 1992) či Lesní školky (MACHÁČEK 2001) a v této práci charakterizovaný celý keramický soubor BO z Mikulčic. Z veškerého materiálu, dosud publikovaného a zařaditelného k BO, jakož i z toho, co bylo dosud v souvislosti s touto keramikou napsáno, celkem jasně vyplývá, že vrchol výroby, šíření a užívání nádob BO spadá do období 2. pol. 9. stol. Ještě před tím, než se pokusím prokázat správnost tohoto datování na kombinaci dokladů z výzkumů sídlištních situací mikulčického hradiště, je třeba v krátkosti připomenout dosavadní snahy o dataci MO.

Keramika MO byla narozdíl od BO již od počátku známa především ze sídlištních situací. Pomineme-li Poulíkův omyl v její dataci do mladohradištního osídlení, jsou nádoby MO již od Klanicovy první souborné práce o mikulčické keramice považovány za reprezentanty mladšího velkomoravského horizontu (k tomu podrobněji v oddílu IV.4 s lit.). Velmi rámcové chronologické dělení velkomoravské keramiky z Mikulčic, učiněné L. Poláčkem a B. Kavanovou (k tomu správně kriticky viz MACHÁČEK 2001, 240-243 s lit.), nelze příliš použít pro zde již uvedené nesrovnalosti mezi chápáním mikulčického "typu" 3 a skutečným obsahem MO (viz oddíl IV.4.1). Závažným se jeví být přehodnocení počátku výskytu typu 3 (a tedy snad i MO) hlouběji do 9. stol., které publikovala B. KAVÁNOVÁ (1996, 146, 150-151; 2003 428). Pro nedostatečně podložená stratigrafická pozorování a

typologickou nerozlišitelnost oněch "nejstarších" zástupců zmiňované keramiky (opět viz oddíl IV.4.1) neshledávám toto tvrzení o datování MO platným. Další podpůrný "doklad" časného výskytu keramiky typu 3 (tedy i MO), který autorka představila, totiž nálezový celek z hrobu 821 v Mikulčicích (KAVÁNOVÁ, 1996, 151), je přesně tím případem způsobu datace, který jsem popsal v úvodu této práce jako nepřijatelný. Ojedinelý nález malé bronzové hlavičky koně z okruhu slovansko-avarského umění, jehož užití v živé kultuře, jako zcela unikátního a jistě cenného předmětu, se v **jednom konkrétním případě** může vzdálit době výroby a plošného užívání tohoto **typu nálezu** řádově o celé desítky let, má dokládat stáří tří nádob ze stejného hrobu (!). Dvě z těchto nádob jsou zástupci MO a jedna BO. Celá konstrukce je ještě komplikována tím, že dle původní lokalizace nebyl zmiňovaný bronzový předmět nalezen přímo u kostry, nýbrž v zásypu hrobu. Jakými způsoby a odkud se tam mohl dostat je jistě domyslitelné. Není jistě překvapením, že stejný hrobový celek použil i Z. Klanica při "dokladu" nejstaršího výskytu keramiky BO (KLANICA 1970, 112, popř. 1966, 57; vyobrazení hrobového celku nejlépe POLÁČEK 2008b, 587, obr. 7 dole).

V předešlých odstavcích bylo v kostce představeno dosavadní obecné datování keramiky BO a MO. Keramika sama o sobě jako datovací pomůcka z mnoha důvodů selhává. Je tedy třeba samozřejmě zaměřit pozornost na to kde, v jakých situacích, vztazích a s jakými jinými nálezy se nachází. Již několikrát byla v této práci zmíněna úskalí, která se dle mého názoru, alespoň prozatím, brání relevantní konstrukci chronologie raného středověku na rozborech a porovnávání hrobových nálezů. Již v úvodu jsem vyjádřil přesvědčení, že dosud neužitý potenciál chronologických informací se naopak skrývá ve studiu sídlištních situací, jež bylo po mnoho let značně v pozadí kvůli orientaci moravské raně středověké archeologie na hroby a jejich výbavu. Známý problém sídlištní archeologie tkví na druhou stranu v tom, že ačkoliv při správně metodicky provedeném terénním výzkumu a jeho relevantním stratigrafickém vyhodnocení dokážeme poměrně dobře stanovit relativní chronologii keramických souborů, je obtížné tuto řadu navázat na absolutní data. Jednak z toho důvodu, že je na sídlištích nalézáno obecně málo chronologicky citlivějších předmětů, a jednak proto, že snaha o užití metody vázání sídlištní stratigrafie na historické události (DOSTÁL 1966, 83) většinou v případě moravského území v 9. století ztroskotává na malém množství většinou nepřiliš jasných a jednoznačných písemných pramenů pro toto období. Naopak případné požárové vrstvy, indikující možnost vojenských srážek, či jiné stopy bojů, může být obtížné přisoudit konkrétním vojenským akcím, které ovšem, jak víme z písemných pramenů, byly právě proti Velké Moravě vedeny s železnou pravidelností. Přesto si myslím, že jeden konkrétní případ, kdy se setkávají všechny zmíněné složky, podle kterých je možné

využít sídlištní situace např. k poměrně přesné dataci keramiky, se objevuje na mikulčickém hradišti ve spojení nálezových situací sídliště v S podhradí s výskytem keramiky MO.

Již v úvodních kapitolách bylo předesláno, že oba keramické okruhy, především však MO, mohou mít velký význam pro rámcové bližší datování velkomoravského období. Pokusme se tedy nyní zrekapitulovat všechny doklady, které byly v této práci předloženy pro nastíněné datování výroby a užívání této keramiky do vrcholného období existence velkomoravského státu.

Jak bylo ukázáno v oddílu V této práce, keramika MO a BO charakterizuje keramický horizont, jenž je typický pro areály v podhradí mikulčického hradiště s jílovitým podložím, ležící mimo vyvýšené písčité duny. Nejlepším příkladem takového typu areálů je (co do rozlohy největší a nejlépe poznané) **severní podhradí**. V tomto prostoru se rozkládá otevřené sídliště, charakteristické přítomností jílových podlahových úprav nadzemních domů (nejspíše srubů) a prokazatelných dokladů specializované řemeslné výroby. Zmiňované podlahové úpravy byly budovány přímo na tehdejší z hlediska lidských aktivit intaktním terénu. Výzkumy tohoto areálu nezachytily žádné starší osídlení, sídliště nebylo narušeno mladšími zásahy ani orbou. Nenacházejí se zde tudíž mocná kulturní souvrství, pozoruhodná je i absence superpozic jednotlivých sídlištních objektů, svědčící pro nepřiliš dlouhý časový úsek trvání tohoto sídliště.

Z rozboru zkoumaných ploch v S podhradí vyplývá, že sídliště zaniklo násilnou cestou (stopy požáru, kumulace šipek rombického tvaru, a především chvatné a provizorní pohřby nacházející se přímo v destrukčním horizontu sídliště) a nebylo znovu osídleno, ba dokonce evidentně nebylo času či lidských sil k tomu, aby byli mrtví po útoku pohřbeni na regulérních pohřebištích, kterých bylo na mikulčickém hradišti opravdu dostatek. Podobně nesetřené či „neuklizené“ stopy boje byly mnohokrát doloženy i při výzkumech valu či zaniklých koryt, resp. dřevěných mostů (koncentrace seker pod mosty, nepohřbené pozůstatky obránců hradeb), nápadné je množství pohřbů v destrukčním horizontu (stratigraficky nejmladším) v dalších mikulčických areálech (viz oddíl VI). To vše jednoznačně nasvědčuje skutečnosti, že popisované nálezové situace bychom měli připisovat opravdu poslednímu, avšak evidentně neúspěšnému obrannému boji obyvatel mikulčického hradiště.

Většina chronologicky citlivějších artefaktů nalezených při výzkumech v S podhradí je datovatelná ke konci 9. stol, příp. na přelom 9. a 10. stol. Jedná se především o olovené součásti náhrdelníků typu Bernardsthal, některé typy jednodušších náušnic – s plechovou trubičkou či oboustranným hrozníčkem, případně skleněné gombičky či jednoduché masivní bronzové prsteny, apod.

Výše uvedené doklady, vycházející z rozboru archeologické situace v severním podhradí, ale i další indicie z jiných areálů mikulčického hradiště (viz oddíl VI), ukazují na násilný zánik sídliště v S podhradí, potažmo na konečný zánik celého mikulčického hradiště (ve smyslu jeho funkce jako mocenského politicko-ekonomického a duchovního centra velkomoravského státu). V tomto zánikovém horizontu jsou přítomny pozůstatky zemřelých, kteří byli buď jen provizorně pohřbeni, popř. leží ve zcela nepietních polohách. To ukazuje na dočasné chvatné opuštění hradiště, kdy nebylo síly, popř. času, zahladit stopy po této katastrofě a patrně ani důvodu k dalšímu sídlení (likvidace elity, kolaps celého systému s přetrháním ekonomické sítě). Jelikož je hmotná kultura tohoto zánikového horizontu bezesporu typicky velkomoravská (a vzhledem k opakující se rámcové dataci odkrytých artefaktů (viz výše⁷⁸) lze zánik sídliště v S podhradí spojit s dramatickými událostmi na počátku 10. stol.

Mimo možnost, že se jedná o odraz např. vnitřních rozbrojů v rámci Velké Moravy, se v souvislosti s tímto zánikem nabízí známé absolutní datum, kterým je rok 905 či 906, tedy maďarský útok na srdce velkomoravského státu (srov. např. TŘEŠTÍK 1991, KOUŘIL 2003, WIHODA 2006). Zároveň by pak rozmach hradiště, jeho expanze do níže položených poloh v okolí centrálního hradu a opevněného předhradí (a s tím spojené uvolnění těchto stěžejních areálů pro budování sakrálních okrsků, resp. obytných objektů pro rozšiřující se elitu a její suitu) měla být vzhledem k výše uvedené obecné charakteristice „podhradí“ spojena s vrcholnou fází rozmachu Velkomoravské říše, tedy snad s panováním knížete Rostislava, či pravděpodobněji nejspíše až Svatopluka, tedy obecně s 2. pol. či koncem 9. stol. Jsem přesvědčen, že značná dynamika vývoje většiny velkomoravských kulturních symptomů (která je verifikovatelná v historických pramenech na překotných a pohnutých osudech tohoto státního útvaru) je klasickými metodami archeologie ve smyslu jejich absolutního chronologického ukotvení nepostižitelná. Bez pomoci dendrochronologie, jejíž použití bude zrovna v podmínkách mikulčického hradiště i v budoucnu velmi problematické (DVORSKÁ – HEUBNER – POLÁČEK – WESTPHAL 1999, 73), zřejmě nebudeme moci nikdy rozpoznat, zda celková doba trvání sídlišť na podhradí byla 50 či 10 let. Analogicky k tomu bude tedy obtížné určit zlomový bod ve vývoji mikulčického hradiště (tudíž i ve vývoji velkomoravského státu jako takového), kterým byla právě restrukturalizace akropole a nejspíše i s tím spojený rozvoj osídlení v podhradí, tedy v nejbližším „zázemí“

---

⁷⁸ Kromě zmiňovaných druhů nálezů je na tomto místě nutné znovu připomenout i nález brakteátů, pocházejících z kontextu s podlahami a převahou keramiky MO ze sídliště u severní brány mikulčické akropole a datovaných opět do období konce 9. či přelomu 9. a 10. stol., viz oddíl VI.

velkomoravského mocenského centra. Jedním z dokladů zmiňovaného dynamického vývoje některých aspektů hmotné kultury je právě výskyt keramiky MO.

Ve všech sledovaných případech výzkumů v S (ale i V) podhradí je prokazatelné enormní navýšení zastoupení keramiky MO. Ve stratigraficky nejstarších výplních jam se podíl keramiky MO pohybuje okolo 30%, v zánikovém horizontu sídliště je to již i přes 60%. Ukazuje se tedy, že zánik mikulčického hradiště zastihl výrobu keramiky mikulčického okruhu patrně v největším rozkvětu.

Narozdíl od keramiky MO je podíl fragmentů BO v stratigraficky odlišných sídlištních kontextech v podhradí konstantní, zhruba v rozpětí 2-6%. Vysvětlení tohoto jevu neleží v oblasti chronologické (v areálech se starším osídlením je přítomnost fragmentů BO natolik sporadická, že jde patrně o intruze), ale možná funkční (viz výše). Soubor keramiky BO z Mikulčic ostatně představuje obecně dosud největší kolekci této keramiky z jedné lokality. Možnost jejího pouze periferního projevu na mikulčickém hradišti tím padá. Nádoby BO nebyly dosud na žádné lokalitě zachyceny v převaze, rozptýl této keramiky je na celém území jejího výskytu poměrně podobný a řídký⁷⁹.

Naopak v žádném z kontextů sídliště v S podhradí nebyly zjištěny objekty s keramikou odkazující na starohradištní ráz (jako je tomu např. u stratigraficky nejstarších jam na ploše centrálního hradu), kromě MO a BO jednoznačně převládá vyspělá velkomoravská keramika se znaky profesionální výroby. Zlomky vykazující relativně horší ztvárnění či provedení jednotlivých keramických znaků (jednoduché okraje, masivní stěny, celková proporcionální „těžkopádnost“, horší úroveň výstavby nádoby, apod.), kterým takto obecně většinou přisuzujeme i vyšší chronologické stáří v rámci středohradištního období, se vůbec v zánikovém horizontu sídliště v S podhradí nevyskytují (je možné je v malé míře pozorovat jen v stratigraficky nejstarším horizontu nad podloží, byly tedy ještě v užívání v době založení sídliště).

Výše uvedené skutečnosti tedy datují vrchol výroby a užívání keramiky MO do závěru velkomoravského období, tedy do pokročilé druhé pol. 9. stol. až k počátku 10. stol. Keramika mikulčického okruhu je tedy typickým představitelem tzv. mladšího (pozdního) velkomoravského horizontu⁸⁰. Stejně tak je jednoznačně prokázán současný výskyt keramiky blučinského okruhu (ve stejných kontextech) s keramikou MO. Spodní

---

⁷⁹ Jedinou výjimku snad tvoří hradiště Staré Zámky u Líšně, zde se však nejedná o klasické varianty BO. Myslím, že by bylo dobré provést revizi datování této keramiky tak, aby bylo s jistotou vyloučeno její případné vyšší datování.

⁸⁰ Tyto termíny bývají užívány poněkud volněji, jsou však dobrou pomůckou při snahách o postižení relativní chronologie sledovaného období.

hranici jejich výskytu však bude velmi obtížné rozpoznat. Určitá naděje spočívá v nových terénních výzkumech sídlištních areálů s mocnými vertikálními souvrstvími a superpozicemi podlahových úprav (severní část centrálního hradu, opevněné předhradí). Keramický horizont MO a BO, tudíž i horizont konce velkomoravského období, zde přítomen je (viz oddíl VI), pouze ho ze starších výzkumů nelze oddělit ("očistit"), co do hmotné náplně, z důvodu tehdejší metodiky terénních výzkumů, nerespektující rozlišování artefaktů podle přirozených stratigrafických jednotek.

Keramika MO se vyskytuje ve všech dosud zkoumaných areálech (podrobněji viz oddíl VI), a to v rámci středohradištního období vždy stratigraficky nejvýše. Pouze není exaktně kvantifikováno v jaké míře vzhledem k příslušné stratigrafické, resp. chronologické fázi osídlení, především z důvodu neuskutečněných stratigrafických vyhodnocení jednotlivých zkoumaných ploch. S odkazem na výše uvedené doklady je tak možné použít keramiku MO jako rozhodujícího indikátora pro odlišení zmiňované vrcholné fáze velkomoravského období při vyhodnocování nových terénních výzkumů v těchto areálech s komplikovanější vertikální stratografií. Značnou naději v "boji" proti reziduím a intruzím skýtají do jisté míry "uzavřené" nálezové celky především ve vrstvách mezi jednotlivými fázemi podlahových úprav. Nakolik bude moci být použito pro bližší relativní datování efektu dynamického nárůstu zastoupení tohoto okruhu, se teprve ukáže. Patrně to však, i při pozitivním výsledku, bude pomůcka použitelná pouze pro Mikulčice (případně jeho nejbližšího zázemí). Výskyt keramiky MO na Pohansku, zdá se, vykazuje poněkud jiný obraz (srov. MACHÁČEK 2001, 242-243) Tento jev by měl být předmětem budoucího, nejlépe společného, bádání obou pracovišť. Důležité pro toto srovnání jsou však otázky spojené se zánikem velkomoravského osídlení hradiště na Pohansku. Velmi podnětné myšlenky týkající se této problematiky vznesl ve své nejnovější práci P. DRESLER (2008, souhrnně 257). Zdá se, že ačkoliv mohl být způsob zániku funkce hradiště na Pohansku oproti Mikulčicím rozdílný, mnoho indicií svědčí pro chronologicky shodné období. Stále častěji se tedy ukazuje, že historicky předpokládaný, leč v archeologii často zpochybňovaný náhlý (a patrně alespoň načas pro toto území přímo paralyzující) zánik Velké Moravy jako systému (srov. např. VAVŘÍNEK 1996) má reálné základy – že tato hypotéza získává stále ostřejší kontury.

Do tohoto rámce dobře zapadá i již výše zmíněný izolovaný výskyt keramiky MO v Olomouci a v SZ Čechách (viz oddíl VII.2)⁸¹. Nebyl by to ostatně ojedinělý jev přenosu

---

⁸¹ Datování olomoucké keramické skupiny I, náležející bezpochyby k mikulčickému keramickému okruhu (BLÁHA 2001, 51-59, 63) je dle mého názoru mylné. Podobně jako v případě kritizované datace brzkého výskytu keramiky MO a BO v Mikulčicích na základě hrobu 821, viz výše, stojí na nálezu výjimečných ojedinělých

kulturních symptomů Velké Moravy, či přímo exodu obyvatel bezprostředně po zániku tohoto útvaru (viz výskyt keramiky BO a šperků moravské provenience na Staré Kouřimi – ŠOLLE 1966) či na pohřebišti v Lumbeho zahradě na Pražském hradě – TOMKOVÁ 2005; též podnětná úvaha Z. SMETÁNKY 2003, 38-53). Závěry přednesené v předkládané práci velmi dobře korespondují i s hypotézami Z. MĚŘÍNSKÉHO (1986, 49) a P. MEDUNY (2007) - k tomu viz oddíl VII.2).

Myslím, že souhrn předložených indicií svědčí o jakémsi, již výše zmíněném, dočasném přerušení osídlení velkomoravských hradišť v prostoru jihomoravské nížiny v souvislosti se zhroucením velkomoravského státního útvaru. Dle mého názoru dosud ani nebyly předloženy dostatečné doklady kontinuálního přežívání velkomoravské kultury v těchto centrech hlouběji do 10. stol., přestože se občas taková datace vyskytuje v případě některých konkrétních předmětů velkomoravského původu. Ošidné je ovšem užití samotného výrazu "10. století". Z hlediska historického bude jistě zcela nesrovnatelný rozdíl např. mezi rokem 907 a 960. Samotný předmět, vytvořený např. v prostředí a době "živé Velké Moravy", může "přežít" z mnoha různých důvodů svůj reálný původ o mnoho let. Není však sám o sobě nositelem relevantní chronologické informace. Může být pouze posledním němým svědkem zaniklého světa, ze kterého vzešel, ale který v době jeho vlastní archeologizace již dávno zavál prach času.

Předkládaná práce měla i jeden vedlejší cíl, totiž ukázat, že dlouholeté opomínání sídlištní raně středověké archeologie na Moravě (a to především v případě velkomoravských mocenských center), resp. adekvátního vyhodnocení sídlištních výzkumů, bylo jakousi slepou uličkou. Jako dobrý příklad správného přístupu je třeba vzpomenout přísně systematicky vedený výzkum velkomoravského Pohanska, jenž je ve využití možností raně středověké sídlištní archeologie bezpochyby nejdále. Způsob práce badatelského týmu z Pohanska je skvělou ukázkou toho, že v předkládané práci několikrát zdůrazněná víra v budoucí využití potenciálu archeologicko historických informací, skrývajících se ve stratigraficky správně

---

artefaktů, jejichž dosavadní chronologické zařazení je samo o sobě sporné. Datování způsobem jaký ukazuje J. Bláha je velmi problematické. Především s ohledem na velkou míru náhody v podobě hrozby dlouhotrvajícího užívání jednotlivých konkrétních předmětů, možnosti jejich druhotného užití v stratigrafickém kontextu časově v konkrétních případech možná dosti vzdáleném době "života" daného předmětu a samotné obecné nevyjasněnosti datace těchto artefaktů, pramenící z dědictví způsobu chronologizace, činěné na prestižních vzácných předmětech z jednotlivých hrobů či ze sídlištních situací bez vyhodnocených stratigrafických informací a míry důsledků postdepoziciálních procesů (obecně k tomu FROLÍK 1995, 118). Nedávno se k tomuto problému velmi výstižně souhrnně vyjádřil P. DRESLER (2008, 201 s lit.) v souvislosti s revizí datace předmětů z objektu 010/R14 na Pohansku a stále častěji kritizované neudržitelnosti reálné existence tzv. blatnicko-mikulčického horizontu. Jen na okraj chci připomenout, že pro mě bylo velmi poučné dát si tu práci a vyhledat skutečné původní nálezové okolnosti předmětů z Mikulčic, udávaných jako stavební kameny této archeologické konstrukce. Vesměs pocházejí z nestratifikovaných poloh, dokonce z post exkavačních výhozů vytěžené hlíny.

vyhodnocených starších výzkumech sídlištních situací a nových moderně vedených terénních odkryvech, má své opodstatnění a přináší konkrétní reálné výsledky.

Zásadní nutností je však definitivní obecný přerod "tradičního pravěkářského" myšlení raně středověké sídlištní archeologie v myšlení „středověkářské“, kde jsou pojmy jako kontext (a jeho obsah), „stratigraficky nad“ či „stratigraficky pod“ nebo snaha o poznávání postdepozicičních procesů jednotlivých stratigrafických jednotek naprostou samozřejmostí. V mínění, že v archeologii raného středověku tomu tak dosud úplně není a že má smysl některé obecně "známé" problémy archeologie čas od času připomenout, mě utvrdila věta, která se objevila v nedávno vydané publikaci o slovanských pohřebištích. Autor zde tvrdí, že „jen obtížně lze přijmout argumenty“ (pro datování určitého předmětu, vyskytujícího se nejčastěji v hrobech) „postavené na sídlištním materiálu, protože mladší vrstvy vždy obsahovaly starší příměsi“. Nevím, zda je třeba tuto větu v dnešní moderní archeologii nějak komentovat.

Nechci, aby předešlá slova zněla jako glorifikace sídlištní archeologie. Dluh vůči ní, alespoň v případě raného středověku, je však značný. Navíc jsem přesvědčen, že z hlediska poznání historie v rovině archeologických možností chronologizace (stále mám na mysli relativní datování řetězcem stratigrafie - kontexty - jejich obsah, tedy samotná hmotná kultura – a nakonec její srovnávání) může studium sídlištních situací přinést mnohem víc jistějších poznatků, než přineslo dosavadní typologické porovnávání vybraných hrobových celků.

Klíčovým místem pak musí být snaha o hledání těch mála druhů nálezů, které se vyskytují jak na sídlištích, tak v hrobech, ale které jsou zároveň dostatečně typologicky specifické a s „krátkým výskytem“ (dle stratigrafického postavení v rámci sídlištní situace se vyskytují jen v určitých horizontech). Takové druhy nálezů tvoří pomyslné křižovatky, na které lze napojovat cesty různými směry a posléze tak jednotlivé, byť mimoúrovňové, křižovatky spojovat. Že tato místa existují, ukazuje společný výskyt keramiky MO s předměty, uvedenými výše jako typickými pro mladší velkomoravský horizont, či dokonce pro kratší časový úsek zániku tohoto státního útvaru na počátku 10. stol. Keramika MO se tak může stát dobrou chronologickou pomůckou při složitém procesu stratigrafického vyhodnocování velkomoravských pohřebišť v jižním Pomoraví, v jedné z nejzásadnějších centrální části Velkomoravské říše. Již zběžný pohled na hrobové celky s keramikou MO a stále se opakujícími stejnými druhy (typy) doprovodných nálezů mě naplňuje optimismem v tom, že případný chronologický potenciál této keramiky, který jsem se snažil v této práci doložit, by mohl být realitou.

Závěrem je třeba ještě jednou připomenout, že výrazný nástup technologicky kvalitní (a to i v technické kvalitě ztvárnění morfologických znaků) a regionalizované keramiky velkomoravských keramických okruhů mikulčického a blučinského je nejspíše skutečně odrazem hlubokých mocensko-politických změn, spojených s etatizací, ale především rychlým a dynamickým rozvojem velkomoravského státu po polovině 9. stol. (srov. MACHÁČEK 2001, 246), který je ostatně historicky podložen výjimečností osoby krále Svatopluka. Politická důležitost Velké Moravy ve (z historického hlediska) velmi krátkém časovém úseku její existence jistě musela mít okamžitý dopad i na ekonomickou stránku, jejíž důležitou složkou bylo i řemeslo. Dynamika výše zmíněných jevů a náhodnost a rychlost řetězcích se změn, často vyvolaných jednotlivci či zdánlivě bezvýznamnou událostí (což lze ostatně mnohokrát vysledovat v mladších, dobře v historických pramenech podchycených obdobích), jsou archeologicky těžko postižitelná a našemu, leckdy chtě nechtě "pokřivenému" archeologickému rozumu se jakoby vzpouzející. Možná, že specifikum výskytu keramiky MO v Mikulčicích je němým svědkem takového jevu. Třeba se budoucím výzkumem podaří tento zde přednesený předpoklad dále potvrdit, možná to ale, vzhledem k charakteru a hranicím našeho oboru, archeologie a archeologové nebudou moci dokázat nikdy. V posledních letech se však začíná ukazovat, že nesmyslná tendence uplynulých desetiletí datovat jednotlivé aspekty slovanské kultury co nejhluběji do minulosti, poněkud uvadá. Myslím, že mnoho zásadních kulturních symptomů staré Moravy (kamenné stavby, mohutná opevnění velkých ploch, mosty a brány, zásadní strukturální změny uvnitř hradišť, síť satelitních vesnic, rozmach výroby a obchodu) bude mnohem spíše patřit do období vrcholu velkomoravského státu, než do jeho počátků. Mnohem častěji možná uslyšíme o době spojené s velkými jmény moravských panovníků Rastislava a především Svatopluka, o druhé polovině, resp. poslední třetině 9. stol.⁸²

---

⁸² Srov. dataci stáří hradby velkomoravského Pohanska nejspíše do 80. let 9. stol.– DRESLER 2008, 205; dendrochronologie dokládá zcela shodné stáří v případě známých mikulčických mostů (POLÁČEK 2005, 71 – mostní pilíře nesou data druhé poloviny, častěji poslední třetiny 9. stol., většinou bez podkorních letokruhů).

IX. Literatura:

- BARTOŠKOVÁ, A. 1986: Slovanské depoty železných předmětů v Československu, SAÚ 13, svazek 2, Praha.
- 2003: Kostěná a parohová industrie ze Staré Boleslavi. In: I. Boháčová (ed.), Stará Boleslav přemyslovský hrad v raném středověku. *Mediaevalia Archaeologica* 5, Praha, 227-266.
- BLÁHA, J. 1980: K počátkům slovanského osídlení olomouckého kopce. In: B. Dostál – J. Vignatiiová (eds.), *Slované 6.-10. století*, Brno, 27–40.
- 2001: Archeologické poznatky k vývoji a významu Olomouce v období Velkomoravské říše. In: L. Galuška. – P. Kouřil, P. – Z. Měřínský (eds.), *Velká Morava mezi Východem a Západem*, Brno, 41-68.
- BOHÁČOVÁ, I. 1993: Několik poznámek ke studiu (raně) středověké keramiky. Příspěvek do diskuse, AR 45, 508-518.
- 1995: Možnosti a meze obecného konsenzu v oblasti studia raně středověké keramiky (české resumé). In: L. Poláček (ed.), *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. ITM II*, Brno, 119-125.
- BOHÁČOVÁ, I. - ČIHÁKOVÁ, J. 1994: Gegen wartigen Stand des Entwicklungsschemas der Prager fruhmittelaltelichen Keramik aus den altesten Enwicklungsphasen der Prager Burg und ihrem Suburbium auf dem linken Moldau Ufer. In: K. Tomková und Kol.: *Zum gegenwartigen Stand des Studiums der fruhmittelaltelichen Keramik in mittel Bohmen.* In: Č. Staňa (ed.), *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. ITM I*, Brno, 173-179.
- BUBENÍK, J. 1988: *Slovanské osídlení středního Poohří*. Praha.
- BUBENÍK, J. - FROLÍK, J. 1995: Shrnutí diskuse o společné terminologii základních keramických pojmů (české resumé). In: L. Poláček (ed.), *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. ITM II*, Brno, 127-130.
- BUBENÍK, J. – MEDUNA, P. 1994: Zur frühmittelalterlichen Keramik in Nord – West – Böhmen. In: Č. Staňa (ed.), *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. ITM I*, Brno, 183-192.
- BUDÍNSKÝ - KRIČKA, V. 1959: *Slovanské mohyly v Skalici*. Bratislava.
- BUKO, A. 1990: *Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- ČERNOHORSKÝ, K. 1952: *Keramika a feudalismus*, ČL 39, 22 - 26.

- 1953: Keramika a feudalismus II, ČL 40, 223-230.
- DRESLER, P. 2008: Opevnění Pohanska u Břeclavi. Nepublikovaná disertační práce na FFMU v Brně.
- DVORSKÁ, J. – HEUBNER, U. – POLÁČEK, L. – WESTPHAL, T. 1999: Zum Stand der Dendrochronologie in Mikulčice. In: L. Poláček – J. Dvorská (eds.), Probleme der mitteleuropäischen Dendrochronologie und naturwissenschaftliche Beiträge zur Talaue der March. ITM V, Brno, 69-78.
- EISNER, J. 1948: Základy kovářství v době hradištní v Československu, Slavia Antiqua I, 367.
- 1952: Děvínská Nová Ves. Slovanské pohřebisko. Bratislava.
- FROLÍK, J. 1995: Poznámky ke studiu raně středověké keramiky získané ze složitých stratigrafií (české resumé). In: L. Poláček (ed.), Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. ITM II, Brno, 107-118.
- GALUŠKA, L. 1991: Velká Morava. Brno.
- 1995: Keramik des Marchtyps. In: L. Poláček (ed.), Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. ITM II, Brno, 97-106.
- HADRAVA, V. 2008: Velkomoravská keramika z Mikulčic, poloha – Centrální hrad. Nepublikovaná bakalářská práce na FPF SU v Opavě.
- HAVLÍČEK, P. – POLÁČEK, L. – VACHEK, M. 2003: Geologische Situation im Bereich des Burgwalls von Mikulčice. In: L. Poláček (ed.), Studien zum Burgwall in Mikulčice V, Brno, 11-38.
- HIMMELOVÁ, Z. 1995: Glasfunde aus Mikulčice. In: L. Poláček (ed.), Studien zum Burgwall in Mikulčice I, Brno, 83-112.
- HLADÍK, M. 2008: Mikulčice-Valy (okr. Hodonín). Plocha B 2006-08 (č. 82) v severozápadním podhradí. Nálezová zpráva v archivu ARÚ AV ČR Brno, v. v. i., č. j. 3570/08.
- HLADÍK, M. – MAZUCH, M. – POLÁČEK, L. 2008: Das Suburbium des Burgwalls von Mikulčice und seine Bedeutung in der Struktur des Siedlungskomplexes. In: I. Boháčová – L. Poláček (eds.), Burg – Vorburg – Suburbium. Zur Problematik der Nebenareale frühmittelalterlicher Zentren. ITM VII, Brno, 179-212.
- HOLUBOVICZ, W. 1950: Garncarstwo wiejskie zachodnich terenów Białorusi. Toruń.
- 1957: Garncarstwo wiejskie Albanii, Archeologia Śląska I, 5-64.
- 1965: Garncarstwo wczesnośredniowieczne słowian. Wrocław, Stud. Arch. 1.
- HRUBÝ, V. 1955: Staré město, velkomoravské pohřebiště Na Valách. Praha.
- 1965: Staré město, velkomoravský Velehrad. Praha.

- CHORVÁTOVÁ, H. 2004: K relativnej chronológii pohrebiska Staré Město v polohe Na Valách, *Acta Historica Neosoliensia* 7, 199-236.
- CHROPOVSKÝ, B. 1959: Slovanské hrnčiarске pece v Nitre, *AR* 11, 818-825.
- 1962: Slovanské pohrebisko v Nitre na Lupke, *SA* 10, 175-240.
- KAVÁNOVÁ, B. 1987: Stavební typy sídlištních objektů na hradišti v Mikulčicích, XVI. mikulovské sympozium 1986, Praha, 135-141, 473.
- 1990: Mikulčice – Valy, okr. Hodonín. Plocha B 1984-88. Uloženo v archivu ARÚ AV ČR Brno, v. v. i. (č.j. 873/90).
- 1994: Mikulčice – Valy, okr. Hodonín. Plocha P 1973. Uloženo v archivu ARÚ AV ČR Brno, v. v. i. (č. j. 488/94).
- 1996: K relativní chronologii keramiky v Mikulčicích, *AMM* 81, 125–154.
- 1999: Mikulčice – sídliště na „Klášteřisku“, *PV* 40, 65-125.
- 2001: Specifika pozdně velkomoravské keramiky v Mikulčicích (okr. Hodonín). In: Z. Měřínský (ed.), *Konference Pohansko 1999, 40 let od zahájení výzkumu slovanského hradiska Břeclav – Pohansko, 3.-4.6.1999, Archaeologia mediaevalis Moravica ed Silesiana 1 (2000)*, Brno, 199-205.
- 2003: Mikulčice – pohřebiště v okolí 12. kostela. In: P. Kouřil (ed.), *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela*, Brno, 211-414.
- KAVÁNOVÁ, B. – HLOŽEK, M. 2003: Keramika z předvelkomoravského a povelkomoravského horizontu sídliště v okolí 12. kostela v Mikulčicích. In: P. Kouřil (ed.), *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela*, Brno, 415-434.
- KLANICA, Z. 1966: Výzkum hradiska v Mikulčicích v roce 1965, *PV* 1965, 54-65.
- 1968: Výsledky čtrnácté sezóny výzkumu v Mikulčicích, okr. Hodonín, *PV* 1967, 61-85.
- 1970: Pokus o třídění keramiky v Mikulčicích. In: *Sborník AÚ Brno V., Josefu Poulíkovi k šedesátinám*, Brno, 103-114.
- 1978: Mikulčice – Valy, okr. Hodonín. Plocha P 1976-77. Uloženo v archivu ARÚ AV ČR Brno, v. v. i. (č. j. 684/78).
- 1985: Mikulčice - Klášteřisko, *PA* 76, 474-539.
- 1997: Křesťanství a pohanství staré Moravy. In: R. Marsina - A. Ruttkay (eds.), *Svätopluk 894-1994*, Nitra, 93-137.
- 2006: Nechvalín, Prušánky. Čtyři slovanská pohřebiště I. Brno
- 2007: Interpretace moravských objektů slovanského kultu. In: E. Kazdová – V. Podborský (eds.), *Studium sociálních a duchovních struktur pravěku*, Brno, 331-350.
- KLÍMA, B. 1985: Velkomoravská kovárna na podhradí v Mikulčicích, *PA* 76, 428-455.

- KOTKOVÁ, M. 2004: Raně středověký hrad Drahůš. Nepublikovaná diplomová práce na FFUK v Praze.
- KOUŘIL, P. 1994: Slovanské osídlení českého Slezska. Brno - Český Těšín.
- 2003: Staří Maďaři a Morava z pohledu archeologie. Uspořádali Jan Klápště, Eva Plešková, Josef Žemlička In: Dějiny ve věku nejistot (Sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštíka), Praha, 110-146.
- KRZEMIEŃSKA, B. - TŘEŠTÍK, D. 1964: Služebná organizace v raně středověkých Čechách, ČsČH 12, 637-667.
- KUČEROVSKÁ, T. 1998: Münzfunde aus Mikulčice. In: L. Poláček (ed.), Studien zum Burgwall in Mikulčice III, Brno, 151-170.
- MACHÁČEK, J. 2001: Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy a syntézy, modely. Brno.
- 2001b: Zpráva o archeologickém výzkumu Břeclav – Líbivá 1995-1998. In: Z. Měřinský (ed.), Konference Pohansko 1999, Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana I, Brno, 39–62.
- 2007: Pohansko bei Břeclav. Ein frühmittelalterliches Zentrum als sozialwirtschaftliches System, Studien zur Archäologie Europas 5, Bonn.
- MAREK, O. 1993: Nové sídliště v areálu hradiště v Mikulčicích, okr. Hodonín, PV 1991, 73-74.
- MAREK, O. – KOSTELNÍKOVÁ, M. 1998: Die Spinnwirtel aus Mikulčice. In: L. Poláček (ed.), Studien zum Burgwall in Mikulčice III, Brno, 171-326.
- MAREK, O. – SKOPAL, R. 2003: Die Muhlsteine von Mikulčice. In: L. Poláček (ed.), Studien zum Burgwall in Mikulčice V, Brno, 497-591.
- MAZUCH, M. 2000: Příspěvek k řešení problematiky keramických nádob tzv. „blučinského typu“. Nepublikovaná diplomová práce na FF UK v Praze.
- 2003a: Zur frage der Nutzung von Tongewichten aus Mikulčice. In: L. Poláček (ed.), Studien zum Burgwall in Mikulčice V, Brno, 401-420.
- 2003b: Předstihový výzkum na tzv. „akropoli“ velkomoravského hradiště Mikulčice - „Valy“, PV 44, 51-56.
- 2005a: Mikulčice – Valy (okr. Hodonín). Plocha P 1974-II (č. 46) v severním podhradí. Uloženo v archivu ARÚ AV ČR Brno, v. v. i. (č. j. 127/06).
- 2005b: Mikulčice – Valy (okr. Hodonín). Plocha P 2005 (č. 79) v severním podhradí. Uloženo v archivu ARÚ AV ČR Brno, v. v. i. (č. j. 128/06).
- 2005 c: Mikulčice-Valy (okr. Hodonín), Plocha C 1991 (č. 69) – „Rubisko“ - areál

- „východní podhradí“. Nálezová zpráva v archivu ARÚ AV ČR Brno, č. j. 129/06.
- 2008: Mikulčice – Valy (okr. Hodonín). Plocha C2007, č. 83, východní podhradí. Uloženo v archivu ARÚ AV ČR Brno, v. v. i. (č. j. 2809/08).
  - 2009: Mikulčice – Valy (okr. Hodonín). Plocha P 1974-I (č. 45) areál severní podhradí. Uloženo v archivu ARÚ AV ČR Brno, v. v. i. (dosud bez č. j.).
  - v tisku: Slovanské sídliště v poloze Mikulčice „Podbřežníky“, PV 49.
- MEDUNA, P. 2007: K počátkům Litoměřic. In: Litoměřická kapitula: 950 let od založení, Ústí nad Labem, 23-32.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 1985: Velkomoravské kostrové pohřebiště ve Velkých Bílovicích, St. AÚ ČSAV Brno 12, Praha.
- 1986: Morava v 10. stol. ve světle archeologických nálezů, PA 77, 18-80.
  - 1988: Kosočtverečné olověné křížky a jejich chronologické postavení v rámci hmotné kultury střední doby hradištní. In: V. Frolec (ed.), Rodná země, Brno, 122-145.
  - 1990: Některé aspekty regionální diferenciace velkomoravské hmotné kultury středohradištního období na Moravě ve vztahu k oblasti Uherskohradištska. In: L. Galuška (ed.), Staroměstská výročí, Brno, 65-70.
- NEUSTUPNÝ, E. 1986: Nástin archeologické metody, AR 38, 525-549.
- PAVLŮ, I. 1971: Pražská keramika 12. a 13. století. Praehistorica IV. Praha.
- POLÁČEK, L. 1994: Zum Stand der Erkenntnis der frühmittelalterlichen Keramik aus dem Burgwall „Valy“ bei Mikulčice. In: Staňa, Č. (ed.), Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. ITM I, Brno, 207–217.
- 1995: Altes Gliederungssystem der Mikulčicer Keramik. In: L. Poláček (ed.), Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. ITM II, Brno, 131-202.
  - 1996: Zum Stand der siedlungsarchaologischen Forschung in Mikulčice. In: Č. Staňa - L. Poláček (eds.), Frühmittelalterlichen Machtzentren in Mitteleuropa – mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung. ITM III, Brno, 213-260.
  - 1997: Naturräumliche Bedingungen urzeitlicher Besiedlung. In: L. Poláček (ed.), Studien zum Burgwall in Mikulčice II, Brno, 29-44.
  - 1998: Graphittonkeramik aus Mikulčice. In: L. Poláček (ed.): Frühmittelalterliche Graphittonkeramik in Mitteleuropa. ITM IV, Brno, 127-198.
  - 1999: Raná grafitová keramika a otázka osídlení Mikulčic v 10. století, AR 51, 740-759.
  - 2003: Landwirtschaftliche Geräte aus Mikulčice. In: L. Poláček (ed.), Studien zum Burgwall in Mikulčice V, Brno, 591-709.

- 2005: Die Rolle der südmährischen Flüsse in der Geschichte Grossmährens. In: F. Biermann – T. Kersting (eds.), Siedlung, Kommunikation und Virzchaft im westslawischen Raum, Langenweissbach, 67-78.
  - 2008: Das Hinterland des frühmittelalterlichen Zentrums in Mikulčice (Stand und Perspektiven der Forschung). In: L. Poláček (ed.), Das wirtschaftliche Hinterland der frühmittelalterlichen Zentren. ITM VI, Brno, 257-298.
  - 2008b: Mikulčice und Awaren. Zur Interpretation „awarischer“ Funde von Mikulčice. In: J. Bemmann - M. Schmauder (eds.), Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden – Awaren – Slawen, Bonn, 579-590.
- POLÁČEK, L. – MAREK, O. 1993: Mikulčice – Valy, okr. Hodonín. Plocha P 1971. Uloženo v archivu ARÚ AV ČR Brno, v. v. i.
- 2005: Grundlagen der Topographie des Burgwalls von Mikulčice. Die Grabungsflächen 1954-1992. In: L. Poláček (ed.), Studien zum Burgwall in Mikulčice VII, Brno, 9-358.
- POLÁČEK, L.- MAREK, O. - ŠKOJEC, J., SKOPAL, R. 2000: Mikulčice (okr. Hodonín), Polní trať „Panské“. Slovanské pohřebiště. Záchranný výzkum, PV 41, 170-171.
- 2001: Mikulčice (okr. Hodonín), „Panské“. Středohradištní a mladohradištní období. Pohřebiště. Záchranný výzkum, PV 42, 217-218.
- POLÁČEK, L. - MAZUCH, M. - BAXA, P. 2006: Mikulčice – Kopčany. Stav a perspektivy výzkumu, AR 58, 623-642.
- POLÁČEK, L. – MAZUCH, M.- HLADÍK, M. – BARTOŠKOVÁ, A. 2007: Stav a perspektivy výzkumu podhradí mikulčického hradiště, PV 48, 119-142.
- POLÁČEK, L. - RUTAR, R. 2004: Mikulčice (okr. Hodonín), „Trapíkov“. Střední doba hradištní. Sídliště. Zjišťovací výzkum, PV 45, 212.
- POULÍK, J. 1941: Předhradištní kostrové hroby v Blučině.
- 1948: Staroslovanská Morava. Praha.
  - 1957: Zpráva o výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy“ u Mikulčic, PA 48, 241-388.
  - 1963: Dvě velkomoravské rotundy v Mikulčicích. Praha.
  - 1975: Mikulčice, sídlo a pevnost knížat velkomoravských. Praha.
  - 1989 - 90: Po létech opět o blučinském typu, SPFFBU-E 34-35, 27-39.
- RUTTKAY, A. 1976: Waffen und reiterausstattung des 9. bis 14. jahrhunderts in der Slowakei (II), SA 24, 245-395.
- RZEŹNIK, P. 1993: Przyczynek do studiów nad techniką wykonania naczyń wczesnośredniowiecznych, Prza 41, 75–86.

- RZEŽNIK, P. 1995: Frühmittelalterliche Töpfertechniken im Lichte der Keramik von der Dominsel zu Wrocław. In: L. Poláček (ed.): Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. ITM II, Brno, 65–78.
- SKOPAL, R. 2005: O Slovanech. Archeologie převážně nevážně. Mikulčice – Boskovice.
- SLÁMA, J. 1970: Příspěvek k dějinám českého hrnčířství 9. - 10. stol, Sb. NM - A 24, 57-165.
- SMETÁNKA, Z. 1973: Příspěvek k chronologické problematice pozdní doby hradištní, PA 64, 463-486.
- 2003: Archeologické etudy. Osmnáct kapitol o poznávání středověku. Praha.
- STAŇA, Č. 1960: Slovanské obytné objekty na hradišti Staré Zámky u Líšně, PA 51, 240-293.
- 1984: Einige Fremdelemente in der Materialen Kultur der Brunner Gegent im 9. Jahrhundert. In: Interaktionen der europäischen Slawen und anderen Ethnika im 6-9. Jahrhundert, Nitra, 217-223.
- 1990: Staré město a velkomoravská hradiště. In: L. Galuška (ed.), Staroměstská výročí, Brno, 71-79.
- 1994: Die Entwicklung der Keramik vom 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Mittelmähren. In: Staňa, Č. (ed.), Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. ITM I, Brno, 265-286.
- 1995: Die slawische Keramik zur Zeit der Entstehung slawischer Staaten. In: L. Poláček (ed.), Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. ITM II, Brno, 79–84.
- ŠKOJEC, J. 2003: Lehmwannenfunde aus Mikulčice. In: L. Poláček (ed.), Studien zum Burgwall in Mikulčice V, Brno, 421-496.
- ŠOLLE, M. 1955: Dokončení výzkumu slovanské akropole na Staré Kouřimi, AR 7, 79- 83, obr. 51 s. 70
- 1959: Knížecí pohřebiště na Staré Kouřimi, PA 50/2, 353-506.
- 1966: Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. Praha.
- ŠTAJNOCHR, V. 1998: Archaické technologie tváření keramiky, AR 50, 95-104.
- ŠTEFAN, I. 2004: Několik poznámek ke statí Petra Čecha v nové knize o Žatci, AR 56, 856-860.
- 2007: Změna pohřebního ritu v raném středověku jako archeologický a kulturně-antropologický problém, AR 59, 805-836.

- ŠTEFANOVIČOVÁ, T. 2004: K vývoju šperku adriatickej a stredodunajskej oblasti v prvej polovici 9. storočia. In: G. Fusek (ed.), Zborník na počesť Dariny Bialekovej, Nitra, 389-395.
- TEJRAL, J. 1975: Vorbericht über die Ergebnisse der einundzwanzigsten Grabungssaison in Mikulčice (Bez. Hodonín), PV 46, Brno.
- TOMKOVÁ, K. 1993: Ke studiu raně středověké keramiky, AR 45, 113-126.
- 2005: Hmotná kultura raně středověkých pohřebišť Pražského hradu a jeho předpolí. In K. Tomková (ed.), Castrum Pragense 7: Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích. Díl I.1, Praha, 217-304.
- TŘEŠTÍK, D. 1991: Kdy zanikla Velká Morava?, SMP II, 9-27.
- UNGERMAN, Š. 2005: Ženský šperk staršího velkomoravského horizontu, AR 57, 707-749.
- VÁŇA, Z. 1961: Slovanská keramika zabrušanského typu v SZ Čechách, PA 52, 465-475.
- 1968: Vlastislav. Výsledky výzkumu slovanského hradiště v letech 1953-55, 1957-1960, PA 59/1, 5-192.
- VAVŘÍNEK, V. 1996: Velká Morava. In: J. Sláma, V. Vavřínek (eds.), Ilustrované české dějiny 1. Slovanské osídlení českých zemí a Velkomoravská říše, Praha, 35-78.
- VIGNATIOVÁ, J. 1992: Břeclav - Pohansko II. Osídlení jižního předhradí. Brno.
- VLKOLÍNSKÁ, I. 1995: Zur Typologie der Keramik aus Graberfeldern des 9. - 11. Jahrhunderts in der Slowakei. In: L. Poláček (ed.), Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert. Terminologie und Beschreibung. ITM II, Brno, 35-38.
- WIHODA, M. 2006: Morava v 10. století. In: P. Sommer (ed.), České země v raném středověku, Praha, 53-73.
- ZÁBOJNÍK, J. 2004: Slovensko a avarský kaganát. Bratislava.
- ZÁPOTOCKÝ, M. 1965: Slovanské osídlení na Litoměřicku, PA 56, 205-391.

soupis použitých zkratk periodik:

AR – Archeologické rozhledy

ČL – Český lid

ČsČH – Československý časopis historický

ITM – Internationale Tagungen in Mikulčice

PA – Památky archeologické

PrzA – Przegląd Archeologiczny

PV – Přehled výzkumů

SA – Slovenská archeológia

SAÚ – Spisy archeologického ústavu

Sb. NM – Sborník Národního muzea

SPFFBU – Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university

SMP – Studia Mediaevalia pragensia

Resumé:

Dosavadní stav archeologického výzkumu Velké Moravy lze s trochou nadsázky charakterizovat jako archeologie dvou tváří. Archeologii pohřebišť a archeologii sídlištních situací v mocenských centrech velkomoravského státu. Toto zdánlivě provokativní rozdělení symbolizuje určitý dualismus, projevující se ve dvou rovinách. Jednak jde samozřejmě o dva zcela rozdílné světy v rovině živého a neživého, ale rozdíl je i archeologický - v zastoupení hmotné kultury. Nacházíme jen velmi málo druhů předmětů společných pro oba světy (vyjma těch s funkční a tvarovou dokonalostí či naopak jednoduchostí, jež, alespoň dosud, nelze typologicko-chronologicky rozlišovat, jako např. nože nebo přesleny), resp. jsou tyto společné body málo sledovány a hodnoceny v sídlištních kontextech. Tato skutečnost může být dle mého názoru stěžejním problémem snah o obecnou chronologizaci sledovaného období.

Archeologické vyhodnocení pohřebišť lze dle mého názoru považovat za skutečně archeologické pouze v případě, že bude činěno na základě stratigrafického rozboru a v první fázi alespoň s vypracováním jakýchsi relativně chronologických řad. Tyto výsledky z jednotlivých lokalit by pak mohly být vzájemně porovnávány, příp. propojovány, za předpokladu, že by do tohoto procesu vstupovaly pouze opakované jevy s více jedinci. Je samozřejmé, že v případě dosavadního datování hmotné kultury Slovanů nelze plošně zavrhnout něco, co bylo budováno několika generacemi archeologů. Vše by však mělo být verifikováno a rozděleno na data, opírající se o opakované jevy a vyhodnocené stratigrafické vztahy (popř. o relativně chronologické sekvence), a na závěry, byť logické a pravděpodobné, které jsou ale ve skutečnosti stále jen hypotézami.

Oproti pohřebišťům stojí ono již zmiňované druhé „křídlo“ archeologie „staré Moravy“ v podobě obrovského, dosud většinou nezpracovaného nálezového fondu ze sídlištních výzkumů (před, po) velkomoravských mocenských center.

Předkládaná studie se týká jednoho z nejdůležitějších center velkomoravské říše – hradiště Mikulčice – Valy (s vlastním opevněným jádrem a několika sídlištními areály v podhradí). Tato raně středověká sídelní aglomerace oplývá značným potenciálem chronologických informací v podobě přítomnosti místy mocné vertikální stratigrafie, četných superpozic s množstvím nálezů i s dnes již zřejmými rozdíly ve způsobu osídlení jednotlivých areálů a jejich rámcovém časovém zařazení. Obrovský nálezový fond mikulčických výzkumů, jejich značná rozloha a míra (dosud jen) obecného poznání sídelní struktury jednotlivých areálů v rámci této raně středověké aglomerace, skýtá jedinečné možnosti budoucího

precizování datace hmotné kultury raně středověké Moravy, ale i podchycení a vysvětlení značných změn ve struktuře osídlení samotného hradiště, a to jak v rovině kvantitativní (velikost areálů, osídlování nových poloh, případně rozpoznání současně fungujících sídelních okrsků, včetně postižení způsobu jejich zániku), tak i kvalitativní. Tento proces však musí být nutně založen na kritickém stratigrafickém vyhodnocení, jasném pojmenování slepých bodů, které nejsou např. z důvodu staré metodiky terénních výzkumů a nedostatečné dokumentace řešitelné, a bez diskuze především na nových, z velké části i revizních terénních výzkumech.

Předkládanou prací se chci pokusit odlišit a zároveň představit archeologický horizont vrcholné fáze velkomoravského období na mikulčickém hradišti „Valy“ tak, aby byl pokud možno dobře chronologicky ukotven a jeho hmotná náplň tak mohla pomoci při řešení komplikovanějších vertikálních stratigrafií tohoto hradiště a též pomohla při datování nálezů z jiných lokalit (kromě sídlišť též hrobových celků se shodným inventářem). Nejdůležitějším a zároveň nejpočetnějším nálezem, který může sehrát významnou roli v chronologizaci mladšího velkomoravského období, popř. jeho konce, je velmi typická keramika tzv. mikulčického okruhu (viz dále).

Pro tento pokus se ukázal být nejvhodnějším areál severního podhradí se sídlištěm s nadzemními domy s jílovými podlahami. Předkládaná práce ukazuje, že toto sídliště, mj. s doklady řemeslné výroby, časově spadá do konce velkomoravského období a nebylo osídleno v dřívějších fázích ani nebylo narušeno mladšími zásahy a orbou. Rozbor nálezové situace a artefaktů ukazuje na zřejmě kratší časový úsek života tohoto sídliště, který byl ukončen náhle a násilně (absence superpozic, provizorní pohřby bez hrobových jam, stopy požáru), patrně ve spojitosti se samotným zánikem Velké Moravy na počátku 10. stol.

Keramická náplň areálu severního podhradí je zcela charakteristická. Převládá zde výskyt dvou, již dříve do literatury zavedených, velkomoravských keramických okruhů – blučinského a mikulčického.

Dalším zásadním krokem práce tedy bylo logicky zcela nové definování obou těchto velkomoravských okruhů na keramice z mikulčického hradiště (typologická analýza, založená na formalizovaném popisu jednotlivých keramických znaků, jejich kvantifikace a následná syntéza – čili „definice“ intervalu toho, co je možné počítat mezi keramiku mikulčického či blučinského okruhu).

Poté bylo nutné ukázat míru zastoupení těchto okruhů na podílu jejich okrajů vůči celkovému počtu v jednotlivých kontextech sídliště v S podhradí (stratigraficky starších/mladších kontextech, výplních jam). Tato kvantifikace měla za úkol ukázat, nakolik

typický je mikulčický okruh pro tento horizont osídlení a jestli se jeho zastoupení (jakož i zastoupení keramiky blučinského okruhu) mění v jednotlivých kontextech, tedy v průběhu existence sídliště. Zatímco podíl keramiky blučinského okruhu zůstává konstantní, na hranici 2-6%, podíl keramiky mikulčického okruhu stoupá od hodnot okolo 30% v nejstarších kontextech sídliště až k 60-70% v jeho zánikovém horizontu. To ukazuje na dramatický nárůst výroby a užívání této keramiky v průběhu existence sídliště, které podle všeho nemělo dlouhého trvání (což však nelze blíže odhadnout, může jít v podstatě pouze o několik let či dvě tři desetiletí; spadá však jistě do průběhu 2. pol. 9. stol.). Tato kvantifikace pak byla kontrolně provedena i na dalších mikulčických výzkumech (z jiných areálů).

Srovnání obou velkomoravských okruhů, co do typologie a jejich geografického rozšíření, ukazuje, že jejich existence je odrazem fungování specializované řemeslné výroby, organizované snad v hrnčířských dílnách soustředěných v okolí velkých hradišť. Význam (funkce) obou keramických skupin byl, vzhledem k tomuto srovnání (především z hlediska jejich územního rozšíření – u blučinské keramiky je území mnohem větší a zasahuje celé jádro Velké Moravy i se slovenskou částí), patrně rozdílný. Tato funkční interpretace je ovšem velmi obtížná a nejspíše bude stěží možné ji dostatečně podložit důkazy (blučinské nádoby jako "stolní" keramika, popř. obal na specifické druhy zboží či produktů?).

Ve spojitosti s existencí obou představených velkomoravských okruhů jsou však zásadní především otázky chronologické. Keramika obou okruhů se na mikulčickém hradišti vyskytuje (v intencích jejich exaktního definování, jež bylo poprvé učiněno právě v předkládané studii) v kontextech z vrcholné či závěrečné fáze Velké Moravy, nikoliv však ve vrstvách starších. Dosud uveřejněné studie, týkající se vyhodnocení stratigrafie a keramiky na mikulčickém hradišti, neobsahují natolik přesvědčivé stratigrafické rozbory, které by vylučovaly případnou intruzi. Vše je ještě umocněno tím, že autoři pracují s typologií, která nemá reálný odraz v archeologickém materiálu a nekryje se především s novým vymezením mikulčického okruhu (jež je podpořeno i téměř shodnou definicí v případě keramiky z velkomoravského hradiště Pohansko u Břeclavi). Zdá se tedy, že keramika obou okruhů je odrazem historicky doloženého kulturního vrcholu velkomoravského státu za vlády jejich nejvýznamnějších panovníků, Rostislava, ale spíše až Svatopluka. Rozbor archeologické situace v severním podhradí, ale i další indicie, ukazují na náhlý a konečný zánik mikulčického hradiště (ve smyslu jeho funkce jako mocenského politicko-ekonomického a duchovního centra). V tomto zánikovém horizontu jsou přítomny pozůstatky zemřelých, kteří byly buď jen provizorně pohřbeni, popř. leží ve zcela nepietních polohách. To ukazuje na dočasné chvatné opuštění hradiště, kdy nebylo síly, popř. času, zahladit stopy po této

katastrofě a patrně ani důvodu k dalšímu sídlení (likvidace elity, kolaps celého systému s přetrháním ekonomické sítě). Náhlý zánik této říše, jenž bychom mohli spojit s historickými událostmi na počátku 10. stol. – tedy s nájездem staromaďarských hord na centrum Velké Moravy, zastihl výrobu keramiky mikulčického okruhu patrně v největším rozkvětu. Její ojedinělý výskyt v Olomouci a dokonce až na Litoměřicku v SZ Čechách by mohl být reálným a logickým odrazem těchto událostí. Přeživší řemeslníci či bojovníci mohli získat uplatnění buďto v klidnější části bývalé říše, tedy např. v Olomouci (která nemusela být přímo cílem onoho nájězdu), nebo byli přímo přijati do služeb nově se rodícího státu prvních Přemyslovců, jehož elita dobře znala moravské poměry a jistě přijala do svého systému spoustu kulturních symptomů rozvráceného státního útvaru bývalého hegemonu. Chronologické okolnosti tyto hypotézy podporují (časné datování olomoucké skupiny mikulčického okruhu je nutné brát jako nedostatečně podložené, a to nejen proto, že je jediné odlišné od ostatních případů). Podobně se tento proces nejspíše odráží i ve výskytu šperků velkomoravského rázu v hrobech na Pražském hradě či na hradišti Stará Kouřim (spolu s keramikou odkazující na blučinský okruh). Sídlištní keramika mikulčického okruhu se tedy, z důvodu společného výskytu s dalšími druhy nálezů datovanými do mladší velkomoravské fáze či do přelomu 9. – 10. stol., může stát dobrou datovací pomůckou pro řazení archeologických kontextů do tohoto období (a to včetně konkrétních hrobových celků na četných raně středověkých nekropolích). Nálezové situace s touto keramikou, odkazující na násilný zánik mikulčického hradiště, mají značný historický význam pro interpretaci konce velkomoravského státu (jenž je v písemných pramenech poněkud zahalen rouškou tajemství). Ukazuje se, že systematické vyhledání těchto situací a celkové poznání zánikového horizontu tohoto velkomoravského centra by mělo být v budoucnu jedním ze stěžejních snah mikulčického archeologického pracoviště a zasloužilo by si jistě samostatnou studii.

Summary:

The current state of archaeological research on Great Moravia can, with a bit of exaggeration, be described as archaeology of two faces. The archaeology of cemeteries and the archaeology of settlement situations in power centres of the Great Moravian state. This seemingly provocative division may symbolize a kind of dualism, represented in two levels. In part, there are naturally two completely different worlds in the sphere of the living and of the dead, but there is also the archaeological difference – in the representation of material culture. We find just a few objects that these two worlds have in common (with the exception of those either with functional and formative perfection or, on the contrary, with simplicity, that, at least till this time, cannot typologically be distinguished, such as knives or spindle whorls), or more precisely these common points are very rarely monitored and evaluated in settlement contexts. In my opinion, this fact can be of crucial importance while trying to create a general chronology of the period in question.

Archaeological evaluations of cemeteries, according to my knowledge, can be considered to be truly archaeological only if carried out on the basis of a stratigraphic analysis and, in the first phase, at least with the elaboration of some relative chronological sequences. The results from individual sites could then be mutually compared, or possibly interconnected, provided that only repeated phenomena with more individuals would enter this process. It is natural, that in the case of contemporary dating of Slavonic material culture, it is not possible to absolutely dismiss something, that has been developed by several generations of archaeologists. However, it all should be verified and divided into data, supported by repeated phenomena or by evaluated stratigraphic relations (if you like relative chronological sequences) and into conclusions, although logical and probable, but in reality still just hypotheses.

In strong contrast to cemeteries, there is the already mentioned other „wing“ of archaeology of „old Moravia“, in the form of a huge, for the greater part still unprocessed find collections from settlement excavations of (pre-, post-) Great Moravian power centres.

The submitted study deals with one of the most important centres of the Great Moravian Empire – the hill fort of Mikulčice – Valy (with its own fortified core and several settlement areas in the outer bailey). This early medieval settlement agglomeration has a rich potential of archaeological information in the form of presence of locally quite thick vertical stratigraphy, numerous superpositions with a number of finds, and also with obvious

differences in the way of use of the individual areas and their general dating, that are already known to us. The huge collection of finds from Mikulčice excavations, their significant scope and the extent of the (so far just) general understanding of the settlement structure of the individual areas within this early medieval settlement agglomeration provide us a unique opportunity for future refinement of the dating of the material culture of early medieval Moravia, but also for recording and explanation of large-scale changes in the settlement structure of the hill fort itself, not only at the level of quantity (size of areas, occupation of new locations, or possibly identification of contemporaneously existing settlement districts, including the illumination of their downfall), but also qualitative ones. This process, however, must be based on critical stratigraphical evaluation, clear identification of blind points, that are not solvable, for example, for the reasons of old methodology of field investigations and insufficient documentation, and without doubt first of all, on new, predominantly revision field investigations.

In the submitted work, I intend to define and at the same time present the archaeological horizon of the younger phase of the Great Moravian period in the hill fort of Mikulčice „Valy“, in a way, that it was sufficiently chronologically grounded, wherever possible, and its material contents could, in this way, help with the solution of more complicated vertical stratigraphies of this hill fort, and could also help with the dating of other sites (in addition to settlements also of grave complexes with identical inventory). The most important and at the same time most numerous category of finds that can play an important role in the periodisation of the younger Great Moravian period, or possibly its end, is the typical pottery of the so-called Mikulčice ceramic group (see below).

For this attempt, the area of the northern outer bailey (suburbium) proved to be most suitable, with a settlement with above-grade houses with clay floors. The submitted work demonstrates that this settlement, i. a. with evidence of handicraft activities, belongs to the end of the Great Moravian period and was neither inhabited in the earlier phases nor was it disturbed by later activities or ploughing. The analysis of the find situation and artefacts points rather to a shorter time period of the life of this settlement, that was terminated suddenly and violently (absence of superpositions, makeshift burials without grave pits, marks of fire), which was probably related to the actual downfall of the Great Moravian Empire at the beginning of the 10th century.

The ceramic inventory in the area of the northern outer bailey is fully characteristic. The occurrence of products of two Great Moravian pottery-making centres, already known from scholarly literature, is predominant – the Blučina and the Mikulčice ceramic groups.

The next crucial step of this work therefore was a brand new definition of these two Great Moravian pottery types from the hill fort of Mikulčice (typological analysis based on a formalised description of the individual ceramic characteristics, their quantification and subsequent synthesis – or „definition“ of the interval of what can be interpreted as pottery of the Mikulčice or Blučina groups).

It was then necessary to show the rate of occurrence of these groups based on the percentage of rims against the total number of sherds in the individual contexts of the settlement in the northern outer bailey (stratigraphically older/younger contexts, fills of pits). The aim of this quantification was to demonstrate to what extent the Mikulčice group is typical for this settlement phase and if its occurrence (as well as the occurrence of the Blučina group pottery) changes in the individual contexts, i. e. in the course of the existence of the settlement. While the share of the Blučina group remains constant, amounting to 2 - 6%, the share of the Mikulčice group pottery rises from values of around 30% in the oldest contexts of the settlement up to 60-70% in its final phase. This points to a dramatic increase in the production and use of this pottery in the course of the existence of the settlement, which probably did not last long (it is hard to estimate, but basically this could just be a couple of years up to two or three decades, but the settlement can definitely be dated to the second half of the 9th century). For checking reasons, this quantification was subsequently carried out also for other excavations in Mikulčice (from other areas).

The comparison of both Great Moravian ceramic groups, with regard to typology and their geographical spread, shows that their existence is a reflection of the functioning of specialized handicraft production, organised perhaps in pottery workshops concentrated in the vicinity of large hill forts. The importance (function) of both groups of pottery was probably different, with regard to this comparison (in the first place from the point of view of their geographical spread – the area of the Blučina group is much larger and includes the whole core of Great Moravia including its Slovak part). The functional interpretation is, however, very difficult and it will hardly be possible to support it with evidence (the Blučina ware as „tableware“, or possibly as a container for specific types of goods or products?).

However, in connection with the existence of both presented Great Moravian ceramic groups, questions of chronology are crucial in the first place. Pottery of both groups is represented in the hill fort of Mikulčice (in terms of their exact definition that is made in the presented study for the very first time) in contexts from the younger and final phase of Great Moravia, nevertheless, not in the older layers. The so far published studies relevant for the analysis of stratigraphy and pottery in the hill fort of Mikulčice, do not contain convincing

stratigraphical analyses that would rule out possible intrusions. All this is even more augmented by the fact that the authors work with a typology that does not have a real expression in the archaeological material and first of all, does not correspond with the new definition of the Mikulčice ceramic group which is supported also by the almost identical definition in the case of pottery from another Great Moravian hill fort of Pohansko near Břeclav. It seems that pottery of both groups is a reflection of the historically documented cultural peak of the Great Moravian state during the reign of its most important rulers, Rostislav, or most probably first in Svatopluk's reign. The analysis of the archeological situation in the northern outer bailey as well as other indicia point to a sudden and final destruction of the hill fort of Mikulčice (in the sense of its function as a political, economic and religious centre). In this final phase, there are remains of dead people who were buried in a makeshift way or who lie in strange positions. This testifies to a temporary quick abandonment of the hill fort, when there was not power or time to obliterate the traces of this catastrophe and possibly also no reasons for further settlement (elimination of the elite, collapse of the whole system with destruction of the economic network). The sudden downfall of this realm, which could be connected with the historical events of the beginning of the 10th century, i. e. with the raid of ancient Hungarians into Great Moravia, reached the production of the Mikulčice group pottery probably at the peak of its development. Its sporadic occurrence in Olomouc and even in the Litoměřice region of NW Bohemia could be a real and logical consequence of these events. The surviving craftsmen or warriors could have found further employment either in more peaceful parts of the former realm, i. e. in the Olomouc region (that might not have been a direct target of the raid) or they might have been accepted into the service of a newly emerging state of the first Přemyslids, whose elite was aware of the conditions in the Great Moravian Empire and certainly integrated a number of cultural symptoms of the subverted state formation of the former hegemon into its administrative system. The chronological circumstances seem to support such hypotheses (the early dating of the Mikulčice type pottery must be regarded as insufficiently documented, and this not only because of the fact that it is an exception different from the other cases). Similarly, this process is probably also reflected in the occurrence of jewellery of Great Moravian nature in graves in Prague castle or in the hill fort of Kouřim (together with pottery resembling the Blučina group). Settlement pottery of the Mikulčice type can therefore, for the reason of its common occurrence together with other types of finds dated to the younger Great Moravian period or to the turn of the 9th and 10th centuries, become a good dating tool for the classification of archaeological contexts as belonging to this period (including concrete

grave complexes in early medieval necropolises). The excavation situations with this pottery, pointing to a violent end of the hill fort of Mikulčice, have a significant historical importance for the interpretation of the downfall of the Great Moravian state (which is unfortunately hidden under the veil of mystery in contemporary written sources). It turns out that a systematic search for such situations and a general understanding of the final phase of this Great Moravian centre should be one of the crucial efforts of the archaeological workplace in Mikulčice, and that this would certainly deserve a separate study.